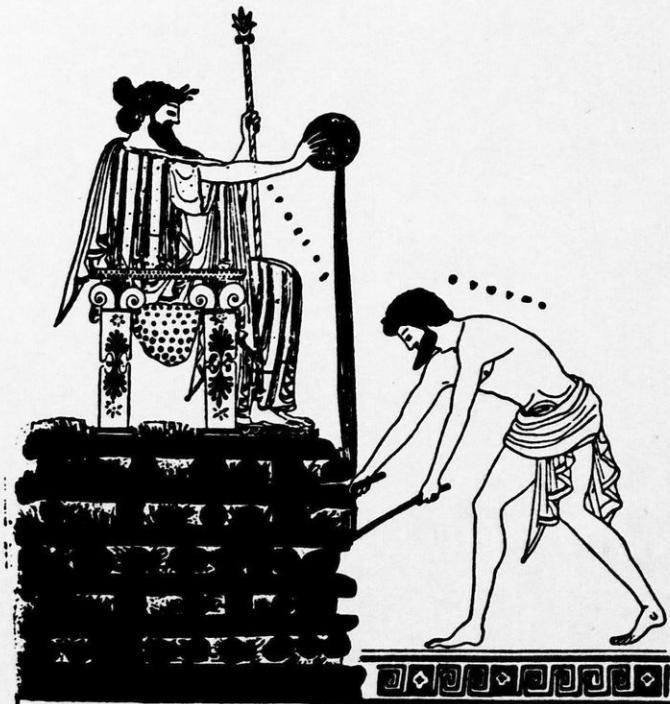

ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ (ΕΚΛΟΓΕΣ)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ
ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1982

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

**ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ
(ΕΚΛΟΓΕΣ)**

~~1799~~ 18443

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΙΗΡΟΔΟΤΟΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ

(ΕΚΛΟΓΕΣ)

A' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

*'Επιλογή ἀποσπασμάτων ἀπό τό
Γ. Ζενγώλη*

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1982

Βιογραφία

Ο Ήρόδοτος γεννήθηκε τό 484 π.Χ. περίπου στήριγμά Αλικαρνασσό, παραλιακή πόλη τῆς Ν. Αυτικῆς Μικρᾶς Ασίας, στήριγμά πού όνομαζόταν Λιωρίδα, ἐπειδή είχαν ίδρυθεῖ ἐκεῖ πολλές δωρικές ἀποικίες. Ο Ήρόδοτος καὶ δέρι ὑπάρχει ἄλλος συγγραφέας μὲ τό ίδιο ὄνομα, ὅποτε νά πρέπει νά γίνεται διάκριση, τό ὄνομα τοῦ ἴστορικοῦ συνοδεύεται πάντα ἀπό τό ἐπίθετο τῆς καταγωγῆς τοῦ: Ηρόδοτος ὁ Αλικαρνασσεύς.

Ο πατέρας του ὄνομαζόταν Λιέξης καὶ ή μητέρα του Λογό. Εἶχε ἔναν ἀδελφό, τό Θεόδωρο. Η οἰκογένειά του ἦταν ἀπό τίς πορτες καὶ εὐπορότερες τῆς Αλικαρνασσοῦ καὶ αὐτό βοήθησε πολὺ τόν Ήρόδοτον νά μορφωθεῖ πολὺ καλά. Μεγάλωσε σ' ἓνα πνευματικά καλλιεργημένο οἰκογενειακό περιβάλλον, ἀφοῦ ὁ θεῖος του Παπάσης — ἀδελφός τῆς μητέρας του — ἦταν ποιητής. Ο Ήρόδοτος συνδέθηκε μαζί του καὶ ὅταν ὁ Παπάσης, μαζί μέ ἄλλονς συμπολίτες του, ὀργάνωσε ἐξέγερση γιά νά ἀνατρέψει τόν τύραννο τῆς Αλικαρνασσοῦ Λιγύδαμη, ὁ Ήρόδοτος πήρε καὶ αὐτός μέρος στή συνωμοσία. Η ἐξέγερση ὅμως ἀπέτυχε, ὁ Παπάσης σκοτώθηκε καὶ ὁ Ήρόδοτος κατέφυγε στή Σάμο, ὅπου ἔζησε ἀρκετά χρόνια. Τό 454 π.Χ. γίνεται δεύτερη ἐπανάσταση στήριγμά Αλικαρνασσοῦ καὶ ἀνατρέπεται ὁ τύραννος Λιγύδαμης. Ο Ήρόδοτος ἐπιστρέψει στήριγμά πατρίδα του ἀλλά δέ μένει πολὺ στήριγμά Αλικαρνασσοῦ. Φεύγει πάλι, ὀριστικά πιά, ἀπό τήριγμά πατρίδα του. Δέν ἔργονμε τοὺς λόγους πού τόν ἀνάγκασαν νά πάρει μιά τέτοια ἀπόφαση.

Λέγει ὑπάρχονταν πληροφορίες γιά τήριγμά τοῦ Ήροδότου μεταξύ τοῦ 454 καὶ τοῦ 445 π.Χ., ὅταν, κατά τήριγμά παράδοση, ὁ Ήρόδοτος ἐρχεται στήριγμά Αθήνα τοῦ διαφάνει, μπροστά σὲ πλήθος λαοῦ, μεγάλα ἀποστάσματα τοῦ ἔργου του καὶ οἱ Αθηναῖοι τοῦ δίνουν χορηματικό βοαθεῖο 10 τάλαντα, ποσό ἐξαιρετικά μεγάλο. Τήριγμά ἐποχή ἐκείνη ὁ Περικλῆς είλει ἀναλάβει μιά τεράστια προσπάθεια: νά συνενώσει τούς "Ελληνες δημιουρ-

γώντας μιά ίσχυρή πανελλήνια συνείδηση. Γιά νά τό πετύχει αντό, κοντά στά ἄλλα ὁ Περικλῆς καλεῖ ὅλες τίς Ἑλληνικές πόλεις νά ιδρύσουν μιά κοινή ἀποικία στή ρότια Ἰταλία, πού τότε ὄνομαζόταν Μεγάλη Ἑλλάς. Τό ὄνομα τῆς ρέας αντῆς ἀποικίας ἦταν Θούριοι. Ὁ Ἡρόδοτος ξεκινᾶ μέ τούς ἀποίκους και ἐγκαθίσταται στούς Θούριούς, ὅπον και μένει ὡς τό θάνατό του, τὸ 424 π.Χ. Γι' αντό ἀπό πολλούς ὄνομαζόταν Ἡρόδοτος ὁ Θούριος.

Ὥος Ἡρόδοτος ταξιδεψε πολύ. Είναι ὁ πρῶτος μεγάλος ταξιδιώτης πού ἐπισκέπτηκε ὀλόκληρο σχεδόν τόν τότε γνωστό κόσμο. Σήμερα φτάνει καρείς στήν Περσία σέ λίγες ὥρες μέ ἀεροπλάνο. Τότε μιά ἐπίσημη ἀποστολή ξεκινοῦσε ἀπό τήν Ἀθήνα γιά νά φτάσει — μέ ὅλες τίς ἀνέσεις και τήν ἀσφάλεια τῶν ἐπισήμων — τρεῖς μῆνες ἀργότερα στά Σοῦσα. Ὁ Ἡρόδοτος ταξιδεύει στίς παραθαλάσσιες πόλεις τῆς Ἰωνίας, πηγαίνει στίς Σάρδεις και στό ὑψίπεδο τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ἐπισκέπτεται τή μισοκαταστρεμμένη Βαρβλώνα, τήν Ἀσσυρία και τήν Περσία. Πηγαίνει στήν Αἴγυπτο και ἀνατλέει τό Νεῖλο ὡς τήν Ἐλεφαντίνη νῆσο πού ἀπέχει χίλια χιλιόμετρα ἀπό τίς ἐκβολές τοῦ ποταμοῦ. Πηγαίνει στόν Εὔξεινο Πόντο, στήν Κολχίδα και στήν Κριμαία, περιγράφει τούς λαούς τῆς περιοχῆς ἐκείνης και τούς μεγάλους ποταμούς τῆς Νότιας Ρωσίας. Ἔτσι, ὅταν γράφει τήν Ἰστορία τον είναι σέ θέση νά μᾶς δώσει αὐθεντικές πληροφορίες μέ πολλές λεπτομέρειες γιά ὅλες αντές τίς περιοχές, τούς κατοίκους τον, τήν κοινωνική τονς ὁργάνωση, τά έθιμα και τή θοησκεία τον. Ὁ ἴστορικός θά χρειάστηκε πολλά χρόνια γιά νά καλύψει, ἀπό βορρᾶ σέ νότο και ἀπό ἀνατολή σέ δύση, ἔνα δρομολόγιο 8 000 χιλιομέτρων περίπον.

Τό έργο τοῦ Ἡροδότου

Ὥος Ἡρόδοτος ἤξερε ἀσφαλῶς και εἶχε μελετήσει τά ἔογα τῶν προγενέστερων συγγραφέων πού ὄνομασθηκαν λογογράφοι. Μεταξύ τους είχε ιδιαίτερη θέση ὁ Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος. Οἱ λογογράφοι αντοί ἔγραφαν, σέ πεζό λόγο, τό χρονικό τῆς ἰδρυσης μᾶς πόλης, ἀνέφεραν μέ πλούσιες λεπτομέρειες τή μνημονίη ἡ πραγματική γενεαλογία μᾶς οἰκογένειας ἡ περιγράφαν τούς ἀποκισμώς μακρινῶν περιοχῶν ἀπό τούς Ἑλληνες. Δέρ ἔχει διασωθεῖ κανένα ἀπό τά ἔογα τους, κανένας ἀπό τούς

λόγονς τους. Είναι όμως φανερό ότι διάφορος επηφεάστηκε από τον ποιητή που στέφει τον και πεισμό του, ίσως, από τον Ἐκαταίο, τόν οποῖο άναφέρει ἀρχετές φορές στό ἔργο του, ἀλλά ή μεγάλη του πολυμάθεια, οι γεωγραφικές γνώσεις του και τό ἐρευνητικό του, πνεῦμα τοῦ ἐπιτρέποντον νά συνθέσει ἓνα πολύ εύρυτερο ἔργο, πολύ σημαντικό και ἀρχετά συστηματικό, πού ἔχει κεντρικό θέμα τή σύγκρουση Ἑλλήνων και Περσῶν και καλύπτει μιά ἀρχετά μεγάλη χρονική περίοδο.

ΤΗ ΠΟΔΗΤΗ φράση τοῦ ἔργου τοῦ Ἡρόδοτον φανερώγει ἀμέσως πῶς θά δονάλεψει ὁ ίστοιοικός: «Ο Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς παρουσιάζει τίνη ἐρευνά τον αὐτή γιά νά μή λησμονηθοῦν μέ τόν καιρό τά ἔργα τῶν ἀνθρώπων και νά μή μείνοντα ἀμαρτημόνευτα τά μεγάλα και θαυμαστά κατοθόματα τῶν Ἑλλήνων και τῶν βαρβάρων οὔτε, εἰδικότερα, τά αἴτια γιά τά δύοτα πολέμησαν μεταξύ τους». Πρῶτος σκοπός του λοιπόν είναι νά μή σφίγσουν ἀπό τίνη ἀνθρώπων μνήμη τὰ σπουδαῖα κατοθόματα τῶν προγόνων και δεύτερος σκοπός είναι νά δείξει ότι οἱ πόλεμοι μεταξύ Ἑλλήνων και βαρβάρων ἦταν ή σύγκρουση δύο κόσμων. Γένιοντό δέ τον Ἡρόδοτος δέν περιορίζεται στίς ἐλληνοπερσικές σχέσεις ἀλλά ἀναφέρει στό ἔργο του δῆλα τά στοιχεῖα πού ἔχει συγκεντρώσει γιά τοὺς λαούς, οἱ δροῖοι εἴτε ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα σχετίστηκαν μέ τή σύγκρουση αὐτή. Γένιοντό και τό ἔργο τοῦ Ἡρόδοτον είναι ἓνα είδος ίστοιοικῆς και γεωγραφικῆς ἐγκυκλοπαίδειας πού περιέχει δλες τίς ίστοιοικές και γεωγραφικές γνώσεις τοῦ συγχρονέα. Περιλαμβάνοντας στό ἔργο του δῆλα αὐτά τά στοιχεῖα διάφορος στούς συγχρόνους του μιά τεράστια ὑπηρεσία, διευρύνοντας τό πεδίο τῶν γνώσεών τους.

Καί γιά μᾶς τό ἔργο τοῦ ίστοιοικοῦ είναι ἀνεκτίμητο, γιατί είναι ή βασική ἄν δχι ή μόνη πηγή πληροφόρησης γιά τοὺς Μηδικούς πολέμους. Από τή μελέτη δύος τοῦ Ἡρόδοτον ἐμεῖς σήμερα ἔχοντες νά ἀποκομίσουμε και ἀλλες ὡρέλειες, γιατί δέν είναι ἔνας ίστοιοικός πού περιορίστηκε σέ στενά δρα, ἀλλά είναι και θαυμάσιος γεωγράφος, ἀρχαιολόγος, ἐθνολόγος, ἀνθρωπολόγος και πεινηγητής. Στό ἔργο του συναντοῦμε συχνά συναρπαστικά μικρά διηγήματα, γεμάτα ἀπό βαθιά ἀνθρώπινη πείρα, πού χαράζονται γιά πάντα στό μναλό μας. Τό μεγάλο δύως διδαγμα πού ἀντλοῦμε διαβάζοντας τό ἔργο του είναι ότι ή ἀρετή και ή πίστη στή στήριξ ἐλενθερία ἀναδεικνύονται ἀνώτερες ἀπό τό ἀμέτοχτο πλῆθος, τή δύναμη και τόν πλοῦτο.

Από τήν ἐποχή τής συγγραφῆς του τό ἔργο τοῦ Ἡρόδοτον ἐκτιμή-

θηκε ἔξαιρετικά, μερικοί ὅμως, ἀπό τὴν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα, τὸν ἔκοινον αὐστηρά λέγοντας ὅτι ὁ Ἡρόδοτος εἶναι μεροληπτικός, ὅτι ἀναφέρει φανταστικά ποράγματα καὶ ὅτι δέν ἔχει μέθυδο. Βέβαια ὁ Ἡρόδοτος δέν ἀκολουθεῖ μιὰ αὐστηρή μέθοδο στὴν διηγησή του, ἀλλά εἶναι διοφάνεια ἡ προσπάθεια του νά̄ ἀκριβολογίσει. "Οταν ἀναφέρει δύο καὶ τρεῖς ἐκδοχές γιά τό̄ ἴδιο γεγονός ἡ γιά τό̄ ἴδιο φυσικό φαινόμενο, δέν παραλείπει ποτέ νά̄ προσθέσει ποιά ἀπό τίς ἐκδοχές αὐτές θεωρεῖ ὁ ἴδιος πιθανότερη. "Ἐπίσης, ὅταν ἀναφέρει κάτι πολὺ παραδόξο πού ἔχει ἀκούσει, προσθέτει συχνότατα: «ἀλλά αὐτό δέν τό̄ πιστεύων ἡ: αἴναφέρω τά̄ σσα μοῦ ἔχοντα πεῖ». Ἀλλά τό̄ ἐπίθετο πού ταιριάζει λιγότερο στόν Ἡρόδοτο εἶναι τό̄ «μεροληπτικός», γιατί στό κάνιο θέμα πού πραγματεύεται — τίνι ἀγαμέτηηση "Ἐλλήνων καὶ Περσῶν — εἶναι ἔξαιρετικά ἀντικειμενικός καὶ δέν παραλείπει νά̄ ἐπαινέσει, ὅταν τοῦτο ταιριάζει, τόν Ξέοξη καὶ τούς Πέρσες.

"Οσο γιά τίνι ἔλλειψη μεθόδου στήν δομή τοῦ ἔργου, δηλαδή τίνι παρεμβολή πολλῶν λεπτομερειῶν καὶ ἀνεκδότων καθώς καὶ τίς συχνές παρενθετικές διηγήσεις, τοῦτο ἀποτελεῖ βέβαια ἐλάττωμα γιά ἓνα σύγχρονο ἰστορικό ἔργο, ἀλλά χάρη στήν ἀκόρεστη περιέργεια τοῦ Ἡροδότου διασώθηκαν ὡς σήμερα ἀπειροες πολύτιμες πληροφορίες γιά τόν ἀρχαῖο κόσμο στήν ὀλότητά του, τίς δόποιες ἐπαληθεύονταν συνεχῶς οἱ ἀρχαιολογικές ἔρευνες καὶ ἀνασκαφές.

"Ο Ἡρόδοτος τιτλοφόρησε ὁ ἴδιος τό̄ ἔργο του «ίστορίης ἀπόδεξις». "Η λέξη ἰστορία, στήν ἀρχαία ἐλληνική, σήμαινε ἔρευνα καὶ ὁ τίτλος θά̄ μποροῦσε νά̄ μεταφραστεῖ: «παρονσίαση τῆς ἔρευνας»*. Ἀλλά οἱ Ἀλεξανδρινοί διαίρεσαν τό̄ κείμενο τοῦ Ἡροδότου σέ ἑννέα βιβλία καὶ ἔδωσαν στό καθένα τό̄ ὄνομα μᾶς ἀπό τίς ἑννέα Μοῦσες: Κλειώ, Εὐτέρπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τεοφιχόδη, Ἐρατώ, Πολύμνια, Οὐρανία καὶ Καλύπτη. "Ετσι σήμερα τό̄ ἔργο τοῦ ἰστορικοῦ ὄνομάζεται καὶ «Ἡροδότου Μοῦσαι».

Tὸ A' βιβλίο, ἡ «Κλειώ», ἀρχίζει μὲ τίς μυθικές συγκρούσεις Ἐλλήνων καὶ βαρβάρων καὶ ἀμέσως ὑστερά περνάει στήν ἀφίγηση ἰστορικῶν γεγονότων. Πῶς ὁ Κροῖσος, βασιλιάς τῶν Λυδῶν, ὑποδούλωσε τίς ἐλληνικές πόλεις τῆς Ἰωνίας, πῶς οἱ Πέρσες, μέ τόν βασιλιά τους Κύρο, νίκησαν τούς Λυδούς καὶ ὑπέταξαν τήν Ἰωνία, πῶς δημιουργήθηκε τό

* Στό βιβλίο 7,96 ἀπαντᾶ ἡ λέξη «ίστορία» μέ τή σημερινή της ἀκριβῶς σημασία.

περσικό κράτος ἀφοῦ ἐπικράτησαν οἱ Πέρσες ἐπάνω στούς Μήδους, τέλος πᾶς οἱ Πέρσες κυρίεψαν τὴν Βαβυλώνα.

Τὸ Β' βιβλίο, ἡ «Ἐντέρωπη», περιέχει τὴν βασιλεία τοῦ Καμβύση, διάδοχον τοῦ Κύρου, καὶ τίγρι ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας του ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Μέ τίγρι εὐκαιρία αὲτή, ὁ Ἡρόδοτος, μεγάλος θαυμαστής τῆς Αἰγύπτου, ἀναφέρει μέ πολλές λεπτομέρειες ὅλες τίς πληροφορίες πού ἔχει συγκεντώσει γιά τὴν Αἴγυπτο. Θρησκεία, διοίκηση, ἥθη καὶ ἔθιμα, μυημεῖα, κτίσματα, καὶ μεγάλα ἔογα, ζῶα καὶ φυτά, τὰ πάντα περιγράφονται ἀπό τὸν Ἡρόδοτο, πού μᾶς προσφέρει ἐτσι στίγμα «Ἐντέρωπη» πολύτιμες γνώσεις γιά τὴν ἀρχαία Αἴγυπτο.

Στό Γ' βιβλίο, ἡ «Θάλεια», ὁ Ἡρόδοτος ἴστορεῖ τίγρι ἐκστρατεία καὶ τίγρι κατάκτηση τῆς Αἰγύπτου ἀπό τὸν Καμβύση πού εἰσβάλλει καὶ στὴν Αιβήν καὶ στὴν Κνομηραῖκήν. Οἱ Καμβύσης πεθαίνει καθώς ἐπιστρέφει στὴν Περσία καὶ τίγρι ἔξονσία παίρνει, μετά ἀπό συνωμοσία τῶν «Μάγων», ὁ Ψευτο-Σμέρδης. Οἱ Πέρσες ἀρχούτες ὅμως μαθαίνονται ὅτι βασιλιάς τους ἔγινε ἔνας σφετεριστής, δογανώνοντα συνωμοσία ἐναντίον του καὶ τὸν σκοτώνονταν. Βασιλιάς τῆς Ηερσίας γίνεται ὁ Δαρεῖος πού δογανώνει τὸ κράτος.

Τὸ Δ' βιβλίο, ἡ «Μελπομένη», περιέχει τὴν πούτη προσπάθεια τοῦ Δαρείου νά ἐπεκτείνει τὸ κράτος του στὴν Εὐρώπη. Ἐκστρατεύει ἐναντίον τῶν Σκυθῶν, πέρα ἀπό τὸν Ἰστρό (Δούναβη), ἀλλά παρ' ὅλην νά πάθει καταστροφή καὶ ἐπιστρέφει στή Μικρά Ασία. Οἱ Πέρσες ἐκστρατεύονται πάλι στή Αιβήν καὶ τίγρι Κνομήνη.

Στὸ Ε' βιβλίο, ἡ «Τερψιχόρη», περιγράφεται ἡ δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Ηερσῶν στὴν Εὐρώπη — στή Θράκη καὶ τίγρι Παιονία. Ἀπό τίς ἐλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ασίας οἱ πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου ἐποτάσσονται στούς Πέρσες, ἀλλά οἱ πόλεις τῆς Ἰωνίας ἐπαναστατοῦν ἐναντίον τῶν Ηερσῶν καὶ ζητοῦν τίγρι βοηθεία τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Ἀθήνας. Ἡ Σπάρτη ἀρνεῖται νά βοηθήσει ἀλλά ἡ Ἀθήνα, μαζί με τίγρι Ἐρέτρια στέλνοντα βοήθεια στή Ιωνία καὶ πνωπολοῦν τίς Σάρδεις. Οἱ Πέρσες ὅμως πνίγουν τίγρι ἐπανάσταση.

Στό ΣΤ' βιβλίο, ἡ «Ἐρατώ», περιγράφονται ἡ καταστολή τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ἰωνίας, ἡ πούτη ἐκστρατεία τῶν Ηερσῶν ἐναντίον τῆς Ἐλλάδας μέ ἀρχηγό τό Μαρδόνιο καὶ ἡ καταστροφή τοῦ στόλου του στόν Ἀθωνα. «Υστερού ἀραφέρεται ἡ δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Ηερσῶν ἐναντίον τῆς Ἀθήνας μέ ἀρχηγούς τό Λάτη καὶ τόν Ἀρταφέρνη καὶ ἡ

μάχη τοῦ Μαραθώνα, πρότη λαμπροὶ νίκη τῶν Ἀθηναίον ἐναρτίον τῶν Περσῶν.

Στό Ζ' βιβλίο, ἡ «Πολέμια», ὁ Ἡφόδοτος ἵστορει τίς ποετοιμασίες τοῦ Λαρείου γιά τήν τρίτη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναρτίον τῆς Ἑλλάδας, πού ὑστερα ἀπό τό θάνατό τον συνέχισε ὁ διάδοχός του Ξέρξης, τή συγκέντρωση καί πορεία τοῦ στρατοῦ τοῦ Ξέρξη καί τή διάβαση τοῦ Ἐλλησπόντου ἐπάνω σέ γέφυρες. Ἐξακολούθει μέ τήν προέλαση τοῦ στρατοῦ στή Θράκη, τή Μακεδονία καί τή Θεσσαλία καί τελειώνει μέ τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν.

Τὸ βιβλίο Η', ἡ «Οδοραία», περιέχει τήν ρανμαχία τοῦ Ἀρτεμησίου καί τή ρανμαχία τῆς Σαλαμίνας, πεοίλαμπροι νίκη τῶν Ἑλλήνων. Ἀραφέρει ἐπίσης τήν ἀναχωρηση τοῦ Ξέρξη ἀπό τήν Ἑλλάδα, ἀφίγοντας πίσω του, στή Βοιωτία, τό Μαρδόνιο μέ πολύ στρατό.

Τέλος στό βιβλίο Θ', ἡ «Καλλιόπη», περιγράφονται ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν, ἡ ἐκδίωξη τῶν Περσῶν ἀπό τήν Ἑλλάδα καί ἡ μεταφορά τοῦ πολέμου στά μικροσιατικά παράλια, ὅπου καί πάλι νικητές ἀναδεικνύονται οἱ "Ἐλληνες".

Κ Λ Ε Ι Ω

1

Κεφ. 1 - 25. Ὁ Ηρόδοτος ἀναφέρει τά αἴτια τῆς συγκρούσεως μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν, ἀνατρέχοντας ὡς τούς μυθικούς χρόνους, ἀλλά ύπογοραμμίζει ὅτι ἡ ἴστορική αἰτία τῆς ἀναμετρήσεως αὐτῆς ἦταν ἡ ὑποταγή τῆς Ἰωνίας στούς Λυδούς.

Κεφ. 26 - 56. Ἰστορία τοῦ Κροίσου

26. "Οταν πέθανε ὁ Ἀλαύττης, τόν διαδέχτηκε στὸ θρόνο ὁ γιός του Κροῖσος πού ἤταν τριάντα πέντε ἔτῶν. Οἱ πρῶτοι ἀπό τοὺς Ἑλληνες, ἐναντίον τῶν ὁποίων στράφηκε, ἤταν οἱ Ἐφέσιοι. "Οταν πολιορκήθηκαν ἀπό τὸν Κροῖσο, οἱ Ἐφέσιοι ἀφέρωσαν τὴν πόλη τους στὴν Ἀρτεμη. Συνδέσανε μὲ σχοινί τὸ ναό της μὲ τὰ τείχη τῆς πόλης. Ἡ ἀπόσταση τῆς παλιᾶς πολιορκούμενης πόλης ἀπό τὸ ναό ἤταν ἐφτά στάδια. Πρώτους λοιπόν αὐτούς χτύπησε ὁ Κροῖσος καὶ ὑστερα στράφηκε διαδοχικά ἐναντίον τῶν Ἰωνικῶν καὶ αἰολικῶν πόλεων, πότε μὲ σοβαρές καὶ πότε μὲ μηδαμινές προφάσεις.

27. "Οταν οἱ Ἑλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔγιναν φόρου ὑποτελεῖς στὸν Κροῖσο, τότε αὐτός σκέψητος νά ἔξοπλίσει στόλο καὶ ν' ἀρχίσει ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν νησιῶν. Ἦταν ὅλα ἔτοιμα γιά τὴν ναυπήγηση τῶν πλοιών, ὅταν ὁ Βίας ὁ Πριηνεύς, ὅπως λένε μερικοί, ἢ ὁ Πιττακός* ὁ Μυτιληναῖος, ὅπως λένε ἄλλοι, πῆγε στὶς Σάρδεις· καὶ ὅταν ὁ Κροῖσος τὸν ρώτησε ἂν ἔχει τίποτα νεώτερα ἀπό τὴν Ἐλλάδα, ἐκεῖνος τοῦ ἔδωσε

* Ὁ Βίας καὶ ὁ Πιττακός ἤταν, κατά τὴν παράδοση, ἀπό τοὺς Ἐπτά Σοφούς.

μιάν ἀπάντηση, πού ἔξαιτίκες τῆς σταμάτησε ἡ ναυπήγηση τῶν πλοίων: «Βασιλιά, τοῦ εἶπε, οἱ νησιῶτες ἀγοράζουν χιλιάδες ἄλογα καὶ σχεδιάζουν νέα ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Σάρδεων καὶ ἐναντίον σου». Ὁ Κροῖσος πίστεψε ὅτι τοῦ ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀποκρίθηκε: «Μακάριον νά τοὺς φωτίσει ὁ θεός νά ἔρθουν νά ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῶν Λυδῶν μέ πιπικόν». Ἐκεῖνος τότε ἀποκρίθηκε: «Μοῦ φαίνεται, βασιλιά, ὅτι εὔχεσαι ὀλόψυχα νά πολεμήσεις μέ ἕφιππους νησιῶτες στή στεριά, γιά νά τοὺς νικήσεις. Ἀλλά τό ἵδιο καί οἱ νησιῶτες. "Οταν ἔμαθθαν ὅτι πρόκειται νά ναυπηγήσεις στόλο καὶ νά τοὺς ἐπιτεθεῖς, νομίζεις ὅτι εὔχονται τίποτ' ἄλλο παρά ν' ἀναμετρηθοῦν μέ τοὺς Λυδούς στή θάλασσα καὶ νά σ' ἐκδικηθοῦν γιά τοὺς "Ἐλληνες τῆς Μικρᾶς". Ασίας πού τοὺς ἔχεις ὑποδούλωσει;"» Ἡ σκέψη αὐτή φαίνεται ὅτι ἔκαμε μεγάλη ἐντύπωση στόν Κροῖσο, πού ἐγκατέλειψε τοὺς ναυτικούς του ἔξοπλισμούς καὶ ἔκαμε συνθήκη φιλίας μέ τοὺς "Ιωνες τῶν νησιῶν.

28. Μέ τὸν κατέροή δηλοι σχεδόν οἱ λαοί πού κατοικοῦν δῶθε ἀπό τὸν ποταμό "Αληγ" ὑποτάχτηκαν στούς Λυδούς. "Ετσι, ἐκτός ἀπό τοὺς κατοίκους τῆς Κυλικίας καὶ τῆς Λυκίας, ὁ Κροῖσος εἶχε ὑποτάξει δῆλους τοὺς ἄλλους. Αὐτοί εἶναι οἱ Λυδοί, οἱ Φρύγες, οἱ Μαριανδυνοί, οἱ Χάλυβες, οἱ Παφλαγόνες, οἱ Θράκες, Θυνοί καὶ Βιθυνοί, οἱ Κάρες, οἱ Ιωνες, οἱ Δωριεῖς, οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Πάμφυλοι.

29. "Οταν ὁ Κροῖσος ὑπέταξε δῆλους αὐτούς τούς λαούς καὶ προσάρτησε τά ἐδάφη τους στή Λυδία, οἱ Σάρδεις γνώρισαν μεγάλη ἔξαιτίας τοῦ πλούτου τους καὶ πῆγαν ἐκεῖ δῆλοι οἱ φημισμένοι "Ἐλληνες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. 'Ανάμεσα σ' αὐτούς ήταν καὶ ὁ Σόλων ἀπό τήν Αθήνα, ὁ ὄποιος, ἀφοῦ ἔκανε νόμους γιά τούς Αθηναίους, πού οἱ ἴδιοι τοῦ εἶχαν ζητήσει, ἔφυγε γιά δέκα χρόνια μέ τήν πρόφραση ὅτι ηθελε νά περιηγηθεῖ διάφορες χῶρες, ἀλλά στήν πραγματικότητα γιά νά μήν ἀναγκαστεῖ νά καταργήσει κανένα νόμο. Οἱ ἴδιοι οἱ Αθηναίοι δέν μποροῦσαν ν' ἀλλάξουν τούς νόμους, γιατί δεσμεύονταν μέ ὄρκους μεγάλους νά σεβαστοῦν δέκα χρόνια τή νομοθεσία τοῦ Σόλωνα.

30. Γι' αὐτό λοιπόν τό λόγο, ἀλλά καὶ γιά νά ταξιδέψει στόν κόσμο,

* Ποταμός τῆς Μ. Ασίας πού σήμερα ονομάζεται Κιζίλ Ιρμάκ (τό Κόκκινο Ποτάμι).

ό Σόλων πήγε στήν Αἴγυπτο νά ἐπισκεφθεῖ τὸν "Αμαση καὶ ἔπειτα στίς Σάρδεις, στὸν Κροῖσο. "Οταν πῆγε στίς Σάρδεις, ὁ Κροῖσος τὸν φιλοξένησε στά ἀνάκτορά του καὶ τὴν τρίτη ἡ τέταρτη μέρα ἀνακτορικοὶ ὑπηρέτες, κατά διαταγή τοῦ Κροίσου, τὸν ζενάγησαν καὶ τοῦ ἔδειξαν ὅλους τοὺς θησαυρούς του πού ἦταν μεγάλοι καὶ σπουδαῖοι. Ἀφοῦ λοιπόν ὁ Σόλων τά εἶδε ὅλα μέ τὴν ἡσυχία του, ὁ Κροῖσος τὸν ρώτησε: «Λοιπόν, ξένε Αθηναῖε, ἡ φήμη σου καὶ γιά τὴν σοφία σου καὶ γιά τὰ ταξίδια σου ἔχει φτάσει ὡς ἐδῶ. Ἡ ἐπιθυμία σου νά μαθαίνεις σ' ἔκαμε νά ἐπισκεφθεῖς πολλές γῆρες γιά νά γνωρίσεις τὸν κόσμο. Θά ξθελα λοιπόν νά σέ ρωτήσω ποιός ἀπ' ὅλους εἶναι ὁ πιό εύτυχισμένος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου;» Ὁ Κροῖσος ἔκαμε αὐτή τὴν ἐρώτηση νομίζοντας ὅτι ὁ ἔδιος εἶναι ὁ εύτυχέστερος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου. Ἀλλά ὁ Σόλων, χωρίς νά τὸν κολακέψει καὶ μέ ὅλη του τὴν εἰλικρίνεια, ἀποκρίθηκε: «Ναι, βασιλιά μου, ὁ Τέλλος ὁ Αθηναῖος». Ὁ Κροῖσος ἔφεντησε μέ τὴν ἀπάντηση καὶ ρώτησε ἀπαίτητιά: «Ἀπό τί συμπεραίνεις ὅτι ὁ Τέλλος εἶναι ὁ πιό εύτυχισμένος ἄνθρωπος;» Ὁ Σόλων τότε τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ο Τέλλος ζοῦσε σέ μιά εύτυχισμένη πολιτεία, εἶχε ἀποκτήσει πολλά καὶ ὠραῖα παιδιά καὶ τὰ εἶδε ν' ἀποκτοῦν καὶ αὐτά παιδιά, πού ἔζησαν ὅλα. Ο Τέλλος ήταν εὐκατάστατος ἄνθρωπος, σύμφωνα μέ τὰ δικά μας κριτήρια, καὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ήταν ἔνδοξο. Σέ μιά μάχη τῶν Αθηναίων μέ τὴ γειτονική τους Ἐλευσίνα πολέμησε κι αὐτός, ἀνάγκασε τὸν ἔχθρο ν' ἀλλάξει πορεία καὶ ἔπεισε πολεμώντας γενναῖα. Οι Αθηναῖοι τὸν ἔθαψαν μέ μεγάλες τιμές στό μέρος ὃπου σκοτώθηκε».

31. Ἀφοῦ λοιπόν ὁ Σόλων μίλησε γιά τὸν Τέλλο καὶ γιά τοὺς λόγους πού τὸν θεωροῦσε ὡς τὸν εύτυχέστερο ἄνθρωπο, ὁ Κροῖσος τὸν ρώτησε, ποιόν θεωρεῖ, μετά τὸν Τέλλο, εύτυχέστερο ἄνθρωπο. Ὁ Κροῖσος νόμιζε ὅτι αὐτή τῇ φορᾷ θά ἐρχόταν τουλάχιστο δεύτερος. Ὁ Σόλων ὅμως ἀποκρίθηκε: «Τὸν Κλέοβη καὶ τὸ Βίτωνα. Οι ἄνθρωποι αὐτοί, ἀπό τὸ Αργος, ήταν εύτυχισμένοι. Ήταν εὔποροι, πολὺ δυνατοί στό σῶμα, καὶ εἶχαν νικήσει σέ ἀθλητικούς ἀγῶνες. Ἄπάρχει μάλιστα γι' αὐτοὺς ἡ ἀκόλουθη παράδοση. Στήν ἑορτή τῆς "Ηρας στὸ Αργος, ἐπρεπε ὅπωστο δήποτε νά πάει ἡ μητέρα τους στό ναό μέ ἀμάξι. Ἀλλά τὰ βόδια τους δέν εἶχαν γυρίσει στήν ὥρα τους ἀπό τὰ χωράφια καὶ ἔπειδή ἔβλεπαν δέν τοὺς ἔπαιρνε ὁ καιρός, ζεύτηκαν οἱ ἔδιοι στό ἀμάξι, ὃπου ἀνέβηκε ἡ μάνα τους. Τήν ἔσυραν σέ ἀπόσταση σαράντα πέντε στάδια ὡς τὸ ναό

καὶ τούς εἰδὲν ὅσοι εἶχαν πάει στό πανηγύρι. Ἀλλά εἶχαν καὶ ὡραῖο θάνατο. Ὁ θεός τούς ἔδειξε ὅτι εἶναι καλύτερο γιά τὸν ἄνθρωπο νά πεθαίνει παρά νά ζει. Γιατί ἀπό τὴν μιὰ οἱ Ἀργείοι τούς μακάριζαν γιά τὴ σωματικὴ τους δύναμη, ἀπό τὴν ἄλλη οἱ γυναικεῖς τῶν Ἀργείων μακάριζαν τὴ μητέρα τους πού εἶχε κάμει τέτοια παιδιά. Ἡ μάνα τους, εὐτυχισμένη καὶ γιά τὸν ἄθλο τους καί γιά τὴ φήμη τῶν παιδιῶν της, στάθηκε μπροστά στό ἄγαλμα τῆς "Ἡρας καὶ παρακάλεσε τὴ θεά νά δώσει στά παιδιά της, τὸν Κλέοβη καὶ τὸ Βίτωνα, πού τόσο τὴν εἶχαν τιμῆσει, ὅτι καλύτερο εἶναι δυνατό ν' ἀποκτήσει ἄνθρωπος. Μετά τὴν εὐχὴν αὐτῆς, ἀφοῦ ἔκαμψαν τὶς θυσίες καὶ δείπνησαν καλά τὰ δυό ἀδέρφια κοιμήθηκαν στό ιερό καὶ δέν ξύπνησαν πιά. Ἐκεῖ τελείωσαν τὴ ζωὴ τους. Οἱ Ἀργείοι τούς ἔκαμψαν ἀγάλματα καὶ τά ἀφιέρωσαν στοὺς Δελφούς, σ' ἔνδειξη ὅτι ἦταν ἄριστοι ἄντρες».

32. "Ἐτσι λοιπόν ὁ Σόλων ἔδωσε τὴ δεύτερη θέση τῆς εὐτυχίας στοὺς δύο νέους. Καὶ ὁ Κροῖσος ὀργισμένος τοῦ εἶπε: «὾στε τὴ δικῆ μου εὐδαιμονία, φιλοξενούμενε Ἀθηναῖε, τὴ θεωρεῖς τίποτα, ἔτσι πού νά μή με κρίνεις ἀξιοῦ νά παραβληθῶ οὔτε μέ τοὺς κοινούς θηγητούς;» Ὁ Σόλων τότε ἀποκρίθηκε: «Κροῖσε, μέ ρωτᾶς γιά τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ἐμένα πού ξέρω ὅτι οἱ θεοὶ φθονοῦν τὴν εὐτυχία τῶν θηγητῶν καὶ τὴν ταράσσουν. Στό διάστημα μιᾶς μακρᾶς ζωῆς βλέπει κανεὶς πράγματα πού δέ θά ξθελε νά δεῖ καὶ παθαίνει πολλά. Βάζω ὅριο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς τὰ ἑβδομήντα περίπου χρόνια. Τὰ ἑβδομήντα αὐτά χρόνια ἔχουν εἴκοσι πέντε χιλιάδες διακόσιες ἡμέρες, γωρίς νά ὑπολογίσουμε καὶ τοὺς ἐμβόλιμους^{*} μῆνες. Ἐάν τώρα σέ κάθε δεύτερο χρόνο προσθέσεις ἔνα μῆνα, γιά νά τηρεῖται ἡ σειρά τῶν ἐποχῶν, οἱ ἐμβόλιμοι μῆνες γίνονται τριάντα πέντε, δηλαδή πρέπει νά προσθέσουμε ἄλλες χιλιες πενήντα μέρες. Ἀπ' ὅλες λοιπόν αὐτές τὶς εἴκοσι ἔξι χιλιάδες διακόσιες πενήντα μέρες, πού ἀποτελοῦν τὰ ἑβδομήντα χρόνια, οὔτε μιά δέν μιᾶς φέρνει τό ἕδιο πράγμα πού μιᾶς φέρνει ἡ ἄλλη. Ἀφοῦ ἔτσι εἶναι τὰ πράγματα, Κροῖσε, ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μιά συνέχεια ἀπό ἀβεβαιότητες. Βλέπω ὅτι εἶσαι πολύ πλούσιος καὶ βασιλιάς πολλῶν ἀνθρώπων, ἀλλά σ' αὐτό πού μέ φώτησες δέν μπορῶ νά σου ἀπαντήσω, πρίν μάθω ἐν εἶχες καλά στερνά.

* Ἐμβόλιμος ξῆται ὁ μήνας ποὺ παρεμβαλλόταν κάθε τρίτο ἔτος μετά τὸν Ποσειδαιώνα καὶ λεγόταν Ποσειδαιών δεύτερος: βλ. κατ. 2, 4. (Σήμερα ποιά ξημέρω εἶναι ἐμβόλιμη;)

“Ἐνας ἄνθρωπος πολύ πλούσιος δέν εἶναι πιο εὔτυχισμένος ἀπό ἔναν ἄλλο πού ἔχει τὸ καθημερινό του μόνο, ἢν ἡ τύχη δέν τοῦ εἶναι πιστή, ὥστε νά ἔχει καὶ καλό τέλος. Πολλοὶ βαθύπλουτοι δέν εἶναι εὔτυχισμένοι, ἐνῶ πολλοί μὲν μέτρια περιουσία ζοῦν εὔτυχισμένοι. Ὁ πολύ πλούσιος, ἀλλά δυστυχής, σέ δύο μόνο πράγματα ὑπερέχει ἀπό τὸν εὔτυχή, ἐνῶ ὁ εὔτυχής ὑπερέχει σέ πολλά ἀπό τὸν πλούσιο δυστυχή. Ὁ πλούσιος μπορεῖ νά ἴκανοποιεῖ τίς ἐπιθυμίες του καὶ νά ἀντέχει περισσότερο ἢν τοῦ ἔρθει καμιά μεγάλη συμφορά. Ὁ ἄλλος ὑπερέχει ἀπό τὸν πλούσιο, ἀλλά ἄτυχο, σέ τοῦτο: δέν ἀντέχει ἵσως στά ἀτυχήματα καὶ δέν μπορεῖ νά ἴκανοποιεῖ τίς ἐπιθυμίες του, ἡ εὔτυχία ὅμως τὸν ἀπομακρύνει ἀπ’ ὅλα αὐτά καὶ δέν ὑποφέρει ὅταν τοῦ συμβαίνουν κακά, δέν πάσχει, ἔχει ὡραῖα παιδιά, εἶναι ὁ ἔδιος ὡραῖος. Ἐάν λοιπόν, μαζί μέ ὅλα αὐτά, ἔχει καὶ καλό τέλος, νά ὁ ἄνθρωπος πού ἀναζητᾶς, πού εἶναι ἄξιος νά χαρακτηριστεῖ εὔτυχισμένος. Ἀλλά πρίν πεθάνει πρέπει κανείς ν’ ἀποφεύγει νά τὸν χαρακτηρίσει εὔτυχισμένο, μόνο νά τὸν λέει τυχερό. Εἶναι ἀδύνατο ἔνας ἄνθρωπος νά τά ἔχει ὅλα, ὅπως περίπου μιά γάρα δέν μπορεῖ νά εἶναι σέ ὅλα αὐτάρκης, γιατί εἶναι δυνατό νά ἔχει μερικά ἀγαθά, ἄλλα ὅμως θά τῆς λείπουν. Ἔκεινη πού ἔχει τά περισσότερα εἶναι ἡ καλύτερη.” Ἔτσι κι ἔνας ἄνθρωπος δέν εἶναι δυνατό νά τά ἔχει ὅλα. Μπορεῖ νά ἔχει πολλά, ἀλλά θά τοῦ λείπουν ἄλλα, καὶ ἐκεῖνος πού θά ἔχει τά περισσότερα ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του καὶ θά ἔχει ὡραῖο θάνατο, αὐτός, βασιλιά, κατά τή γνώμη μου, μπορεῖ νά χαρακτηρίζεται εὔτυχισμένος. Σ’ ὅλα τά πράγματα λοιπόν πρέπει νά περιμένουμε νά δοῦμε ποιο θά εἶναι τό τέλος τους, γιατί ὁ θεός σέ πολλούς ἔδωσε τήν εὔτυχία, γιά νά τούς καταστρέψει ὅμως σύρριζα ἀργότερα».

33. Αὐτά πού ὁ Σόλων εἶπε στὸν Κροῖσο, χωρίς νά τὸν κολακέψει σέ τίποτε, ὁ Κροῖσος δέν τά λογάριασε διόλου καὶ τὸν ἔδιωξε θεωρώντας τὸν πολύ ἀνόγητο, ἀφοῦ παραμέριζε τά παρόντα ἀγαθά καὶ συμβούλευε νά περιμένει κανείς πρῶτα τό τέλος τοῦ ἀνθρώπου.

34. “Οταν ἔφυγε ὁ Σόλων, ἡ θεία νέμεση ἐκδικήθηκε σκληρά τὸν Κροῖσο, γιατί νόμιζε ὅτι εἶναι ὁ πιο εὔτυχισμένος ἄνθρωπος. Μόλις κοιμήθηκε, εἰδε ὄνειρο πού τοῦ φανέρωνε τά κακά πού ἔμελλε νά πάθει ὁ γιός του. Ὁ Κροῖσος εἶχε δύο παιδιά, τό ἔνα μισερό, κωφάλαλο. Τό ἄλλο ἦταν ἀνάμεσα στούς συνομήλικούς του παντοῦ πρῶτο. Αὐτό τό δεύτερο λεγάταν “Ατης. Γιά τόν” Ατη λοιπόν αὐτόν εἰδε ὁ Κροῖσος ὄνειρο ὅτι θά

τὸν ἔχανε, χτυπημένο ἀπό σιδερένιο φυνικό ὅργανο. "Αμαξέν πήγανε, τρομαγμένος ἀπό τὸ ὄνειρο, τὸ σύλλογίστηκε καὶ ἀποφάσισε νὰ παντρέψει τὸ γιό του. Παρ' ὅλο ὅτι ὁ "Ατης ἡταν συνήθως ἀρχηγός τοῦ λυδικοῦ στρατοῦ, ἐπάψε νά τὸν στέλνει σὲ στρατιωτικές ἀποστολές κι ἔβγαλε ἀπ' ὅλα τὰ δωμάτια, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ ἄνδρες, τὰ ἀκόντια καὶ τὰ βέλη καὶ γενικά ὅλα τὰ πολεμικά ὅπλα, καὶ τὰ ἔκλεισε σὲ ἀποθῆκες, μήπως κανένα ἀπ' αὐτά πέσει ἀπό ἑκεῖ πού κρεμόταν καὶ σκοτώσει τὸ παιδί του.

35. Ἐνῶ λοιπόν ὁ Κροῖσος ἐτοίμαζε τοὺς γάμους τοῦ γιοῦ του, ἔφτασε στὶς Σάρδεις ἔνας ἄνθρωπος, θύμα τῆς μοίρας, πού εἶχε τὰ χέρια του λερωμένα ἀπό φόνο. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦταν ἀπό τὴν Φρυγία, βασιλικός γόνος. "Οταν πῆγε στὰ ἀνάκτορα τοῦ Κροῖσου, τὸν παρακάλεσε νὰ τὸν ἔξαγνίσει σύμφωνα μὲ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου. Ὁ Κροῖσος ἐκαμε τὴ σχετική κάθαρση. Γίνεται στοὺς Λυδούς μὲ τὸν ἵδιο περίπου τρόπο πού γίνεται καὶ στοὺς "Ελληνες*. Μετά τὴν καθιερωμένη τελετή, ὁ Κροῖσος τὸν ρώτησε νὰ μάθει ἀπό ποῦ ἐργόταν καὶ ποιός ἦταν. «Ποιός εἰσαι, τοῦ εἰπε, καὶ ἀπό ποιό μέρος τῆς Φρυγίας ἔρχεσαι στὸ σπίτι μου; Ποιόν σκότωσες; "Αντρα ἡ γυναίκα;» Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, εἴμαι γιός του Γορδίου, πού εἶχε πατέρα τὸν Μίδα καὶ ὄνομάζομαι "Αδραστος. Χωρίς νά τὸ θέλω σκότωσα τὸν ἀδελφό μου καὶ ἥρθα ἐδῶ ἐξορισμένος ἀπό τὸν πατέρα μου καὶ χωρίς τίποτα». Ὁ Κροῖσος τότε τοῦ ἀποκρίθηκε: «Εἰσαι ἀπόγονος φίλων μου καὶ ἥρθες σὲ φίλους, πού κοντά τους δέ θά σου λείψει τίποτα. Καὶ σοῦ εὔχομαι νά ὑποφέρεις αὐτήν τὴ συμφορά ὅσο τὸ δυνατό ἐλαφρότερα».

36. "Ετσι ὁ "Αδραστος ἔμεινε φίλοξενούμενος στὰ ἀνάκτορα τοῦ Κροῖσου. Τὴν ἵδια ἐποχή ἐκαμε τὴν ἐμφάνισή του στὸν "Ολυμπο τῆς Μυσίας ἔνας μεγάλος ἀγριόχοιρος. Κατέβαινε ἀπό τὸ βουνό καὶ κατέστρεψε τὰ σπαρτά τῶν κατοίκων πού συγχά ἔβγαλιν γιά νά τὸν καταδιώξουν, ἀλλά δέν κατόρθωναν νά τοῦ κάνουν τίποτα καὶ ὑπέφεραν ἀπό τίς ἐπιδρομές του. Τέλος ἀντιτρόσωποί τους πῆγαν στὸν Κροῖσο καὶ τοῦ εἶπαν τὰ ἔξης: «Βασιλιά, ἔνας πελώριος ἀγριόχοιρος ἐμφανίστηκε στὴ χώρα μας καὶ καταστρέψει τὰ σπαρτά μας. "Ο, τι κι ἂν κάναμε, δέν κατορθώσαμε νά τὸν ἔξοντάσουμε. Ἐκεῖνο πού σὲ παρακαλοῦμε εἰναι νά μᾶς στείλεις τὸ γιό σου καὶ μερικούς τολμηρούς νέους καὶ κυνηγετικά σκυλιά,

* Συνήθως μὲ σπονδές καὶ λουτρό.

γιά ν' ἀπαλλάξουμε τὸν τόπο ἀπό τὸν ἄγριόχοιρο». Αὐτή τὴν παράληση
ἔκφαμαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μυσῶν, ἀλλά ὁ Κροῖσος θυμῆθηκε τὸ ὄνει-
ρο πού εἶχε δεῖ καὶ τοὺς ἀποκρίθηκε: «Γιά τό παιδί μου οὔτε λόγο νά
κάνετε πιᾶ. Δέν πρόκειται νά σᾶς τό στείλω. Εἶναι νιόπαντρος κι ἔχει
ἄλλες ἔγνοιες τώρα. Θά σᾶς δώσω ὅμως μερικούς ἐκλεκτούς Λυδούς
νέους, ὅλους τοὺς κυνηγούς μου καὶ τά σκυλιά μου, καὶ θά τοὺς δώσω ἐν-
τολή νά σᾶς βοηθήσουν μέ δηλη τους τὴν προθυμία γιά ν' ἀπαλλάξετε μαζί¹
τὸν τόπο ἀπό τό θηρίο»*.

37. Αὐτά εἶπε ὁ Κροῖσος καὶ οἱ Μυσοί εὐχαριστήθηκαν πολὺ. Ἐνῶ
ἔφευγαν ὅμως ἐκεῖνοι, μπῆκε ὁ γιός τοῦ Κροίσου, πού εἶχε μάθει τί ξρ-
θηκαν νά ζητήσουν οἱ Μυσοί. Καὶ ἐπειδή ὁ Κροῖσος ἀρνιόταν νά τὸν στείλει
μαζί μέ τοὺς ἄλλους, ὁ νέος τοῦ εἶπε: «Πατέρα, ἄλλοτε μποροῦσα ν' ἀπο-
κτῶ μεγάλη καὶ καλή φύμη πηγαίνοντας στὸν πόλεμο καὶ στὸ κυνήγι.
Τώρα μ' ἔχεις ἀποκλείσει κι ἀπό τὰ δυό, παρ' ὅλο ὅτι δέν εἶδες ἀπό μένα
οὔτε δειλία οὔτε ἀπροθυμία. Τώρα πῶς θ' ἀντικρίζω τά μάτια τοῦ κόσμου,
ὅταν θά πηγαίνω καὶ ὅταν θά φεύγω ἀπό τὴν ἀγορά; Γιά τί θά μέ περ-
νοῦν οἱ πολίτες; Καὶ ή νιόνυφρη γυναίκα μου μέ ποιόν θά νομίσει ὅτι παν-
τρεύτηκε; «Η ἔφησε με λοιπόν νά πάω σ' αὐτό τό κυνήγι η ἔξηγήσε μου
ὅτι αὐτό πού κάνεις εἶναι γιά τό καλό μου».

38. Ὁ Κροῖσος τότε ἀποκρίθηκε: «Παιδί μου, δέν σέ ἐμποδίζω νά
πᾶς στό κυνήγι οὔτε ἐπειδή σέ θεωρῶ δειλό οὔτε γιά ἄλλο δυσάρεστο
λόγο, ἀλλά ἐπειδή είδα ἔνα ὄνειρο, ὅτι δέ θά ζήσεις πολλά γρόνια καὶ θά
σκοτωθεῖς ἀπό σιδερένια αἰχμή. Αὐτό τό ὄνειρο ἥταν ἡ αιτία πού βιά-
στηκα νά σέ παντρέψω καὶ δέ σ' ἀφήνω πιά νά πηγαίνεις στὶς ἐκστρα-
τεῖς. Φροντίζω, ὅσο ζῶ, νά σέ προφύλαξω ὅσο μπορῶ. Ἐσένα ἔχω μο-
νάχριβο παιδί, γιατί ὁ ἀδειάφος σου εἶναι κωφάλαχος καὶ οὔτε λογαριάζω
ὅτι ὑπάρχει».

39. Τότε ὁ νέος ἀποκρίθηκε: «Καταλαβαίνω πατέρα πώς ὕστερα
ἀπό τέτοιο ὄνειρο θέλεις νά μέ προφύλαξεις. Δέν ζέρεις ὅμως κάτι πού
δέν κατάλαβες ἀπό τό ὄνειρο καὶ νομίζω πώς πρέπει νά σου τό ἔξηγήσω.
Εἶπες ὅτι τό ὄνειρο σου ἀποκάλυψε πώς θά σκοτωθῶ ἀπό σιδερένια αἰχ-

* Καὶ σήμερα ἡ περιοχή αὐτή, τῆς Μ. Ἀσίας φημίζεται γιά τοὺς πολλούς ἄγρι-
χοιρους πού κάνουν συγνά μεγάλες καταστροφές.

μή. Ἀλλά ποῦ εἶναι τά χέρια τοῦ ἀγριόχοιρου καὶ ποῦ ἡ σιδερένια αἰχμή του γιά νά φοβηθεῖς; "Αν τὸ ὄνειρο σου εἶχε πεῖ δὲ θά σκοτωθῶ ἀπό τὰ δόντια ἀγριόχοιρου ἢ ἀπό κάτι ἔλιο τέτοιο, τότε βέβαια θά εἶχες δίκιο νά κάνεις αὐτά πού κάνεις. Ἀλλά πρόκειται γιά σιδερένια αἰχμή. Ἀφοῦ λοιπόν δέν πρόκειται νά δώσουμε μάχη, ἔφησέ με νά πάω κι ἐγώ».

40. Ὁ Κροῖσος ἀποκρίθηκε: «Παιδί μου, ἡ δική σου ἑρμηνεία γιά τό ὄνειρο εἶναι σωστότερη. Καὶ γι' αὐτό τήν παραδέχομαι καὶ σ' ἀφήνω νά πᾶς στό κυνήγι».

41. Ὁ Κροῖσος, ἔφοῦ τά εἶπε αὐτά, ἔστειλε καὶ φώναξε τόν Φρύγα "Αδραστο καὶ τοῦ εἶπε: «"Αδραστε, δέ σέ κατηγόρησα ποτέ γιά τή φρική συμφορά πού ἔπαθες. Σέ βοήθησα νά καθαρθεῖς, σέ δέχτηκα καὶ σέ φιλοξενῶ στά ἀνάκτορα καὶ ἔχω ἀναλάβει δὲλα τά ἔξοδά σου. Τώρα λοιπόν γιά νά μοῦ ἀνταποδώσεις αὐτά πού σου ἔκανα, σέ παρακαλῶ νά προσέχεις τό παιδί μου πού πρόκειται νά πάει στό κυνήγι, μήπως τυχόν θελήσουν νά σᾶς ἐπιτεθοῦν στό δρόμο τίποτα ληστές. "Αλλωστε καὶ σύ θά ἐπιθυμεῖς ν' ἀναδειχτεῖς μέ δικά σου ἔργα, γιατί αὐτή εἶναι ἡ οἰκογενειακή σου παράδοση καὶ δέν σου λείπει ἡ δύναμη».

42. Σ' αὐτά ὁ "Αδραστος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, σ' ἔλλη περίπτωση δέ θά ἔπαιρνα μέρος σέ παρόμοιο ἐγγείρημα. "Ανθρωπος πού ἔχει πάθει τή συμφορά πού ἔπαθα ἐγώ, δέν ἐπιτρέπεται νά πηγαίνει μέ χαρούμενους συνομήλικούς του. Δέ θά τό ἔθελα καὶ πολλές φορές τό ἀπέφυγα. Ἀλλά τώρα, ἐπειδή ἐσύ μοῦ τό ζητᾶς καὶ πρέπει νά σου κάμω τή χάρη, γιατί πρέπει νά σου ἀνταποδώσω τά καλά πού μοῦ ἔκαμες, εἴμαι ἔτοιμος νά κάμω ὅ,τι μοῦ εἶπες καὶ νά προφυλάξω τό παιδί σου, δῆσεξαρτάται ἀπό μένα».

43. Αὕτα εἶπε ὁ "Αδραστος στόν Κροῖσο κι ἔφυγε μαζί μέ τούς ἄλλους ἐκλεκτούς νέους καὶ τά κυνηγετικά σκυλιά. "Οταν ἔφτασαν στό δρός "Ολυμπος τῆς Μυσίας, ἔψαξαν γιά τό θηρίο καὶ ὅταν τό βρῆκαν τό περικύκλωσαν καὶ τό χυτούσαν μέ ἀκόντια. 'Εκεῖ λοιπόν ὁ ξένος, αὐτός πού εἶχε καθαρθεῖ ἀπό τό φόνο καὶ πού ὄνομαζόταν "Αδραστος*", ἐνῶ

* Πού δέν μπορεῖ ν' ἀποφύγει τή μοίρα του, τήν «ἀναπόδραστη».

σημάδευε τὸν ἀγριόχοιρο μέτοπον, ἀστόχησε καὶ χτύπησε τὸ γιό τοῦ Κροῖσου. “Εἶται, μέτοπον, ἀπό τὴν αἰχμήν τοῦ ἀκόντιου, βγῆκε ἀληθινό τὸ δινειρό τοῦ Κροῖσου. “Ἐνας ἀπό τοὺς κυνηγούς ἔτρεξε στὶς Σάρδεις νά τοῦ ἀναγγείλει τὸ δυστύχημα καὶ τὸ θάνατο τοῦ γιοῦ του.

44. ‘Ο Κροῖσος ταράχτηκε πάρα πολύ μέτοπον, μέτοπον τοῦ καί ἡ ἀπελπισία του ἤταν ἀκόμη μεγαλύτερη, γιατί τὸν σκότωσε ἄνθρωπος, τὸν ὅποιον αὐτός ὁ Ἰδιος εἶχε ἔξαγνίσει ἀπό φόνο. Μοιραλογοῦσε γιά τὴν συμφορά του καὶ καλοῦσε τὸν ἔξαγνιστὴ Δία νά ἔρθει νά δεῖ τί εἶχε πάθει ἀπό τὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶχε φιλοξενήσει καὶ τὸν καλοῦσε σάν ἐφέστιο καὶ προστάτη τῆς φιλίας. ‘Ἐφέστιο, ἐπειδή δέχτηκε ἐναντίον τοῦ ζένοντος καὶ περιέθαλψε χωρίς νά τὸ ξέρει τὸ φονιά τοῦ γιοῦ του, καὶ προστάτη τῆς φιλίας, ἐπειδή ὁ ἄνθρωπος στὸν ὅποιο ἐμπιστεύτηκε τὸ γιό του βγῆκε ὁ χειρότερος ἔχθρος του.

45. “Εφτασαν λίγο ἀργότερα καὶ οἱ Λυδοί ποὺ μετέφεραν τὸ νεκρό καὶ πίσω ἀκολουθοῦσε ὁ φονιάς. Αὐτός, ἀφοῦ στάθηκε μπροστά στὸ νεκρό, ἀπλωσε τὰ χέρια στὸν Κροῖσο καὶ τὸν παρακαλοῦσε νά τὸν σφάξει ἀπάνω στὸ νεκρό, θυμίζοντας τὴν προηγούμενη συμφορά του καὶ λέγοντας ὅτι δέν ἔπρεπε πιά νά ζήσει, ἀφοῦ ἔγινε πρόξενος τέτοιας δυστυχίας στὸν ἄνθρωπο ποὺ τὸν εἶχε ἔξαγνίσει. ‘Ο Κροῖσος ἀκούγοντας αὐτά τὰ λόγια λυπήθηκε τὸν “Αδραστο, παρ’ ὅλο ποὺ τοῦ εἶχε κάμει τέτοιο κακό, καὶ τοῦ εἶπε: “Ελαβα, ξένε, ἀπό σένα κάθε ἵκανοποίησῃ, ἀφοῦ μόνος σου καταδικάζεις τὸν ἔκανες χωρίς νά τὸ θέλεις, ἀλλά κάποιος θεός, ποὺ ἔλλοτε κακοῦ πού τὸ ἔκανες χωρίς νά τὸ θέλεις, γιός τοῦ Γορδίου καὶ ἔγγονος τοῦ Μίδα, ἀδελφοκτόνος καὶ φονιάς τοῦ ἔξαγνιστῆ του, ὅταν ἔφυγε ὁ κόσμος μετά τὴν κηδεία, πιστεύοντας ὅτι ἤταν ὁ πιό δυστυχισμένος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, πῆγε καὶ αὐτοκτόνησε ἀπάνω στὸν τάφο.

46. Δυό χρόνια χράτησε ὁ Κροῖσος βαρύ πένθος γιά τὸ παιδί του. “Ἐπειτα δύμως ἡ καταστροφή τῆς ἡγεμονίας τοῦ Αστούγη, γιοῦ τοῦ Κυαξάρη, ἀπό τὸν Κύρο, τὸ γιό τοῦ Καρβύση, καὶ ἡ αὔξηση τῆς δύναμης τῶν Περσῶν ἀπέσπασαν τὸν Κροῖσο ἀπό τὸ πένθος του καὶ τὸν ἔβαλαν σὲ ἀνησυχίᾳ πᾶς θά μπορέσει νά περιορίσει τὴν αὐξανόμενη δύναμη τῶν Περ-

σῶν, προτοῦ μεγαλώσει ἀκόμη περισσότερο. Μέ τήν πρόθεση αὐτή σκέψης νά δοκιμάσει τά μαντεῖα τῆς Ἑλλάδας καί τά μαντεῖα τῆς Λιβύης. "Εστειλε ἀντιπροσώπους, ἄλλους στοὺς Δελφούς, ἄλλους στὶς "Αβες τῆς Φωκιδας καί ἄλλους στὴ Δωδώνη. "Ἄλλους ἔστειλε στά μαντεῖα τοῦ Ἀμφιαράου καί τοῦ Τροφωνίου καί στοὺς Βραχγίδες τῆς Μιλήτου. Αύτά ἦταν τά ἐλληνικά μαντεῖα, στά ὅποια ὁ Κροῖσος ἔστειλε νά ζητήσει χρησιμό. "Εστειλε, ὅπως εἶπα, ἀντιπροσώπους του καί στὸ ναό τοῦ "Ἀμφιωνα τῆς Λιβύης. "Εστείληνε στά μαντεῖα γιά νά μάθει τί φρονοῦν, ὡστε ὅποιο ἀποδεικνύταν πιό ἀληθινό, σ' αὐτό νά στείλει δεύτερη φορά νά μάθει ἂν ἔπρεπε νά ἐπιχειρήσει τήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Περσῶν.

47. Γιά νά ἐλέγξει λοιπόν τήν ἀκρίβεια τῶν χρησμῶν ἔστειλε τοὺς Λυδούς μέ τήν ἐντολή νά κάνουν τίς ἐρωτήσεις τους τήν ἐκατοστή μέρα μετά τήν ἀναχώρηση τους ἀπό τίς Σάρδεις, ὡστε τήν ἵδια ἡμερομηνία νά ρωτήσουν: «Τί κάνει αὐτή τήν ὥρα ὁ βασιλιάς τῶν Λυδῶν Κροῖσος, ὁ γιός τοῦ Ἀλυάττη;» Τήν ἀπάντηση τοῦ κάθης μαντείου ἔπρεπε νά τή γράψουν καί νά τοῦ τή φέρουν πίσω οἱ ἀντιπρόσωποι. Κανείς δέν ξέρει τί εἶπαν τά ἄλλα μαντεῖα. Στούς Δελφούς ὅμως, μόλις οἱ Λυδοί μπῆκαν στό ναό καί ρωτήσαν αὐτό πού τοὺς εἶχε πεῖ ὁ Κροῖσος, ἡ Πυθία τούς ἀπάντησε τά ἑξῆς σέ ἑξάμετρους στίχους:

Γνωρίζω τὸν ἀριθμό τῆς ἄμμου καὶ τά μέτρα τῆς θάλασσας.
Κταίαχθανὼ τὸν κορφάλαο καὶ τὸν ἄλλαο ἀκούω.
Μου ἤρθε μυρωδία σκληροκέλυφης χελώνας
ποὺ ψήνεται σέ γάλκινο δοχεῖο μαζί μέ χρίσια κρέκτω.
Χαλκός ἀποπάνω, γαλκίς ἀποκάτω.

48. Οἱ Λυδοὶ ἔγραψαν τά λόγια τῆς Πυθίας καὶ ἔφυγαν γιά τίς Σάρδεις. "Οταν ἔφτασαν ὅλοι οἱ ἀπεσταλμένοι καὶ ἔφεραν τοὺς χρησμούς τῶν μαντείων, ὁ Κροῖσος ἀνοίξε τά γράμματα καὶ τά διάβασε. Ἀπό τοὺς ἄλλους χρησμούς κανένας δέν προσέλκυσε τήν προσογή του. "Οταν ὅμως ἔκουσε τό γρησμό τῶν Δελφῶν, ἀμέσως ἔκκμε προσευχή καὶ τόν δέχτηκε, γιατί βεβαιώθηκε ὅτι τό μαντεῖο τῶν Δελφῶν εἶναι τό μόνο ἀληθινό. Αὐτό μόνο βρήκε τί ἔκκανε ὁ Κροῖσος τήν ὥρα πού εἶχε ρωτηθεῖ. Τήν ἐκατοστή μέρα μετά τήν ἀναχώρηση τῶν ἀντιπροσώπων του μηχανεύτηκε νά κάνει κάτι, πού δέ θά ἦταν δυνατό νά τό ὑποψιαστεῖ κανείς. Κομμάτιασε μιά χελώνα καὶ ἔνα ἀρνί, τά ἔβαλε μέσα σ' ἔνα γάλκινο καζάνι νά τά βράσει καὶ τά σκέπασε μέ γάλκινο καπάκι.

49. Αὐτός ήταν ὁ χρησμός τῶν Δελφῶν. "Οσο γιά τήν ἀπάντηση τοῦ μαντείου τοῦ Ἀμφιαράου, δέν ζέρω τί εἶπε στούς Λυδούς, ὅταν ἔκχνων καὶ ἐκεῖ τά ὅσα ἔπρεπε. Τίποτα ἄλλο δέν εἶναι γνωστό, παρά μόνο ὅτι ὁ Κροῖσος καὶ τὸ χρησμό τοῦ μαντείου αὐτοῦ βρῆκε σωστό.

50. Μετά ἀπ' αὐτά ὁ Κροῖσος θέλησε νά ἔξευμενίσει μέ μεγάλες θυσίες τό θεό τῶν Δελφῶν. Θυσίασε τρεῖς χιλιάδες ζῶα ἀπό τά κατάλληλα γιά θυσίες. "Εκαμε ἔνα μεγάλο σωρό ἀπό ἐπίχρυσα καὶ ἐπάργυρα κρεβάτια, ἀπό χρυσά κύπελλα καὶ πορφυρά ροῦχα καὶ χιτῶνες καὶ τούς ἔβαλε φωτιά, ἐλπίζοντας ὅτι ἔτσι θ' ἀποκτήσει τήν εὐμένεια τοῦ θεοῦ καὶ παράγγειλε στούς Λυδούς νά θυσίασει καθένας ὅτι μποροῦσε στό θεό. "Οταν τελείωσε μέ τίς θυσίες, παράγγειλε νά λιώσουν μεγάλη ποσότητα χρυσοῦ, ἀπό τόν ὅποιο κατασκευάστηκαν ἐκατόν δεκαεπτά μισόπλιθρες πάχους μᾶς παλάμης καὶ μήκους ἔξι παλαμῶν οἱ μεγαλύτερες καὶ τριῶν οἱ μικρότερες. 'Από αὐτές τέσσερις ήταν ἀπό καθαρό χρυσάφι καὶ εἰχαν βάρος δυόμισι τάλαντα καθεμιά καὶ οἱ ἄλλες ήταν ἀπό λευκό χρυσό καὶ ζυγίζαν δύο τάλαντα καθεμιά. Παράγγειλε νά κατασκευαστεῖ ἔνα λιοντάρι ἀπό καθαρό χρυσό πού είχε βάρος δέκα τάλαντα. Αὕτο τό λιοντάρι, ὅταν κάγκει ὁ ναός τῶν Δελφῶν, ἔπεσε ἀπό τό βάθρο του (πού είχε κατασκευαστεῖ μέ τίς πλήθες) καὶ τώρα βρίσκεται στό θησαυρό τῶν Κορινθίων καὶ ἔχει βάρος ἑξιμισι τάλαντα. Τά ἄλλα τριάμισι τάλαντα ἔλιωσαν στήν πυρκαϊά.

51. "Οταν ἐκτελέστηκε ἡ παραγγελία του, ὁ Κροῖσος τά ἔστειλε ὅλα στούς Δελφούς καὶ μαζί μ' αὐτά τά ἔζης: Δύο μεγάλους κρατῆρες, τόν ἔνα ἀπό χρυσό καὶ τόν ἄλλο ἀπό ἀσήμι: ἀπό αὐτούς ὁ πρῶτος στήθηκε δεξιά καθώς μπαίνουμε στό ναό καὶ ὁ δεύτερος ἀριστερά. Οἱ κρατῆρες ἄλλαξαν θέση ὅταν κάγκει ὁ ναός καὶ ὁ χρυσός βρίσκεται στό θησαυρό τῶν Κλαζομενίων καὶ ζυγίζει ὀκτώμισι τάλαντα καὶ δώδεκα μνές, ἐνῶ ὁ ἀσημένιος βρίσκεται σέ μιά γωνία στόν πρόναο καὶ ἔχει χωρητικότητα ἑξακόσιων ἀμφορέων. Τοῦτο εἶναι γνωστό, ἐπειδή οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν τόν χρησιμοποιοῦν, γιά ν' ἀνακατεύουν τό κρασί μέ τό νερό στήν ἑορτή τῶν Θεοφανίων*. Λένε στούς Δελφούς ὅτι εἶναι ἔργο τοῦ Θεοδώρου

* Γιορτές στούς Δελφούς κατά τίς ὥρητες οἱ λερεῖς ἔδειχναν στήν κόσμο τό ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ ἄλλων θεῶν.

τοῦ Σαμίου καὶ αὐτό νομίζω κι ἐγώ· γιατί μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι ἔξαιρετική· Ὁ Κροῖσος ἔστειλε στούς Δελφούς καὶ τέσσερις ἀσημένιους πίθους, πού ἔχουν στηθεῖ στὸ θησαυρό τῶν Κορινθίων, καὶ δύο περιρραντήρια, τό ἔνα ἀπό χρυσό καὶ τό ἄλλο ἀπό ἀσήμι. Ἀπό αὐτά τό χρυσό ἔχει μιὰ ἐπιγραφή πού λέει ὅτι εἶναι ἀφέρωμα τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλά αὐτό δέν εἶναι ἀλήθεια. Καὶ αὐτό εἶναι τοῦ Κροίσου. Τήν ἐπιγραφή τήν ἔβαλε κάποιος ἀπό τοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν, γιά νά φανεῖ εὐχάριστος στούς Λακεδαιμονίους. Δέν θ' ἀναφέρω τό δνομά τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ. Ἀφέρωμα τῶν Λακεδαιμονίων εἶναι τό ἔγαλμα τοῦ παιδιοῦ πού ἀπό τό χέρι του τρέχει νερό, ἀλλά ὅχι τά περιρραντήρια, οὔτε τό ἔνα οὔτε τό ἄλλο. Ὁ Κροῖσος ἔστειλε καὶ πολλά ἄλλα ἀφιερώματα γωρίς νά χράξει ἀπάνω τό δνομά του: λεκάνες ἀσημένιες, ἔνα χρυσό ἀγχολυκτάκι γυναίκας, πού εἶχε ὑψός τρεῖς πῆχες καὶ τό ὄποιο οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν λένε ὅτι παριστάνει τήν ἀρτοποιό τοῦ Κροίσου*. Τέλος ὁ Κροῖσος πρόσφερε στούς Δελφούς τά περιδέραια καὶ τίς ζῶνες τῆς γυναίκας του.

52. Αὐτά λοιπόν ἔστειλε ὁ Κροῖσος στό μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Στό μαντεῖο τοῦ Ἀμφιαράου, ὅταν ἔμαθε τήν ἀρετή τοῦ ἥρωα καὶ τό πάθημά του, ἀφέρωσε πρός τιμή του μάν ἀσπίδα ὀλόχρυση κι ἔνα δόρυ ἐπίσης ὀλόχρυσο. Τά δύο αὐτά ἀφιερώματα βρίσκονται στό ναό τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνα, στή Θήβα**.

53. Ὁ Κροῖσος ἔδωσε διαταγή στούς Λυδούς, πού ἐπρόκειτο νά μεταφέρουν τά δῶρα στά δυό μαντεῖα, νά ζητήσουν χρησμό ἂν ἔπειπε νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ ἐάν ἔπειπε γιά τό σκοπό αὐτό νά συμμαχήσει μέ κανένα. «Οταν οἱ ἀπεσταλμένοι ἔφτασαν στά μαντεῖα πρόσφεραν τά ἀφιερώματα καὶ ζήτησαν χρησμό μέ τά ἀκόλουθα λόγια: «‘Ο Κροῖσος, βασιλιάς τῶν Λυδῶν καὶ ἄλλων ἐθνῶν, θεωρεῖ ὅτι τά μόνα ἀληθινά μαντεῖα στόν κόσμο εἶναι τά δικά σας. Σᾶς ἔκαμε ἀντάξια δῶρα καὶ τώρα σᾶς ρωτάει ἂν πρέπει νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ

* Η ἀρτοποιός αὐτή, ὅταν ἡ μητριά τοῦ Κροίσου τή διέταξε νά βάλει δηλητήριο στό ψωμί γιά νά τόν δολοφονήσει, τό εἶπε στόν Κροῖσο καὶ τοῦ ἔσωσε τή ζωή.

** Ὁ Ἀμφιάραος εἶχε λάθει, παρά τή θέλησή του, μέρος στόν ἀδελφοκοτόνο πόλεμο τῶν Ἐπτά ἐπί Θήβας μαζί μέ ἄλλους ἥρωες. Ὁ Δίας, γιά νά τόν σώσει ἀπό ἀτιμωτικό θάνατο, ἀνοιξε μπροστά του χάσμα στή γῆ καὶ τόν κατέπιε. Καὶ μετά τόν ἔκαμε ἀθάνατο.

ἄν πρέπει νά πάρει συμμαχικά στρατεύματα». Αὐτά ρώτησαν οι ἀπεσταλμένοι καί τά δυό μαντεῖα ἔδωσαν στὸν Κροῖσο τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἀπάντησην. "Οτι ἂν ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν θά καταστρέψει μιά ἰσχυρή στρατοφρεία. Τοῦ ἔδωσαν συμβουλή, νά ἐπιδιώξει νά βρεῖ ποιοί ἀπό τοὺς "Ἐλληνες ἥταν οἱ ἵσχυρότεροι, γιά νά τούς κάμει συμμάχους του.

54. "Οταν ὁ Κροῖσος ἔμαθε τοὺς χρησμούς ὑπερευχαριστήθηκε γι' αὐτά πού τοῦ ἔλεγαν, ἐπίζοντας ὅτι θά καταλύσει τὴ βασιλεία τοῦ Κύρου. "Εστειλε πάλι στοὺς Δελφούς ἀνθρώπους του καί, ἀφοῦ ἔμαθε προηγουμένως πόσος ἥταν ὁ πληθυσμός τους, δώρισε στὸν κάθε κάτοικο τῶν Δελφῶν δύο στατῆρες* χρυσούς. Οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν σ' ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης ἔδωσαν στὸν Κροῖσο καί στοὺς Λυδούς τό προβάδισμα γιά τὴν ὑποβολή ἐρωτήσεων στὴν Πυθία, φορολογική ἀτέλεια, πρωτοκαθεδρία στὰ θεάματα καί ἀπεριόριστο δικαιώματα νά γίνονται πολίτες τῶν Δελφῶν.

55. Ἀφοῦ λοιπόν ἔκαμε τά δῶρα αὐτά στοὺς Δελφούς, ὁ Κροῖσος ζήτησε γιά τρίτη φορά χρησμό, ἐπειδή, ἀπό τότε πού ἔλαβε ἀπό τό μαντεῖο σωστή ἀπάντηση, τό ἐκτιμοῦσε πάρα πολύ. Ρώτησε λοιπόν τό μαντεῖο ἵν θά διατηρηθεῖ πολλά χρόνια ἡ δυναστεία του. Ἡ Πυθία ἀποκρίθηκε μέ τόν ἀκόλουθο χρησμό:

"Οταν βασιλιάς τῶν Μήδων γίνει ἔνα μουλάρι,
τότε, Λυδέ μέ τά ἀβρά πόδια, κοντά στὸν "Ἐρμο
μέ τά πολλά χάλινα
φύγει μή σταθεῖς καθόλου καί μήν ντραπεῖς
νά φανεῖς δειλός.

56. "Οταν τοῦ ἥρθε ὁ χρησμός αὐτός, ὁ Κροῖσος χάρηκε περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά, βέβαιος ὅτι δέ θά ἥταν ποτέ δυνατό ἀντί ἄνθρωπος νά γίνει βασιλιάς τῶν Μήδων ἔνα μουλάρι καί ἐπομένως οὔτε αὐτός οὔτε οἱ ἀπόγονοι του θά ἔπαυνταν νά είναι στὴν ἔξουσία. Μετά ἀπό αὐτά φρόντισε νά μάθει ποιοί ἀπό τοὺς "Ἐλληνες ἥταν οἱ πιό δυνατοί, γιά νά τούς κάνει φίλους του. Ἀπό τὴν ἔρευνά του πληροφορήθηκε ὅτι ἔξιώριζαν οἱ Λακεδαιμόνιοι πού ἥταν Δωριεῖς καί οἱ Ἀθηναῖοι πού ἥταν "Ιωνεῖς. Καί οἱ δύο ἔξιώριζαν ἀπό τοὺς ἄλλους: οἱ Ἀθηναῖοι κρατοῦσαν ἀπό τό πελασγικό γένος καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπό τό ἐλληνικό. Οἱ πρῶτοι δέν

* Νόμισμα ὄρισμένου βάρους, πού εἶχε ἀξία περίπου ἵση μέ 20 ἀττικές δραχμές.

μετακινήθηκαν ποτέ ἀπό τά μέρη τους, οἱ δεύτεροι ὅμως εἶχαν πολὺ περιπλανηθεῖ. "Οταν βασίλευε ὁ Δευκαλίων κατοικοῦσαν τὴν Φθιώτιδα καὶ ὅταν βασίλευε ὁ Δῶρος, γιός τοῦ "Ελληνα, εἶχαν κατοικήσει τὴν χώρα πού εἶναι γύρω ἀπό τὴν "Οσσα καὶ τὸν "Ολυμπο, ἡ ὥπεια λέγεται Ἰστιαῖτις. "Οταν οἱ Καδμεῖοι τούς ἔδιωξαν ἀπό ἐκεῖ, πῆγαν νά κατοικήσουν στὴν Πίνδο, ὅπου ὀνομάστηκαν Μακεδονίο". Ἀπό ἐκεῖ πάλι πῆγαν στὴν Δρυοπίδα καὶ ἀπό τὴν Δρυοπίδα, ὅταν ἤρθον στὴν Πελοποννησο, ὀνομάστηκαν Δωριεῖς.

Κεφ. 57-81. Μερικές πληροφορίες γιά τούς "Ελληνες. Ὁ Κροῖσος ἐκστρατεύει στὴν Καππαδοκία. Ὁ Ηέρος της βασιλιάς Κύρου ἀντεπιτίθεται.

Κεφ. 82, 83, 85-88, 91. Ὁ Κύρος νικάει καὶ αἰχμαλωτίζει τὸν Κροῖσο

82. Ὁ Κροῖσος ζήτησε λοιπόν τὴν βοήθεια τῶν συμμάχων καὶ ιδίως τῶν Λακεδαιμονίων. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐκείνη τὴν ἐποχὴν οἱ Σπαρτιάτες ἔτυχε νά βρίσκονται σέ διένεξη μέ τούς Ἀργείους, οἱ δόποιοι διεκδικοῦσαν τὴν περιοχὴ τῆς Θυρέας. Οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν ἀποσπάσει τὴν Θυρέα ἀπό τὴν Ἀργολίδα, στὴν δόποια ἀνῆκε. Στούς Ἀργείους ἀκόμη ἀνῆκε ὅλη ἡ δυτική περιοχὴ ὃς τὸν Μαλέα, τὰ Κύθηρα καὶ τὰ ἄλλα νησιά. Οἱ Ἀργεῖοι ἔτρεξαν νά ύπερεχασπίσουν τό ἔδαφος πού ἤθελαν ν' ἀποσπάσουν οἱ Σπαρτιάτες. Ἀρχισαν διαπραγματεύσεις καὶ συμφώνησαν νά παρατάξουν τριακόσιους πολεμιστές ἀπό κάθε μεριά καὶ δόποιος νικοῦσε θά κρατοῦσε τὴν ἀμφισβητούμενη περιοχὴ. Ὁ ὑπόλοιπος στρατός θά ἔφευγε καὶ θά γύριζε πίσω στὴ χώρα του, ὥστε οἱ ἀντίπαλοι νά μήν παρασυρθοῦν καὶ βοηθήσουν τούς δικούς τους, ἢν τούς ἔβλεπαν νά νικοῦνται. Ἀφοῦ λοιπόν ἔγινε αὐτὴ ἡ συμφωνία, οἱ κύριες δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων ἔφυγαν καὶ οἱ ἐπίλεκτοι ὄχρισαν μεταξύ τους τὴν μάχη πού τελείωσε μέ ισοπαλία, γιατὶ ἀπό τούς ἔξακόσιους ἄνδρες εἴμεναν μόνο τρεῖς, ὁ Ἀλκήνωρ καὶ ὁ Χερομίος ἀπό τούς Ἀργείους καὶ ὁ Οθρυάδης ἀπό τούς Λακεδαιμονίους: αὗτοί εἶχαν μείνει ὅταν ἔπεσε ἡ νύχτα. Τότε οἱ δύο Ἀργεῖοι, μέ τὴν πεποιθηση ὅτι νίκησαν, ἔφυγαν τρεχάτοι γιά τό "Αργος, ἀλλά ὁ Λακεδαιμόνιος Οθρυάδης, ἀφοῦ σκύλεψε τούς νεκρούς τῶν Ἀργείων καὶ

* Τό ἐπίθ. μακεδόνες-ή-όν σημαίνει μακρός ἡ ὑψηλός πιθανότατα ἀπό αὐτό παράγεται καὶ τὸ τοπωνύμιο Μακεδονία.

μετέφερε τά ὅπλα τους στό στρατόπεδό του, γύρισε στό πεδίο τῆς μάχης. Τὴν ἄλλη μέρα οἱ ἀντίπαλοι πῆγαν νά δοῦν τί εἶχε ἀπογίνει. Στήν ἀρχῇ ἐπέμεναν καὶ οἱ δύο ὅτι εἶχαν νικήσει. Οἱ Ἀργεῖοι, ἐπειδὴ εἶχαν ἐπιζήσει περισσότεροι δικοί τους, οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδὴ οἱ δύο αὐτοί, πού εἶχαν ἐπιζήσει, τό εἶχαν βάλει στά πόδια, ἐνῶ ὁ δικός τους στρατιώτης ἔμεινε στό πεδίο τῆς μάχης καὶ μάλιστα σκύλευσε τά πτώματα τῶν Ἀργείων. Τέλος ἡ φιλονικία ὁδήγησε σέ μάχη, στήν ὅποια ἐπεσαν πολλοί καὶ ἀπό τίς δυό μεριές, καὶ νίκησαν οἱ Σπαρτιάτες. Ἀπό τότε οἱ Ἀργεῖοι κοντεύτηκαν*, ἐνῶ πρὶν ἦταν ὑποχρεωμένοι νά ἔχουν μακριά μαλλιά κι ἔκαναν νόμο καὶ κατάρες κανένας Ἀργεῖονά μήν ἀφήσει τά μαλλιά του νά μεγαλώσουν καὶ καμιά γυναίκα νά μή φορέσει χρυσαφικά πρὶν ξαναπάρουν τή Θυρέα. Οἱ Λακεδαιμόνιοι πάλι ἔκαναν τόν ἀντίθετο νόμο. Ἐνῶ πρὶν δέν ἥψηναν μακριά μαλλιά, ἀπό τότε πού ἔγινε ἡ μάχη τῆς Θυρέας ἥρχισαν ν' ἀφήνουν τά μαλλιά τους μακριά. Ὁ Ὀθρυάδης, ὁ ὄποιος ἀπόμεινε ἀπό τούς τριακόσιους Σπαρτιάτες, αἰσθανόταν ντροπή νά γυρίσει πίσω στή Σπάρτη, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι στρατιώτες του σκοτώθηκαν, καὶ αὐτοκτόνησε μέσα στή Θυρέα.

83. Ἐνῶ λοιπόν αὐτά συνέβαιναν στούς Σπαρτιάτες, ἔφτασε ὁ κήρυκας ἀπό τίς Σάρδεις, παρακαλώντας νά στάλει βοήθεια στόν πολιορκημένο Κροῖσο. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, μόλις ἀκουσαν τόν κήρυκα, ἐτοιμάστηκαν νά προσφέρουν τή βοήθειά τους. Ἀλλά, ἐνῶ εἶχαν προετοιμαστεῖ καὶ τά καράβια ἦταν ἔτοιμα, ἤρθε ἄλλη εἰδηση ὅτι ἐπεσε τό φρούριο τῶν Λυδῶν καὶ ὅτι ὁ Κροῖσος εἶχε πιαστεῖ αἰχμάλωτος. Οἱ Λακεδαιμόνιοι λυπήθηκαν πολύ γιά τή μεγάλη συμφορά καὶ σταμάτησαν τίς προετοιμασίες.

85. "Οσο γιά τόν ἵδιο τόν Κροῖσο, αὐτός ἔπαθε τά ἔξης: εἶχε ἔνα παιδί, γιά τό ὄποιο ἔχω κιόλας μιλήσει, πού κατά τά ἄλλα ἦταν προσκυνένο, ἀλλά ἦταν ἄλλο. Τὴν ἐπογή τῆς περασμένης εὐτυχίας του, ὁ Κροῖσος εἶχε κάνει τό πᾶν γιά τό παιδί αὐτό καὶ εἶχε μάλιστα στείλει νά ζητήσει χρησμό στούς Δελφούς. Ἡ Πυθία τοῦ εἶχε δώσει τήν ἔξης ἀπάντηση:

Λυδέ, πού εἶσαι βιστιλιάς ποιήων ἀνθρώπων,

πολὺ ἀνήρτε Κροῖσε,

νά μή εὔχεσαι ν' ἀκούσεις στά ἀνάκτορά σου

τήν πολυπόθητη φωνή τοῦ γιοῦ σου.

Εἶναι καλύτερο νά μείνει μακριά σου τό παιδί.

Γιατί θά μιλήσει τήν ἡμέρα τῆς συμφορᾶς σου.

* Τό κούρεμα τῶν μαλλιῶν στήν ἥργαλα ἦταν σημεῖο μεγάλου πένθους.

"Οταν κυριεύτηκε τό φρούριο, ἔνας ἀπό τοὺς Ηέρσες, πού δέν ἀναγνώρισε τό βασιλιά, ὅρμησε νά τόν σκοτώσει, ἀλλά ὁ Κροῖσος μέσα στή συμφορά του ἀδιαφοροῦσε ἵνα θά πεθάνει ἀπό τά χτυπήματά του. "Οταν τό ἄλλο παιδί του εἶδε τόν Ηέρση στρατιώτη νά ὅρμασει ἐναντίον τοῦ πατέρα του, τό ἔπιασε φόβος μεγάλος καί θλιψή καί ἔβγαλε φωνή μεγάλη: «Ἐ, σύ, μή σκοτώνεις τόν Κροῖσο!» Αὐτά ἤπει τά πρῶτα λόγια πού μπόσσεσε ν' ἀρθρώσει καί ἀπό τότε μιλοῦσε νά τό τέλος τῆς ζωῆς του.

86. Οι Ηέρσες λοιπόν κυρίεψαν τίς Σάρδεις καί αἰχμαλώτισαν τόν Κροῖσο, πού βασίλεψε δεκατέσσερα χρόνια καί πολυμερήθηκε δεκατέσσερις μέρες. Καί κατά τό χρησμό κατέλυσε μιά μεγάλη βασιλεία, τή δική του. Οι Ηέρσες ἀφοῦ ἔπιασαν τόν Κροῖσο τόν ὀδήγησαν στόν Κύρο, ὁ ὅποιος ἔδωσε διαταρή, ν' ἀνάψουν μεγάλη φωτιά καί τόν ἀνέβασαν ἀπάνω δεμένο μέ χειροπέδες καί μαζί του δεκατέσσερις Λυδούς, θέλοντας νά τούς προσφέρει σέ κάποιο θέρο σάν πρώτη προσφορά τῆς λείας, εἴτε ἐπειδή τό είχε τάμα, εἴτε ἐπειδή είχε πληροφορηθεῖ ὅτι ὁ Κροῖσος είναι θεοφροβούμενος καί ζήθεις νά δεῖ ἵνα κακένας ἀπό τούς θεούς θά τόν ἔσωζε, ὕστε νά μήν καεῖ ζωντανός. Αὐτοί, λένε, ἤπει σο σκοποί του. Ἐνδιό ο Κροῖσος στεκόταν ἀπάνω στή φωτιά, παρ' ὅῃ τήν τρομερή του θέση, θυμηθήκε τά λόγια πού τοῦ είχε πεῖ ὁ Σόλων, σάν νά τοῦ τά είχε πεῖ κάποιος θεός, ὅτι «κακένας ἔνθρωπος δέν είναι εύτυχης». Τότε βόγγηξε καί ἀναπτέναξε καί μετά, ἀφοῦ ἔμεινε σιωπηλός ἀρκετή ὥρα, φωνάξε τρεῖς φορές: «Σόλων!». Ο Κύρος τόν ἔκουσε καί κάλεσε τούς διερμηνεῖς του νά φωτίσουν τόν Κροῖσο, ποιός ἤπει καύτος πού φώναξε. Ἐκεῖνος, ἀφοῦ γιά ἀρκετές στιγμές δέν ἀπαντοῦσε, μετέρρια ἀναγκάστηκε νά πει: «Εἰναι καύτος μέ τόν ὅποιο ἐγώ θά προτιμοῦσα νά σινομίλον ὅλοι οἱ βασιλιάδες κι ἔν γι' αὐτό πλήρωνα πολλά». Ἀλλά ἐπειδή αὐτά πού ἔλεγε ἤπει ἀκατανόητα γι' αὐτούς, πάλι τόν φώτησαν τί ἔννοοῦσε. Καί ἐπειδή τόν πιεζαν πολύ, τούς ἔξηγησε ὅτι στίς ἀρχές τῆς βασιλείας του τόν είχε ἐπισκεφτεῖ ὁ Σόλων, ἔνας Ἀθηναῖος, πού είχε περιφρονήσει ὅλα τά πλούτη πού είχε δεῖ, καί τοῦ είχε πεῖ πολλά, τά ὅποια τοῦ συνέβησαν ἀκριβῶς ὅπως τά είχε πεῖ ὁ Ἀθηναῖος, πού δέν είχε μιλήσει μόνο προσωπικά γιά τόν Κροῖσο, ἀλλά γιά ὅλο τό γένος τῶν ἀνθρώπων καί μάλιστα γιά κείνους πού φαντάζονται ὅτι είναι εύτυχισμένοι. Ἐνῶ λοιπόν ὁ Κροῖσος τά διηγόταν αὐτά, ἡ φωτιά είχε ἀναφτεῖ καί είχε ἀρχίσει νά τόν κυκλώνει. «Οταν ὁ Κύρος ἔκουσε ἀπό τούς διερμηνεῖς τί είχε πεῖ ὁ Κροῖσος, μετά-

νιωσε και σκέφτηκε ὅτι και αὐτός ὁ ἔδιος ἦταν ἀνθρωπος και ὅτι θά παράδιεν ζωντανό στή φωτιά ἄλλον ἀνθρωπο, τοῦ ὅποιου ἄλλοτε ἡ εὐτυχία δέν ἦταν κατώτερη ἀπό τή δική του. Φοβήθηκε μήπως κάποτε τό πληρώσει και σκέφτηκε ὅτι τίποτα γιά τούς ἀνθρώπους δέν εἶναι βέβαιο. ‘Εδωσε διαταγή νά σβήσουν ἀμέσως τή φωτιά και νά κατεβάσουν τόν Κροῖσο και τούς ἄλλους πού ἦταν μαζί του. ’Αλλά δέν κατόρθωναν νά σβήσουν τή φωτιά.

87. Τότε, λένε οἱ Λυδοί, ὁ Κροῖσος πού εἶχε καταλάβει ὅτι ὁ Κύρος εἶχε μετανιώσει, βλέποντας τούς ὑπηρέτες νά προσπαθοῦν νά σβήσουν τή φωτιά χωρίς νά τό καταρθώνουν, ἀρχισε νά ἵκετεύει μέ κραυγές τόν Ἀπόλλωνα, φωνάζοντάς του, ἃν ποτε τόν εἶχε εὐχαριστήσει μέ προσφορές, νά τόν σώσει ἀπό τό Θάνατο. ’Ενῶ λοιπόν ἵκετευε μέ δάκρυα τό θεόν, ἐκεὶ πού ὁ οὐρανός ἦταν αἰθριος και δέ φυσοῦσε καθόλου, ἔξαφνα μαζεύτηκαν σύννεφα, σκοτείνιασε ὁ οὐρανός, ἔπιασε μεγάλη θύελλα μέ βροική και ἐσβησε ἡ φωτιά. “Ετσι λοιπόν ὁ Κύρος, ὅταν εἶδε πόσο ὁ Κροῖσος ἦταν ἀγαπημένος τοῦ θεοῦ και ἀγαθός ἀνθρωπος, ἀφοῦ τόν ἔσωσε ἀπό τή φωτιά, τοῦ εἶπε: «Κροῖσε, ποιός ἀνθρωπος σοῦ ἔβλε τήν ἴδεα νά ἐκστρατεύσεις ἐναντίον τῆς χώρας μου και ἀντί φίλος μου νά γίνεις ἐχθρός μου;» ’Εκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, ὅλα αὐτά τά ἔκανα γιά τήν εὐτυχία τή δική σου και γιά τή δυστυχία τή δική μου. Αἵτιος ὅλων αὐτῶν εἶναι ὁ θεός τῶν Ἕλλήνων πού μέ παρέσυρε νά ἐκστρατεύσω ἐναντίον σου. Κανείς δέν εἶναι τόσο ἀνόητος ὥστε νά προτιμάσει τόν πόλεμο ἀπό τήν εἰρήνη. “Οσο ὑπάρχει εἰρήνη τά παιδιά κηδεύουν τούς γονεῖς τους, ἐνῶ ὅταν ξεσπάει ὁ πόλεμος οι γονεῖς κηδεύουν τά παιδιά τους. ’Αλλά ἔτσι θά τό θελαν οἱ θεοί νά γίνουν τά πράγματα».

88. Αὐτά εἶπε ὁ Κροῖσος και ὁ Κύρος, ἀφοῦ τόν ἔλυσε, τόν ἔβαλε νά καθήσει πλάι του και τοῦ φέρθηκε μέ μεγάλη εὐγένεια. Τόν κοίταξε μέ μεγάλη περιέργεια και ὁ ἔδιος και οἱ ἄλλοι πού ἦταν γύρω του. ’Ο Κροῖσος καθόταν σκεπτικός και σιωπηλός. Μετά, καθίώς γύρισε και εἶδε τούς Πέρσες νά λεγκατοῦν τήν πρωτεύουσα τῆς Λυδίας, εἶπε: «Βασιλιά, τί πρέπει νά κάνω ἀπό τά δύο, νά σοῦ πᾶ τί σκέπτομαι σ’ αὐτή τήν περίσταση ἢ νά μή μιλήσω διόλου;» ’Ο Κύρος τόν ἐνθάρρυνε νά πεῖ ὅ,τι θέλει. Και ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε: «”Ολο αὐτό τό πλῆθος τί κάνει ἐκεῖ πέρα τόσο βιαστικά;» ’Ο Κύρος τοῦ ἀποκρίθηκε: «Λεγκατεῖ τήν πόλη του και δια-

σκορπίζει τά πλούτη σου». Ὁ Κροῖσος τότε τοῦ εἶπε: «Οὔτε τήν πόλη μου οὔτε τά γρήματά μου ἀρπάζει, ἀφοῦ τίποτα πιά ἀπό αὐτά δέ μου ἔνήκει. Τώρα λεηλατούν τά ὅσα ἀνήκουν σέ σένα».

91. "Οταν οἱ Λυδοὶ ἔπτασαν στοὺς Δελφοὺς καὶ εἰπαν ὅσα εἶχαν διαταγὴν νά ποῦν, λέγεται ὅτι ἡ Πυθία τούς ἀποκρίθηκε τά ἄκροις οὐθικοῖς: «Τό πεπρωμένο οὔτε ὁ θεός ἀκόμα μπορεῖ νά τό ἀποφύγει. Ὁ Κροῖσος πλήρωσε τήν ἀμφίτιχ τοῦ πέμπτου προγόνου του, ποὺ, ἀπλός στρατιώτης τῶν Ἡρακλειδῶν, δέχτηκε νά ἐκτελέσῃ γυναικεῖο δολερό σχέδιο, νά σκοτώσει τόν κύριό του καὶ νά πάρει τήν ἔξουσία χωρίς νά ἔχει κακένα δικαίωμα. "Αν καὶ ὁ Λοξίας* ἐπιθυμοῦσε ἡ καταστροφή τῶν Σάρδεων νά μή γίνει στή βασιλεία τοῦ Κροῖσου, ἀλλά ὅταν θά βασίλευεν τά παιδιά του, δέν μπόρεσε νά ἔγελάσει τίς μοῖρες. Καθετί στό ὄποιο αὐτές ὑποχώρησαν, ὁ Ἀπόλλων τό ἔκανε γιά χάρη τοῦ Κροῖσου ἀνέβαλε τήν ἀλωση τῶν Σάρδεων γιά τρία χρόνια καὶ αὐτό ὁ Κροῖσος πρέπει νά τό ζέρη, ὅτι πιάστηκε αἰγυμάλωτος τρία χρόνια ἀργότερα ἀπ' ὅτι εἶχαν ὅρίσει οἱ μοῖρες. Καὶ ἐκτός ἀπ' αὐτό, ὅταν καιγόταν ἀπάνω στή φωτιά, ὁ θεός ἤρθε καὶ τόν βοήθησε. "Οσο γι' αὐτά ποὺ ἔγιναν, ξδικα ὁ Κροῖσος κατηγορεῖ τό μαντεῖο. Ὁ Λοξίας τοῦ προεῖπε ὅτι, ἂν ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν, θά καταστρέψει μιά μεγάλη δύναμη. Ὁ Κροῖσος ἂν ηθελε νά πάρει μιά σωστή ἀπόφαση, ὅταν τοῦ δόθηκε αὐτός ὁ χρησμός, ἐπρεπε νά ξαναστείλει καὶ νά ρωτήσει γιά ποιά δύναμη ἐπρόκειτο, τήν δική του ἡ τοῦ Κύρου; Ἀλλὰ ἀφοῦ οὔτε τήν ἔννοια τοῦ χρησμοῦ κατάλαβε, οὔτε ζήτησε νά τοῦ δοθεῖ μιά νέα ξεκάθαρη ἀπάντηση, πρέπει νά θεωρεῖ ὑπεύθυνο τόν ἔκυτό του. Καὶ ὅταν γιά τελευταία φορά ζήτησε χρησμό καὶ ὁ Λοξίας εἶπε ὅσα εἶπε γιά ἔνα μουλάρι, οὔτε αὐτά τά κατάλαβε. Ὁ Κύρος ήταν τό μουλάρι γιά τό ὄποιο ἔκανε λόγο ὁ χρησμός, γιατί οἱ γονεῖς του ἤσαν ἀπό διαφορετικές ἔθνικότητες. 'Η μητέρα του ἤταν ἀπό ἀνάτερη τάξη καὶ ὁ πατέρας του ἀπό κατώτερη. 'Η μητέρα του ἤταν ἀπό τή Μηδία, κόρη τοῦ Ἀστυάγη, βασιλιᾶ τῶν Μήδων, ἐνῶ ὁ πατέρας του ἤταν Πέρσης, ὑπήκοος τῶν Μήδων. 'Ενῶ λοιπόν ἤταν σ' ὅλα κατώτερος, πῆρε τήν κόρη τοῦ κυρίου του». Αὐτά ἀποκρίθηκε ἡ Πυθία στοὺς Λυδούς. Κι αὐτοῖς, ὅταν γύρισαν στίς Σάρδεις, τά εἶπαν στόν Κροῖσο κι ἐκεῖνος ὅταν τ' ὔκουσε, ἀναγνώρισε ὅτι δικό του ἤταν τό σφάλμα καὶ ὅχι τοῦ θεοῦ.

* Ὁ Ἀπόλλων συσχετίζεται συνήθως μέ τό ἐπίθ. λοξός, ἀπό ὑπαινιγμό πρός τούς διφορούμενους χρησμούς.

Κεφ. 89-130. Περιγραφή Λυδίας. Γενεαλογία καὶ παιδική ἡλικία τοῦ Κύρου. Μέ τίγρ ἐνηλικίωσή του δογματώνει ἐπανάσταση ἐναντίον τοῦ Ἀστυνάγη.

Κεφ. 131 - 139. "Εθιμα Περσῶν

131. Γιά τούς Πέρσες ξέρω ὅτι ἔχουν τά ἑξῆς ἔθιμα: Ἀγάλματα καὶ ναοὺς καὶ βωμούς δέ συνηθίζουν νά κάνουν. Καὶ ὅσους τά ἔχουν, τούς θεωροῦν ἀνόητους, ἐπειδή, καθώς συμπεράνω, οἱ Πέρσες δέ νομίζουν, ὅπως νομίζουν οἱ "Ελληνες, ὅτι οἱ θεοί ἔχουν ἀνθρώπινη μορφή. Οἱ Πέρσες συνηθίζουν νά προσφέρουν θυσίες στό Δίκ στίς ψηλότερες κορυφές τῶν βουνῶν καὶ ὄνομάζουν Δίκ ὅλο τό θόλο τοῦ οὐρανοῦ. Προσφέρουν ἐπίσης θυσίες στόν ἥλιο, στή σελήνη, στή γῆ, στή φωτιά, στό νερό καὶ στούς ἀνέμους. Στήν ἀργή ἔκαναν θυσίες μόνο σ' αὐτούς τούς θεούς, ἀλλά ἀργότερα ἔμαχον ἀπό τούς Ἀσσυρίους καὶ τούς "Αραβες νά προσφέρουν θυσίες καὶ στήν Οὐρανία Ἀφροδίτη, τήν ὁποία οἱ Ἀσσύριοι ὄνομάζουν Μύλιττα, οἱ "Αραβες Ἀλιλάτ καὶ οἱ Πέρσες Μίτρα.

132. Οἱ Πέρσες κάνουν θυσίες στούς θεούς αὐτούς μέ τόν ἑξῆς τρόπο: οὔτε βωμούς φτιάνουν, οὔτε φωτιά ἀνάβουν, ὅταν πρόκειται νά κάνουν θυσία, οὔτε κάνουν σπονδές, οὔτε μεταχειρίζονται αἰλούρων, οὔτε ταινίες, οὔτε κριθάρι. "Οποιος θέλει νά προσφέρει θυσία ὀδηγεῖ τό ζῶο σ' ἕνα χῶρο πού ἔχει καθαρθεῖ καὶ βάζοντας ἀπάνω στήν τιάρα του στεφάνι ἀπό μυρσίνη προσεύχεται στό θεό. Δέν ἐπιτρέπεται ὅμως σ' ἔκεινον πού θυσιάζει νά προσεύχεται μόνο γιά τή δική του εύτυχία, ἀλλά γιά τήν εύτυχία ὅλων τῶν Περσῶν καὶ τοῦ βασιλιᾶ, γιατί κι αὐτός περιλαμβάνεται σ' ὅλους τούς Πέρσες." Ἐπειτα, ἀφοῦ κόψει τό ζῶο σέ μικρά κομμάτια καὶ ψήσει τά κρέατα, κάνει ἔνα στρῶμα ἀπό τό τρυφερότερο χόρτο, συνήθως τριφύλλι, καὶ τοποθετεῖ ἀπάνω ὅλα τά κρέατα. 'Αφοῦ τά βάλει ἔκει, ὁ μάγος* πού εἶναι παρών, ψέλνει μιά προσευχή, τήν ὁποία οἱ Πέρσες ὄνομάζουν "θεογονία". "Αν ὁ μάγος δέν εἶναι παρών, δέ συνηθίζουν νά κάνουν θυσίες. Τέλος, ἀφοῦ μείνει λίγο ἀκόμη στόν τόπο τῆς θυσίας, παίρνει τά κρέατα καὶ τά χρησιμοποιεῖ ὅπως θέλει.

133. 'Απ' ὅλες τίς ἡμέρες τοῦ χρόνου οἱ Πέρσες θεωροῦν ὅτι πρέ-

* Μάγος ἐδῶ εἶναι συνώνυμο μέ τό ιερεύς.

πει νά γιορτάζει καθένας ίδιαιτερα τήν ήμέρα πού γεννήθηκε. Τήν ήμέρα αὐτή θεωροῦν καθῆκον τους νά προσφέρουν πλούσιο γεῦμα. Οι πλούσιοι προσφέρουν ἔνα βόδι, ἔνα ἄλογο, μιά καμήλα καί ἔνα γάιδαρο, ψημένα δόλόκληρα στό φοῦρο. Οι φτωχοί προσφέρουν μικρά ζῶα. Φαγητά προσφέρουν λίγα, ἀλλά προσφέρουν πολλά γλυκά, τό ἔνα μετά τό ἄλλο. Γι' αὐτό οι Πέρσες λένε ὅτι οἱ "Ἐλληνες, ὅταν καθίσουν νά φᾶνε, σταματοῦν τό φαγητό τους ἐνῶ πεινοῦν ἀκόμα, γιατί μετά τό δεῖπνο δέν προσφέρεται τίποτα τό ἄξιο λόγου, ἐνῶ ἀσφαλῶς ἂν προσφερόταν τίποτα, δέ θά σταματοῦσαν νά τρῶνε. Στούς Πέρσες ἀρέσει πολύ τό κρασί. Αὐτά τά ἔθιμα τά τηροῦν. "Οταν μεθύσουν, ἔχουν τή συνήθεια νά συζητοῦν τά σπουδαιότερα πράγματα. Τήν ἄλλη μέρα, ὅταν ἔχουν πιά ξεμεθύσει, ὁ οἰκοδεσπότης, στό σπίτι τοῦ δόποιου ἔγινε ἡ συζήτηση, ὑποβάλλει στήν κρίση τους τά ὅσα ἀποφάσισαν. "Αν τά βροῦν λογικά, τά ἔκτελοῦν. "Αν ὅμως τά βροῦν παράλογα, τά ἀπορρίπτουν. "Αν τύχει πάλι καὶ πάρουν καμιά ἀπόφαση ξεμέθυστοι, δέν τήν ἔκτελοῦν πρίν τήν ξανασυζητήσουν μεθυσμένοι.

134. "Αν συναντηθοῦν δύο Πέρσες στό δρόμο, μπορεῖ κανείς νά καταλάβει ἂν είναι ἰσότιμοι μεταξύ τους ἀπό τό ἔξης: ἀντί νά μιλήσουν δένας στόν ἄλλο, θά φιληθοῦν στό στόμα: ἂν δένας είναι λίγο κατώτερος ἀπό τόν ἄλλο, τότε δέ κατώτερος φίλει τόν ἄλλο στά μάχουλα: ἂν τέλος είναι πολύ κατώτερης τάξης, τότε γονατίζει καί προσκυνάει τόν ἄλλο. Μετά τόν ἔκατο τους, οι Πέρσες ἔκτιμοῦν περισσότερο τούς λαούς πού είναι πολύ κοντινοί γείτονές τους, ὅπερα ἔκεινους πού ἔρχονται ἀμέσως μετά ἀπ' αὐτούς καί τούς ἄλλους ἀνθρώπους τούς τιμοῦν ἀνάλογα μέ τήν ἀπόσταση πού βρίσκονται. Λιγότερο ἔκτιμοῦν τούς λαούς ἔκεινους πού ζοῦν πολύ μακριά, γιατί νομίζουν ὅτι οι ἕδιοι είναι πολύ καλύτεροι σέ ὅλα καί ἔκτιμοῦν τήν ἀξία τῶν ἔλλων ἀνθρώπων σύμφωνα μέ τόν παραπάνω κανόνα. "Ετσι θεωροῦν ὅτι ὅσο πιό μακριά ζοῦν οι ἄλλοι λαοί, τόσο γειρότεροι είναι. Τήν ἐποκή τῆς μηδικῆς κυριαρχίας, οι λαοί τῆς αὐτοκρατορίας ἀσκοῦσαν τήν κυριαρχία ὁ δένας στόν ἄλλον: οι Μῆδοι είχαν τή γενική ἔξουσία σέ ὅλους καθώς καί στούς κοντινούς τους γείτονες: αὐτοί στούς γείτονές τους καί οι τελευταῖοι στούς παρακάτω, πράγμα πού γινόταν σύμφωνα μέ τήν ἀρχή μέ τήν ὅποια τιμοῦν τούς λαούς οι Πέρσες. "Ετσι, ὅσο ἄπλωνταν τήν ἔξουσία τους, ἀφηγην τή διοίκηση στούς ὑποταγμένους λαούς.

135. Ἀπ' ὅλους τούς ἀνθρώπους οἱ Πέρσες εἶναι ἐκεῖνοι πού νιοθετοῦν πιὸ εὔκολα ζένες συνήθειες. Θεώρησαν ὅτι ἡ ἐνδυμασία τῶν Μῆδων ἦταν καλύτερη ἀπό τὴ δική τους καὶ τὴν νιοθέτησαν. Γιά τὸν πόλεμο πῆραν τὸ θώρακα τῶν Αἰγυπτίων.

136. Ἡ μεγαλύτερη ἀντρική ἀρετή, μετά τὴν ἀντρεία στή μάχη, εἶναι νὰ ἔχει κανεὶς πολλὰ παιδιά. Κάθε χρόνο ὁ βασιλιάς στέλνει δῶρο σὲ κεῖνον πού ἔχει τὰ περισσότερα θεωροῦν ὅτι ὁ μεγάλος ἀριθμός σημαίνει μεγάλη δύναμη. Φροντίζουν τὰ παιδιά τους ἀπό τὰ πέντε ᾧ τὰ εἰκοσι χρόνια καὶ τοὺς μαθαίνουν τρία μόνο πράγματα: ἴππασία, τοξοβολία καὶ φύλακήθεια. Ήρωτοῦ γίνει πέντε χρονῶν δέ δείχνουν τὸ παιδί στὸν πατέρα του, ἀλλὰ μένει μέ τὶς γυναικεῖς. Καὶ αὐτὸ γίνεται γιά νὰ μή νιώσει ὁ πατέρας καμιά λύπη ἢ τὸ παιδί πεθάνει μωρό.

137. Ἐπαινῶ αὐτὴν τὴν συνήθειαν καὶ ἐπαινῶ καὶ τὴν ἀκόλουθη: ὅτι γιὰ ἔνα μόνο φταιξυμα οὔτε ὁ ἵδιος ὁ βασιλιάς μπορεῖ νὰ καταδικάσῃ κάποιον σὲ θάνατο, οὔτε κανένας ἄλλος Πέρσης μπορεῖ νὰ ἐπιβάλῃ ἀνεπανθρώπιτη τιμωρία σὲ δούλο του γιὰ ἔνα μόνο ἀδίκημα, ἀλλὰ ἂν, κάνοντας λογχαιρισμό, βρεῖ ὅτι τὰ ἀδικήματα του δούλου εἶναι περισσότερα ἀπό τὴν δουλειά πού ἔχει προσφέρει, τότε μπορεῖ νὰ κάνει ὅτι θέλει.

138. Δέν τοὺς ἐπιτρέπεται οὔτε κάν νά μιλοῦν γιά τὰ ὅσα τοὺς ἀπαγορεύεται νά κάνουν. Ἡ μεγαλύτερη ἀπρέπεια γιά τοὺς Πέρσες εἶναι τὸ φέρμα, καὶ ἀμέσως ὕστερα τὸ νὰ ἔχει κανεὶς χρέη, γιά ἄλλους πολλοὺς λόγους καὶ κυρίως ἐπειδὴ ἀπό ἀνάγκη, λένε, ὁ ὀφειλέτης θά ὀδηγηθεῖ στὸ φέρμα. "Οποιος πάθει λέπρα ἢ λευκά ἔξανθήματα, δέν ἐπιτρέπεται νά μπει σὲ πολιτεία οὔτε νά συναναστραχεῖ μέ ἄλλους Πέρσες. Λένε ὅτι ἡ ἀρρώστια πιάνει ἐκεῖνον πού ἀσέβησε στὸν ἥλιο. "Αν πάθει κανένας ζένος τὶς ἀρρώστιες αὐτές, τόν διώγχουν ἀπό τὴ γώρα τους καθὼς καὶ τ' ἀσπρα περιστέρια γιά τὸν ἵδιο λόγο. Γιά τὰ ποτάμια ἔχουν μεγάλο σεβασμό.

139. Καὶ κάτι ἄλλο ὑπάρχει στοὺς Πέρσες πού οἱ ἵδιοι δέν τὸ ἔχουν προσέξει, ἀλλὰ ἐμεῖς τὸ παρατηρήσαμε: τὰ ὀνόματά τους καὶ οἱ λέξεις ποὺ σημαίνουν κάποιο ἀξίωμα τελειώνουν πάντα μέ τὸ ἵδιο γράμμα, δηλαδὴ αὐτό ποὺ οἱ Δωριεῖς ὀνομάζουν «σάν» καὶ οἱ Ιωνες «σίγμα». "Αν ἐφευνήσεις θά βρεῖς ὅτι ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν Περσῶν, γωρίς καμιά ἔξαίρεση, τελειώνουν σὲ σίγμα.

Κεφ. 141 - 142, 152. Ἰωνες καὶ Αἰολεῖς ζητοῦν βοήθειαν ἀπό τὴν Σπάρτην αὐτήν ἀρνεῖται

141. Μόλις οἱ Λυδοὶ νικήθηκαν ἀπό τοὺς Πέρσες, οἱ Ἰωνες καὶ οἱ Αἰολεῖς ἔστειλαν κήρυκες στὸν Κύρο, στὶς Σάρδεις, καὶ ἤθελαν νά γίνουν ὑπάκουοι του μέτρους ὅρους, πού ἄλλοτε τοὺς εἶχε παραχωρήσει καὶ ὁ Κροῖσος. Ὁ Κύρος ἀφοῦ ἤκουσε αὐτὰ πού τοῦ πρότειναν, τοὺς ἀποκρίθηκε μέ μια παραβολή: «Κάποιος αὐλητής, εἶπε, ἐνῶ ἔπαιζε αὐλό εἶδε ψάρια στὴ θάλασσα καὶ ἥρχισε νά παίξει, νομίζοντας ὅτι θά τά φέρει ἔξω στὴ στεριά. Ἀλλά καθώς ἡ ἐπίπιδα του διαψεύστηκε, πῆρε ἔνα δίγυτο, ἔπιασε ποιλά ψάρια καὶ τά ἔσυρε στὴ στεριά, ὅπου, καθώς τά ἔβλεπε νά σπαρταροῦν, τοὺς εἶπε: «Πάψτε νά μοῦ χορεύετε, ἀφοῦ οὔτε ὅταν σᾶς ἔπαιζα αὐλό δέ θέλατε νά βγῆτε». Ὁ Κύρος μίλησε ἔτσι στοὺς Ἰωνες καὶ τοὺς Αἰολεῖς, ἐπειδὴ ὅταν τοὺς εἶχε στείλει κήρυκες καὶ τοὺς εἶχε ζητήσει ν' ἀποσπαστοῦν ἀπό τὸν Κροῖσο, δέν τὸν εἶχαν ἀκούσει, ἐνῶ τώρα, πού εἶχαν πιά τελειώσει τά πράγματα, ὅταν ἔτοιμοι νά ὑπακούσουν στὸν Κύρο. Αὐτά τοὺς τά ἔλεγε θυμωμένος. «Οταν αὐτά μαθεύτηκαν στὶς πόλεις, ἥρχισαν νά γτίζουν τείχη καὶ νά συγκεντρώνονται ὅλοι στὸ Πανιώνιο ἐκτός ἀπό τοὺς Μιλησίους, γιατί μόνο μ' αὐτοὺς ὁ Κύρος εἶχε κάμια συνθήκη φιλίας, μέ δρους δημοιούς μ' ἔκεινους τοῦ Κροίσου. Οἱ ὑπόλοιποι Ἰωνες ἀποφάσισαν ἀπό κοινοῦ νά στείλουν κήρυκες στὴ Σπάρτη καὶ νά ζητήσουν βοήθεια γιά τοὺς Ἰωνες.

142. Οἱ Ἰωνες αὐτοί, στοὺς ὄποιους ἀνήκει τὸ Πανιώνιο, ἔχουν γτίσει τὶς πολιτεῖες τοὺς στὸ μέρος ὅπου ὑπάρχει ὁ ὥραιότερος οὐρανός καὶ τὸ καλύτερο κλίμα, ἀπ' ὅσα ξέρω. Οὕτε οἱ χῶρες πού εἶναι βορινά τῆς Ιωνίας, οὔτε ἔκεινες πού βρίσκονται στὰ νότια ἢ στ' ἀνατολικά ἢ στὰ δυτικά μποροῦν νά συγκριθοῦν μαζί της. Γιατί οἱ βορινές ὑποφέρουν ἀπό τὸ κρύο καὶ τὴν ὑγρασία, οἱ νότιες ἀπό τὴ ζέστη καὶ τὴν ξηρασία. Οἱ Ἰωνες δέ μιλοῦν ὅλοι τὴν ἴδια γλώσσα, ἀλλὰ ἔχουν τέσσερις διαλέκτους. Ηρώτη πολιτεία τους στὸ νότο εἶναι ἡ Μίλητος, ὑστερά ἔρχεται ἡ Μυοῦς καὶ ἡ Ηριήνη. Αὐτές οἱ δυούς βρίσκονται στὴν Καρία καὶ μιλοῦν τὴν ἴδια διάλεκτο μὲ τοὺς Ἰωνες. Οἱ ἀκόλουθες πολιτεῖες βρίσκονται στὴ Λυδία: ἡ Ἐρεσίς, ἡ Κολοφῶν, ἡ Λέβεδος, ἡ Τέως, οἱ Κλαζομενές καὶ ἡ Φώκαια. Οἱ πολιτεῖες αὐτές μιλοῦν τὴν ἴδια γλώσσα, πού δέν ἔχει τίποτα τό κοινό μέ τὴ γλώσσα τῶν τριῶν ποσηγούμενων. Ἡ πάροχουν καὶ ἄλλες τρεῖς Ιω-

νικές πολιτεῖες. Οἱ δυό εἶναι σέ νησιά, στή Σάμο καὶ στή Χίο, καὶ ἡ ἄλλη στήν ἡπειρωτικῇ χώρᾳ, οἱ Ἐρυθρές. Οἱ Χίοι καὶ οἱ Ἐρυθραῖοι ἔχουν τήν ἴδια γλώσσα, ἐνῶ οἱ Σάμιοι ἔχουν δική τους ξεχωριστή. Ἔτσι, ὑπάρχουν τέσσερις διάλεκτοι.

152. “Οταν οἱ κήρυκες τῶν Ἰώνων καὶ τῶν Αἰολέων ἔφτασαν στή Σπάρτη (ὅλα ἔγιναν μέ μεγάλη βιασύνη), ὅρισαν τὸν Πύθερμο ἀπό τή Φώκαια γιά νά μιλήσει ἀπό μέρους δλων. Ὁ Πύθερμος φόρεσε κόκκινη ἐνδυμασία, ὥστε νά τό μάθουν οἱ Σπαρτιάτες καὶ νά συγκεντρωθοῦν ὅσο τό δυνατό περισσότεροι στή συνέλευση, παρουσιάσθηκε καὶ εἰπε πολλά, λέγοντας ὅτι ἔπρεπε οἱ Σπαρτιάτες νά τούς βοηθήσουν. Αὐτά πού εἰπε δέν ήθελαν νά τ’ ἀκούσουν οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ ἀρνήθηκαν νά βοηθήσουν τούς Ἰωνες. Οἱ Ἰωνες ἀπεσταλμένοι ἔφυγαν, ἀλλά οἱ Λακεδαιμόνιοι, μετά τήν ἀρνησή τους, ἔστειλαν ἀντιπροσώπους τους, μέ καράβι πενηντάκωπο, γιά νά πληροφορηθοῦν, καθώς ἐγώ τουλάχιστο νομίζω, γιά τόν Κύρο καὶ τήν κατάσταση τῆς Ἰωνίας. Ὁταν ἔφτασαν στή Φώκαια ἔστειλαν τόν καλύτερο τους στίς Σάρδεις, τόν Λακρίνη, γιά νά μεταφέρει στόν Κύρο τό μήνυμα τῶν Λακεδαιμονίων νά μήν καταστρέψει ἐλληνική γῆ, γιατί αὐτό δέ θά τό ἀνεγέρθοῦν.

Κεφ. 153-216. Οἱ Πέρσες ὑποτάσσουν τή Λυδία καὶ τήν Ἰωνία, καθώς καὶ τήν Καρία. Κυριεύουν τήν Βαβυλώνα. Ὁ Κύρος ἐκστρατεύει ἐναντίον τῶν Μασσαγετῶν.

ΕΥΤΕΡΗ

2

Κεφ. 1 - 5. Βασιλεία τοῦ Ψαμμήτιχου

1. "Οταν ὁ Κύρος πέθανε, τόν διαδέχτηκε στὸ θρόνο ὁ Καμβύσης. Ἦταν γιός τοῦ Κύρου καὶ τῆς Κασσανδάνης, κόρης τοῦ Φαρνάσπη, ἡ δοτία εἶχε πεθάνει πρίν ἀπό τὸν Κύρο πού τὴν πένθησε βαριά κι ἔβγαλε διαταγή νά τὴν πενθήσουν ὅλοι οἱ ὑπήκοοί του. Ὁ Καμβύσης λοιπόν, γιός τοῦ Κύρου καὶ αὐτῆς τῆς γυναικάς, θεωροῦσε τούς "Ιωνες καὶ τούς Αἰολεῖς δούλους του, κληρονομιὰ ἀπό τὸν πατέρα του, καὶ ὅταν ἔκανε τὴν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου, πῆρε μαζί του καὶ ἄλλους ἀπό τοὺς λαούς, πού ἔξουσίαζε, καὶ "Ἐλλήνες.

2. Προτοῦ γίνει βασιλιάς τους ὁ Ψαμμήτιχος, οἱ Αἰγύπτιοι θαρροῦσσαν ὅτι ἥταν ὁ ἀρχαιότερος λαός τοῦ κόσμου. "Οταν ὁ Ψαμμήτιχος ἔγινε βασιλιάς, θέλησε νά ἔξετάσει ποιοί ἀπό τοὺς ἀνθρώπους εἶχαν δημιουργηθεῖ πρῶτοι καὶ ἀπό τότε καὶ ὕστερα οἱ Αἰγύπτιοι πιστεύουν ὅτι οἱ Φρύγες δημιουργήθηκαν πρίν ἀπ' αὐτούς καὶ ὅτι οἱ Ἰδιοί ἥταν οἱ ἀρχαιότεροι μετά τοὺς Φρύγες. "Οταν ὁ Ψαμμήτιχος κατάλαβε ὅτι δέν μποροῦσε νά ἔξαριθωσει ποιοί ἀπό τοὺς ἀνθρώπους εἶχαν δημιουργηθεῖ πρῶτοι, σοφίστηκε τό ἔξῆς. Πῆρε στήν τύχη δύο νεογέννητα παιδιά καὶ τά ἔδωσε σ' ἔνα βοσκό γιά νά τά μεγαλώσει ἀνάμεσα στά κοπάδια του καὶ τοῦ ἔδωσε διαταγή κανείς νά μήν πεῦ μπροστά στά παιδιά οὔτε λέξη. "Επρεπε ὁ βοσκός νά τά βάλει σέ μιά καλύβα ἐρημική καὶ νά τούς πηγαίνει πότε πότε κατσίκες, ὥστε νά ἔχουν ἀρκετό γάλα, καὶ νά τά φροντίζει, γιά ὅλα τ' ἄλλα. Ὁ Ψαμμήτιχος τά ἔκανε αὐτά καὶ ἔδινε αὐτές τίς διαταγές, ἐπειδή ήθελε ν' ἀκούσει τί γλώσσα θά μιλήσουν πρώτη τά παιδιά,

ὅταν θά ἔπαιναν νά βγάζουν φωνές χωρίς νόημα. Αύτό καὶ ἔγινε. "Οταν πέρασαν δυό χρόνια καὶ ὁ βοσκός τὰ φρόντιζε ὅπως εἶχε διαταγή, ἀνοιξε μιά μέρα τὴν πόρτα τῆς καλύβας καὶ τὰ δυό παιδιά προχώρησαν πρός αὐτὸν μὲ τὰ χεράκια τους τεντωμένα καὶ φώναζαν «βεκός». Τὴν πρώτη φορά πού τ' ἄκουσε ὁ βοσκός δέν ἔδωσε προσοχή, μά καθώς πήγαινε συχνά καὶ τὰ φρόντιζε καὶ τοῦ ἔλεγαν συνεχῶς τὴν ἴδια λέξη, τό μήνυσε τοῦ κυρίου του καί, μετά ἀπό διαταγή του, τοῦ τὰ πῆγε. "Οταν ὁ Ψαμμήτιχος τ' ἄκουσε ὁ ἴδιος, ζήτησε νά μάθει σέ ποιά γλώσσα ὑπῆρχε ἡ λέξη «βεκός» καὶ ἔμαθε ὅτι οἱ Φρύγες λένε ἔτσι τό ψωμί. "Ετσι ὑποχώρησαν οἱ Αἰγύπτιοι πού σκέφτηκαν τό πράγμα καὶ παραδέχτηκαν ὅτι οἱ Φρύγες ἤταν ἀρχαιότεροι τους. "Οτι ἔτσι ἔγιναν τά πράγματα τό ἄκουσα ἀπό τούς ιερεῖς τοῦ Ἡφαίστου στή Μέμφιδα*.

3. Γιά τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν τόσα μοῦ εἶπαν, ἀλλά ἄκουσα καὶ ἄλλα πολλά στή Μέμφιδα, συζητώντας μέ τούς ιερεῖς τοῦ Ἡφαίστου. Τά ἴδια μοῦ εἶπαν καὶ στή Θήβα** καὶ στήν Ἡλιούπολη***, ὅπου πῆγα ἐπίτηδες γιά νά δῶ ἀν θά συμφωνοῦσαν τά ὅσα θά μοῦ ἔλεγαν μέ τὰ ὅσα μοῦ εἶχαν πεῖ στή Μέμφιδα, ἐπειδή λένε ὅτι οἱ Ἡλιούπολίτες ιερεῖς εἶναι οἱ πιό πολυμαθεῖς ἀπό τούς Αἰγύπτιους. Δέν ἔχω τὴν πρόθεση νά πῶ τά ὅσα ἄκουσα γιά τούς θεούς τους, ἐκτός ἀπό τά δύναματά τους, γιατί νομίζω ὅτι ὅλοι οἱ ἀνθρώποι τά ἴδια πιστεύουν γι' αὐτούς. "Οσα ἀναφέρω γι' αὐτό τό θέμα, θά τά ἀναφέρω ἐπειδή θά μέ ἀναγκάζει ἡ διήγηση.

4. "Οσο γιά τά ἀνθρώπινα πράγματα, ὅλα ὅσα μοῦ εἶπαν οἱ ιερεῖς συμφωνοῦσαν στό ὅτι πρῶτοι ἀπ' ὅλους τούς ἀνθρώπους οἱ Αἰγύπτιοι ἀνακάλυψαν τό ἡλιαχό ἔτος καὶ τό διαιρέσαν σέ δώδεκα μέρη καὶ σ' ἐποχές. Μοῦ εἶπαν ὅτι κατέληξαν σ' αὐτό τό συμπέρασμα παρατηρώντας τά ἄστρα. 'Ἐγώ νομίζω ὅτι σ' αὐτόν τόν ὑπολογισμό εἶναι σοφότεροι ἀπό τούς "Ελληνες, γιατί οἱ "Ελληνες κάθε τρίτο χρόνο προσθέτουν ἔνα ἐμβόλιμο μήνα, ὥστε νά συμπίπτουν οἱ ἐποχές, ἐνώ οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν δώδεκα μῆνες ἀπό τριάντα μέρες τόν καθένα, καὶ κάθε χρόνο προσθέτουν πέντε μέρες ἐπί πλέον καὶ ἔτσι ὁ κύκλος τῶν ἐποχῶν εἶναι γι' αὐτούς

* Πόλη τῆς κάτω Αἰγύπτου, κοντά στό σημερινό Κάιρο.

** Τό σημερινό Λούξορ.

*** Τό σημερινό Κάιρο.

πάντα ὁ ἔδιος. Μοῦ εἶπαν, ἐπίσης, πώς πρῶτοι οἱ Αἰγύπτιοι ἔδωσαν τά δώδεκα ὄνόματα στούς θεούς καὶ οἱ "Ἐλληνες τά πῆραν ἀπό αὐτούς καὶ ὅτι ἐκεῖνοι πρῶτοι ἀφιέρωσαν στούς θεούς βαμούς καὶ ἀγάλματα καὶ ναούς καὶ πρῶτοι σκάλισαν ζῶα σέ πέτρα. Γιά τά περισσότερα ἀπ' αὐτά, τά ἔδια τά πράγματα μοῦ ἀπέδειξαν ὅτι ἔτσι ἦταν. "Ἐλεγαν ὅτι ὁ πρῶτος βασιλιάς τῆς Αἰγύπτου ἦταν ὁ Μήν. Στόν καιρό του, ἐκτός ἀπό τό νομό τῆς Θήβας, ὀλόκληρη ἡ Αἴγυπτος ἦταν βάλτος καὶ ἀπό τή γη πού τώρα βρίσκεται νότια ἀπό τή λίμνη Μοίρη, ἐφτά μέρες ταξίδι ἀναπλέοντας τόν ποταμό ἀπό τή θάλασσα, τίποτα δέν φαινόταν ἐπάνω ἀπό τό νερό.

5. Νομίζω ὅτι μιλοῦσαν σωστά γιά τή χώρα τους. Γιατί είναι φανερό, γιά ὅποιον ἀνθρώπῳ ἔχει παρατηρητικότητα καὶ νοημοσύνη, ὅτι ἡ Αἴγυπτος, στήν ὅποια οἱ "Ἐλληνες ταξίδεύουν μέ καράβια, είναι ἐπίκτητη γῆ γιά τούς Αἰγυπτίους καὶ δῶρο τοῦ ποταμοῦ. 'Αλλά καὶ ἡ περιοχή ἀπό τή λίμνη Μοίρη μέχρι τριῶν ἡμερῶν ταξίδι στόν ποταμό, γιά τήν ὅποια οἱ ιερεῖς δέ μοῦ εἶπαν τίποτα, είναι ἔδια. 'Η γεωφυσική δψη τῆς Αἰγύπτου είναι ἡ ἀκόλουθη. "Αν ἀπομακρυνθεῖς μέ καράβι ἀπό τήν ἀκτή σέ ἀπόσταση μιᾶς ἡμέρας καὶ κάτι ταξίδι καὶ κατεβάσεις βολίδα, θ' ἀνεβάσεις ἀπό τό βυθό λάσπη σέ ἔντεκα δργιές βάθος. Αὐτό είναι ἀπόδειξη ὡς ποῦ γίνεται ἡ πρόσχωση.

Κεφ. 6-30. Ὁ διάδοχος τοῦ Κύρου Καμβύσης ἐκστρατεύει ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Μέ τήν εὐκαροία αὐτῇ ὁ Ἡρόδοτος ἀρχίζει τήν περιγραφή τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Αἰγυπτίων.

Κεφ. 31 - 33, 35, 36 - 47. Ἡθη καὶ ἔθιμα τῶν Αἰγυπτίων

31. Λοιπόν ὁ Νεῖλος είναι γνωστός, ἐκτός βέβαια τοῦ μέρους του πού είναι στήν Αἴγυπτο, ὅσο μπορεῖ κανείς νά ταξιδέψει, μέ πλοϊο ἢ πεζός, σέ τέσσερις μῆνες. Τόσον καιρό χρειάζεται, ἂν κανείς λογαριάσει τούς μῆνες πού χρειάζεται, γιά νά πάει ἀπό τήν Ἐλεφαντίνη στούς Αύτομόλους, ἐκεῖ, ὅπου τό ποταμί τρέχει ἀπό τή δύση πρός τήν ἀνατολή. 'Από ἐκεῖνο τό σημεῖο καὶ πέρα κανείς δέν μπορεῖ νά πει τίποτα τό βέβαιο, γιατί ἡ χώρα αὐτή είναι ἔρημη ἔξαιτίας τῆς μεγάλης ζέστης.

32. "Ακουσα διμως τά ἀκόλουθα ἀπό μερικούς Κυρηναίους. Μοῦ εἶπαν πώς εἶχαν πάει στό μαντεῖο τοῦ 'Αμμωνα καὶ μίλησαν μέ τό βασιλιά τῶν 'Αμμωνίων 'Ετέαρχο σάν ἥρθε δ λόγος γιά τίς πηγές τοῦ Νείλου, πού κανεὶς δέν ξέρει γι' αὐτές. 'Ο 'Ετέαρχος τούς εἶπε δτι κάποτε εἶχαν ἔρθει κοντά του μερικοί Νασκιμῶνες. 'Η λιβυκή αὐτή φυλή κατοικεῖ στή Σύρτη καὶ λίγο ἀνατολικότερα. "Οταν λοιπόν ἔφτασαν αὐτοὶ καὶ τούς ρώτησε ἂν εἶχαν νά ποῦν τίποτα περισσότερο γιά τίς ἔρημες περιοχές τῆς Λιβύης, τοῦ ἀποκρίθηκαν δτι μερικοί θρασεῖς νέοι, τά παιδιά φυλάρχων τους, δταν μεγάλωσαν καὶ ἀντρώθηκαν, μηχανεύτηκαν πολλά ἄλλα πράγματα, καθώς καὶ νά βάλουν μεταξύ τους κλῆρο γιά πέντε πού θά ἐρευνοῦσαν τίς ἔρημες περιοχές τῆς Λιβύης καὶ θά. προσπαθοῦσαν νά φτάσουν πιό πέρα ἀπ' δ, τι εἶχε φτάσει ποτέ κανεὶς. Οι ἀκτές τῆς Λιβύης στή βόρεια θάλασσα, ἀπό τήν Αἴγυπτο ώς τό ἀκρωτήριο Σολόεις, δπου τελειώνει ἡ Λιβύη, κατοικοῦνται ἀπό τούς Λίβυες καὶ ἀπό πολλές φυλές Λιβύων, ἔκτος ἀπό τίς περιοχές πού τίς κατέχουν οι 'Ελληνες καὶ οι Φοίνικες. 'Αλλά στά μεσόγειο τῆς Λιβύης, πέρα ἀπό τήν περιοχή πού κατοικοῦν οι ἄνθρωποι, ζοῦν μόνο ἄγρια θηρία. Πιό βαθιά μέσα, ὑπάρχει ἄμμος καὶ ἡ χώρα εἶναι ἀνυδρη καὶ ἀπόλυτα ἔρημη. 'Αφοῦ λοιπόν οι φίλοι τους ἀποχαιρέτησαν τούς νέους, αὐτοὶ, καλά ἐφοδιασμένοι μέ νερό καὶ τρόφιμα, διέσχισαν πρῶτα τήν κατοικημένη Λιβύη καὶ ἀφοῦ τήν πέρασαν μπῆκαν στήν περιοχή μέ τά ἄγρια ζῶα καὶ ἀπό ἐκεῖ διέσχισαν τήν ἔρημο βαδίζοντας μέ κατεύθυνση δυτική. 'Αφοῦ περπάτησαν πολλές μέρες στήν περιοχή πού ἤταν μόνο ἄμμος, είδαν κάποτε δέντρα φυτεμένα σέ ἴσιο μέρος. Καὶ καθὼς πλησίασαν καὶ ἀρχισαν νά κόβουν φροῦτα ἀπό τά δέντρα, τούς ἐπιτέθηκαν κάτι ἀνθρωπάκια κοντότερα ἀπό τό μέτριο ἀνάστημα*, τούς ἔπιασαν καὶ τούς πῆραν μαζί τους. Οὔτε οι Νασκιμῶνες μποροῦσαν νά καταλάβουν αὐτούς, οὔτε καὶ αὐτοὶ μποροῦσαν νά καταλάβουν τούς Νασκιμῶνες. Τούς δδήγησαν μέσα ἀπό πάρα πολύ μεγάλους βάλτους καὶ δταν τούς πέρασαν, ἔφτασαν σέ μιά πολιτεία, δπου δλοι εἶχαν τό ἴδιο μπόι μ' αὐτούς πού τούς εἶχαν πιάσει καὶ ἤταν μαῦροι. Κοντά στήν πολιτεία κυλοῦσε ἔνα μεγάλο ποτάμι, μέ κατεύθυνση ἀπό δύση πρός ἀνατολή καὶ εἶχε κροκόδειλους.

33. "Ως ἐδῶ μοῦ ἀναφέρθηκαν δσα εἶπε δ 'Ετέαρχος τοῦ 'Αμμωνίου, ἔκτος ἀπό τό δτι πρόσθεσε, δπως εἶπαν οι Κυρηναῖοι, δτι οι πέντε

* Οι Πυγμαῖοι.

Νασαμῶνες γύρισαν πίσω στήν πατρίδα τους καὶ ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ὅπου εἶχαν πάει ἦταν ὅλοι μάγοι. Γιά τόν ποταμό πού κυλοῦσε κοντά στήν πολιτεία καὶ ὁ Ἐτέαρχος συμφωνοῦσε ὅτι ἔπρεπε νά είναι ὁ Νεῖλος, καθώς ἀλλωστε τό λέει καὶ ἡ λογική. ‘Ο Νεῖλος ρέει ἀπό τή Λιβύη καὶ τή χωρίζει στή μέση.

35. Ἔρχομαι τώρα νά πῶ περισσότερα γιά τήν Αἴγυπτο, γιατί ἔχει πολύ περισσότερα ἀξιοθάμαστα πράγματα καὶ πολύ περισσότερα ἔργα ἄξια νά μηνμονευτοῦν ἀπό κάθε ἄλλη χώρα. “Οχι μόνο ὁ οὐρανός τῆς Αἰγύπτου είναι διαφορετικός καὶ ὁ Νεῖλος συμπεριφέρεται διαφορετικά ἀπό τούς ἄλλους ποταμούς, ἀλλά καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν ἀντίθετες ἀπό τούς ἄλλους ἀνθρώπους συνήθειες καὶ ἔθιμα. Στήν Αἴγυπτο οἱ γυναικες πηγαίνουν στήν ἀγορά καὶ κάνουν ἐμπόριο, ἐνῶ οἱ ἄντρες μένουν στό σπίτι καὶ ὑφαίνουν. Υφαίνουν μέ τό ὑφάδι πρός τά κάτω, ἐνῶ οἱ ἄλλοι λαοί τό βάζουν πρός τά πάνω. Τά φορτώματα οἱ ἄντρες τά σηκώνουν ἀπάνω στό κεφάλι τους, ἐνῶ οἱ γυναικες τά βάζουν στούς ὄμους τους.

36. Στίς ἄλλες χῶρες οἱ ιερεῖς τῶν θεῶν ἔχουν μακριά μαλλιά, ἐνῶ στήν Αἴγυπτο τά κόβουν. Οι ἄλλοι ἀνθρωποι ἔχουν συνήθεια ὅταν πενθοῦν νά κόβουν τά μαλλιά τους, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι, ὅταν πεθάνει δικός τους, καὶ τά ἔχουν ἥδη κομμένα, ἀφήνουν τά γένια καὶ τά μαλλιά τους. Οι ἄλλοι ἀνθρωποι ζοῦν ξεχωριστά ἀπό τά ζῶα τους· οἱ Αἰγύπτιοι ζοῦν μαζί τους. Οι ἄλλοι ἀνθρωποι τρῶνε σιτάρι καὶ κριθάρι· γιά ἔναν Αἰγύπτιο είναι μεγάλη ντροπή νά τρέφεται μ' αὐτά, ἀλλά κάνουν τό ψωμί τους ἀπό ἀσπροσίτι, πού τό λένε ζειά*. Μαλάζουν τό ζυμάρι μέ τά πόδια, ἀλλά τή λάσπη μέ τά χέρια. Οι ἄντρες ἔχουν δύο ροῦχα, οἱ γυναικες ἔνα. Οι ἄλλοι ἀνθρωποι δένουν τούς κρίκους καὶ τά σχοινιά τοῦ πανιοῦ ἔξω ἀπό τήν κουπαστή, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι τά δένουν ἀπό μέσα. Οι “Ἐλληνες γράφουν τά γράμματά τους καὶ τούς ἀριθμούς, ὅταν κάνουν λογαριασμό, ἀπό τ' ἀριστερά πρός τά δεξιά, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι ἀπό τά δεξιά πρός τ' ἀριστερά· καὶ ἐνῶ ἔτσι γράφουν, ισχυρίζονται ὅτι αὐτοί γράφουν σωστά καὶ οἱ “Ἐλληνες γράφουν παράξενα. “Έχουν δύο εἰδῶν γράμματα· τά ιερά γράμματα καὶ τά κοινά.

* Εἶδος κριθαριοῦ.

37. Εἶναι ὑπερβολικά θρῆσκοι, περισσότερο ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔχουν τὸ ἀκόλουθα ἔθιμα. Πίνουν ἀπό χάλκινα ποτήρια πού τά καθαρίζουν κάθε μέρα καὶ τοῦτο δέ γίνεται ἀπό τὸν ἔνα καὶ ὅχι ἀπό τὸν ἄλλο, ἀλλὰ ἀπὸ ὅλους. Φοροῦν ροῦχα ἀπό λινό πάντα φρεσκοπλυμένα καὶ αὐτὸ τὸ προσέχουν πάρα πολύ. Οἱ Ἱερεῖς φοροῦν μόνο λινά ροῦχα καὶ παπούτσια καμωμένα ἀπό φύλα παπύρου*. Δέν τοὺς ἐπιτρέπεται νά φοροῦν ἄλλα ροῦχα ἢ ἄλλα παπούτσια. Δυό φορές τὴν ἡμέρα καὶ δυό φορές τὴν νύχτα κάνουν κρύο λουτρό καὶ ἔχουν ἄλλες τέτοιες θρησκευτικές συνήθειες χιλιάδες, πού λέει ὁ λόγος. Ἀλλά ἔχουν καὶ πλεονεκτήματα πολλά, γιατὶ δὲν ἀσχολοῦνται μέ τὴν καθημερινή ζωὴ οὔτε ξοδεύουν τίποτα. Τὸ φυμί τους γίνεται ἀπό τίς Ἱερές ἐσοδεῖες καὶ ὁ καθένας ἔχει κάθε μέρα πολύ κρέας βοδιοῦ καὶ χήνας. Τούς δίνουν καὶ κρασί ἀπό ἀμπέλου. Ψάρι δέν τοὺς ἐπιτρέπεται νά τρῶνε. Τὰ κουκιά δέν τὰ σπέρνουν στὴν Αἴγυπτο, ἀλλὰ ἂν τύχει καὶ φυτρώσουν δέν τὰ τρῶνε οὔτε ὡμά οὔτε ψημένα καὶ οἱ Ἱερεῖς οὔτε νά τὰ βλέπουν δέ θέλουν, γιατὶ πιστεύουν ὅτι τὸ ὅσπριο αὐτὸ δέν εἶναι καθαρό. Δέν ὑπάρχει ἔνας μόνο Ἱερέας γιά κάθε θεό, ἀλλά πολλοί, καὶ ἔνας τους εἶναι ἀρχιερέας. Κι ὅταν κανένας τους πεθάνει, τὸν ἀντικαθιστᾶ τὸ παιδί του.

38. Πιστεύουν ὅτι τὰ βόδια ἀνήκουν στὸ θεό "Ἐπαφο καὶ γι' αὐτό τοὺς κάνουν τὴν ἀκόλουθη δοκιμασία. Κάποιος ἔξετάζει τὸ ζῶο κι ἂν βρεῖ ἔστω καὶ μιά μόνο μαύρη τρίχα, χαρακτηρίζει τὸ ζῶο σάν μή καθαρό. Τό ἔξετάζει πρῶτα ὅρθιο καὶ ὑστερα ἔξπλωμένο ἔνας ἀπό τοὺς Ἱερεῖς, ἐπίτηδες ταγμένος γι' αὐτό, καὶ ὑστερα τοῦ τραβάει ἔξω τὴ γλώσσα γιά νά δεῖ ἂν εἶναι κι αὐτή καθαρή, σύμφωνα μέ τὰ κριτήρια γιά τὰ ὅποια θά μιλήσω ἄλλοι. Ἐξετάζει καὶ τίς τρίχες τῆς οὐρᾶς, ἂν εἶναι φυσιολογικά φυτρώμένες. "Αν ὅλη αὐτή ἡ ἔξεταση ἀποδείξει τὸ ζῶο καθαρό, τότε ὁ Ἱερέας τὸ σημαδεύει τυλίγοντας φύλλο παπύρου γύρω ἀπό τὰ κέρατά του καὶ τὸ σφραγίζει. Ἡ βούλα εἶναι καμωμένη ἀπό εἰδικό πηλό πού ἀπάνω του πατάει ὁ Ἱερέας τὸ δαχτυλίδι του. Τότε μόνο παίρνουν τὸ ζῶο. Ἡ τιμωρία γιά Ἱερέα, πού θά θυσιάσει βόδι ἀσφράγιστο, εἶναι θάνατος. "Ετσι λοιπόν ἔξετάζεται τὸ ζῶο. Ἡ θυσία γίνεται μέ τὸν παρακάτω τρόπο.

* Φυτό ἀπό τὸ ὅποιο οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι κατασκεύαζαν τὸ χαρτί γραφῆς.

39. Φέρνουν τό σφραγισμένο ζῶο στό βωμό, ὅπου κάνουν τή θυσία καὶ ἀνάβουν φωτιά. “Τοτερα κάνουν ἀπάνω στή φωτιά σπονδή μέ κρασί καὶ τέλος, ἀφοῦ ἐπικαλεσθοῦν τό δόνομα τοῦ θεοῦ, κόβουν τό κεφάλι τοῦ ζώου. Τό σῶμα του τό γδέρνουν καὶ τό κεφάλι, ἀφοῦ τό φορτώσουν κατάρες, τό παίρνουν καὶ ἀν τυχαίνει νά ὑπάρχει ἀγορά καὶ νά βρίσκονται ἐκεῖ περαστικοί “Ελληνες ἔμποροι, τούς τό πουλᾶν. ”Αν δχι, τότε ρίχνουν τό κεφάλι στό ποτάμι. Καταριοῦνται τό κεφάλι λέγοντας ὅτι ἀν πρόκειται νά πέσει κανένα κακό σ’ αὐτούς πού κάνουν τή θυσία ἡ καὶ σ’ ὀλόκληρη τήν Αἴγυπτο, νά πέσει τό κακό ἐπάνω στό κεφάλι αὐτό. ”Ολοι οι Αἰγύπτιοι ἔχουν τίς ἴδιες συνήθειες γιά τή σπονδή καὶ γιά τό κεφάλι τοῦ ζώου πού θυσιάζεται καὶ τίς ἀκολουθοῦν σ’ ὅλους τούς ναούς καὶ ἀπό αὐτήν τή συνήθεια προέρχεται τό ὅτι κανείς Αἰγύπτιος δέν τρώει κανενός ζώου τό κεφάλι.

40. ’Αλλά ἡ ἔξαγωγή τῶν ἐντοσθίων καὶ τό ψήσιμο τοῦ ζώου γίνεται κατά διάφορους τρόπους, ἀνάλογα μέ τό θεό γιά τόν ὄποιο τό θυσιάζουν. Θά περιγράψω τώρα πῶς κάνουν τή θυσία στή θεά, πού τή θεωροῦν ὡς τή μεγαλύτερη καὶ γιά τήν ὄποια κάνουν τή μεγαλύτερη ἑορτή. ’Αφοῦ γδάρουν τό βόδι, προσεύχονται καὶ βγάζουν ὅλα τά ἐντόσθια τῆς κάτω κοιλιᾶς καὶ ἀφήνουν τά σπλάχνα του καὶ τό πάχος μέσα στό σῶμα. Κόβουν τά πόδια, τό φαρονέφρι, τούς ὄμους καὶ τόν τράχηλο. ’Αφοῦ τά κάμουν αὐτά παραγεμίζουν τό σῶμα τοῦ ζώου μέ ψωμί καθαρό, μέλι, σταφίδες, σύκα, λιβανωτό καὶ σμύρνα καὶ ἄλλα μυριστικά στή συνέχεια καίνε τό ζῶο ρίχνοντας ταυτόχρονα ἀπάνω του ἄφθονο λάδι. Προτού κάμουν θυσία νηστεύουν καὶ ἐνῷ καίγεται τό σφραγτάρι, ὅλοι χτυποῦν τό στῆθος τους καὶ ὅταν τελειώσουν, τότε κάθονται καὶ τρῶνται τά μέρη τοῦ ζώου πού ἔχουν κρατήσει.

41. ”Ολοι οι Αἰγύπτιοι θυσιάζουν λοιπόν τά καθαρά βόδια καὶ τά μοσχάρια, ἀλλά δέν τους ἐπιτρέπεται νά θυσιάζουν τίς ἀγελάδες, γιατί είναι ἀφιερωμένες στήν ”Ισιδα. Τό ἄγαλμά της είναι γυναικεῖο μέ κέρατα ἀγελάδας, ὅπως οι ”Ελληνες παριστάνουν τήν ’Ιώ. ”Ολοι οι Αἰγύπτιοι σέβονται τό ἴδιο τίς ἀγελάδες, περισσότερο ἀπ’ ὅλα τ’ ἄλλα κατοικίδια ζῶα. Γι’ αὐτό οὔτε Αἰγύπτιος οὔτε Αἰγύπτια θά φιλήσει ποτέ ”Ελληνα στό στόμα ούτε θά χρησιμοποιήσει μαχαίρι ”Ελληνα, ούτε σούβλα ἡ χύτρα, ούτε θά φάει καθαρό κρέας κομμένο μέ ἑλληνικό μαχαίρι. Τά βόδια καὶ τίς ἀγελάδες πού πεθαίνουν τά θάβουν κατά τόν ἔξης τρόπο. Τίς ἀγε-

λάδες τίς ρίχνουν στό ποτάμι καὶ τά βόδια τά θάβουν στά προάστια μέτο ἔνα ἥ καὶ μέτα δύο κέρατα νά ἔξέχουν γιά σημάδι. “Οταν τό πτῶμα λιώσει καὶ ἔρθει ἡ στιγμή, πηγαίνει σέ κάθε πολιτεία μιά μέγαλη βάρκα ἀπό τό νησί πού ὀνομάζεται Προσωπίτιδα. Βρίσκεται στό Δέλτα κι ἔχει περίμετρο ἐννέα σχοίνους*. Στό νησί αὐτό ὑπάρχουν πολλές ἄλλες πολιτείες ἔκτος ἀπό ἐκείνην ἀπ’ ὅπου ζεκινᾶνε οἱ βάρκες γιά νά πάρουν τά δυτά τῶν ζώων. Τό ὄνομά της είναι Ἀτάρβηχη καὶ ὑπάρχει ἐκεῖ ναός σπουδαῖος τῆς Ἀφροδίτης. Ἀπό τήν Ἀτάρβηχη αὐτή φεύγουν καὶ πᾶνε σέ ἄλλες πολιτείες πολλοί καὶ ἀφοῦ ζεθάψουν τά δυτά, τά παίρνουν καὶ τά θάβουν ὅλα σ’ ἔνα μέρος. “Ετσι θάβουν λοιπόν τά βόδια καὶ τ’ ἄλλα κτήνη, γιατί αὐτὸς είναι ὁ κανόνας, ἐπειδή δέ σκοτώνουν κανένα.

42. “Οσοι Αἰγύπτιοι ἔχουν ναό ἀφιερωμένο στό Δία τό Θηβαικό ἥ ζοῦν στό νομό τῶν Θηρῶν, δέ θυσιάζουν ποτέ ἀρνιά, ἀλλά μόνο κατσίκες· γιατί ἔκτος ἀπό τήν “Ισιδα καὶ τόν “Οσιρη, πού λένε ὅτι είναι δι Διόνυσος, ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι δέ λατρεύουν τούς ὕδιους θεούς. Τούς δύο δύμας αὐτούς θεούς ὅλοι τούς λατρεύουν. “Οσοι ἔχουν ἵερό ἀφιερωμένο στό Μένδη ἥ κατοικοῦν στό νομό τοῦ Μενδησίου, δέν ἀγγίζουν τίς κατσίκες, καὶ θυσιάζουν μόνο ἀρνιά. Οι Θηβαιοί καὶ ὅσοι δέν ἀγγίζουν τ’ ἀρνιά, ἰστοροῦν τά ἔζης γιά νά ἔξηργήσουν τό ἔθιμο αὐτό. ‘Ο ‘Ηρακλῆς ἥθελε δύωσδήποτε νά δεῖ τό Δία πού δέν θελε δύμας νά τοῦ φανερωθεῖ. Καθώς τόν ἐκλιπαροῦσε δι ‘Ηρακλῆς, δι Δίας μηχανεύτηκε νά γδάρει ἔνα κριάρι καὶ νά τοῦ κόψει τό κεφάλι. Ντύθηκε τήν προβιά καὶ ἔτσι τοῦ φανερώθηκε. Καὶ γι’ αὐτόν τό λόγο κάνουν οἱ Αἰγύπτιοι τά ἀγάλματα τοῦ Δία μέ πρόσωπο κριοῦ. Ἀπό αὐτούς τό πῆραν οἱ ‘Αμμώνιοι, πού είναι ἀποικοὶ Αἰγυπτίων καὶ Αἰθιόπων καὶ μιλοῦν μιά γλώσσα πού μοιάζει καὶ στίς δύο. Θαρρῶ διτι καὶ τό ὄνομά τους ‘Αμμώνιοι ἀπό αὐτό τό πῆραν, γιατί οἱ ‘Αμμώνιοι ὀνομάζουν τό Δία ‘Αμοῦν. Οι Θηβαιοί δέ θυσιάζουν τά κριάρια, ἀλλά είναι γι’ αὐτούς ἵερά· καὶ μάλιστα μιά μέρα τό χρόνο, ὅταν είναι ἡ ἑορτή τοῦ Δία, τότε σφάζουν ἔνα κριάρι, τό γδέρνουν καὶ φοροῦν τήν προβιά του στό ἀγάλμα τοῦ Δία καὶ ὕστερα φέρνουν ἔνα ἄλλο ἀγάλμα, τοῦ ‘Ηρακλῆ, μπροστά του. Ἀφοῦ τά κάνουν αὐτά, ὅλοι ὅσοι είναι γύρω ἀπό τό ναό πενθοῦν τό κριάρι καὶ ὕστερα τό θάβουν, βάζοντάς το μέσα σέ ξύλινο φέρετρο.

* Μέτρο μετρήσεως ἐδαφικῶν ἔκτάσεων, ἵσο μέ 2 περσικούς παρασάγγες ἥ 60 στάδια.

43. Γιά τόν Ἡρακλῆ αὐτόν ἀκουσα πώς ἦταν ἔνας ἀπό τούς δώδεκα θεούς. Γιά τόν ἄλλο Ἡρακλῆ, αὐτόν πού ξέρουν οἱ Ἐλληνες, πουθενά στήν Αἰγυπτο δέν μπόρεσα ν' ἀκούσω τίποτα. Τό δτι ὅμως δέν εἶναι οἱ Αἰγύπτιοι πού πῆραν ἀπό τούς Ἐλληνες τό ὄνομα Ἡρακλῆς, ἀλλά οἱ Ἐλληνες ἀπό τούς Αἰγύπτιους, δηλαδὴ ἐκεῖνοι ἀπό τούς Ἐλληνες πού ἔδωσαν τό ὄνομα Ἡρακλῆς στό γιό τοῦ Ἀμφιτρύωνα, ἀποδεικνύεται ἀπό πολλά ἄλλα στοιχεῖα, ἀλλά καὶ ἀπό τό ἔξης: δτι καὶ οἱ δύο γονεῖς τοῦ Ἡρακλῆ, δ Ἀμφιτρύων καὶ ἡ Ἀλκμήνη, ἦταν αἰγύπτιαι γῆς καταγωγῆς. Υπάρχει ὅμως καὶ ἔνα ἄλλο, δτι οἱ Αἰγύπτιοι λένε πώς δέν ξέρουν τά δύνοματα οὕτε τοῦ Ποσειδώνα οὕτε τῶν Διοσκούρων, οὕτε τούς συγκαταλέγουν ἀνάμεσα στούς θεούς τους. Ἀλλά ἐάν είχαν πάρει τό ὄνομα κανενός θεοῦ ἀπό τούς Ἐλληνες, εἶναι πολύ περισσότερο πιθανό παρά ἀπίθανο δτι αὐτῶν τά δύνοματα θά μην μόνευαν, ἀν ἐκείνη τήν ἐποχήν οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν ναυτικοί, ὅπως καὶ μερικοί Ἐλληνες, ὅπως νομίζω δτι ἦταν πραγματικά. Αὐτῶν τῶν θεῶν τά δύνοματα θά είχαν πάρει οἱ Αἰγύπτιοι περισσότερο παρά τοῦ Ἡρακλῆ. Ἀλλά δ Ἡρακλῆς εἶναι ἔνας ἀρχαῖος θεός τους. "Οπως λένε οἱ Ἰδιοι, δεκαεπτά χιλιάδες χρόνια πρίν ἀπό τή βασιλεία τοῦ Ἀμαση, οἱ ὁχτώ θεοί ἔγιναν δώδεκα, καὶ ὁ ἔνας ἦταν δ Ἡρακλῆς.

44. Θέλοντας νά πληροφορηθῶ γι' αὐτό τό ζήτημα, δσο τό δυνατό καλύτερα, ταξίδεψα στήν Τύρο τῆς Φοινίκης, δπου είχα πληροφορηθεῖ δτι ὑπῆρχε ἔνας ναός τοῦ Ἡρακλῆ, πολύ σεβαστός. Τόν είδα καὶ ἦταν στολισμένος μέ πολλά καὶ πλούσια ἀφιερώματα, ἀλλά θυμάζω δύο στῆλες, μιά ἀπό ἀτόφιο χρυσάφι καὶ ἄλλη ἀπό σμάραγδο πού ἔλαμπε πολύ τή νύχτα. Μιλώντας μέ τούς ιερεῖς τοῦ θεοῦ, τούς ρώτησα πόσος καιρός ἦταν πού είχε χτιστεῖ ὁ ναός καὶ κατάλαβα δτι δέν συμφωνοῦσαν μέ τούς Ἐλληνες, γιατί μοῦ είπαν δτι ὁ ναός είχε ἴδρυθεῖ δταν χτιζόταν ἡ Τύρος καὶ ἀπό τότε είχαν περάσει δύο χιλιάδες τριακόσια χρόνια. Στήν Τύρο είδα καὶ ἄλλο ναό ἀφιερωμένο στόν Θάσον Ἡρακλῆ. Πῆγα καὶ στή Θάσο δπου βρῆκα καὶ ἄλλο ναό τοῦ Ἡρακλῆ, τόν ὅποιο είχαν χτίσει Φοίνικες, πού είχαν ξεκινήσει ἀναζητώντας τήν Εύρωπη καὶ ἴδρυσαν ἀποικία στή Θάσο. Ἀλλά καὶ αὐτά συνέβησαν πέντε γενέες προτοῦ ἐμφανιστεῖ στήν Ἐλλάδα δ Ἡρακλῆς, γιός τοῦ Ἀμφιτρύωνα. Αὐτή λοιπόν ἡ ἔρευνα ἀποδείχνει καθαρά δτι δ Ἡρακλῆς εἶναι παλιός θεός. Καὶ νομίζω δτι πολύ καλά κάνουν δσοι ἀπό τούς Ἐλληνες ἔχουν χτίσει δύο είδῶν ναούς, τόν

ἔναν ὀφιερωμένο στὸν ἀδάνατο ‘Ηρακλῆ ποὺ τὸν λατρεύουν μὲ τὴν ἐπωνυμία ‘Ολύμπιος, τὸν ἄλλο στὸν ‘Ηρακλῆ ποὺ τοῦ προσφέρουν θυσίες ὡς ἥρωα.

45. Οἱ Ἔλληνες εἰναι ἀπρόσεκτοι καὶ λένε καὶ ἄλλα πολλά, καὶ ὁ ἀκόλουθος μύθος πού λένε γιὰ τὸν ‘Ηρακλῆ εἰναι κι αὐτός ἀνόητος. Δηλαδή, ὅτι ὅταν ἔφτασε στὴν Αἴγυπτο, οἱ Αἰγύπτιοι τὸν στεφάνωσαν καὶ τὸν πῆγαν μὲ πομπή νά τὸν θυσιάσουν στὸν Δία. Στήν ἀρχῇ ὁ ‘Ηρακλῆς ἦταν ἥσυχος, ἀλλά ὅταν τὸν ἔφεραν μπρός στὸ βωμό, μεταχειρίστηκε τὴ δύναμη του καὶ τοὺς σκότωσε ὅλους. “Οταν οἱ Ἔλληνες τάλενε αὐτά, μοῦ φαίνεται ὅτι ἀγνοοῦν ἐντελῶς καὶ τὴ φύση τῶν Αἰγυπτίων καὶ τοὺς νόμους τους. Ἀφοῦ ἐκτός ἀπὸ ἀρνιά, βόδια καὶ μοσχάρια, καὶ αὐτά καθαρά, καὶ χῆνες, ἀπαγορεύεται στοὺς Αἰγυπτίους νά θυσιάζουν ζῶα, πῶς θά θυσιάζαν ἀνθρώπους; Ἀλλά καὶ κάτι ἄλλο. Ἀφοῦ ἦταν ἔνας ὁ ‘Ηρακλῆς, καὶ μάλιστα ἀνθρώπος, ὅπως λένε οἱ Ἔλληνες, πῶς θά εἶχε τὴ δύναμη νά σκοτώσει πολλές δεκάδες χιλιάδες ἀνθρώπους; Γιά τά ὅσα εἶπα γι’ αὐτά, ἀς μέ συγχωρήσουν οἱ θεοί καὶ οἱ ἥρωες.

46. Οἱ Αἰγύπτιοι, τοὺς ὅποίους ἀνέφερα πρωτύτερα, δέν θυσιάζουν κατσίκες καὶ τράγους γιὰ τὸν ἀκόλουθο λόγο: Οἱ Μενδήσιοι θεωροῦν τὸν Πάνα ἔναν ἀπό τοὺς ὄχτα θεούς καὶ λένε ὅτι αὐτοὶ ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ τοὺς δώδεκα. Οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ ἀγαλματοποιοί στὴν Αἴγυπτο παριστάνουν τὸν Πάνα, ὅπως καὶ οἱ Ἔλληνες, τραγοπρόσωπο καὶ τραγοπόδαρο, ὅχι ἐπειδὴ φαντάζονται ὅτι εἰναι ἔτσι. Νομίζουν ὅτι εἰναι σάν τοὺς ἄλλους θεούς. Τό γιατὶ τὸν παριστάνουν ἔτσι, δέ θά μοῦ ἦταν εὐχάριστο νά τό πῶ. Πάντως, οἱ Μενδήσιοι σέβονται περισσότερο τοὺς τράγους ἀπὸ τίς κατσίκες. Στοὺς βοσκούς τους κάνουν ἰδιαίτερες τιμές καὶ πιό πολὺ σ’ ἔναν, κι ὅταν αὐτός πεθάνει, τότε πενθεῖ ὅλοκληρος ὁ νομός τοῦ Μενδησίου. Αἰγυπτιακά ὁ τράγος καὶ ὁ Πάν λέγεται Μένδης.

Κεφ. 48-53. Μερικές πληροφορίες γιά τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς Ἔλληνες

Κεφ. 54 - 57. Μαντεῖα - Δωδώνη

54. Γιά τό μαντεῖο τῶν Ἐλλήνων καὶ τό μαντεῖο τῆς Λιβύης οἱ Αἰγύπτιοι διηγοῦνται τά ἀκόλουθα. Λένε οἱ ιερεῖς τοῦ Θηβαϊκοῦ Δία ὅτι

οἱ Φοίνικες ἀρπαξαν δύο γυναῖκες ιέρειες ἀπό τίς Θῆβες καὶ, καθώς πληροφορήθηκαν, ἡ μιά πουλήθηκε στή Λιβύη καὶ ἡ ἄλλη στούς "Ελληνες. Αὐτές οἱ δύο γυναῖκες θά ἤταν πού ἔδρυσαν πρῶτες τά μαντεῖα στή Λιβύη καὶ στήν 'Ελλάδα. "Οταν τούς ρώτησα ἀπό ποῦ τά ξέρουν αὐτά καὶ μιλᾶνε μέ τόση βεβαιότητα, μοῦ εἰπαν ὅτι τήν ἐποχή ἐκείνη εἶχαν κάμει μεγάλη ἔρευνα γιά τίς γυναῖκες αὐτές καὶ δέν μπόρεσαν νά τίς βροῦν, ἀλλά ἀργότερα πληροφορήθηκαν τά δσα μοῦ εἴπαν γι' αὐτές.

55. Αὐτά ἄκουσα ἀπό τούς Θηβαίους ιερεῖς. Οι ίέ ειες δμως τῆς Δωδώνης λένε τά ἀκόλουθα. Δύο μαῦρες περιστερές πέταξαν ἀπό τίς Θῆβες τῆς Αἰγύπτου καὶ ἡ μιά πῆγε στή Λιβύη καὶ ἡ ἄλλη στή Δωδώνη· ἐκεῖ κάθισε ἀπάνω σέ μιά βαλανιδιά καὶ τούς εἴπε, μέ ἀνθρώπινη φωνή, ὅτι στό σημεῖο ἐκεῖνο ἀκριβῶς ἔπρεπε διπωσδήποτε νά χτιστεῖ μαντεῖο τοῦ Δία. Αὐτοί πού τό ἄκουσαν θεώρησαν ὅτι ἤταν θεία προσταγή καὶ συμμορφώθηκαν. Τό περιστέρι πού ἔφθασε στή Λιβύη διέταξε τούς Λίβυες νά χτίσουν μαντεῖο τοῦ "Αμμωνα. Καί αὐτό είναι ἀφιερωμένο στόν Δία. Οι ιέρειες τῆς Δωδώνης, πού μοῦ ἔδωσαν αὐτές τίς πληροφορίες, ἤταν ἡ Προμένεια, ἡ πιό ἡλικιωμένη, ἡ Τιμαρέτη, ἡ μεσαία, καὶ ἡ Νικάνδρα, ἡ πιό νέα. Συμφωνοῦσαν μαζί τους καὶ οἱ ἄλλοι Δωδωναῖοι πού ἀσχολοῦνταν μέ τό ιερό*.

56. 'Η γνώμη μου γι' αὐτά είναι ἡ ἀκόλουθη. 'Εάν είναι ἀλήθεια ὅτι οἱ Φοίνικες ἀρπαξαν τίς δύο ιέρειες καὶ πούλησαν τή μιά ἀπ' αὐτές στή Λιβύη καὶ τήν ἄλλη στήν 'Ελλάδα, τότε νομίζω ὅτι ἐκείνη πού πῆγε στήν τώρα ὀνομαζόμενη 'Ελλάδα, πού πρωτύτερα λεγόταν Πελασγία, πουλήθηκε στή Θεσπρωτία καὶ μετά, ὅταν ἐργαζόταν δούλη ἐκεῖ, ἔδρυσε ἔνα ιερό τοῦ Δία κάτω ἀπό μιά βαλανιδιά, γιατί ἤταν φυσικό σάν ιέρεια τοῦ Δία στίς Θῆβες νά τόν θυμάται στόν τόπο ὅπου εἶχε φτάσει. "Οταν ἔμαθε τά ἔλληνικά, ἔδρυσε καὶ μαντεῖο. Καί τότε θά διηγήθηκε ὅτι οἱ ίδιοι Φοίνικες, πού εἶχαν πουλήσει αὐτήν, εἶχαν πουλήσει καὶ τήν ἀδελφή της στή Λιβύη.

57. Νομίζω ὅτι οἱ Δωδωναῖοι ὀνόμασαν τίς δύο γυναῖκες περιστερές, ἐπειδή ἤταν ζένες καὶ ἡ λαλιά τους τούς φαινόταν σάν τοῦ πουλιοῦ.

* Τό πουλί πού ἔκφραζεται μέ ἀνθρώπινη λαλιά θυμίζει τά λαϊκά μας τραγούδια..

Μετά ἀπό καιρό, λένε, ἡ περιστερά μίλησε μέ αὐθρώπινη φωνή, δηλαδή ὅτι ἡ γυναίκα ἄρχισε νά μιλάει ἑλληνικά. "Οσο μιλοῦσε ἔνεικά τούς φαινόταν ὅτι μιλάει τό πουλί, γιατί πῶς μπορεῖ ἔνα περιστέρι νά μιλήσει μέ αὐθρώπινη φωνή; "Οταν λένε ὅτι τό περιστέρι ἤταν μαῦρο, θέλουν νά πουν ὅτι ἡ γυναίκα ἤταν Αἰγυπτία. 'Ο τρόπος τῆς μαντείας τῆς αἰγυπτιακῆς Θήβας καὶ τῆς Δωδώνης εἶναι παραπλήσιος. 'Αλλά καὶ ἡ μαντική, πού γίνεται μέ τά ιερά σφάγια, ἀπό τήν Αἴγυπτο ἥρθε*.

Κεφ. 58-67. Διάφορα στοιχεῖα πού πήραν οἱ "Ελληνες ἀπό τούς Αἰγυπτίους.

Κεφ. 68 - 70. Ὁ Κροκόδειλος

68. Καὶ τώρα πῶς εἶναι οἱ κροκόδειλοι. Τούς τέσσερις μῆνες τοῦ χειμώνα δέν τρῶνε τίποτα. Παρ' ὅλο ὅτι εἶναι τετράποδα, ζοῦν στή στεριά καὶ στό νερό. Τά αὐγά τους τά γεννοῦν στή στεριά καὶ τά ἀφήνουν. Τόν περισσότερο καιρό τῆς ἡμέρας τόν περνοῦν στή στεριά καὶ τή νύχτα ὀλόκληρη μέσα στό ποτάμι· γιατί τό νερό εἶναι πιό ζεστό ἀπό τόν ἀέρα τῆς νύχτας κι ἀπό τή δροσιά τῆς αὐγῆς. 'Απ' ὅσα ζῶα ξέρουμε, εἶναι ἐκεῖνο πού ἀπό πολύ μικρό γίνεται πολύ μεγάλο. Τά αὐγά πού γεννάει δέν εἶναι πολύ μεγαλύτερα ἀπό τά αὐγά τῆς χήνας καὶ ὁ νεοσσός εἶναι ἀνάλογος μέ τό μέγεθος τοῦ αὐγοῦ, ἀλλά μεγαλώνοντας φτάνει τίς δεκαεπτά πῆχες καὶ περισσότερο. "Εχει μάτια σάν τοῦ χοίρου, δόντια πολύ μεγάλα καὶ εἶναι τό μόνο ἀπ' ὅλα τά ζῶα πού δέν ἔχει γλώσσα, καὶ μόνο αὐτό ἀπ' ὅλα τά ζῶα δέν κουνάει τήν κάτω σιαγόνα, ἀλλά τήν πάνω τή φέρνει στήν κάτω. "Εχει νύχια δυνατά καὶ δέρμα λεπιδωτό στήν πλάτη, πού δέν τό περνάει τίποτα. Μέσα στό νερό δέν βλέπει τίποτα, ἀλλά ἔξω στή στεριά ἔχει πάρα πολύ δυνατό μάτι. 'Επειδή μένει τόσο πολύ μέσα στό νερό, τό στόμα του εἶναι γεμάτο βδέλλες. "Ολα τά ἄλλα ζῶα καὶ τά πουλιά τόν ἀποφεύγουν, ἀλλά τό πουλί τροχίλος τά ἔχει καλά μαζί του ἐπειδή τόν ὡφελεῖ, γιατί ὅταν βγεῖ ὁ κροκόδειλος ἀπό τό νερό καὶ χάσκει (συνηθίζει νά στρέψει πρός τή δύση), τότε ὁ τροχίλος μπαίνει στό στόμα του καὶ τρώει τίς βδέλλες. Καὶ ὁ κροκόδειλος εύχαριστιέται πού τόν ἀνακουφίζει καὶ δέν πειράζει τό πουλί.

* 'Ο 'Ηρόδοτος προσπαθεῖ νά δώσει, ἐδῶ, καὶ δρθιολογική ἐρμηνεία τοῦ μύθου.

69. Γιά μερικούς Αἰγυπτίους οἱ κροκόδειλοι εἶναι ἵεροι, ἀλλά γιά ἄλλους δέν εἶναι καὶ θεωροῦνται βλαβεροί. Οἱ Αἰγύπτιοι, πού ἀπ' ὅλους περισσότερο τοὺς θεωροῦν ἵερούς, εἶναι ἔκεινοι πού κατοικοῦν γύρω ἀπό τίς Θῆβες καὶ τὴ λίμνη Μοίρη. Ἐκεῖ ὅλοι ἔξημερώνουν καὶ τρέφουν ἐναν κροκόδειλο καὶ στολίζουν τ' αὐτιά του μέ λίθινα χυτά καὶ χρυσά στολίδια. Τούς βάζουν καὶ βραχιόλια στά μπροστινά τους πόδια. Τούς τρέφουν μέ ίδιαίτερη τροφή καὶ τούς κάνουν ἵερες προσφορές καὶ τούς περιποιοῦνται, ὥστε νά ζοῦν πολύ εὐχάριστα. Ὄταν φορήσουν τούς βαλσαμώνουν καὶ τούς θάβουν μέσα σέ ἱερά φέρετρα. Οἱ Αἰγύπτιοι πού ζοῦν στήν περιοχή τῆς Ἐλεφαντίνης ὅχι μόνο δέν τούς θεωροῦν ἵερούς, ἀλλά καὶ τούς τρῶνε. Ἐκεῖ δέ λέγονται κροκόδειλοι, ἀλλά χάμψες. Κροκόδειλους τούς δύνμασαν οἱ Ἰωνες, νομίζοντας ὅτι εἶναι τό ίδιο είδος ζώου μέ τίς σαῦρες πού ἔχουν ἔκεινοι στούς φράχτες τους.

70. Οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν πολλούς καὶ διάφορους τρόπους νά πιάνουν τούς κροκόδειλους, ἀλλά θά περιγράψω ἔκεινον πού μοῦ φαίνεται ὁ πιό ἀξιοδήγητος. Δολώνουν ἔνα ἀγκίστρι μέ κρέας πού κόβουν ἀπό τήν πλάτη τοῦ χοίρου καὶ τό ρίχνουν καταμεσῆς στόν ποταμό καὶ στέκονται στήν ὅχθη χυτπώντας ἔνα ζωντανό γουρουνάκι. Ὁ κροκόδειλος ἀκούει τά τσιρίσματά του, προχωρεῖ πρός τά ἔκει, συναντάει τό κρέας καὶ τό καταπίνει. Ὄταν τόν τραβήξουν στή στεριά, τό πρῶτο πού κάνει ὁ ψαράς εἶναι νά τοῦ ρίξει λάσπη στά μάτια· ἂμα τό κάνει αὐτό, τόν καταφέρνει εὔκολα· ἔν δέν τό κάνει, δυσκολεύεται πολύ.

Κεφ. 78-80. Εἰδικό ἔθιμο τῶν Αἰγυπτίων

78. Στά συμπόσια τῶν πλουσίων, ἂμα τελειώσει τό δεῖπνο, ἔνας ὑπηρέτης περιφέρει ἔνα δύλινο ὁμοίωμα νεκροῦ μέσα στό φέρετρό του, σκαλισμένο καὶ χρωματισμένο ὅσο τό δυνατό καλύτερα, ὥστε νά μοιάζει ἀληθινό. Είναι μία ὡς δύο πῆχες. Τό δείχνει στόν καθένα ἀπό τούς καλεσμένους λέγοντας: «Βλέπε τον αὐτόν καὶ τρῶγε καὶ γλέντα, γιατί ὅταν πεθάνεις θά είσαι σάν αὐτόν». Αὐτή τή συνήθεια ἔχουν στά συμπόσια.

79. Διατηροῦν τίς πάτριες συνήθειές τους καὶ δέν προσθέτουν κακινούργιες. Ἐχουν πολλές ἀξιομνημόνευτες συνήθειες καὶ ίδιαίτερα ἔνα τραγού-

δι, τό Λίνο, πού ἔχει μεγάλη φήμη καί στή Φοινίκη καί στήν Κύπρο κι ἔχει διαφορετικού ὄνομα στά διάφορα ἔθνη. Φάνεται ὅτι εἶναι ὁ Ἰδιος, γιά τόν ὃποιο καί οἱ "Ελληνες ἔχουν τραγούδι καί τό ὄνομάζουν Λίνο. Καὶ γιά ἄλλα πολλά πού ὑπάρχουν στήν Αἴγυπτο ἔχω ἀπορήσει, ἀλλά καί. γι' αὐτό ἀπορῶ, ἀπό ποῦ πῆραν τό Λίνο. Τό Λίνο οἱ Αἰγύπτιοι τόν ὄνομάζουν Μανερῶ. Μοῦ εἶπαν στήν Αἴγυπτο, ὅτι ὁ πρῶτος βασιλιάς τῆς Αἰγύπτου εἶχε ἔνα μοναχογό πού πέθανε. ὅταν ἦταν ἀκόμα παιδί, καί τιμήθηκε ἀπό τούς Αἰγυπτίους μέ θρῆνο, πού ἦταν τό πρῶτο καί ἔμεινε τό μόνο τραγούδι.

80. Οἱ Αἰγύπτιοι μοιάζουν καί στό ἔξῆς στούς Λακεδαιμονίους, μόνους ἀπ' ὅλους τούς ἄλλους "Ελληνες: ὅταν οἱ νέοι συναντήσουν μεγαλύτερούς τους στό δρόμο, παραμερίζουν, καί ὅταν εἶναι καθισμένοι στηρώνονται. Ἀλλά σέ τίποτα ἄλλο δέ μοιάζουν στούς "Ελληνες. Ἀντί νά χαριτειοῦνται μέ τό ὄνομά τους, ὅταν συναντοῦνται στό δρόμο, ὑποκλίνονται κατεβάζοντας τό χέρι ὡς τό γόνατο.

Κεφ. 81-123. Ποικίλες πληροφορίες γιά τήν Αἴγυπτο.

Κεφ. 124, 125, 127 - 130. Οἱ Πυραμίδες

124. "Οσο βασίλευε ὁ Ραμψίνιτος ὑπῆρχε μεγάλη εὐνομία σ' ὅλην τήν Αἴγυπτο καί μεγάλη εὐημερία. Μετά ὅμως, ὅπως μοῦ εἶπαν οἱ ιερεῖς, ὅταν βασίλευε ὁ Χέοψ, τούς προκάλεσε κάθε εἰδους δυστυχίες. "Εκλεισε ὅλους τούς ναούς κι ἔτσι ἐμπόδισε τούς Αἰγυπτίους νά κάνουν τίς θυσίες τους. "Τοτερά ἔβαλε ὅλους τούς Αἰγυπτίους νά δουλεύουν γι' αὐτόν." Άλλοι ἔσερναν ὄγκολιθους ἀπό τά λατομεῖα, πού βρίσκονταν στό ὅρος Ἀράβιο, μέχρι τό Νεῖλο. Οἱ ὄγκολιθοι μεταφέρονταν στόν ποταμό πάνω σέ βάρκες. Ἀπό ἔκει ἄλλοι τούς παραλάβαιναν καί τούς ἔσερναν πρός τό Λυβικό λεγόμενο ὅρος. Ἐργάζονταν ἐκατό χιλιάδες ἄνθρωποι σέ βάρδιες, τρεῖς μῆνες ἡ καθημειά. Χρειάστηκαν δέκα χρόνια σκληρῆς δουλειᾶς τοῦ λαοῦ γιά νά κατασκευαστεῖ ὁ δρόμος πού πάνω του ἔσερναν τούς ὄγκολιθους, ἔργο πού, κατά τή γνώμη μου, δέν εἶναι κατώτερο ἀπό τήν πυραμίδα. (Τό μῆκος τοῦ δρόμου εἶναι πέντε στάδια, τό πλάτος του δέκα ὄργιες, τό ὅψος του, στό πιο ψηλό σημεῖο, ὅχτως ὄργιες. Εἶναι κατασκευασμένος ἀπό λαξευμένες πέτρες, μέ ἀνάγλυφες παραστάσεις ζώων). Δέκα

χρόνια χρειάστηκαν για νά γίνει ὁ δρόμος αὐτός, καὶ τὰ ὑπόγεια κτίσματα πού βρίσκονται στὸ λόφο ὅπου εἶναι ἡ πυραμίδα, καὶ ὅπου ὁ Χέοψ ἔκανε τόν τάφο του ἐνα νησί, ἀνοίγοντας διώρυγα ἀπό τόν Νεῖλο. Τό χτίσιμο τῆς πυραμίδας χράτησε εἴκοσι χρόνια. "Ἐχει τετράγωνη βάση καὶ κάθε πλευρά ἔχει μῆκος ὅχτω πλέθρα* καὶ ὑψος ἵσο. Εἶναι ἀπό λαξευμένες πέτρες ἄριστα συναρμοσμένες. Κανένας ὅγκολιθος δέν ἔχει μῆκος λιγότερο ἀπό τριάντα πόδια.

125. Τήν πυραμίδα αὐτή τήν κατασκεύασαν μέ τή μέθοδο τῶν ἀναβαθμίδων, πού ἄλλοι τίς λένε ζωνάρια καὶ ὄλλοι σκαλοπάτια. "Οταν ἔκαναν τήν πρώτη σειρά στή βάση, σήκωναν τούς ἄλλους ὅγκολιθους μέ μηχανές κατασκευασμένες μέ κοντά δοκάρια. Γιά τή δεύτερη σειρά σήκωναν τούς ὅγκολιθους ἀπό τό ἔδαφος. Μετά τοποθετοῦσαν τόν ὅγκολιθο ἐπάνω στήν πρώτη σειρά, τόν παραλάβαινε ἄλλη μηχανή, πού στηριζόταν ἀπάνω στή δεύτερη σειρά καὶ τόν τραβοῦσε ἄλλη μηχανή, γιά νά τόν τοποθετήσει στήν τρίτη σειρά. "Οσα σκαλοπάτια είχε ἡ πυραμίδα, τόσες ἦταν καὶ οἱ μηχανές ἥ ἴσως μποροῦσε νά ἦταν καὶ μιά μόνο μηχανή πού μεταποιζόταν εὔκολα καὶ τήν τοποθετοῦσαν στήν κάθε σειρά, γιά νά τραβήξει ἀπάνω τούς ὅγκολιθους τῆς ἐπόμενης. Μοῦ εἰπαν καὶ γιά τούς δύο τρόπους, ὅπως τά λέω ἀκριβῶς. Τήν τελική ἐπεξεργασία τήν ἄρχισαν ἀπό τήν κορυφή τῆς πυραμίδας, ὑστερα ἐξακολούθησαν πρός τά κάτω καὶ τελευταῖα ἐπεξεργάστηκαν τή βάση. Ὑπάρχει ἐπιγραφή ἀπάνω στήν πυραμίδα μέ αἰγυπτιακά γράμματα, πού ἀναγράφει τά ποσά πού ἔοδεύτηκαν σέ ραπτανάκια, σέ κρεμμύδια καὶ σέ σκόρδα γιά τούς ἐργάτες. Καὶ θυμᾶμαι πολύ καλά ὅτι, ὅπως μοῦ εἶπε ὁ διερμηνέας πού μοῦ διάβαζε τήν ἐπιγραφή, ἀναφέρονταν χίλια ἐξακόσια τάλαντα ἀσήμι. "Αν αὐτά εἶναι ἀλήθεια, τότε πόσα πρέπει νά ἔοδεύτηκαν γιά τό σίδερο μέ τό ὅποιο δούλευαν, γιά τήν τροφή, γιά τά ροῦχα τῶν ἐργατῶν, ὅσο καιρό χρειάστηκε γιά νά κατασκευαστοῦν τά ἔργα, καὶ ὅπως νομίζω ἐγώ, γιά νά κόψουν καὶ νά λαξέψουν τούς ὅγκολιθους καὶ γιά νά τούς μετακινήσουν καὶ ἐπίσης γιά νά κατασκευάσουν τό ὑπόγειο μέρος τῆς πυραμίδας, ὅλος αὐτός ὁ χρόνος δέν εἶναι λίγος.

127. Οι Αἰγύπτιοι λένε ὅτι ὁ Χέοψ ἔμεινε στό θρόνο πενήντα χρόνια

* Τό πλέθρο ἰσοδυναμεῖ μέ 30,82 μέτρα.

καὶ ὅταν πέθανε τὸν διαδέχτηκε ὁ ἀδελφός του Χεφρήν, ὁ ὄποιος κυβέρνησε τὸν τόπο μέ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἔχτισε καὶ αὐτὸς πυραμίδα πού δέν ἦταν τόσο μεγάλη, τῇ μέτρησα ὁ ἴδιος· οὔτε ὑπόγεια οἰκήματα ἔχει οὔτε ἔρχεται ὡς αὐτὴ διώρυγα ἀπό τὸ Νεῖλο, ὅπως στήν ἄλλη, ὅπου ἀπό χτισμένο αὐλάκι ἔρχεται τό νερό καὶ τὴν τριγυρίζει σάν νησί, καὶ ὅπου, λένε, κεῖται ὁ Χέοψ. “Εφτιασε τὴν πρώτη βαθμίδα ἀπό ποικιλόχωμα πέτρα τῆς Αἴθιοπίας κι ἔχτισε τὴν πυραμίδα κατά σαράντα πόδια μικρότερη ἀπό τὴν μεγάλη. Καὶ οἱ δύο βρίσκονται πάνω στὸν ἴδιο λόφο, σέ ὑψος περίπου ἑκατό ποδῶν. Μοῦ εἶπαν ὅτι ὁ Χεφρήν ἔμεινε στὸ θρόνο πενήντα ἔξι χρόνια.

128. Αὐτά μᾶς κάνουν ἑκατόν ἔξι χρόνια, κατὰ τὰ ὄποια οἱ Αἰγύπτιοι ὑπέφεραν πολὺ καὶ οἱ ναοὶ τους κλείστηκαν καὶ δέν ἤνοιξαν. Τόσο εἰναι τὸ μίσος τῶν Αἰγυπτίων γ' αὐτούς τούς δύο βασιλιάδες, ὥστε οὔτε τὸ ὄνομά τους δέ θέλουν ν' ἀναφέρουν, καὶ τίς πυραμίδες τίς λένε τοῦ βοσκοῦ Φιλίτιου, πού ἐκείνη τὴν ἐποχή ἔβισκε τά ζῶα του στήν περιοχή.

129. Μετά ἀπ' αὐτόν, μοῦ εἶπαν, ἀνέβηκε στὸ θρόνο ὁ Μυκερίνος, γιός τοῦ Χέοπα. Αὐτοῦ δέν τοῦ ἄρεσκαν τά ἔργα τοῦ πάτέρα του. “Ανοιξε τούς ναούς καὶ ἀφησε τό λαό, πού εἶχε περιέλθει σέ μεγάλη ἀθλιότητα, νά ἔργαζεται καὶ νά κάνει τίς θυσίες του· ἀπ' ὅλους τοὺς βασιλιάδες ἦταν ὁ δικαιότερος δικαστής. Κατά τοῦτο, ἀπ' ὅλους ὅσοι κάθισαν στὸ θρόνο τῆς Αἰγύπτου, αὐτόν ἐπαινοῦν περισσότερο. ‘Ἐκτός ἀπό τό ὅτι ἔκρινε δίκαια, ὅταν κάποιος τὸν κατηγοροῦσε γιά τὴν ἀπόφαση πού εἶχε βγάλει, τὸν ἀποζημίων δίνοντάς του δικά του χρήματα, ὥστε νά τοῦ περάσει ὁ θυμός. ‘Ο Μυκερίνος, λοιπόν, κυβερνοῦσε μέ τὸν καλὸ αὐτὸ τρόπο καὶ εὐεργετοῦσε τό λαό του ὅταν ἀρχισαν τά βάσανά του μέ τό θάνατο τῆς κόρης του, τοῦ μονάχριβου παιδιοῦ τοῦ σπιτιοῦ. Λυπήθηκε τόσο πολύ γιά τό κακό πού τὸν βρῆκε καὶ, θέλοντας νά θάψει τὴν κόρη του μέ περισσότερες τιμές ἀπ' ὅποιον ἄλλο, κατασκεύασε μιά ξύλινη κούφια ἀγελάδα, τή χρύσωσε καὶ μέσα στό κούφιο μέρος ἔβαλε τὴν πεθαμένη θυγατέρα του.

130. Αὐτή τὴν ἀγελάδα δέν τὴν ἔθαψαν, ἀλλά τὴν εἶδα καὶ ἐγώ στὴ Σάγη, στὸ βασιλικό παλάτι σέ μιά στολισμένη αἴθουσα. Κάθε μέρα καῦνε γύρω τῆς κάθε εἴδους λιβάνια καὶ ὅλη τή νύχτα ὑπάρχει κοντά της λύχνος ἀναμμένος.

Κεφ. 131-182. Λιάφορες πληροφορίες γιά τὴν ιστορία τῶν Αἰγυπτίων καὶ τὸν πολιτισμό τους.

ΘΑΛΕΙΑ

3

Κεφ. 1-6. Ὁ Καμβύσης, διάδοχος τοῦ Κύρου, ἀποφασίζει νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου.

Κεφ. 6 - 10, 12. Οι Ἀραβες βοηθοῦν τὸν Καμβύση

6. Ἐδῶ θέλω νά σημειώσω κάτι πού λίγοι ἀπό κείνους πού πηγαίνουν στήν Αἴγυπτο ἀπό τή θάλασσα ἔχουν ἀναφέρει. Ἀπό ὅλη τήν Ἑλλάδα ἀλλά και ἀπό τή Φαινίκη εἰσάγονται δύο φορές τό χρόνο μεγάλες στάμνες γεμάτες κρασί και ὅμως δέν μπορεῖς, πού λέει ὁ λόγος, νά δεῖς στήν Αἴγυπτο οὔτε μιά στάμνα ἀδειανή. Και θά ρωτήσει κανείς: «Τί γίνονται αὐτές οι στάμνες;» Θ' ἀπαντήσω και σ' αὐτό τό ἔρωτημα. Σέ κάθε πολιτεία ὁ δήμαρχος πρέπει νά συγκεντρώσει τίς στάμνες και νά τίς στείλει στή Μέμφιδα. Οι κάτοικοι τῆς Μέμφιδας πρέπει νά τίς γεμίσουν νερό και νά τίς μεταφέρουν ἀκριβῶς στά ἄνυδρα αὐτά μέρη τῆς Συρίας. Ἔτσι, ή στάμνα πού εἰσάγεται στήν Αἴγυπτο και ἀδειάζει, πάει στή Συρία και βρίσκει τίς ἄλλες παλιές στάμνες.

7. Οι Πέρσες λοιπόν είναι ἐκεῖνοι πού ἔνοιξαν τό δρόμο αὐτό πρός τήν Αἴγυπτο, ὀργανώνοντας, μέ τόν τρόπο πού εἶπα, τόν ἀνεφοδιασμό σέ νερό μόλις τήν κυρίεψαν. Ἀλλά τότε, ἐπειδή δέν ὑπῆρχε ὀργανωμένος ἀνεφοδιασμός νεροῦ, ὁ Καμβύσης ἄκουσε τή συμβουλή τοῦ ξένου ἀπό τήν Ἀλικαρνασσό και ἔστειλε κήρυκες στό βασιλέα τῶν Ἀράβων και τοῦ ζήτησε νά μποροῦν νά περνοῦν μέ ἀσφάλεια, και τότε ἀνταλάξανε μεταξύ τους δρους.

8. ’Από ὅλους τούς λαούς οἱ ”Αραβεῖς σέβονται περισσότερο τὸ λόγο τους. Δίνουν ὑπόσχεση μέ τὸν ἔξῆς τρόπο: ’Ανάμεσα σ’ ἐκείνους πού πρόκειται νὰ ἀνταλλάξουν ὑπόσχεση, στέκεται ἔνας τρίτος πού μέ κοφτερή πέτρα χαρακώνει τὴν παλάμη τῶν χειρῶν τους κοντά στὸν ἀντίχειρα. ”Γιστερα παίρνει λίγο μαλί ἀπό τὸ ροῦχο τοῦ καθένα καὶ ἀλείφει μέ τὸ αἷμα ἑπτά πέτρες τοποθετημένες ἀνάμεσά τους, καὶ κάνοντάς το ἀυτό ἐπικαλεῖται τὸ Διόνυσο καὶ τὴν Οὐρανία. ”Οταν αὐτός τελειώσει, τότε ἐκεῖνος πού ὄρκίστηκε συνιστᾶ στοὺς φίλους του τὸν ἔνο ἥ, ἃν εἰναι συμπολίτης ἐκεῖνος μέ τὸν ὅποιο ἔδωσε τούς ὄρκους, τὸ συμπολίτη του. Καὶ οἱ φίλοι θεωροῦν κι αὐτοὶ τότε ὑποχρέωσή τους νὰ σεβαστοῦν τούς ὄρκους. Οἱ ”Αραβεῖς πιστεύουν ὅτι ὁ Διόνυσος καὶ ἡ Οὐρανία εἰναι οἱ μόνοι θεοί καὶ λένε ὅτι κουρεύουν τά μαλλιά τους ὅπως τά κουρεύει ὁ Διόνυσος. Κουρεύουν τά μαλλιά τους στρογγυλά καὶ ξυρίζουν τούς κροτάφους τους. Τό Διόνυσο τὸν ὄνόμαζαν Ὁροτάλτ καὶ τὴν Οὐρανία Ἀλιλάτ.

9. ”Οταν ὁ ἀρχηγός τῶν ’Αράβων ἔδωσε τὸ λόγο του στοὺς κήρυκες τοῦ Καμβύση, ἔκαμε τὸ ἔξῆς. Γέμισε μέ νερό ἀσκιά ἀπό δέρμα καμῆλας καὶ τά μετέφερε μέ καμῆλες στὴν ἄνυδρη περιοχή καὶ ἐκεῖ περίμενε τό στρατό τοῦ Καμβύση. Αὐτὸ εἰναι τό πιθανότερο πού ἔγινε, ἀλλά πρέπει ν’ ἀναφέρω καὶ τό λιγότερο πιθανό, ἀφοῦ καὶ αὐτό λέγεται. ”Γίπάρχει στὴν ’Αραβίᾳ ἔνας μεγάλος ποταμός, ὁ Κόρης, πού χύνεται στή λεγόμενη Ἐρυθρὰ Θάλασσα. Λέγεται λοιπόν ὅτι ὁ βασιλιάς τῶν ’Αράβων ἔφερε τό νερό ἀπό τόν ποταμό αὐτό μέ ἔναν ἀγωγό πού κατασκεύασε ἀπό ἀκατέργαστα δέρματα βοδιῶν καὶ ἄλλων ζώων πού ἔβαλε νά ράψουν μαζί. Στὴν ἄνυδρη περιοχή ἔσκαψε μεγάλες δεξαμενές γιά νά δέχονται τό νερό καὶ νά τό διατηροῦν. ”Από τόν ποταμό ὡς τὴν ἄνυδρη περιοχή ἡ ἀπόσταση εἰναι δώδεκα μέρες πορεία καὶ λέγεται ὅτι ἔφερε τό νερό μέ τρεῖς ἀγωγούς σέ τρία διαφορετικά σημεῖα.

10. ”Ο Ψαμμήνιτος, ὁ γιός τοῦ ”Αμαση, στρατοπέδευσε στό ὄνομα-ζόμενο Πηλούσιο στόμιο τοῦ Νείλου καὶ περίμενε ἐκεῖ τόν Καμβύση. Τόν ”Αμαση δέν τόν πρόφτασε ζωντανό ὁ Καμβύσης, ὅταν κίνησε ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. ”Ο ”Αμασης εἶχε πεθάνει, ἀφοῦ ἔμεινε στό θρόνο σαράντα τέσσερα χρόνια. Στό διάστημα αὐτό τίποτε δέν τοῦ εἶχε συμβεῖ οὔτε εἶχε κάμει κάτι τό ἄξιο λόγου. ”Οταν πέθανε τόν ταρίχεψαν καὶ τόν ἔθαψαν στόν τάφο πού εἶχε χτίσει ὁ ἴδιος μέσα στόν ιερό περίβολο. ”Οταν βασί-

λευε ὁ Ψαμμήνιτος, ὁ γιός τοῦ Ἀμαση, ἔγινε ἐνα φαινόμενο πού γιά τούς Αἰγυπτίους ἤταν ἔξαιρετικά σπουδαῖο. Ἔβρεξε στίς Θῆβες, δην δέν εἶχε βρέξει ποτέ πρίν οὔτε μετά, ὡς τά χρόνια μου, ὅπως λένε οἱ Ἰδιοι οἱ Θηβαῖοι. Πραγματικά δέν βρέχει ποτέ στήν ἡνω Αἴγυπτο. Τότε ὅμως ψυχάλισε στίς Θῆβες*.

12. Ελδα ἐκεῖ κάτι πολύ παράξενο, γιά τό δόποιο μέ πληροφόρησαν οι ντόπιοι. Τά δόστα ὅσων ἔπεσαν στή μάχη ἐκείνη εἶναι χωριστὰ (τῶν Περσῶν σέ μιά μεριά ὅπως τά είχαν συγκεντρώσει τότε καὶ τῶν Αἰγυπτίων σέ ἄλλη)· καὶ τά κρανία τῶν Περσῶν εἶναι τόσο λεπτά, ὥστε ἂν θέλεις τά τρυπᾶς ρίγνωντας ἀπάνω τους ἐνα μικρό βότσαλο, ἐνῷ τά κρανία τῶν Αἰγυπτίων εἶναι τόσο σκληρά, ὥστε μόλις πού μπορεῖς νά τά σπάσεις χτυπώντας τα μέ πέτρα. Μοῦ εἶπαν, καὶ τό πίστεψα πρόθυμα, ὅτι ὁ λόγιος εἶναι ὁ ἀκόλουθος. Οι Αἰγύπτιοι ἀπό παιδιά ἔμειζον τά κεφάλια τους καὶ μέ τόν ἥλιο τά δόστα τοῦ κεφαλιοῦ γίνονται πιό χοντρά. Γιά τήν ἴδια αἰτία δέν φαλακραίνουν. Στήν Αἴγυπτο βλέπει κανείς τούς λιγότερους φαλακρούς ἀπό δόποιαδήποτε ἄλλη χώρα. Αύτη εἶναι ἡ αἰτία πού οι Αἰγύπτιοι ἔχουν σκληρά κεφάλια. Ἡ αἰτία πού οι Πέρσες ἔχουν λεπτά κεφάλια εἶναι ἡ ἔξης: Τό κεφάλι τους εἶναι πάντα στή σκιά, γιατί φοροῦν τιάρες. “Οτι αὐτά εἶναι ἔτσι τό διαπίστωσα ὁ Ἰδιος καὶ τό εἰδα καὶ ἀλλοῦ, στήν Πάτρημη, στά δόστα τῶν Περσῶν πού ἔπεσαν μέ τό γιό τοῦ Δαρείου Ἀχαιμένη, σκοτωμένοι ἀπό τό Λίβυο Ἰνάρο.

Κεφ. 13-38. Ἐκστρατεία τοῦ Καμβύση στήν Αἴγυπτο καὶ τή Ιιβή.

Κεφ. 39 - 44. Η Σάμος καὶ δ τύραννος Πολυκράτης

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ

39. Τήν ἐποχή πού δ Καμβύσης ἔξεστράτευσε ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου, ξεκίνησαν καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι σέ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Σάμου καὶ τοῦ Πολυκράτη, τοῦ γιοῦ τοῦ Αιάκη, πού εἶχε καταλάβει τήν ἔξουσία μέ ἐπα-

* Ό ‘Ηρόδοτος ἀναφέρει στή συνέχεια ὅτι ἔγινε μάχη στό Πηλούσιο, δην δ Καμβύσης νίκησε τόν Ψαμμήνιτο.

νάσταση. Στήν ἀρχῇ εἶχε διαιρέσει τήν Σάμο σέ τρία μέρη καὶ τά μοιρά-
στηκε μέ τούς ἀδελφούς του Παντάγνωτο καὶ Συλοσώντα, ἀλλὰ ἀργό-
τερα σκότωσε τόν Παντάγνωτο, ἐξόρισε τό Συλοσώντα κι ἔμεινε μόνος
στήν ἔξουσία. Ἀφοῦ κυριάρχησε, δημιούργησε φιλικές σχέσεις μέ τόν
βασιλιά τῆς Αἰγύπτου "Αματη, στέλνοντάς του δῶρα καὶ παίρνοντάς ἄλ-
λα ἀπό κεῖνον. Σέ λίγο καιρὸν ἡ δύναμη τοῦ Πολυκράτη μεγάλωσε καὶ
φημίστηκε σ' ὅλη τήν Ιωνία καὶ στήν ἄλλῃ Ἑλλάδα, γιατὶ ὅπου κι ἂν
ἔξεστράτευε νικοῦσε. Εἶχε ἐκατό καράβια μέ πενήντα κουπιά, καὶ χί-
λιους τοξότες. Λήστευε δποιοδήποτε, χωρίς διάκριση, γιατὶ ἔλεγε
ὅτι ἔκανε μεγαλύτερη εὐχαρίστηση σ' ἓνα φίλο του ἀποδίδοντάς του κάτι
πού τοῦ εἶχε πάρει παρά ἀν δέν τοῦ εἶχε πάρει τίποτε. Κυρίεψε πολλά
ἀπό τά νησιά καὶ πολλές ἡπειρωτικές πολιτεῖες. Εἶχε μάλιστα νικήσει
σέ ναυμαχία τούς Λεσβίους, πού εἶχαν πάει μέ ὅλο τό στρατό τους νά
βοηθήσουν τούς Μιλήσίους, καὶ τούς ἔβαλε δεμένους νά σκάψουν τήν τά-
φρο γύρω ἀπό τό τεῖχος τῆς Σάμου.

40. Τοῦ "Αμαση" δέν τοῦ ἔφευγε ὅτι ὁ Πολυκράτης ἦταν ὁ εὔνοού-
μενος τῆς τύχης καὶ τόν παρακολουθοῦσε μέ προσοχή. Καὶ ὅταν τόν
εύνόησε ἀκόμη πιό πολὺ ἡ τύχη, ὁ "Αμασης" τοῦ ἔγραψε ἔνα μήνυμα καὶ
τό ἔστειλε στή Σάμο: «Ο "Αμασης" μηνάει στόν Πολυκράτη τά ἀκόλου-
θα. Εἶναι χαρά νά ἀκούει κανέις ὅτι ἔνας φίλος εἶναι εύτυχής, ἀλλά οἱ
μεγάλες ἐπιτυχίες σου δέν μοῦ ἀρέσουν, γιατὶ ξέρω καλά πόσο φθονερός
είναι ὁ θεός. Γι' αὐτό καὶ εὔχομαι, καὶ γιά μένα καὶ γιά ὅσους νοιάζομαι,
νά ἔχω ἐπιτυχίες, ἀλλὰ καὶ ἀποτυχίες, καὶ ἔτσι νά ζήσω μέ τέτοιες ἐναλ-
λαγές παρά νά ἔχω πάντα ἐπιτυχίες, γιατὶ δέν ἀκούσα ποτέ γιά κανέναν
ἀπό ἐκείνους πού εἶχαν μόνο ἐπιτυχίες, ὅτι δέν πέθανε δυστυχισμένος
καὶ ἐντελῶς καταστρεμένος. "Ακουσε λοιπόν τή συμβουλή μου γιά
νά φέρεις κάποια ίσορροπία μέ τήν εύτυχία σου. Σκέψου ποιό πράγμα σοῦ
είναι πολύτιμο καὶ ποιό θά λυπηθεῖς περισσότερο ἢν τό χάσεις καὶ πέ-
ταξέ το μακριά, ὥστε νά μήν τό ξαναδεῖ ποτέ ἀνθρωπος. "Αν μετά ἀπ'
αὐτό ἡ τύχη ἔκακολουθήσει νά σέ εύνοει χωρίς ἐναλλαγές, τότε ἀκολού-
θησε πάλι τήν ἴδια συμβουλή μου».

41. 'Ο Πολυκράτης τά διάβασε αὐτά καὶ κατάλαβε ὅτι ὁ "Αμασης"
ἥθελε τό καλό του κι ἔψαχνε νά βρεῖ γιά ποιό ἀπό ὅλα τά πολύτιμα πράγ-
ματα πού εἶχε θά λυπόταν περισσότερο, ἢν τό ἔχανε, καὶ τό βρῆκε. Φο-

ροῦσε ἔνα χρυσοδεμένο σφραγιδόλιθο ἀπό σμαράγδι, ἔργο τοῦ Σάμιου Θεοδώρου, γιοῦ τοῦ Τηλεκλῆ. “Οταν ἀποφάσισε νά στερηθεῖ αὐτόν τό σφραγιδόλιθο, ἔκανε τό ἔξης. ‘Επάνδρωσε ἔνα καράβι μέ πενήντα κουπιά καί ἀφοῦ ἐπιβιβάστηκε, ἔδωσε διαταγή νά ξανοιχτεῖ στό πέλαγος. “Οταν ἀπομάκρυνθηκε πολύ ἀπό τό νησί, ἔβγαλε τό δαχτυλίδι καί, ἐνῶ τόν ἔβλεπαν ὅλοι ὅσοι ἦταν στό καράβι, τό ἔριξε στή θάλασσα.

42. Ἀλλά μετά ἀπό πέντε ἔξι μέρες ἔγινε τό ἔξης. “Ενας ψαράς ἐπιασε ἔνα πολύ μεγάλο καί ὡραῖο ψάρι καί θέλησε νά τό χαρίσει στόν Πολυκράτη. Τό πῆγε ὡς τίς πύλες τοῦ παλατιοῦ καί εἶπε ὅτι ἥθελε νά παρουσιαστεῖ στόν Πολυκράτη καί προχώρησε, ἔδωσε τό ψάρι στόν Πολυκράτη καί τοῦ εἶπε: «Βασιλιά μου, ἐπιασα τό ψάρι αὐτό, ἀλλά δέ μοῦ φάνηκε σωστό νά τό πάω στήν ἀγορά, ἄν καί ζῶ ἀπό τοῦτα τά χέρια μου, καί νόμισα ὅτι ἦταν ἀντάξιο τῆς ἔξουσίας σου. Γι’ αὐτό τό ’φερα νά σου τό δώσω». ‘Ο Πολυκράτης εὐχαριστήθηκε πολύ μέ τά λόγια αὐτά καί τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἐκανες πολύ καλά καί σ’ εὐχαριστῶ καί γιά τά λόγια σου καί γιά τό δῶρο καί σέ καλῶ νά δειπνήσεις μαζί μου». Ο ψαράς ὑπερηφανεύτηκε πολύ καί γύρισε σπίτι του. “Οταν οἱ ὑπηρέτες καθάρισαν τό ψάρι, βρῆκαν μέσα στήν κοιλιά του τό δαχτυλίδι τοῦ Πολυκράτη. Καί καθώς τό είδαν τό πῆραν ἀμέσως καί τό πῆγαν, ὅλο χαρά, στόν Πολυκράτη καί δίνοντάς του τό δαχυλίδι τοῦ εἶπαν πῶς τό είχαν βρεῖ. Τότε τοῦ Πολυκράτη τοῦ φάνηκε σάν κάποια θεία δύναμη νά είχε ἐνεργήσει, κι ἔγραψε σ’ ἔνα γράμμα τί είχε κάνει καί τί τοῦ είχε συμβεῖ καί τό ἔστειλε στήν Αἴγυπτο.

43. “Οταν ὁ Ἀμασῆς διάβασε τό γράμμα πού τοῦ είχε στείλει ὁ Πολυκράτης, κατάλαβε ὅτι είναι ἀδύνατον ἄνθρωπος νά ἐμποδίσει ἄλλον ἄνθρωπο νά πάθει δι, τι τοῦ μέλλεται, καί ὅτι ὁ Πολυκράτης πού ἦταν σέ ὅλα εύτυχής σέ σημεῖο νά βρίσκει τά δσα ἔχανε, δέ θά είχε καλό τέλος. “Ἐστειλε κήρυκα στή Σάμο καί διέλυσε τή συνθήκη φιλίας. Τό ἔκανε αὐτό ὡστε, ὅταν μεγάλα δεινά ἔβρισκαν τόν Πολυκράτη, νά μήν πονέσει ἡ ψυχή του γιά ἄνθρωπο πού ἦταν φίλος.

Κεφ. 44-79. Ἀναφέρονται διάφορα γεγονότα τῆς ἱστορίας τῆς Σάμου καὶ τῆς Σπάρτης ποὺ συνδυάζονται μὲ τὴν ἱστορία τῆς περσικῆς αὐτοκρατορίας, ὅπου δὲ ψευτο-Σμέρδης σφετερίζεται τὴν ἔξουσία. Οἱ Πέρσες δογματώνοντα συνωμοσία ἐναντίον τῶν «μάγων», σκοτώνοντα τὸ Σμέρδη καὶ πολλούς ἄλλους «μάγους».

Κεφ. 80 - 83. Οἱ Πέρσες ἀρχηγοί συζητοῦν γιά τὸ καλύτερο πολίτευμα

80. «Οταν καταλάγιασε ἡ ταραχή καὶ πέρασαν πέντε μέρες, οἱ ἑπαναστάτες ἔκαμψαν συμβούλιο γιὰ τὴν ὅλην κατάστασην καὶ εἶπαν πράγματα ποὺ ἵσως μερικοὶ «Ἐλληνες δέν θά τὰ πιστέψουν, ἀλλά εἰναι βέβαιο ὅτι τὰ εἴπαν. Ο 'Οτάνης εἶπε ὅτι ἔπρεπε οἱ Πέρσες οἱ ἕδιοι ν' ἀποφασίζουν γιά τὰ πολιτικὰ ζητήματα. Εἶπε τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ γνώμη μου εἰναι ὅτι δέν πρέπει νά ἔχουμε πιά ἔνα μόνο μονάρχη. Δέν εἰναι οὔτε εὐχάριστο οὔτε σωστό. Εἴδατε σέ ποιά ἄκρα ἔσπρωξε τὸν Καμβύση ἡ ἀλαζονεία του καὶ ὑποφέρατε ἀπό τὴν ἀλαζονεία τοῦ μάγου. Πῶς λοιπόν ἡ μοναρχία μπορεῖ νά εἰναι ἔνα πράγμα σωστό, ἀφοῦ ἐπιτρέπει στὸ μονάρχη νά κάνει ἀνεξέλεγκτα ὅ,τι θέλει; »Αν γίνει μονάρχης ὁ ἄριστος τῶν ἀνθρώπων, θά ἀλλάξει ἀμέσως συμπεριφορά. Ἡ θέση του αὐτή θά τὸν γεμίσει ὑπεροψία καὶ ὁ φθόνος εἰναι μέσα στὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου. Μέτα δύο αὐτά εἰναι γεμάτος ἀπό κακία, καὶ πότε παραζαλισμένος ἀπό ὑπεροψία, πότε ἀπό φθόνο κάνει πολλά ἔδικα πράγματα, ἢν καὶ ἔνας τύραννος δέν θά ἔπρεπε νά νιώθει φθόνο, ἀφοῦ τὰ ἔχει ὅλα, ἀλλά εἰναι μέσα στὴ φύση του ν' ἀποδείχνει στοὺς ὑπηκόους του τὸ ἀντίθετο. Αἰσθάνεται φθόνο γιὰ τοὺς καλύτερους πολίτες ποὺ βλέπει νά ζοῦν γύρω του καὶ χαίρεται γιὰ τοὺς χειρότερους, ἀλλά καὶ εἰναι πάρα πολὺ πρόθυμος ν' ἀκούει διαβολές. Τό πιό ἀνάρμοστο ὅμως ἀπό ὅλα εἰναι ὅτι ἂν κανεὶς τὸν κολακεύει μέ μέτρο, θυμώνει ἐπειδή δέν εἰναι ἀρκετή ἡ κολακεία. »Αν πάλι τὸν κολακεύει κανεὶς πολὺ, θυμώνει γιὰ τὴν ὑπερβολή. Ἄλλα τώρα θά ἔξηγήσω τὸ χειρότερο. Ἀνατρέπει πατροπαράδοτα ἔθιμα καὶ σκοτώνει ἀνθρώπους χωρίς νά τοὺς δικάσει. Ἐνῶ ἂν τὸ πλῆθος ἔχει τὴν ἔξουσία, τότε πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὸ πολίτευμα ἔχει τὸ ὥραιότερο ὄνομα: ἴσονομία. «Γιστερα δέν μπορεῖ νά κάνει τίποτε ἀπό τὰ ὅσα κάνει ὁ τύραννος. Μέκληρο ὄρίζονται οἱ ἄρχοντες καὶ αὐτοὶ πρέπει νά λογοδοτήσουν καὶ κάθε

ἀπόφασή τους πρέπει νά ἔγκριθεī ἀπό τό λαό. ‘Η γνώμη μου λοιπόν εἶναι νά καταργήσουμε τή μοναρχία καί νά δώσουμε τήν ἔξουσία στό πλῆθος, γιατί ἀπό τούς πολλούς πηγάζει κάθε ἔξουσία». Αύτή ήταν ἡ γνώμη τοῦ Οτάνη.

81. ‘Ο Μεγάβυζος πρότεινε ὀλιγαρχία, λέγοντας τά ἀκόλουθα: «Τά ὅσα εἶπε ὁ Οτάνης γιά τήν κατάργηση τῆς τυραννίας, τά υἱοθετῶ κι ἐγώ, ἀλλά νομίζω ὅτι σφάλλει ὅταν σᾶς συμβούλεύει νά δώσετε τήν ἔξουσία στό λαό. Δέν εἶναι ἡ καλύτερη λύση. Δέν ὑπάρχει τίποτε πιό ἀσύνετο καί πιο ἀλαζονικό ἀπό ἓνα ἀπαίδευτο πλῆθος. Εἶναι ἀδύνατο νά ὑποστηριχτεῖ ὅτι γιά ν’ ἀποφύγουμε τήν ἀλαζονεία ἐνός τυράννου πρέπει νά πέσουμε στήν ἀχαλίνωτη ἀλαζονεία τοῦ πλήθους. ‘Ο τύραννος ὅτι κάνει τό κάνει ἐνσυνείδητα, ἐνώ τό πλήθος οὔτε αὐτό δέν κάνει. Πῶς θά τό μποροῦσε, ἀφοῦ δέν ἔμαθε τίποτε ποτέ του, οὔτε ξέρει τίποτε τό σωστό ἀπ’ τόν ἵδιο τόν ἔαυτό του καί ὅταν ἀναμιχτεῖ στά πράγματα, σπρώχνει ἀσυλλόγιστα σάν πλημμυρισμένος χείμαρρος. ‘Οσοι λοιπόν θέλουν τό κακό τῶν Περσῶν ἄξ προτιμοῦν τή δημοκρατία. ‘Εμεῖς ἄξ διαλέξουμε μιάν διμάδα ἀπό τούς καλύτερους πολίτες καί ἄξ τούς παραδώσουμε τήν ἔξουσία. Θά είμαστε κι ἐμεῖς μεταξύ τους, καί εἶναι φυσικό οι καλύτεροι πολίτες νά παίρνουν τίς καλύτερες ἀποφάσεις». Αύτήν τή γνώμη εἶπε ὁ Μεγάβυζος. Τρίτος μίλησε ὁ Δαρεῖος καί εἶπε τά ἔξης:

82. «Τά ὅσα εἶπε ὁ Μεγάβυζος γιά τή δημοκρατία νομίζω ὅτι εἶναι σωστά, ἀλλά ὅχι καί τά ὅσα εἶπε γιά τήν ὀλιγαρχία. ‘Έχομε τρία εἴδη πολιτεύματος καί ἄξ πᾶν ὅτι καί τά τρία εἶναι ἄριστα, δημοκρατία, ὀλιγαρχία καί μοναρχία. Λέω λοιπόν ὅτι τό τελευταῖο ὑπερέχει πολύ ἀπό τά ἄλλα. ‘Αν ὁ ἄνθρωπος πού εἶναι μονάρχης εἶναι ἄριστος, τίποτε καλύτερο δέν μπορεῖ νά βρεθεῖ. ‘Έχοντας τόσες ἀρετές, θά φροντίζει μέ τόν καλύτερο τρόπο γιά τά συμφέροντα τοῦ λαοῦ καί τά ὅσα θά σχεδιάζει ἐναντίον τοῦ ἔχθροῦ θά μένουν μυστικά. Στήν ὀλιγαρχία, ὅταν πολλοί προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες τους στό κοινό, δημιουργοῦνται, συνήθως, μεταξύ τους μεγάλες ἔχθρες. ‘Ο καθένας ἀπό τούς ὀλιγαρχικούς θέλει νά εἶναι ὁ ἡγέτης καί νά ἐπιβάλλει τή γνώμη του. ‘Ετσι δημιουργοῦνται μεταξύ τους μεγάλες ἔχθροτητες, πού γεννοῦν ἐπαναστάσεις κι ἀπό τίς ἐπαναστάσεις ὁδηγοῦνται σέ φόνους κι ἀπό τούς φόνους ζεπηδάει ἡ μοναρχία καί αὐτό σημαίνει ὅτι αὐτή εἶναι τό καλύτερο πολίτευμα. ‘Αν πάλι ὁ

δῆμος ἔχει τήν ἔξουσία, εἶναι ἀδύνατο νά μήν ἔξαχρειωθεῖ. Καί ἡ ἔξαχρείωση στή δημοκρατία δέν ὁδηγεῖ σέ ἔχθρες, ἀλλά σέ φιλικούς δεσμούς ἀνάμεσα στούς κακούς πολίτες, γιατί αὐτοί πρέπει νά συνεννοοῦνται, ὥστε νά μποροῦν νά δροῦν. Καί αὐτό ἔξαχολουθεῖ ὡς τήν ἡμέρα πού θά ἐμφανισθεῖ κάποιος ἐπικεφαλῆς τοῦ δήμου καί θά τούς καταδιώξει. Γιά τήν ἐπιτυχία του αὐτή τόν θαυμάζει τό πλῆθος καί ὁ θαυμασμός αὐτός τόν ἀναδείχνει ἡγέτη. Εἶναι λοιπόν καί αὐτό ἀπόδειξη ὅτι ἡ μοναρχία εἶναι τό καλύτερο πολίτευμα. ’Αλλά γιά νά τά πεῖ κανείς ὅλα μέ μιά λέξη, πῶς μᾶς δόθηκε ἡ ἐλευθερία καί ποιός μᾶς τήν ἔδωσε; ’Ο δῆμος; ’Η δῆλη γαρχία; ’Η ἔνας μονάρχης; Πιστεύω, λοιπόν, ὅτι ἀφοῦ ἡ ἐλευθερία μᾶς δόθηκε ἀπό ἔναν ἄνθρωπο, πρέπει νά διατηρήσουμε τή μοναρχία καί, ἐκτός ἀπ’ αὐτό, νά μήν καταργήσουμε τούς πάτριους νόμους ὅταν ἔχουν καλῶς. Δέ θά εἶναι καλύτερα».

83. Αὐτές οἱ τρεῖς γνῶμες διατυπώθηκαν καί οἱ ἄλλοι τέσσερις συνωμότες ὑποστήριξαν τή γνώμη τοῦ Δαρείου. ”Οταν δὲ ὁ Ὀτάνης, πού ζητοῦσε δημοκρατία γιά τούς Πέρσες, εἶδε δέ τι ἀπορρίφθηκε ἡ γνώμη του, μίλησε πάλι καί εἶπε: «Σύντροφοι, εἶναι φανερό δέ τι ἔνας ἀπό ἐμας πρέπει νά γίνει βασιλιάς, εἴτε μέ κλῆρο, εἴτε μέ τήν ψῆφο τοῦ περσικοῦ λαοῦ, εἴτε μέ ὅποιον ἄλλο τρόπο. ”Οσο γιά μένα δέ θά φιλοδοξήσω νά συναγωνιστῶ, γιατί δέ θέλω οὕτε νά ἔξουσιάζω οὕτε νά ἔξουσιάζουμαι. Καί ἀποσύρομαι μέ αὐτό τόν ὄρο, νά μήν ἔχει ἔξουσία ἀπάνω μου κι ἀπάνω στούς ἀπογόνους μου ὅποιος ἀπό σᾶς γίνει βασιλιάς». ”Οταν τά εἶπε αὐτά καί οἱ ἄλλοι ἔξι δέχτηκαν, δέ συναγωνίστηκε μαζί τους καί παραμέρισε. Καί σήμερα ἀκόμα ἡ οἰκογένειά του εἶναι στήν Περσία ἡ μόνη ἐλεύθερη καί δέχεται μόνο ὅσες διαταγές θέλει, ἀλλά δέν πρέπει νά παραβαίνει τούς νόμους τῶν Περσῶν.

Κεφ. 84 - 160. ’Αρχίζει ἡ ἔξιτόρηση τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου, περιγράφεται ἡ ὁργάνωση τοῦ περσικοῦ κράτους καί ἀναφέρονται οἱ πρώτες ἐπεκτατικές βλέψεις τοῦ Δαρείου πρός τήν Ἑλλάδα.

ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ

4

Κεφ. 1 - 19. Οι Σκύθες, καταγωγή και σκυθική μυθολογία.

Κεφ. 19 - 25, 27 - 29. Οι Σκύθες νομάδες

19. Πέρα από τόν ποταμό Παντικάπη, πρός τήν ἀνατολήν καί μετά τούς Σκύθες γεωργούς, ζοῦν οἱ Σκύθες νομάδες. Αὐτοὶ οὔτε σπέρνουν οὔτε δργώνουν. Ἡ περιοχή δέν ἔχει δέντρα ἐκτός ἀπό τήν Ὑλαία. Οἱ νομάδες αὐτοὶ κατοικοῦν μιά χώρα πού ἐκτείνεται ἀνατολικά δεκατέσσερις μέρες πορεία ώς τό ποταμό Γέρρο.

20. Πέρα από τόν Γέρρο ποταμό ὑπάρχει ἡ περιοχή πού λέγεται βασιλική καί ζοῦν ἔκεī οἱ καλύτεροι καί περισσότεροι Σκύθες, πού θεωροῦν τούς ἄλλους Σκύθες δούλους τους. Ἡ χώρα τους πρός τό νότο φτάνει ώς τήν Ταυρική, πρός τήν ἀνατολή ώς τήν τάφρο ἔκείνη πού εἶχαν σκάψει οἱ γιοί τῶν τυφλῶν δούλων καί ώς τό ἐμπορικό κέντρο πού δομάζεται Κρημνοί τῆς Μαιώτιδας λίμνης. Ἡ χώρα τους ἐκτείνεται καί ώς τόν ποταμό Τάναη. Πέρα από τούς βασιλικούς Σκύθες, στό βορρά, ζοῦνε οἱ Μελάγχλαινοι, πού είναι κι αὐτοὶ ἔχωριστό ἔθνος καί ὅχι Σκύθες. Πέρα από τούς Μελάγχλαινους ὑπάρχει, ὅσο τουλάχιστο ξέρουμε, χώρα ἀκατοίκητη ἀπό ἀνθρώπους, μέ λίμνες.

21. "Οταν διαβεῖ κανείς τόν Τάναη, στήν ἄλλη ὅχθη δέν είναι πιά ἡ Σκυθία. Ἡ πρώτη χώρα είναι τῶν Σαυροματῶν πού ἀρχίζει ἀπό τό μυχό τῆς λίμνης Μαιώτιδας καί ἐκτείνεται πρός τό βορρά δεκαπέντε μέρες πορεία. Ἐκεī δέν ὑπάρχουν οὔτε ἄγρια οὔτε ἥμερα δέντρα. Πέρα

ἀπ' αὐτούς, δεύτερη χώρα εἶναι ἐκείνη πού κατοικεῖται ἀπό τούς Βουδίνους, περιοχή σκεπασμένη ἀπό δάση μέ λογιῶν λογιῶν δέντρα.

22. Ἀπό τή χώρα τῶν Βουδίνων πρός τό βορρά πρῶτα ὑπάρχει μιά ἔρημη περιοχή, ἐφτά μέρες δρόμο. Μετά ἀπό τήν ἔρημο αὐτή, λοξοδρομώντας ἀνατολικά, βρίσκεται ἡ χώρα πού κατοικεῖται ἀπό τούς Θυσαγέτες, πολυάριθμη καί χωριστή φυλή πού ζοῦν ἀπό τό κυνήγι τους. Γείτονές τους εἶναι οἱ ὄνομαζόμενοι Ἰύρκες, πού ζοῦν κι αὐτοί ἀπό τό κυνήγι τους. Κυνηγοῦν μέ τόν ἔξῆς τρόπο. ‘Ο κυνηγός παραμονεύει ἀπάνω σ' ἔνα δέντρο, γιατί ἡ περιοχή εἶναι πυκνοφυτεμένη, ἐνῶ τό ἄλογό του, γυμνασμένο, κάθεται μέ τήν κοιλιά γιά νά μή φαίνεται, καθώς καί ὁ σκύλος του. “Οταν δεῖ τό ζῶ, ἀπάνω ἀπό τό δέντρο, τοῦ ρίχνει ἔνα βέλος, καβαλικεύει τό ἄλογό του καί ἀρχίζει νά τό κυνηγάει, ἐνῶ ὁ σκύλος του ἀκολουθεῖ ἀπό κοντά τό λαβωμένο ζῶ. Πέρα ἀπ' αὐτούς, λοξοδρομώντας πρός τήν ἀνατολή, ζοῦν ἄλλοι Σκύθες πού ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τῶν βασιλικῶν Σκυθῶν καί γι' αὐτόν τό λόγο πῆγαν κι ἔζησαν στήν περιοχή ἐκείνη.

23. “Ως τή χώρα τῶν Σκυθῶν αὐτῶν ὅσοι τόποι ἀναφέρθηκαν εἶναι πεδινοί, μέ πλούσια γῆ. ‘Από ἐκεῖ ὅμως καί πέρα εἶναι τραχιά καί ὅλο πέτρες. “Οταν περάσει κανείς μεγάλη ἀπόσταση ἀπό τήν τραχιά αὐτή περιοχή, φτάνει στίς ὑπώρειες ψηλῶν βουνῶν, ὅπου ζοῦν ἄνθρωποι πού, καθώς λέγεται, εἶναι φαλακροί ἀπό τότε πού γεννιοῦνται, ἄντρες καί γυναῖκες. “Ἔχουν τή μύτη πλακουστωτή καί μακρύ σαγόνι. Μιλοῦν γλώσσα δική τους. Φοροῦν τά ἴδια ροῦχα μέ τούς Σκύθες καί τρέφονται ἀπό δέντρα. Τό δέντρο αὐτό τό λένε ποντικό καί εἶναι μεγάλο σά μιά συκιά περίπου καί ὁ καρπός του εἶναι ὅσο ἔνα κουκί, καί ἔχει κουκούτσι. “Οταν ὁ καρπός αὐτός ὀριμάσει, τόν βάζουν σέ πάνινες σακκοῦλες καί τόν λιώνουν καί τρέχει ἔνα πηγήτο καί μαῦρο ζουμί πού τό λένε ἄσχυ. Τό ζουμί αὐτό τό γλείφουν ἢ τό ἀνακατεύουν μέ γάλα καί τό πίνουν. ‘Από τό κατακάθι κάνουν μιά πίτα καί τήν τρώνε. Στά μέρη τους δέν ὑπάρχουν βοσκές. ‘Ο καθένας ζεῖ κάτω ἀπό ἔνα δέντρο πού τό χειμώνα τό σκεπάζουν μέ ἔνα περικάλυμμα λευκό, στεγανό καί τό καλοκαίρι τό βγάζουν. Κανείς δέν τούς βλάπτει, γιατί θεωροῦνται Ἱεροί, δέν ἔχουν κανένα πολεμικό ὅπλο καί λύνουν τίς διαφορές τῶν γειτόνων τους. “Αν ποτε καταφύγει σ' αὐτούς κανένας φυγάδας, κανείς δέν τόν καταδιώκει πιά. ‘Ονομάζονται Ἀργιππαῖοι.

24. “Ως τούς φαλακρούς αύτούς είναι πολύ γνωστή ἡ περιοχή καὶ οἱ κάτοικοι πού βρίσκονται πρίν ἀπ’ αὐτούς, γιατί πολλοί Σκύθες ταξιδεύουν ἐκεῖ καὶ δέν είναι δύσκολο νά πάρει κανείς πληροφορίες ἀπ’ αὐτούς, ἀλλά καὶ ἀπό ‘Ἐλληνες πού πηγαίνουν ἐκεῖ ἀπό τό ἐμπορικό λιμάνι τοῦ Βαρυσθένη* καὶ ἀπό τά ἄλλα κέντρα τοῦ Πόντου. “Οσοι Σκύθες πηγαίνουν σ’ ἐκεῖνα τά μέρη, ἔχουν μαζί τους ἑφτά διερμηνεῖς γιά ἑφτά γλῶσσες, ὅταν διαπραγματεύονται.

25. ‘Ως ἐκεῖ λοιπόν ἔχομε πληροφορίες, ἀλλά πέρα ἀπό τούς φαλακρούς κανείς δέν ξέρει νά πεῖ τί ἀκριβῶς ὑπάρχει, γιατί ὑπάρχουν ψηλά βουνά, ἀπάτητα, πού φράζουν τό δρόμο καὶ κανείς δέν μπορεῖ νά τά περάσει. Οι Ἰδιοί αὐτοί οἱ φαλακροί λένε, ἀλλά ἐγώ δέν τούς πιστεύω, ὅτι στά βουνά ζοῦν κατσικοπόδαροι ἀνθρωποι καὶ ὅτι πέρα ἀπό αύτούς ὑπάρχουν ἄλλοι πού κοιμοῦνται ἔξι μῆνες τό χρόνο. Αύτά ἐγώ δέν τά παραδέχομαι. Εέρουμε ἀκόμη ὅτι ἀνατολικά ἀπό τούς φαλακρούς ζοῦν οἱ ‘Ισσηδόνες, ἀλλά στά βορινά κανείς δέν ξέρει τίποτε ἀκριβῶς οὔτε γιά τούς φαλακρούς οὔτε γιά τούς ‘Ισσηδόνες, παρά μόνο τά ὅσα λένε αὐτοί οἱ Ἰδιοί.

27. Αύτούς λοιπόν τούς ξέρουμε. Πιό πέρα πρός τό βορρά, οἱ ‘Ισσηδόνες είναι ἐκεῖνοι πού λένε ὅτι ὑπάρχουν μονόφθαλμοι ἀνθρωποι καὶ γρύπες πού φυλάγουν τό χρυσάφι. ‘Από αύτούς τό ἔχουν ἀκούσει οἱ Σκύθες καὶ ἀπό τούς Σκύθες ἐμεῖς οἱ ἄλλοι καὶ τούς δύνομάζομε μέ τή σκυθική λέξη ‘Αριμασπούς. «‘Αριμα» σημαίνει σκυθικά «ένα» καὶ «σποῦ» σημαίνει «μάτι».

28. Σ’ ὅλη αὐτήν τή χώρα πού περιέγραψα, ὁ χειμώνας είναι πολύ βαρύς. ‘Οκτώ μῆνες στούς δώδεκα τό χρύο είναι ἀφόρητο καὶ ἀν χύσεις νερό στό χῶμα δέ θά γίνει λάσπη. Γιά νά κάνεις λάσπη πρέπει ν’ ἀνάψεις φωτιά. ‘Η θάλασσα παγώνει καθώς καὶ ὁ Κιμμέριος Βόσπορος ὀλόχληρος*. ‘Ετσι, οἱ Σκύθες πού ζοῦνε πέρα ἀπό τήν τάφρο περνοῦν ἀπάνω στόν πάγο μέ τά ἀρματά τους καὶ εἰσβάλλουν στή χώρα πού κατοικοῦν οἱ Σίνδοι. ‘Ετσι, λοιπόν τούς ὄχτώ μῆνες είναι χειμώνας, ἀλλά καὶ τούς ἄλλους τέσσερις μῆνες κάνει χρύο. Στά μέρη αὐτά ὁ χειμώνας δέν είναι

* ‘Ο Δνείπερος.

* Στήν ‘Αζοφική θάλασσα.

ὅπως παντοῦ ἀλλοῦ. Διαφέρει δὲ χειμώνας στούς τόπους αὐτούς ἀπό τοὺς χειμῶνες ἄλλων τόπων στό δὲ τὸ χειμώνα δέ βρέχει σχεδὸν καθόλου, ἐνῷ τὸ καλοκαίρι ἡ βροχὴ δέ σταματᾷ. Καὶ τήν ἐποχήν πού ἀλλοῦ βροντάει καὶ ἀστράφτει, στήν περιοχήν ἔκεινη δέ γίνονται αὐτὰ τὰ πράγματα, ἐνῷ τὸ καλοκαίρι γίνονται πολὺ συχνά. “Αν ξεσπάσουν βροντές τὸ χειμώνα, αὐτὸν θεωρεῖται θεῖο σημάδι. Τό διό καὶ δταν γίνεται σεισμός, εἴτε χειμώνα εἴτε καλοκαίρι, στή Σκυθία τὸ θεωροῦν θεῖο σημάδι. Τὰ ἄλογα μποροῦν καὶ ἀντέχουν στό κρύο, ἐνῷ τὰ γαιδούρια καὶ τὰ μουλάρια δέν τὸ ἀντέχουν καθόλου. Παντοῦ ἀλλοῦ τὰ ἄλογα δταν μένουν στό κρύο ξεπαγιάζουν, ἐνῷ τὰ γαιδούρια καὶ τὰ μουλάρια τὸ ἀντέχουν.

29. Ἐξαιτίας τοῦ ψύχους νομίζω δτι ἔκει ὑπάρχουν βόδια δίχως κέρατα. Ἐρχεται νά τό μαρτυρήσει κι ἔνας στίχος τοῦ Όμηρου, ὁ ἔξῆς:

Καὶ ἡ Λιβύη, ὅπου τ' ἀρνιά γεννιοῦνται μέ κέρατα.

Καλά εἰπε δτι στά θερμά κλίματα τά κέρατα μεγαλώνουν γρήγορα, ἐνῷ στά ψυχρὰ κλίματα ἡ δέν φυτρώνουν διόλου ἡ ἄν φυτρώσουν, μόλις πού βγαίνουν.

Κεφ. 30 - 58. Σκυθικές φυλές, χάρτες τοῦ Κόσμου, ποταμοί τῆς Σκυθίας.

Κεφ. 59 - 63, 67, 68, 71. Ἔθιμα Σκυθῶν

59. Οἱ Σκύθες λοιπόν ἔχουν μεγάλο πλοῦτο. “Οσο γιά τά ἥθη καὶ τά ἔθιμά τους θά τά περιγράψω τώρα. Οἱ μόνοι θεοί τούς ὅποίους λατρεύουν εἰναι ἡ Ἐστία κυρίως καὶ μετά ὁ Δίας καὶ ἡ Γῆ. Θεωροῦν δτι ἡ Γῆ εἰναι γυναίκα τοῦ Δία. Μετά εἰναι ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ούρανία Ἀφροδίτη, ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Ἀρης. Τούς θεούς αὐτούς τούς λατρεύουν δλοι οἱ Σκύθες, ἀλλά οἱ ὄνομαζόμενοι βασιλικοὶ Σκύθες κάνουν θυσίες καὶ στόν Ποσειδώνα. Στή σκυθική γλώσσα ἡ Ἐστία ὄνομάζεται Ταβιτή, ὁ Δίας λέγεται, πολύ σωστά νομίζω, Παπαῖος, ἡ Γῆ λέγεται Ἀπή, ὁ Ἀπόλλων Γοιτόσυρος, ἡ Ούρανία Ἀφροδίτη Ἀργιμπασα, ὁ Ποσειδῶν Θαγιμασάδας. Δέ χτίζουν ναούς ἡ βωμούς οὔτε κάνουν ἀγάλματα στούς θεούς τους ἐκτός ἀπό τό θεό Ἀρη.

60. Κάνουν δὲ τις ἴδιες θυσίες γιὰ διούς τοὺς θεούς καὶ μέ τὸν ἔξῆς τρόπο. Τὸ σφαχτάρι μένει ὅρθιο μέ δεμένα τὰ δυό μπροστινά πόδια. Ἐκεῖνος πού κάνει τὴ θυσία καὶ στέκεται πίσω ἀπὸ τὸ ζῷο τραβάει ἀπότομα τὸ σκοινί μέ τὸ ὅποιο εἶναι δεμένα τὰ πόδια τοῦ ζώου καὶ, καθὼς τοῦτο πέφτει, ὁ θύτης κάνει ἐπίκληση στὸ θεό, στὸν ὅποιο γίνεται ἡ θυσία. “Γετερα βάζει γύρω ἀπὸ τὸ λαιμό τοῦ ζώου μιὰ θηλιά, χώνει ἀνάμεσα στὸ σκοινί καὶ στὸ λαιμό τοῦ ζώου ἕνα ξύλο καὶ τὸ στρίβει ὥσπου νά πνίξει τὸ ζῷο. Οὔτε φωτιά ἀνάβει οὔτε προσφέρει τίποτα στὸ θεό οὔτε κάνει σπονδή. Ἀλλά ἀφοῦ πνίξει τὸ ζῷο, τὸ γδέρνει καὶ ἀρχίζει νά τὸ ψήνει.

61. Ἐπειδὴ στὴ Σκυθία δέν ὑπάρχουν διόλου ξύλα, ψήνουν τὰ κρέατα μέ τὸν ἔξῆς τρόπο. “Οταν γδάρουν τὰ σφαχτάρια, ἀφαιροῦν δὲ τὸ κρέας καὶ ἀφήνουν μόνο τὰ κόκκαλα. Ἐπειτα, ἂν ἔχουν, τὰ βάζουν σὲ χύτρες ντόπιες πού μοιάζουν μέ τὶς λεσβιακές χύτρες, μέ τὴ διαφορά ὅτι εἶναι ἀρκετά πιό μεγάλες. Βάζουν τὰ κρέατα μέσα, ἀνάβοντας φωτιά μέ τὰ κόκκαλα τῶν ζώων. “Αν πάλι δέν ἔχουν χύτρες, τότε γεμίζουν τὴν κοιλιά τοῦ ζώου μέ κρέατα, τ’ ἀνακατεύουν μέ νερό καὶ ἀνάβουν φωτιά μέ τὰ κόκκαλα πού καίγονται πολὺ καλά. Οἱ κοιλιές χωροῦν εὔκολα δὲ τὸ κρέας χωρίς τὰ κόκκαλα. “Ετσι καὶ τὸ βόδι καὶ τὰ ἄλλα ζῶα δίνουν τὸν τρόπο νά ψηθοῦν τὰ ἴδια. “Οταν τὸ κρέας ψηθεῖ, ὁ θύτης κόβει καὶ παίρνει γιὰ πρωτεῖα μέρος ἀπὸ τὸ κρέας καὶ τὰ σπλάχνα καὶ τὰ ρίχνει μπροστά του. Θυσιάζουν καὶ τ’ ἄλλα ζῶα, ἀλλά κυρίως τὰ ἄλογα.

62. Στοὺς ἄλλους θεούς λοιπόν ἔτσι κάνουν θυσία καὶ αὐτά τὰ ζῶα θυσιάζουν. Γιά τὸν “Αρη κάνουν τὰ ἔξῆς. Σὲ κάθε νομό διοικητικῆς περιοχῆς ἰδρύουν ἕνα ιερό τοῦ “Αρη πού τὸ φτιάχνουν μέ δεμάτια φρύγανα καὶ εἶναι τετράγωνο, μέ μῆκος τρία στάδια καὶ ἄλλο τόσο φάρδος. Τὸ ὄψος του εἶναι μικρότερο. ‘Απάνω σ’ αὐτά τὰ δεμάτια κατασκευάζουν ἕνα τετράγωνο δάπεδο, τοῦ ὅποιον οἱ πλευρές εἶναι κάθετες καὶ μόνο ἀπὸ τὴν μιὰ πλευρά, πού εἶναι λοξή, μπορεῖ κανείς ν’ ἀνέβει. Κάθε χρόνο φέρονται καὶ ρίχνουν ἑκατόν πενήντα φορτώματα φρύγανα, γιατί μέ τὸ χειμώνα φυράνουν. ‘Επάνω στὸν ὅγκο αὐτό βάζουν ἕνα ἀρχαῖο σιδερένιο μικρό ξίφος καὶ αὐτό εἶναι σύμβολο τοῦ “Αρη. Σ’ αὐτὸ τὸ ξίφος κάθε χρόνο θυσιάζουν καὶ ἄλλα ζῶα, ἀλλά καὶ ἄλογα.

63. Αύτές λοιπόν είναι οι θυσίες πού κάνουν. Χοίρους δέ συνηθίζουν νά έχουν, ούτε καί τούς θέλουν κάν στόν τόπο τους.

67. Οι Σκύθες έχουν πολλούς μάντεις πού μεταχειρίζονται γιά τή μαντική τους πολλές βέργες ἀπό ίτιά μέ τόν ἔξης τρόπο. Παιρνουν δεμάτια μεγάλα ἀπό τέτοιες βέργες, τά βάζουν χάμω καί τά λύνουν· ὕστερα παίρνουν μιά μιά τίς βέργες καί λένε τίς μαντεῖες τους κι ἐνώ μιλᾶνε τίς συγκεντρώνουν πάλι ἀπάνω στό χῶμα. Αύτός είναι ὁ πατροπαράδοτος τρόπος τῆς μαντικῆς τους. Οι Ἐνάρεις, οι ἀνδρόγυνοι, ἴσχυρίζονται πώς ἡ Ἰδια ἡ Ἀφροδίτη τούς ἔδωσε τή μαντική· αὐτοί κάνουν τίς μαντεῖες τους μὲ τό φλοιό τῆς φιλύρας. Σκίζουν τό φλοιό τῆς φιλύρας σέ τρεῖς λουρίδες, τίς τυλίγουν στά δάχτυλά τους καί μετά τίς ξετυλίγουν, λέγοντας τίς μαντεῖες.

68. “Οταν ἀρρωστήσει ὁ βασιλιάς τῶν Σκυθῶν, στέλνει καί φέρνουν τρεῖς ἀπό τούς μάντεις, τούς καλύτερους, πού κάνουν τίς μαντεῖες τους μέ τόν τρόπο πού εἶπα. Τίς περισσότερες φορές λένε ὅτι ὁ τάδε, καί ὀνομάζουν ἔναν ἀπό τούς πολίτες, πῆρε ψεύτικο ὄρκο στή βασιλική ἐστία. Συνήθεια στούς Σκύθες, ὅταν θέλουν νά πάρουν φοβερὸ ὄρκο, είναι νά ὀρκίστοῦν στή βασιλική ἐστία. Φέρνουν ἀμέσως ἔκεινον πού κατάγγειλαν οι μάντεις, τοῦ λένε πώς ἡ μαντική τόν δείχνει ἐπίορκο, πού ὀρκίστηκε στή βασιλική ἐστία καί γι’ αὐτό είναι ἀρρωστος ὁ βασιλιάς. Ἐκεῖνος ἀρνιέται καί λέει ὅτι δέν πῆρε ψεύτικο ὄρκο καί φωνάζει. “Οταν αὐτός ἀρνηθεῖ, τότε ὁ βασιλιάς καλεῖ διπλάσιους μάντεις καί ἂν αὐτοί, κάνοντας τήν Ἰδια μαντική, ποῦν ὅτι ὁ ἄνθρωπος είναι ἐπίορκος, τοῦ κόβουν ἀμέσως τό κεφάλι καί ἡ περιουσία του μοιράζεται μέ κλῆρο στούς πρώτους μάντεις. ”Αν δώμας οι δεύτεροι μάντεις τόν κηρύζουν ἀθῶ, τότε φωνάζουν ἄλλους μάντεις καί ὕστερα ἄλλους. ”Αν οι περισσότεροι ἀπό τούς μάντεις τόν βροῦν ἀθῶ, τότε πρέπει νά τιμωρηθοῦν οἱ πρῶτοι μάντεις.

71. Οι τάφοι τῶν βασιλιάδων τους βρίσκονται στούς Γέρρους, ὡς ἐκεὶ πού ὁ Βορυσθένης είναι ἀκόμη πλωτός. Ἐκεῖ, ὅταν πεθάνει ὁ βασιλιάς τους, σκάβουν ἔναν πολύ μεγάλο λάκκο τετράγωνο καί, ὅταν τόν ἐτοιμάσουν, παίρνουν τό νεκρό καί τόν ἀλείφουν μέ κερί, ἀφοῦ πρίν τοῦ ἀνοίξαν τήν κοιλιά, τήν καθάρισαν καί τή γέμισαν μὲ κομμένο κύπερο*, μέ θυ-

* Κύπερο ἡ κύπειρος ἀρωματικό φυτό πού χρησιμοποιόταν γιά ταρίχευση (βαλσάμωμα).

μάρι καὶ μὲ σπόρο ἀπό σέλινο καὶ ἄνηθο καὶ τὴν ἔραψαν πάλι, καὶ τὸν μεταφέρουν μέ ἀμάξι σέ ἄλλη φυλή. Ἐκεῖνοι πού παίρνουν τὸ νεκρό, κάνουν τὰ ἴδια, ὅπως καὶ οἱ βασιλικοὶ Σκύθες. Κόβουν ἔνα κομμάτι ἀπό τὸ αὐτί τους, κουρεύονται, σκίζουν τίς σάρκες τους στά χέρια, πληγώνουν τὴ μύτη καὶ τὸ μέτωπό τους καὶ τρυποῦν τὸ ἀριστερό τους χέρι μέ βέλος. "Ἐπειτα μεταφέρουν τὸ νεκρό ἀπάνω στὸ ἀμάξι σέ μιάν ἄλλη φυλή τους. Τὸν ὁδηγοῦν ἐκεῖνοι πού τὸν παρέλαβαν. "Οταν γυρίσουν ὅλες τίς φυλές ὁδηγώντας τὸ νεκρό, φτάνουν στοὺς Γέρερους, πού εἰναι τὸ τελευταῖο ὑπῆκοο ἔθνος, ὅπου βρίσκονται οἱ τάφοι. Ἐκεῖ τοποθετοῦν τὸ νεκρό στὸν τάφο του, ἀπάνω σ' ἔνα στρῶμα ἀπό φύλλα, καρφώνουν στὸ χῶμα κοντάρια δεξιά καὶ ἀριστερά ἀπό τὸ νεκρό, τὰ συνδέουν μέ ξύλα ἀπό πάνω καὶ τὰ σκεπάζουν μέ καλαμιές. Ἀφοῦ τὰ κάνουν αὐτά ρίχνουν ὅλοι χῶμα πολύ καὶ συναγωνίζονται πρόθυμα σ' αὐτό γιά νά ύψωσουν ὅσο τὸ δυνατό μεγαλύτερο τύμβο.

Κεφ. 72 - 129. Ὁ Δαρεῖος περνάει στήν Εὐρώπη καὶ κατασκευάζει γέφυρα στὸν Ἰστρό (Δούναβη). Ἐκταση Σκυθίας καὶ σύμμαχοι Σκυθῶν. Ὁ Δαρεῖος ἐκστρατεύει ἐναντίον τους.

Κεφ. 129 - 132. Οἱ Σκύθες καταπονοῦν τὸν Δαρεῖο μέ τὴν πολεμική τους. — Τοῦ στέλνουν συμβολικά δῶρα

129. "Οταν οἱ Σκύθες ἔκαναν ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου τοῦ Δαρείου, συναντοῦσαν ἔνα ἐμπόδιο πού ὡφελοῦσε τούς Πέρσες καὶ πού εἰναι πολύ παράξενο, καὶ θά τὸ ἀναφέρω. Ἡταν ἡ φωνή τῶν γαϊδουριῶν κι ἡ θέα τῶν μουλαριῶν· γιατί στὴ Σκυθία δέν ὑπάρχουν οὔτε γαϊδουριά οὔτε μουλάρια, ὅπως τὸ ἔχω κιόλας πεῖ. Σ' ὅλοκληρη τῇ σκυθικῇ γῇ δέν ὑπάρχει οὔτε γαϊδουρί οὔτε μουλάρι ἔξαιτίας τοῦ κρύου. Τὰ γαϊδουριά, γκαρίζοντας, ἔφερναν σύγχυση στὸ ἵππικό τῶν Σκυθῶν· καὶ καθὼς πολλές φορές ἔκαναν ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Περσῶν, δταν τὰ ἄλογα ἀκουγαν τὸ γκάρισμα τῶν γαϊδουριῶν, ταράζονταν, ἔκαναν πίσω τρομαγμένα μέ τὰ αὐτιά στητά, γιατί ποτέ δέν εἶχαν ἀκούσει τέτοια φωνή ζώου καὶ ποτέ δέν τὸ εἶχαν δεῖ. Οἱ Πέρσες κατά τοῦτο εἶχαν μιά μικρή ἐπιτυχία στὸν πόλεμο.

130. "Οταν οι Σκύθες ἔβλεπαν τούς Πέρσες σέ μεγάλη σύγχυση, θέλοντας νά τούς κάνουν νά μείνουν στή σκυθική γῆ ὅσο τό δυνατό περισσότερο καί ἔτοι νά φτάσουν στή χειρότερη κατάντια, ἔκαναν τό ἐξῆς: ἀφηναν μερικά ζῶα τους μέ τούς βοσκούς τους κι ἔκεινοι πήγαιναν σ' ἄλλη περιοχή. Τότε οι Πέρσες ἔφταναν καί ἔπιαναν τά ζῶα, καί ἔτοι ἔπαιρναν πάλι θάρρος μέ τήν ἐπιτυχία τους.

131. Αύτό γινόταν πολλές φορές, ὥσπου στό τέλος ὁ Δαρεῖος βρέθηκε σέ δύσκολη θέση. "Οταν οι Σκύθες βασιλιάδες τό πληροφορήθηκαν, ἔστειλαν στό Δαρεῖο κήρυκα μέ δῶρα ἔνα πουλί, ἔνα ποντίκι, ἔνα βάτραχο καί πέντε βέλη. Οι Πέρσες ρώτησαν τόν κήρυκα τί σήμαιναν τά δῶρα αὐτά καί ἔκεινος τούς ἀποκρίθηκε πώς μόνη ἐντολή εἶχε νά τούς φέρει τά δῶρα καί νά φύγει ἀμέσως· καί πρόσθεσε ὅτι ἂν οι Πέρσες ήταν ἔξυπνοι, θά μποροῦσαν νά καταλάβουν τί σημασία εἶχαν τά δῶρα. Τό ἄκουσαν οι Πέρσες κι ἔκαναν συμβούλιο.

132. Ἡ γνώμη τοῦ Δαρείου ήταν ὅτι οι Σκύθες τοῦ παραδίνονταν, προσφέροντας «γῆν καί ὕδωρ». Τό συμπέρανε ἀπό τό ὅτι τό ποντίκι ζεῖ μέσα στή γῆ καί τρώει ὅ,τι καί ὁ ἄνθρωπος, ὁ βάτραχος ζεῖ μέσα στό νερό, τό πουλί μοιάζει πολύ μέ ἄλογο στό σχῆμα, καί τά πέντε βέλη σήμαιναν πώς τοῦ παραδίνουν τή δύναμή τους. Αύτή ήταν ἡ γνώμη τοῦ Δαρείου, ἀλλά ὁ Γωβρούας, ἔνας ἀπό τούς ἔφτά πού εἶχαν ἀνατρέψει τούς μάγους, ἔδωσε ἔρμηνεία διαφορετική: «Ἄν, Πέρσες, δέ γίνετε πουλιά νά πετάξετε στόν οὐρανό ἢ ποντίκια γιά νά ἔξαφνιστεῖτε κάτω ἀπό τή γῆ ἢ βάτραχοι γιά νά πηδήξετε μέσα στίς λίμνες, δέ θά γυρίσετε στά σπίτια σας, γιατί θά σᾶς χτυπήσουν τά βέλη αὐτά».

Κεφ. 133 - 205. ‘Υποχώρηση τοῦ Δαρείου πού βρίσκει ἀνέπαφη τή γέφυρα τοῦ Ιστρού, χάρη στούς Ιωνες καί ίδιως στόν τύραννο τῆς Μιλήτου Ιστιαίο. Στοιχεῖα γιά τή Λιβύη καί λαοί της. Περσική ἐκστρατεία στή Λιβύη.

ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ

5

Κεφ. 1 - 34. Ὁ Δαρεῖος πληροφορεῖται ὅτι ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἰστιαῖος ὀχυρώνει τὴν τοποθεσία Μύρωνο, στή Θράκη. Ἀπό φύσιο μήπως ὁ Ἰστιαῖος στραφεῖ ἐναντίον του, ὁ Δαρεῖος τὸν καλεῖ κοντά του, στὰ Σοῦσα, καὶ τὸν κρατεῖ ἐκεῖ μέ πρόφαση ὅτι χρειάζεται τίς συμβούλεις του. Ἐσωτερικές ταραχές στή Νάξο δίνουν λαβή στόν Ἀρισταγόρα — τοποτηρητή τοῦ Ἰστιαίου στή Μίλητο — νά ζητήσει περσική βοήθεια ἐναντίον τῆς Νάξου. Τό ἐγχείόμα τοῦ Ἀρισταγόρα ἀποτυχαίνει.

Κεφ. 35 - 36. Ὁ Ἰστιαῖος στέλνει ἀπό τά Σοῦσα μήνυμα στόν Ἀρισταγόρα, πού ἀποφασίζει νά ἐπαναστατήσει ἐναντίον τῶν Περσῶν

35. Ὁ Ἀρισταγόρας* δέν μποροῦσε νά ἐκπληρώσει τὴν ὑπόσχεση πού εἶχε δώσει στόν Ἀρταφέρνη. Τόν πίεζαν πολὺ τά χρέη γιά τὴν ἐκστρατεία πού ἔπρεπε νά ἔξοφλήσει καὶ φοβόταν μήπως μέ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας καὶ τίς διαβολές τοῦ Μεγαβάτη χάσει τὴν ἔξουσία του στή Μίλητο. "Ἐνεκα λοιπόν αὐτοῦ τοῦ φύσιου σκεπτόταν νά ἐπαναστατήσει. Συνέπεσε νά φτάσει κοντά του ὁ ἀγγελιαφόρος τοῦ Ἰστιαίου**, πού εἶχε δερματόστικτο στό κεφάλι τό μήνυμα τοῦ Ἰστιαίου, πού τοῦ ἔλεγε νά ἐπαναστατήσει ἐναντίον τοῦ βασιλικῆ. Ὁ Ἰστιαῖος, θέλοντας νά στείλει μήνυμα στόν Ἀρισταγόρα νά ἐπαναστατήσει, δέν εἶχε κανένα ἄλλο μέσο νά τό στείλει, γιατί ὁ δρόμος εἶχε φρουρές. Πῆρε τόν πιό πιστό του

* Γαμπρός καὶ τοποτηρητής τοῦ Ἰστιαίου.

** Τύραννος τῆς Μιλήτου πού εἶχε ἀναγκαστεῖ ἀπό τό Δαρεῖο νά μένει κοντά του μόνιμα, στά Σοῦσα.

δούλο, τοῦ ξύρισε τό κεφάλι, δερματόστιξε στό χρανίο του τό μήνυμα καί περίμενε νά φυτρώσουν οι τρίχες. Μόλις φύτρωσαν, τόν ἔστειλε γρήγορα στή Μίλητο. Δέν τοῦ ἔδωσε καμιάν ἀλλη ἐντολή παρά, ὅταν φτάσει στή Μίλητο, νά πεῖ τοῦ ‘Αρισταγόρα νά τοῦ ξύρισει τό κεφάλι καί νά τό ἔξετάσει. Τά·δερματοστίγματα ὑπέδειχναν, ὅπως εἶπα καί πρίν, ἐπανάσταση. Αὐτό τό ἔκαμε δ’ Ιστιαῖος ἐπειδή θεωροῦσε μεγάλη δυστυχία νά είναι ἀναγκασμένος νά μένει στά Σοῦσα καί εἴχε τήν ἐλπίδα δτι, ἂν γινόταν καμιάν ἐπανάσταση, θά τόν ἔστελναν στά παράλια, ἀλλά, σκεπτόταν, ἂν δέν ἐπιχειροῦσε τίποτε δή Μίλητος, δέν ὑπῆρχε πιθανότητα νά πάει ποτέ ἔκει.

36. Αὐτές οι σκέψεις ἔκαμαν τόν Ιστιαῖο νά στείλει τό μήνυμα αὐτό στόν ‘Αρισταγόρα, πού τά σχέδιά τους συνέπιπταν. ‘Ο ‘Αρισταγόρας συσκέφτηκε μέ τούς μελλοντικούς στασιαστές του, ἐκθέτοντας τίς σκέψεις του καί τό μήνυμα τοῦ Ιστιαίου. “Ολοι συμφώνησαν μέ τή γνώμη του δτι ἐπρεπε νά γίνει ἐπανάσταση, ἐκτός ἀπό τόν ιστορικό ‘Εκαταῖο, πού δέν ἄφηνε νά ξεκινήσουν τόν πόλεμο ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν. Τούς εἶπε πόσα ἔθην ἔξουσίαζε δ Δαρεῖος καί πόση δύναμη είχε. ‘Αλλά ἐπειδή δέν μποροῦσε νά τούς πείσει, δευτερολόγησε καί τούς συμβούλεψε νά προσπαθήσουν πρῶτα νά ἐπικρατήσουν στή θάλασσα. Εἶπε δτι δέν· ἔβλεπε ποιός ἀλλος τρόπος ὑπῆρχε νά γίνει τέτοιο πράγμα (ἢξερε πόσο ἀδύνατη ἦταν δή Μίλητος) παρά νά μποροῦσαν νά οἰκειοποιηθοῦν τό θησαυρό τοῦ μαντείου τῶν Βραγχίδῶν*, πού είχε ἀφιερώσει δ Λυδός Κροῖσος. Μέ τά χρήματα αὐτά δ’ ἀποκτοῦσαν τήν ὑπεροχή στή θάλασσα, θά εἶχαν αὐτοί τά χρήματα καί δέ θά προλάβαιναν ἔτσι οι ἔχθροί τους νά τά πάρουν. Τά χρήματα αὐτά ἦταν πάρα πολλά, ὅπως τό εἶπα καί πρίν. Δέν ἀκουσαν τή συμβουλή τοῦ ‘Εκαταίου, ἀλλά ἀποφάσισαν νά ἐπαναστατήσουν καί ἔστειλαν ἀνθρωπό τους στή Μιούντα, στό στρατό πού γύριζε ἀπό τή Νάξο καί βρισκόταν ἔκει, γιά νά προσπαθήσουν νά πιάσουν τούς ἀρχηγούς τοῦ στόλου.

Κεφ. 37-48. ‘Ο ‘Αρισταγόρας πηγαίνει στή Σπάρτη γιά νά ζητήσει βοήθεια γιά τήν ἐπαναστατημένη Ιωνία.

* Οι Βραγχίδες ἦταν ξακουστοί μάντεις πού διατηροῦσαν ἔνα περίφημο Μαντεῖο, ὅπου εἶχαν προσφερθεῖ πολλά καί πολύτιμα ἀφιερώματα.

Κεφ. 49-51. Ἡ Σπάρτη ἀρνεῖται νά στείλει βοήθεια

49. Ὁ Ἀρισταγόρας λοιπόν ὁ Μιλήσιος ἔφεσε στή Σπάρτη, ἐνῶ βασιλιάς ἦταν ὁ Κλεομένης. “Οταν, δύως λένε οἱ Λακεδαιμόνιοι, συναντήθηκε μέ τό βασιλιά, εἶχε μιά χάλκινη πλάκα μέ χαρχυμένο ἀπάνω τῆς τό χάρτη ὅλης τῆς γῆς μέ δλες τίς θάλασσες καὶ ὅλους τοὺς ποταμούς. Ὁ Ἀρισταγόρας εἶπε τά ἔξῆς στὸν Κλεομένη: «Κλεομένη, μήν ἀπορήσεις μέ τή βιασύνη μου νά ἔρθω ἐδῶ. Συμβαίνουν τά ἔξῆς. Οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἰώνων εἰναι δοῦλοι ἀντί νά εἰναι ἑλεύθεροι, καὶ αὐτό εἰναι πόνος καὶ ντροπή μεγάλη γιά μᾶς, ἀλλά καὶ γιά σᾶς πού εἴσαστε οἱ πρῶτοι στήν Ἐλλάδα. Τώρα λοιπόν στό ὄνομα τῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων ἀπαλλάξετε ἀπό τή δουλεία τούς” Ἰωνες, πού εἰναι ἀπό τό ἰδιο αἷμα μέ σᾶς. Σᾶς εἰναι εὔκολο νά τό κατορθώσετε, γιατί οἱ βάρβαροι δέν εἰναι γενναῖοι, ἐνῶ ἐσεῖς ἔχετε φτάσει στήν ψηλότερη καρυφή τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς. Τά ὅπλα τους εἰναι τά ἔξῆς: ἔχουν τόξα καὶ κοντάρια μικρά. “Οταν πᾶνε στή μάχη φοροῦν φαρδιές βράκες καὶ μυτερούς σκούφους στό κεφάλι. Ἔτσι, εἰναι εὔκολο νά τούς νικήσει κανείς. Τά πλούτη τῆς περιοχῆς, τήν δύοια ἔξουσιάζουν, εἰναι περισσότερα ἀπό τά πλούτη ὅλων τῶν ἄλλων περιοχῶν τοῦ κόσμου, ἀρχίζοντας ἀπό τό χρυσάφι, τό ἀσήμι καὶ τό χάλκο, τά κεντητά ὑφάσματα, τά ὑποζύγια καὶ τούς δούλους. “Αν τό θελήσετε, ὅλα αὐτά θά εἰναι δικά σας. Γείτονεύουν μεταξύ τους, δύως ἐγώ θά δείξω. Γείτονες τῶν Ἰώνων εἰναι οἱ Λυδοί, πού κατοικοῦν πλούσια χώρα καὶ ἔχουν πολλά χρήματα (καὶ λέγοντάς τα ἔδειχνε τίς περιοχές στό χάρτη πού ἦταν χαραγμένος στήν πλάκα) καὶ κοντά στούς Λυδούς αὐτούς, ἔλεγε ὁ Ἀρισταγόρας, εἰναι οἱ γείτονές τους Φρύγες, στ’ ἀνατολικά, πού ἔχουν τά περισσότερα ζῶα καὶ τήν πιό εὐφορη γῆ, ὃσο ἐγώ τουλάχιστο ξέρω. Γείτονες τῶν Φρυγῶν εἰναι οἱ Καππαδόκες, πού ἐμεῖς τούς δύομάζουμε Συρίους. Μ’ αὐτούς γείτονεύουν οἱ Κίλικες πού φτάνουν ὡς τή θάλασσα αὐτήν, ὃπου βρίσκεται τό νησί Κύπρος. Οἱ Κίλικες πληρώνουν πεντακόσια τάλαντα ἑτήσιο φόρο στό βασιλιά. Μέ τούς Κίλικες αὐτούς συνορεύουν οἱ Ἀρμένιοι, πού ἔχουν καὶ αὐτοί πολλά κοπάδια. Μέ τούς Ἀρμενίους οἱ Ματιηνοί, πού ἔχουν τήν περιοχὴ αὐτή. Γείτονεύει μ’ αὐτούς ἡ Κισσία, ὃπου κοντά στόν ποταμό Χοάσπη εἰναι τά Σοῦσα πού κατοικεῖ ὁ μεγάλος βασιλιάς καὶ ἔχει ἐκεῖ τούς θησαυρούς του*. “Αν κυριέψετε τά Σοῦσα,

* Ἡ ἀπαρθίμηση τῶν περιοχῶν αὐτῶν εἰναι γεωγραφικά σωστή.

Θά μπορεῖτε νά παραβάλλετε τά πλούτη σας μέ τά πλούτη τοῦ Δία. Γιατί για μιά περιοχή μικρή, φτωχή καί μέ σύνορα στενά νά ύποχρεώνεστε ν’ ἀντιμετωπίζετε σέ μάχες καί τούς Μεσσηνίους, πού ἔχουν τήν ἔδια μέ σας δύναμη, καί τούς Ἀρκάδες καί τούς Ἀργείους, πού δέν ἔχουν τίποτε πού νά μπορεῖ νά συγκριθεῖ μέ τό χρυσάφι ἢ τό ἀσήμι, δηλαδή πράγματα για τά ὅποια εἶναι κανές πρόθυμος ν’ ἀγωνιστεῖ καί νά πεθάνει; “Οταν λοιπόν σας δίνεται ἡ εὐκαιρία νά κατακτήσετε εὔκολα τήν Ἀσία, τί ζῆλο θά προτιμήσετε;» Ὁ Κλεομένης τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ξένε, Μιλήσιε, θά σου ἀπαντήσω σέ δύο μέρες».

50. Τόσα εἶπαν τότε, ἀλλά ὅταν ἤρθε ἡ μέρα πού ἔπρεπε ὁ Κλεομένης νά δώσει ἀπάντηση καί ὅταν βρέθηκαν στόν τόπο πού εἶχαν ὄρισει, ὁ Κλεομένης ρώτησε τόν Ἀρισταγόρα πάσων ἡμερῶν ἀπόσταση ἥταν ἀπό τήν παραλία τῆς Ἰωνίας ὡς τήν ἔδρα τοῦ βασιλιᾶ. Καί ὁ Ἀρισταγόρας πού ἥταν ἔξυπνος καί τόν εἶχε ὡς τότε ξεγελάσσει, σ’ αὐτό ἔκαμε λάθος. Γιατί ἐνῶ δέν ἔπρεπε νά πεῖ τήν ἀλήθεια, ἀφοῦ ἥθελε νά παρασύρει τούς Σπαρτιάτες στήν Ἀσία, τήν εἶπε, λέγοντας ὅτι ἡ ἀπόσταση ἥταν τριῶν μηνῶν. Τότε, ἐνῶ ὁ Ἀρισταγόρας ἥθελε νά τοῦ περιγράψει τήν πορεία, ὁ Κλεομένης, διακόπτοντάς τον, τοῦ εἶπε: «Ξένε Μιλήσιε, νά βρίσκεσαι ἔξω ἀπό τά σύνορα τῆς Σπάρτης προτοῦ δύσει ὁ ήλιος. Τά δύσα λές δέν θά τ’ ἀκούσουν εὐχάριστα οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἀφοῦ θέλεις νά τούς ὁδηγήσεις σέ ἀπόσταση τριῶν μηνῶν πορεία ἀπό τή θάλασσα».

51. Αὐτά εἶπε ὁ Κλεομένης καί γύρισε στό σπίτι του. Ὁ Ἀρισταγόρας πῆρε κλαδί ἐλιᾶς καί πῆγε ἵκετης στό σπίτι τοῦ Κλεομένη. “Οταν μπῆκε παρακαλοῦσε τόν Κλεομένη νά τόν ἀκούσει σάν ἵκετη, ἀφοῦ διώξει τό παιδί του, γιατί ἥταν μαζί του ἡ κόρη του ἡ Γοργώ. Ἡταν τό μόνο του παιδί, δχτώ ἡ ἐννέα ἔτῶν. Ὁ Κλεομένης τοῦ εἶπε νά μιλήσει ἐλεύθερα χωρίς νά ἐμποδίζεται ἀπό τό παιδί. Τότε ὁ Ἀρισταγόρας ἥρχισε μέ τήν ὑπόσχεση νά τοῦ δώσει δέκα τάλαντα, ἀν ἔκανε ὅ, τι τοῦ ζητοῦσε. Ὁ Κλεομένης ἀρνήθηκε καί ὁ Ἀρισταγόρας αὐξῆσε τό ποσό ὡς τά πενήντα τάλαντα, καί τότε τό παιδί φώναξε: «Πατέρα, ἀν δέ φύγεις ἀπό κοντά του, ὁ ξένος θά σέ διαφθείρει». Ὁ Κλεομένης εὐχαριστήθηκε μέ τή συμβουλή τοῦ παιδιοῦ του καί πῆγε σέ ἄλλο διαμέρισμα καί ἔτσι ὁ Ἀρισταγόρας ἀναγκάστηκε νά φύγει ἀπό τή Σπάρτη, χωρίς νά μπορέσει νά πεῖ περισσότερα για τήν πορεία πού θά τούς ὁδηγοῦσε ὡς τό βασιλιά.

Κεφ. 52 - 54. Ἡ βασιλική ὁδός ἀπό τις Σάρδεις στά Σοῦσα.

Κεφ. 55 - 64. Ὁ Ἀρισταγόρας πηγαίνει στήν Ἀθήνα πού ἔχει ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τήν τυραννία τῶν Πεισιστρατιδῶν

55. Διωγμένος ἀπό τήν Σπάρτην ὁ Ἀρισταγόρας πῆγε στήν Ἀθήνα πού ἔχει ἐλευθερωθεῖ ἀπό τοὺς τυράννους τῆς ὡς ἔξης: “Οταν ὁ γιός τοῦ Πεισίστρατου καὶ ἀδελφός τοῦ Ἰππία, Ἰππαρχος, πού εἶχε δεῖ πολύ καθαρά στόν ὑπνο του ποιά τύχη τόν περίμενε, δολοφονήθηκε ἀπό τόν Ἀριστογείτονα καὶ τόν Ἀρμόδιο, πού ἦταν Γεφυραῖοι* τήν καταγωγή, οἱ Ἀθηναῖοι ἔζησαν ὑπό τυραννία ἄλλα τέσσερα χρόνια καὶ ἡ τυραννία ἦταν πιο σκληρή, ἀπ’ ὅ, τι πρίν.

56. Τό ὄνειρο πού εἶχε δεῖ ὁ Ἰππαρχος ἦταν τό ἔξης: τή νύχτα τῆς παραμονῆς τῶν Παναθηναίων ὁ Ἰππαρχος εἰδεῖ στόν ὑπνο του νά στέκεται πλάι του ἔνας ψηλός καὶ ὥραῖος ἀντρας καὶ νά του λέει αὐτά τά αἰνιγματικά:

‘Υπόφερε, λιοντάρι, τ’ ἀνυπόφορα πού θά πάθεις
μέ καρτερική ψυχή.

Κανεὶς ἀπό τοὺς ἀνθρώπους πού ἀδικοῦν,
τήν τιμωρία δέ θά ξεφύγει.

Μόλις ξημέρωσε, παρουσιάστηκε καὶ ρώτησε τούς ὄνειροκρίτες· ἀλλά μετά ξεχνώντας τ’ ὄνειρό του, πῆγε νά ἐτοιμάσει τήν πομπή, διόπου καὶ τόν σκότωσαν.

57. Οἱ Γεφυραῖοι, οἰκογένεια ἀπό τήν ὁποία κατάγονταν οἱ φονεῖς τοῦ Ἰππάρχου, ὅπως λένε οἱ ἔδιοι, κατάγονται ἀπό τήν Ἐρέτρια, ἀλλά ὅπως τό ἔξακριβωσα μετά ἀπό ἔρευνες, ἦταν Φοίνικες ἀπό ἔκεινους πού εἶχαν ἔρθει μέ τόν Κάδμο οι οικισμοί στήν περιοχή πού σήμερα λέγεται Βοιωτία. Ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ καὶ τούς δόθηκε ἡ περιοχή τῆς Τανάγρας. Ἀπό τή Βοιωτία πρώτοι διώχτηκαν ἀπό τούς Ἀργείους οἱ Καδμεῖοι καὶ μετά οἱ Βοιωτοί ἔδιωξαν τούς Γεφυραίους, πού κατέφυγαν στήν Ἀθήνα. Οἱ Ἀθηναῖοι δέχτηκαν νά γίνουν οἱ Γεφυραῖοι πολίτες, ἀλλά μέ τόν ὅρο νά ἀποκλείονται ἀπό ὁρισμένα ἀνάξια λόγου ἀξιώματα.

* Γέφυρα: ἀρχαῖο ὄνομα τῆς Τανάγρας.

58. Οἱ Φοίνικες αὐτοὶ πού εἰχαν ἔρθει μέ τὸν Κάδμο καὶ πού ἀνάμεσά τους ἦταν καὶ οἱ Γεφυραῖοι, ἀφοῦ ἐγκαταστάθηκαν στὴ χώρα αὐτή, δίδαξαν τοὺς "Ἐλληνες πολλά καὶ μάλιστα καὶ τὰ γράμματα πού χρησιμοποιοῦν δῆλοι, οἱ Φοίνικες, ἀλλὰ μέ τὸν καιρό ἄλλαξε ἡ προφορά καὶ μαζί ἡ μορφὴ τῶν γραμμάτων. Γείτονες τῶν Φοινίκων στά περισσότερα μέρη ἦταν "Ἐλληνες" Ιωνες αὐτοὶ διδάχτηκαν ἀπό τοὺς Φοίνικες τὰ γράμματα καὶ ἀφοῦ τὰ ἄλλαξαν λίγο, τὰ μεταχειρίζονταν. Τὰ ὀνόμασαν, καὶ τοῦτο ἦταν σωστό ἀφοῦ τὰ εἰχαν φέρει στήν "Ἐλλάδα οἱ Φοίνικες, φοινικιά γράμματα. Καὶ τὰ βιβλία οἱ "Ιωνες ἀπό τὰ παλιά τὰ χρόνια τὰ ὀνομάζουν διφθέρες, γιατί ἄλλοτε ὁ πάπυρος ἦταν σπάνιος καὶ μεταχειρίζονταν δέρματα ἀπό κατσίκι ἢ ἀπό πρόβατο. Ἀκόμα, ὅσο ξέρω, πολλοὶ ἀπό τοὺς βαρβάρους γράφουν σέ τέτοιες διφθέρες.

59. Ὁ ἕδιος ἔχω δεῖ κάθιμεια γράμματα στό ἱερό τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνα στή βοιωτική Θήβα, γραμμένα ἀπάνω σέ τρεῖς τρίποδες. Μοιάζουν πολὺ μέ τὰ ἴωνικά γράμματα. Στόν ἔνα ἀπό τοὺς τρίποδες ὑπάρχει τό ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Μ' ἀφιέρωσε ὁ Ἀμφιτρύων, λάφυρο ἀπό τοὺς
Τηλεβοεῖς.

Αὐτό εἶναι ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Λατοῦ, γιοῦ τοῦ Λαβδάκου, ἐγγόνου τοῦ Πολύδωρου καὶ δισεγγόνου τοῦ Κάδμου.

60. Στόν ἄλλο τρίποδα ὑπάρχει σέ ἑξάμετρο τό ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Ο πυγμάχος Σκαῖος, μετά τή νίκη του μ' ἀφιέρωσε
ο' ἑσένα Ἀπόλλωνα τοξότη, ἀτίμητη προσφορά.

Αὐτὸς ὁ Σκαῖος θά εἶναι ὁ γιός τοῦ Ἰπποκόωντα, ἃν εἶναι αὐτός πού πρόσφερε τό ἀφιέρωμα καὶ ὅχι ἄλλος συνονόματός του, πού θά ἦταν συνομήλικος τοῦ Οἰδίποδα τοῦ Λατοῦ.

61. Στόν τρίτο τρίποδα ὑπάρχει, ἐπίσης σέ ἑξάμετρο, τό ἀκόλουθο:

Ο ἕδιος ἵ μονάρχης Λαοδάμας μ' ἀφιέρωσε στόν
τοξότη Ἀπόλλωνα, ἀτίμητη προσφορά.

"Οσο βασίλευε αὐτός ὁ Λαοδάμας τοῦ Ἐτεοκλῆ, οἱ Ἀργεῖοι ἔδιωξαν

τούς Καδμείους κι αὐτοί πήγαν στούς Ἕγχελεῖς. Οἱ Γεφυραῖοι πού ἔμειναν, ἀργότερα ἀναγκάστηκαν ἀπό τοὺς Βοιωτούς νὰ φύγουν καὶ πῆγαν στὴν Ἀθήνα. Στὴν Ἀθήνα ἔχουν ναούς ἐντελῶς χωριστά ἀπό τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους καὶ ἐκτός ἀπό ἄλλους ναούς καὶ τὸ ναὸ τῆς Ἀχαίας Δήμητρας, ὅπου γίνονται καὶ μυστικές τελετές.

62. Διηγήθηκα λοιπόν ποιὸ δῆταν τὸ ὄνειρο τοῦ Ἰππάρχου καὶ ποιὰ ἡ καταγωγὴ τῶν Γεφυραίων, τῶν δολοφόνων τοῦ Ἰππάρχου. Πρέπει τώρα, μετά ἀπ' αὐτά, νὰ συνεχίσω τὴ διήγησή μου ἀπό ἑκεῖ ποὺ τὴν ἔφησα, πῶς ἐλευθερώθηκε ἡ Ἀθήνα ἀπό τοὺς τυράννους. Τύραννος δῆταν ὁ Ἰππίας πού δῆταν σκληρός πρός τοὺς Ἀθηναίους ἔξαιτίας τοῦ φόνου τοῦ Ἰππάρχου. Οἱ Ἀλκμεωνίδες, Ἀθηναῖοι τὸ γένος, εἶχαν φύγει ἀπό τὴν πολιτεία, γιά νὰ γλιτώσουν ἀπό τοὺς Πεισιστρατίδες. “Οταν μαζί μὲ ἄλλους Ἀθηναίους φυγάδες ἐπιχείρησαν νά ἐπιστρέψουν, δέν μπόρεσαν· νικήθηκαν ὅταν προσπάθησαν νά κατέβουν νά ἐλευθερώσουν τὴν Ἀθήνα· τότε δχύρωσαν τὸ Λειψύδριο* πάνω ἀπό τὴν Παιονία. Εδῶ οἱ Ἀλκμεωνίδες μηχανεύονταν καθετί ἐναντίον τῶν Πεισιστρατιδῶν καὶ πῆραν ἐργολαβικά ἀπό τοὺς Ἀμφικτίονες τὴν οἰκοδόμηση τοῦ ναοῦ τῶν Δελφῶν, αὐτοῦ πού ὑπάρχει τώρα καὶ πού τότε δέν ὑπῆρχε ἀκόμα. Καθώς ἀπό πάντα δῆταν πλούσιοι καὶ σπουδαῖοι ἀνθρώποι, ἔχτισαν ἔνα ναὸ καθ' ὅλα ὠραιότερο ἀπό τὸ πρόπλασμά του καὶ ἐνῶ μποροῦσαν νά τὸν χτίσουν ἀπό πώρινο λίθο, ἔκαμψαν τὴν πρόσοψη ἀπό μάρμαρο τῆς Πάρου.

63. “Οπως διηγοῦνται οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Ἀλκμεωνίδες αὐτοὶ ὅσο ἔμειναν στοὺς Δελφούς δωροδόκησαν τὴν Πυθία καὶ τὴν ἐπεισαν κάθε φορά πού θά ἔρχονταν Σπαρτιάτες, εἴτε ἰδιωτες εἴτε ἐπίσημοι ἀπεσταλμένοι, νά τούς λέει ὅτι πρέπει νά ἐλευθερώσουν τὴν Ἀθήνα. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, καθώς τοὺς δινόταν πάντα ἡ ἴδια ἀπόκριση, ἔστειλαν τὸν Ἀγχιμόλιο τοῦ Ἀστέρα, ἀπό τοὺς καλύτερους πολίτες, μέ στρατό νά διώξει τοὺς Πεισιστρατίδες ἀπό τὴν Ἀθήνα, μόλι πού εἶχαν μέ τοὺς Πεισιστρατίδες δεσμούς φιλίας στενούς. Ἀλλά θεωροῦσαν σπουδαιότερη τὴν ὑπακοή τους στὸ θεό παρά τὶς σχέσεις τους μέ τοὺς ἀνθρώπους. “Εστειλαν τὸν Ἀγχιμόλιο καὶ τὸ στρατό του μέ καράβια. Οἱ Ἀγχιμόλιος ἔφτασε στὸ Φάληρο κι ἀποβίβασε τὸ στρατό του. Οἱ Πεισιστρατίδες τὸ εἶχαν πληροφορηθεῖ ἀπό πρίν καὶ εἶχαν καλέσει βοήθεια ἀπό τὴ

* Βρισκόταν στὴν Πάρνηθα.

Θεσσαλία, γιατί είχαν κάμει συμμαχία μέ τούς Θεσσαλούς πού ἀνταποκρίθηκαν στό αἴτημα καί ἀποφάσισαν νά στείλουν χύλιους ἵππεῖς μέ τόν ἔδιο τό βασιλιά τους Κινέα ἀπό τούς Γόννους. “Οταν οἱ Πεισιστρατίδες ἐξασφάλισαν τή συμμαχία τους, μηχανεύτηκαν τό ἑξῆς: ἔκοψαν τά δέντρα σέ ὅλη τήν πεδιάδα τοῦ Φαλήρου γιά νά μπορεῖ νά τή διατρέξει ἵππικό καί ἔκαναν ἐπίθεση μέ τό θεσσαλικό ἵππικό ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου τοῦ ἔχθροῦ. Τό ἵππικό σκότωσε πολλούς Λακεδαιμονίους, μεταξύ τους καί τόν Ἀγχιμόλιο, ἐνῶ τούς ἄλλους πού σώθηκαν τούς ἀνάγκασαν νά ξαναμποῦν στά πλοῖα τους. “Ετσι τελείωσε ἡ πρώτη ἐκστρατεία τῶν Λακεδαιμονίων. ‘Ο τάφος τοῦ Ἀγχιμολίου βρίσκεται στήν Ἀλωπεκή* τῆς Ἀττικῆς κοντά στό ναό τοῦ Ἡρακλῆ, στό Κυνόσαργες.

64. Μετά ἀπ’ αὐτά οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκαναν δεύτερη ἐκστρατεία μέ μεγαλύτερες δυνάμεις καί ὅρισαν στρατηγό τής ἐκστρατείας τό βασιλιά τους Κλεομένη τοῦ Ἀναξανδρίδη. Δέν τούς ἔστειλαν ἀπό θάλασσα ἀλλά ἀπό στεριά. “Οταν ἔκαναν εἰσβολή στήν Ἀττική, πρῶτα τούς χτύπησε τό θεσσαλικό ἵππικό, τό ὅποιο ὅμως σέ λίγο τράπηκε σέ φυγή, χάνοντας σαράντα πολεμιστές. Οἱ ὑπόλοιποι, ὅσοι σώθηκαν, ἔφυγαν ὅπως ἤταν πίσω στή Θεσσαλία. ‘Ο Κλεομένης ἔφτασε στήν Ἀθήνα καί μέ ὅσους Ἀθηναίους ἤθελαν νά ἀπελευθερώσουν, πολιόρκησε τούς τυράννους πού είχαν ὀχυρωθεῖ στό Πελασγικό τεῖχος**.

Κεφ. 65 - 77. Μεταρρύθμιση τοῦ Κλεισθένη στήν Ἀθήνα, πού ἀρχίζει ν' ἀποκτᾶ δύναμη.

Κεφ. 78. Ἀνάπτυξη τῆς Ἀθήνας χάρη στό φιλελεύθερο καθεστώς της

78. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἀρχισαν ν' ἀποκτοῦν δύναμη. Εἶναι φανερό ὅχι μόνο μέ τό παράδειγμα αὐτό, ἀλλά γενικά ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου εἶναι πράγμα πολύ σπουδαῖο, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ὅσο είχαν τήν τυραννία, δέν ἤταν διόλου καλύτεροι ἀπό τούς γείτονές τους στά πολεμικά ἔργα· ἀλλά ὅταν ἐλευθερώθηκαν ἀπό τούς τυράννους, γρήγορα ἔγιναν πολύ

* Δῆμος τῆς Ἀθήνας.

** Μέρος τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως.

καλύτεροι ἀπό τούς ἄλλους. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὅσο ἡταν σκλαβωμένοι, δέν ἐνδιαφέρονταν νά εἶναι γενναῖοι, γιατί μόνο ὁ ἀφέντης τους θά ὠφελιόταν, ἐνῶ μόλις ἐλευθερώθηκαν, ὁ καθένας προσπαθοῦσε νά κάμει ὅ, τι καλύτερο μποροῦσε γιά τὸν ἔχυτό του.

Κεφ. 79 - 96. ‘Η Σπάρτη προτείνει στούς συμμάχους νά ἐπιβληθεῖ πάλι τρομοκρατία στήν ’Αθήνα. Διαμαρτύρεται ἡ Κόρωνθος.

Κεφ. 97 - 103. ‘Η ’Αθήνα βοηθεῖ τούς ’Ιωνες. Στέλνει ἐκστρατευτικό σῶμα καὶ πυρπολεῖ τίς Σάρδεις

97. Τήν ἐποχή ἀκριβῶς πού πῆραν αὐτή τήν ἀπόφαση,* ἡ ὁποία τούς καθιστοῦσε ὑποπτους στούς Πέρσες, ὁ ’Αρισταγόρας ἀπό τή Μίλητο, πού τόν εἶχε διώξει ἀπό τή Σπάρτη ὁ Λακεδαμόνιος Κλεομένης, ἔφτασε στήν ’Αθήνα, πού ἡταν ἀπό τίς ἄλλες πολιτεῖες ἡ πιό δυνατή. ’Ο ’Αρισταγόρας ἐμφανίστηκε στό δῆμο καὶ εἶπε τά ἵδια μέ τά ὅσα εἶχε πεῖ στή Σπάρτη γιά τά ἀγαθά πού βρίσκονταν στήν ’Ασία καὶ γιά τόν τρόπο πού πολεμοῦσαν οἱ Πέρσες, πού δέν εἶχαν οὔτε ἀσπίδα οὔτε δόρυ καὶ ἡταν εὔκολο νά τούς νικήσει κανείς. Αὐτά ἔλεγε καὶ πρόσθετε ὅτι οἱ Μιλήσιοι ἡταν ἄποικοι τῶν ’Αθηναίων καὶ ἡταν φυσικό, αὐτοί πού εἶχαν τόση δύναμη, νά πᾶνε νά τούς βοηθήσουν. Δέν παρέλειψε καμιά ὑπόσχεση, ἐπιμένοντας πάρα πολὺ, ὥσπου τούς ἔπεισε. Εἶναι εὔκολότερο νά παραπλανήσεις πολλούς παρά ἔναν, ἀφοῦ ὁ ’Αρισταγόρας δέν μπόρεσε νά πείσει τόν Κλεομένη, πού ἡταν ἔνας, ἀλλά τό κατάφερε σέ τριάντα χιλιάδες ’Αθηναίους. Οἱ ’Αθηναίοι λοιπόν πείστηκαν καὶ ψήφισαν νά στείλουν εἴκοσι καράβια βοήθεια στούς ”Ιωνες. ”Ορισαν στρατηγό τῆς ἀποστολῆς τόν Μελάνθιο, ἔναν ἀπό τούς πιό σημαίνοντες πολίτες. Μέ τά καράβια αὐτά ἄρχισαν πολλά δεινά καὶ γιά τούς ”Ελληνες καὶ γιά τούς βαρβάρους.

98. ’Ο ’Αρισταγόρας ξεκίνησε πιό πρίν κι ἔφτασε στή Μίλητο. Σκέφτηκε ἔνα σχέδιο πού δέ θά ὠφελοῦσε διόλου τούς ”Ιωνες (τό ἤθελε ὅχι τόσο γιά νά τούς ὠφελήσει, ἀλλά κυρίως γιά νά βλάψει τόν Δαρεῖο).

* Οι ’Αθηναίοι.

“Εστειλε ἔναν ἀνθρωπό του στούς Παιόνες στή Φρυγία, πού τούς εἶχε αἰγυμαλωτίσει ὁ Μεγάβαζος στόν ποταμό Στρυμόνα καί τούς εἶχε μεταφέρει στή Φρυγία καί κατοικοῦσαν σέ χωριστό χωριό. Ὁ ἀπεσταλμένος ὅταν ἔφτασε ἐκεῖ στούς Παιόνες, τούς εἶπε: «Παιόνες, μέ ἔστειλε ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἀρισταγόρας γιά νά σᾶς σώσει, ἀν ἀκούσετε τά ὅσα σᾶς συμβουλεύει. Ἡ Ιωνία δόλοκληρη εἶναι τώρα ἐπαναστατημένη ἐναντίον τοῦ βασιλιά καί τοῦτο εἶναι εὐκαιρία γιά νά σωθεῖτε κι ἐσεῖς καί νά γυρίσετε στήν πατρίδα σας. Ὡς τή θάλασσα θά φροντίσετε ἐσεῖς πῶς θά φτάσετε. Ἀπό τή θάλασσα καί πέρα εἶναι δική μας δουλειά». Τά ἄκουσαν αὐτά οἱ Παιόνες, τά δέχτηκαν μέ πολὺ μεγάλη προθυμία καί, παίρνοντας τίς γυναικες καί τά παιδιά, ἔφυγαν πρός τή θάλασσα. Μερικοὶ δύμας δείλιασαν καί δέν ἔκεινησαν. “Οταν οἱ Παιόνες ἔφτασαν στή θάλασσα, πέρασαν στή Χίο καί ἐνῷ ὅταν ἐκεῖ, πολυάριθμο περσικό ἵππικό πού τούς καταδίωκε ἔφτασε στήν παραλία. Ἐπειδή δέν τούς εἶχαν προλάβει οἱ Πέρσες, μήνυσαν στούς Παιόνες στή Χίο νά γυρίσουν πίσω. Οι Παιόνες δέ δέχτηκαν νά ὑπακούσουν, ἀλλὰ ἀπό τή Χίο οἱ Χίοι τούς πέρασαν στή Λέσβο καί οἱ Λέσβιοι τούς πῆγαν στό Δαρίσκο*. Ἀπό ἐκεῖ πεζοπορώντας ἔφτασαν στήν Παιονία.

99. “Οταν οἱ Ἀθηναῖοι ἔφτασαν μέ εἴκοσι καράβια καί μέ πέντε τριήρεις τῶν Ἐρετριέων, οἱ ὅποιοι δέν ἔκστρατεύαντε γιά χάρη τῶν Ἀθηναίων, ἀλλά γιατί ἥθελαν ν' ἀνταποδώσουν στούς Μιλησίους τή βοήθεια πού ἐκεῖνοι τούς εἶχαν δώσει (οἱ Μιλήσιοι τούς εἶχαν βοηθήσει στόν πόλεμο πού ἔκαναν ἐναντίον τῶν Χαλκιδέων, ἐνῷ οἱ Σάμιοι εἶχαν βοηθήσει τούς Χαλκιδεῖς ἐναντίον τῶν Ἐρετριέων καί τῶν Μιλησίων) καί ἔφτασαν κι ἄλλοι σύμμαχοι, ὁ Ἀρισταγόρας ὅργανωσε ἔκστρατεία γιά νά χτυπήσει τίς Σάρδεις. Ὁ ἴδιος δέν ἀκολούθησε τήν ἔκστρατεία. “Εμεινε στή Μίλητο ἀλλά ὅρισε στρατηγούς τόν ἀδελφό του Χαροπίνο καί ἔναν ἀπό τούς ἄλλους πολίτες, τόν Ἐρμόφραντο.

100. “Οταν ἔφτασαν στήν Ἐφέσο μέ τίς δυνάμεις αὐτές, ἀφησαν τά καράβια στήν τυποθεσία Κορησσό τῆς Ἐφέσου καί προχώρησαν μέ πολλές δυνάμεις στό ἐσωτερικό, ὁδηγημένοι ἀπό τούς Ἐφεσίους. Πορεύονταν ἀκολουθώντας τόν ποταμό Καύστριο καί κατόπι διάβηκαν τό βουνό

* Ἀρχαία πόλη τῆς Θράκης στίς ἐκβολές τοῦ Ἐβρου.

Τμῶλο, ἔφτασαν στίς Σάρδεις καὶ τίς κυρίεψαν ἐκτός ἀπό τήν ἀκρόπολην, πού τήν ὑπερασπιζόταν ὁ Ἰδιος ὁ Ἀρταφέρνης μέ δρκετό στρατό.

101. Ο λόγος γιὰ τὸν ὄποιο δέν ἐλεηλάτησαν τήν πολιτεία, ὅταν τήν κυρίεψαν, ἦταν ὁ ἔξης. Τά περισσότερα ἀπό τὰ σπίτια στίς Σάρδεις ἦταν ἀπό καλάμια καὶ ὅσα ἦταν χτισμένα μέ τοῦβλα, εἶχαν κι αὐτά στέγες καλαιμένιες. Ἔτσι, ὅταν ἔνας στρατιώτης ἔβαλε φωτιά σέ ἔνα ἀπό τὰ σπίτια, ἀμέσως ἀπό σπίτι σέ σπίτι ἡ φωτιὰ ἀπλώθηκε σ' ὅλη τήν πολιτεία. Καθώς καιγόταν ἡ πολιτεία, οἱ Λυδοὶ καὶ ὅσοι Πέρσες ἦταν στήν πολιτεία, ἐπειδὴ εἶχαν περικυκλωθεῖ ἀπό τή φωτιά πού εἶχε ἀρχίσει ἀπό τίς μαχρινές συνοικίες καὶ δέν εἶχαν ἀπό ποῦ νά φύγουν, ἀρχισαν νά συγκεντρώνονται στήν ἀγορά καὶ κοντά στόν ποταμό Πακτωλό*, πού ἕρχεται ἀπό τό βουνό Τμῶλο καὶ κατεβάζει ψήγματα χρυσοῦ. “Γύτερα χύνεται στόν ποταμό “Ερμό πού ἐκβάλλει στή θάλασσα. Στίς ὅχθες τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ καὶ στήν ἀγορά συναθροίστηκαν νά ἀμυνθοῦν. Οἱ “Ιωνες, βλέποντας ἔνα μέρος τοῦ ἐχθροῦ ἔτοιμο ν' ἀμυνθεῖ καὶ ἀλλο ἴσχυρότερο ἔτοιμο νά τούς ἐπιτεθεῖ, φοβήθηκαν καὶ ὑποχώρησαν στόν Τμῶλο καὶ, ὅταν νύχτωσε, γύρισαν πίσω στά καράβια τους.

102. Ἔτσι πυρπολήθηκαν οἱ Σάρδεις καὶ ὁ ναός μιᾶς τοπικῆς θεᾶς, τῆς Κυβέρνης, κι αὐτό εἶχαν στό νοῦ τους οἱ Πέρσες ἀργότερα, ὅταν γιὰ ἀντεκδίκηση ἔκαψαν τούς ναούς τῶν Ἐλλήνων. “Οταν ἔγιναν αὐτά καὶ τά πληροφορήθηκαν οἱ Πέρσες, πού ἦταν πέρα ἀπό τόν ποταμό “Αλη, συγκεντρώθηκαν καὶ πῆγαν νά βοηθήσουν τούς Λυδούς. Τούς “Ιωνες δέν τούς βρῆκαν πιά στίς Σάρδεις, ἀλλά τούς κυνήγησαν κατά πόδι καὶ τούς ἔφτασαν στήν “Εφεσο. Οἱ “Ιωνες τούς ἀντιτάχθηκαν καὶ πολέμησαν, ἀλλά νικήθηκαν οἰκτρά. Οἱ Πέρσες σκότωσαν πολλοὺς καὶ ὀνομαστούς καὶ μεταξύ τους καὶ τόν Εύαλκιδη, στρατηγό τῶν Ἐρετρίέων πού εἶχε κερδίσει πολλά στεφάνια σέ ἀγῶνες καὶ τόν εἶχε ἔξυμνήσει πολύ ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος**. “Οσοι “Ιωνες γλίτωσαν ἀπό τή μάχη, σκορπίστηκαν στίς διάφορες πολιτείες.

* Τό σηματικότερο ονόμα της Πακτωλού είναι η Καστορία, η οποία παραπομπή είναι το Καστοριό της Ελλάδας.

** Περίφημος ποιητής πού γράψει τό ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα γιὰ τοὺς Σπαρτιάτες στίς Θερμοπύλες.

103. "Ετσι λοιπόν πολέμησαν τότε, ἀλλά ὑστερα οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκατέλειψαν ἐντελῶς τούς Ἰωνες καὶ ἐνῶ ὁ Ἀρισταγόρας τούς παρακαλοῦσε κι ἔστελνε πολλούς ἀπεσταλμένους, τοῦ ἀποκριθήκαν ὅτι δέ θά τούς βοηθήσουν. Οἱ Ἰωνες, παρ' ὅλο πού στερήθηκαν τῇ συμμαχίᾳ τῶν Ἀθηναίων, δέ σταμάτησαν τίς προετοιμασίες τους γιὰ νά πολεμήσουν τό βασιλιά· σέ τέτοι σημεῖο εἶχαν φτάσει οἱ σχέσεις τους μέ τόν Δαρεῖον. Πῆγαν μέ στόλο στόν Ἐλλήσποντο καὶ μπόρεσαν νά πάρουν μέ τό μέρος τους τό Βυζάντιο καὶ ὅλες τίς ἄλλες πόλεις τῆς περιοχῆς. Ἔπειτα βγῆκαν ἀπό τόν Ἐλλήσποντο καὶ κατάφεραν νά προσεταιριστοῦν τό μεγαλύτερο μέρος τῆς Καρίας. Ἀκόμη καὶ ἡ Καῦνος, πού πρώτα δέν ἤθελε νά γίνει σύμμαχός τους, δέχτηκε, ὅταν ἔκαψαν τίς Σάρδεις.

Κεφ. 105. Θυμός τοῦ Δαρείου

105. "Οταν δὲ Δαρεῖος ἔμαθε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἰωνες εἶχαν κυριεύει καὶ εἶχαν κάψει τίς Σάρδεις καὶ ὅτι ψυχὴ ὅλης αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας καὶ τῆς συνεργασίας ἦταν ὁ Μιλήσιος Ἀρισταγόρας, λένε ὅτι δέν ἔκανε κανένα λόγο γιά τούς Ἰωνες, γιατί ἤξερε καλά ὅτι δέ θά ἔμεναν ἀτιμώρητοι γιά τήν ἐκδίκησή τους, ἀλλά ρώτησε ποιοί εἶναι οἱ Ἀθηναῖοι. "Οταν τόν πληροφόρησαν, ζήτησε τό τόξο του, πέρασε ἔνα βέλος καὶ τόξεψε πρός τόν οὐρανό, λέγοντας, καθώς πετοῦσε τό βέλος στόν ἀέρα: «Δία, δές μοῦ δοθεῖ χάρη νά ἐκδικηθῶ τούς Ἀθηναίους». Καὶ ἀφοῦ τὸ εἶπε διέταξε ἔναν ὑπηρέτη του νά τοῦ λέει τρεῖς φορές πρίν ἀπό τό δεῖπνο: «Δέσποτα, μή λησμονεῖς τούς Ἀθηναίους».

Κεφ. 106 - 126. Ἡ ἐπανάσταση τῆς Ἰωνίας ἀποτυχαίνει. Ὑποτάσσεται καὶ ἡ Κύπρος.

ΕΡΑΤΩ

6

Κεφ. 1-42. Συνέπειες τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἰωνίας. Ὑποτάσσονται τά νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ οἱ πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου.

Κεφ. 43-45. Πρώτη περσική ἐκστρατεία στήν Ἐλλάδα μὲ ἀρχηγό τὸν Μαρδόνιο.—Καταστροφή τοῦ στόλου στόν Ἀθωνα

43. Μέ τὴν ἄνοιξη, ἐνῶ οἱ ἄλλοι στρατηγοί εἶχαν ἀπολυθεῖ ἀπό τό βασιλιά, ὁ Μαρδόνιος τοῦ Γωβρύα κατέβαινε στήν παράλια περιοχή, ἔχοντας στίς διαταγές του πάρα πολὺ μεγάλο στρατό καὶ πολὺ μεγάλο στόλο. Ὁ Μαρδόνιος ἦταν νέος καὶ μόλις εἶχε παντρευτεῖ τήν κόρη τοῦ Δαρείου Ἀρτοζώστρα. "Οταν ὁ Μαρδόνιος ἔφτασε στήν Κιλικία, μπῆκε σ' ἕνα καράβι καὶ ξεκίνησε μέ τόν ὑπόλοιπο στόλο, ἐνῶ ἄλλοι ἀξιωματικοί ὅδηγοῦσαν τό πεζικό στόν Ἑλλήσποντο. Καθώς παρέπλεε τίς ἀσιατικές ἀκτές, ὁ Μαρδόνιος ἔφτασε στήν Ἰωνία. Ἐδῶ θ' ἀναφέρω κάτι πολύ σπουδαῖο γιά ὅσους "Ἑλλήνες δέν πιστεύουν ὅτι ὁ Ὄτανης στό συμβούλιο τῶν ἔφτά Περσῶν εἶπε ὅτι ἔπρεπε νά ἐγκαθιδρυθεῖ δημοκρατία στήν Περσία. Ὁ Μαρδόνιος ἔδιωξε ὅλους τούς τυράννους κι ἐγκατέστησε δημοκρατίες σ' ὅλες τίς πολιτεῖες. Μετά πῆγε στόν Ἑλλήσποντο. "Οταν συγκεντρώθηκαν πολλά καράβια καὶ πάρα πολύς στρατός, πέρασαν μέ τά καράβια τόν Ἑλλήσποντο καὶ διασχίζοντας τήν Εύρωπη πορεύονταν ἐναντίον τῆς Ἐρέτριας καὶ τῆς Ἀθήνας.

44. Οἱ δύο αὐτές πολιτεῖες ἦταν τό πρόσχημα τῆς ἐκστρατείας,

ἐνῶ σκοπός τους ἦταν νά ώποτάξουν ὅσο περισσότερες ἐλληνικές πολιτεῖς μποροῦσαν. Μέ το στόλο τους ὑπέταξαν τή Θάσο, πού δέν ἀντιστάθηκε καὶ μέ το πεζικό τους πρόσθεσαν καὶ τοὺς Μακεδόνες στοὺς ἄλλους ὑπόδουλους λαούς πού εἶχαν κιόλας κατακτήσει. “Ολες τίς φυλές πού βρίσκονται πρὶν ἀπό τή Μακεδονία τίς εἶχαν κιόλας ὑποδουλώσει. ’Από τή Θάσο ὁ στόλος ζεκίνησε ἀκολουθώντας τίς ἀκτές ὡς τήν πολιτεία ”Ακανθο καὶ ἀπό ἐκεῖ προγώρησαν πρὸς τὸν ”Αθωνα. ’Ενω τὸν παρέπλεαν, ἀρχισε νά φυσάει βοριάς ἔξαιρετικά δυνατός καὶ σκόρπισε τό στόλο τους, ρίχνοντας πολλά καράβια στά βράχια τοῦ ”Αθωνα. Λέγεται ὅτι τά καράβια πού καταστράφηκαν ἦταν τριακόσια καὶ ὅτι χάθηκαν περισσότεροι ἀπό εἴκοσι χιλιάδες ἄνθρωποι. ’Επειδή γύρω ἀπό τὸν ”Αθωνα ἡ θάλασσα εἶναι γεμάτη ἀπό θαλάσσια θηρία, ἄλλους τοὺς κομμάτιασαν τά θηρία αὐτά, ἄλλοι σκοτώθηκαν ἀπάνω στά βράχια, ἄλλοι δέν ἤζεραν νά κολυμπήσουν καὶ πνίγηκαν καὶ ἄλλοι πέθαναν ἀπό τό κρύο.

45. Αὐτά ἔπαθε ὁ στόλος τους. ’Ο Μαρδόνιος καὶ ὁ στρατός στρατοπέδευαν στή Μακεδονία καὶ ἐκεῖ νύχτα τούς ἔκαναν ἐπίθεση οἱ Βρύγοι Θράκες. Οἱ Βρύγοι σκότωσαν πολλούς καὶ τὸν ἕδιο τὸν Μαρδόνιο τὸν τραυμάτισαν, δέν μπόρεσαν ὅμως ν' ἀποφύγουν τήν ὑποδούλωση, γιατί ὁ Μαρδόνιος δέν ἐγκατέλειψε τά μέρη αὐτά, παρά ἀφοῦ τούς ὑποδούλωσε. ’Αφοῦ τούς ὑπέταξε, πῆρε τό στρατό του καὶ γύριζε πίσω, ὕστερα ἀπό τό πάθημα τοῦ πεζικοῦ του ἀπό τούς Βρύγους καὶ τήν καταστροφή τοῦ στόλου του στόν ”Αθωνα. ”Ἐτσι, μετά τήν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας τό ἐκστρατευτικό σῶμα γύρισε πίσω στήν ’Ασία.

Κεφ. 46 - 93. Διάφορα γεγονότα στήν ’Ελλάδα. ”Ἐριδες μεταξύ ἐλληνικῶν πόλεων. Προετοιμασίες δεύτερης περσικῆς ἐκστρατείας στήν ’Ελλάδα.

Κεφ. 94 - 97, 99 - 103. Δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν στήν ’Ελλάδα. Οἱ Πέρσες ἀποβιβάζονται στό Μαραθώνα

94. Οἱ ’Αθηναῖοι βρίσκονταν σέ πόλεμο μέ τούς Αἰγινῆτες, ἐνῶ ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν προετοιμαζόταν, ἀφοῦ μάλιστα εἶχε τόν ὑπηρέτη

πού τοῦ θύμιζε πάντα νά μήν ξεχνᾶ τοὺς Ἀθηναίους, καὶ τοὺς Πειστούς στρατίδες πού ἤταν κοντά του καὶ τοῦ κακολογοῦσαν τοὺς Ἀθηναίους. 'Εκτός ἀπ' αὐτό ὁ Δαρεῖος εἶχε σκοπό νά υποδουλώσει τὴν Ἑλλάδα μέ πρόφαση ὅτι ἐπιτίθεται ἐναντίον ἑκείνων πού δέν εἶχαν δώσει «γῆν καὶ ὕδωρ». Τὸν Μαρδόνιο, πού εἶχε ἀποτύχει στήν πρώτη ἐκστρατεία, τὸν ἔπαψε ἀπό στρατηγό, καὶ ὅρισε ἄλλους στρατηγούς γιά τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Ἐρέτριας καὶ τῆς Ἀθήνας. 'Ηταν ὁ Μῆδος Δάτης καὶ ὁ Ἀρταφέρνης, γιός τοῦ Ἀρταφέρνη, ἀνιψιός του. Τούς ἔδωσε ἐντολή νά ἔξανδραποδίσουν τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Ἐρέτρια καὶ νά τοῦ φέρουν μπροστά του τά ἀνδράποδα.

95. Οἱ διορισμένοι ἀπό τό βασιλιά στρατηγοί πορεύονταν καὶ ἔφτασαν στήν πεδιάδα τῶν Ἀλῶν, στήν Κυλικία μέ στρατό πολύ καὶ καλά ἐφοδιασμένο. 'Ἐνῶ στρατοπέδευαν ἔκει, ἔφτασε καὶ ἐνώθηκε μαζί τους ὁ στόλος ὀλόκληρος, πού εἶχε διαταχτεῖ κάθε πόλη νά ἐτοιμάσει, καθώς καὶ τά καράβια γιά τή μεταφορά τῶν ἵππων, πού ὁ Δαρεῖος εἶχε δώσει ἐντολή στούς φόρου ὑποτελεῖς του νά τά ἐτοιμάσουν ἔνα χρόνο πρίν. 'Επιβίβασαν τά ἄλογα στά τελευταῖα καὶ τό πεζικό στά ἄλλα πλοῖα καὶ ξεκίνησαν μέ ἔξακόσιες τριήρεις γιά τήν Ἰωνία. Δέν τράβηξαν παραλιακά, μέ κατεύθυνση τόν Ἑλλήσποντο καὶ τή Θράκη, ἀλλά ξεκινώντας ἀπό τή Σάμο ἔπλεαν ἀνάμεσα ἀπό τά νησιά πού βρίσκονται κοντά στήν Ἰκαρία. Φοβόνταν, νομίζω, νά περιπλέουσουν τόν Ἀθωνα, ἐπειδή τόν προηγούμενο χρόνο, πού τό ἐπιχείρησαν, ἔπαθαν μεγάλη συμφορά. 'Αλλά καὶ ἡ Νάξος τούς ἀνάγκαζε σ' αὐτόν τό δρόμο, γιατί δέν τήν εἶχαν ἀκόμα κυριέψει.

96. "Οταν πέρασαν τό Ἰκάριο πέλαγος καὶ ἔφτασαν στή Νάξο (ἥταν ὁ πρῶτος ἀντικειμενικός σκοπός τῆς ἐκστρατείας τῶν Περσῶν), οἱ Νάξιοι, οἱ ὅποιοι δέν εἶχαν ξεχάσει τί εἶχαν πάθει τήν πρώτη φορά, ἔφυγαν στά βουνά καὶ οὔτε ἀντιστάθηκαν. Οἱ Πέρσες ὑποδούλωσαν ὅσους ἔπιασαν κι ἔβαλαν φωτιά καὶ στούς ναούς καὶ στήν πολιτεία. "Γιστερά ἔφυγαν γιά τ' ἄλλα νησιά.

97. 'Ἐνῶ οἱ Πέρσες τά ἔκαναν αὐτά, οἱ Δήλιοι ἐγκατέλειψαν τή Δῆλο καὶ κατέφυγαν στήν Τῆνο. "Οταν ὁ στόλος πλησίασε στή Δῆλο, ὁ Δάτης πού προπορεύόταν, δέν ἄφησε τά καράβια νά πιάσουν στό νησί, ἀλλά τά ἔστειλε στή Ρήνεια. "Οταν πληροφορήθηκε ποῦ ἤταν οἱ Δήλιοι,

τούς ἔστειλε κήρυκα καὶ τούς μήνυσε τά ἔξης: «”Ανθρωποι ἵεροι, γιατί φύγατε ἀφοῦ δέν ξέρετε κάν τούς σκοπούς μου; ’Εγώ ὁ Ἰδιος ἔχω ἀρχετή φρόνηση καὶ οἱ ἐντολές τοῦ βασιλιὰ μου εἰναι, νά μήν πάθει τίποτε ὁ τόπος ὅπου γεννήθηκαν δυό θεοί, οὔτε ὁ τόπος οὔτε οἱ κάτοικοι. Λοιπόν, γυρίστε τώρα στά σπίτια σας καὶ μείνετε στό νησί σας». Αὐτά μήνυσε μέ κήρυκα στούς Δηλίους καὶ μετά διέταξε κι ἔβαλαν τριακόσια τάλαντα λιβανωτό ἀπάνω στό βωμό καὶ θυμίασε.

98. ’Αφοῦ τά ἔκανε αὐτά ὁ Δάτης, ἔφυγε μέ τόν στόλο πρῶτα γιά τήν Ἐρέτρια, ἔχοντας μαζί του καὶ Ἰωνες καὶ Αἰολεῖς. Μετά τήν ἀναγώρησή του ἔγινε σεισμός στή Δῆλο γιά πρώτη φορά, ὅπως ἔλεγχαν οἱ Δῆλιοι, καὶ τελευταίᾳ ὡς σήμερα. “Ισως αὐτό νά ἤταν ἔνα σημεῖο μέ τό δόποιο ὁ θεός ἔδειχγε στούς ἀνθρώπους τά μελλούμενα κακά. ”Οσο βασίλευαν ὁ Δαρεῖος τοῦ Υστάσπη καὶ ὁ γιός του Ξέρξης καὶ ὁ ἔγγονός του ’Αρταξέρξης, στίς τρεῖς αὐτές γενεές, ἡ Ἑλλάδα ἔπαθε περισσότερα κακά παρά στίς είκοσι γενεές πρίν ἀπό τό Δαρεῖο. Πολλά ἀπό τά κακά αὐτά εἶχαν αἰτία τούς Πέρσες καὶ ἄλλα εἶχαν αἰτία τούς πολέμους πού ἔκαναν μεταξύ τους οἱ κορυφαῖες πολιτεῖες τῆς Ἑλλάδος. ”Ετσι δέν είναι διόλου περίεργο πού σείστηκε ἡ Δῆλος, ἡ ὁποία ποτέ πρίν δέν είχε σειστεῖ. Σ’ ἔνα γρησμό λεγόταν γιά τή Δῆλο:

Θά σείσω τήν Δῆλο πού δέ σείστηκε ποτέ.

Στή γλώσσα μας τά ὀνόματα τῶν βασιλιάδων αὐτῶν σημαίνουν, Δαρεῖος: ὁ δραστήριος, Ξέρξης: ὁ πολεμιστής, ’Αρταξέρξης: ὁ μεγάλος πολεμιστής: καὶ καλά θά ἔκαναν οἱ Ἑλληνες νά τούς ὀνομάζουν ἔτσι στή γλώσσα τους.

99. ”Οταν οἱ βάρβαροι ἔφυγαν ἀπό τή Δῆλο, ἔπιασαν στ’ ἄλλα νησιά, ὅπου πῆραν στρατό καὶ ὁμήρους, παιδιά νησιωτῶν. ”Οταν, περιπλέοντας τά νησιά, ἔφτασαν στήν Κάρυστο (ἐπειδή οἱ Καρύστιοι δέν ἔδωσαν ὁμήρους καὶ ἔλεγχαν ὅτι ἡ πολιτεία τους δέν θά ἔπαιρνε μέρος σέ ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν γειτόνων της, ἐννοώντας τήν Ἐρέτρια καὶ τήν ’Αθηνα), οἱ Πέρσες τούς πολιόρκησαν καὶ ρήμαζαν τή γῆ τους, ὡσότου καὶ οἱ Καρύστιοι ἀναγκάστηκαν ν’ ἀσπαστοῦν τή θέληση τῶν Περσῶν.

100. ”Οταν οἱ Ἐρετριεῖς πληροφορήθηκαν ὅτι ἡ ἐκστρατεία στρε-

φόταν ἐναντίον τους, ζήτησαν ἀπό τούς Ἀθηναίους νά τούς βοηθήσουν. Οι Ἀθηναῖοι δέν τούς ἀρνήθηκαν βοήθεια καί τούς ἔστειλαν τούς τέσσερις χιλιάδες κληρούχους, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στά χωράφια τῶν «ἰπποβοτῶν»* Χαλκιδέων. Οἱ Ἐρετριεῖς ὅμως δέν εἶχαν σταθερή ἀπόφαση, γιατί ἐνā ζητοῦσαν βοήθεια ἀπό τήν Ἀθήνα, μελετοῦσαν δύο δαφορετικά σχέδια. Μερικοί ἀπ' αὐτούς ἤθελαν νά ἐγκαταλείψουν τήν πόλη καί νά καταφύγουν στά βουνά τῆς Εὔβοιας. “Ἄλλοι, λογαριάζοντας ὅτι θά εἶχαν νά ὠφεληθοῦν ἀπό τούς Πέρσες, σχεδίαζαν προδοσία. Τά ἔμαθε αὐτά ἔνας ἀπό τούς πιό σπουδαίους Ἐρετριεῖς, ὁ Αἰσχίνης τοῦ Νόθωνα, τά εἶπε ὅλα στούς Ἀθηναίους πού εἶχαν ἔρθει καί τούς συμβούλεψε νά γυρίσουν στόν τόπο τους γιά νά μήν καταστραφοῦν κι αὐτόλ. Καί οἱ Ἀθηναῖοι ἀκούσαν τή συμβουλή τοῦ Αἰσχίνη.

101. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπόν πέρασαν στόν Ωρωπό κι ἔτσι σώθηκαν. Οἱ Πέρσες ἦρθαν ἀπό θάλασσα καί ἔφεραν στήν Ἐρετρική γῆ, στίς τοποθεσίες Ταμύνες, Χοιρέες καί Αἰγίλια. Μόλις κατέλαβαν αὐτά τά μέρη, ἀποβίβασαν ἀμέσως ἵππικό κι ἐτοιμάζονταν νά κάνουν ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ ἔχθροῦ. Ἄλλα οἱ Ἐρετριεῖς δέν εἶχαν σκοπό νά βγοῦν καί νά δώσουν μάχη. ‘Η κύρια φροντίδα τους ἦταν πῶς νά προστατέψουν τά τείχη τους, γιατί εἶχε ὑπερνικήσει ἡ γνώμη νά μήν ἐγκαταλείψουν τήν πόλη. “Εγιναν πολλές ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ τείχους καί ἐπί ἔξι μέρες σκοτώνονταν πολλοί κι ἀπό τίς δύο μεριές· ἀλλά τήν ἔβδομη μέρα ὁ Εύφορβος τοῦ Ἀλκιμάχου καί ὁ Φίλαγρος τοῦ Κυνέα, ἀπό τούς πιό σπουδαίους πολίτες, πρόδωσαν τήν πόλη στούς Πέρσες. ‘Εκεῖνοι τότε μπήκαν μέσα, σύλησαν τούς ναούς καί τούς ἔκαψαν, ἐκδικούμενοι γιά τούς ναούς πού εἶχαν καεῖ στίς Σάρδεις, καί ὑποδούλωσαν τόν πληθυσμό κατά τίς ἐντολές τοῦ Δαρείου.

102. ‘Αφοῦ κυρίεψαν τήν Ἐρέτρια, ἔμειναν ἐκεῖ λίγες μέρες καί ὑστερα ἔκεινησαν γιά τήν Ἀττική, γεμάτοι ἐνθουσιασμό, νομίζοντας ὅτι θά κάμουν καί στούς Ἀθηναίους τά δσα εἶχαν κάμει στούς Ἐρετριεῖς. ‘Ἐπειδή ὁ Μαραθών εἶναι τό καλύτερο μέρος τῆς Ἀττικῆς γιά νά κινηθεῖ ἵππικό καί βρίσκεται πολύ κοντά στήν Ἐρέτρια, ἐκεῖ ὀδήγησε τούς Πέρσες ὁ Ἰππίας τοῦ Πείσιστράτου.

* Ἰπποβότες (=ἱπποτρόφοι). τάξη εὐγενῶν στή Χαλκίδα, πού ἦταν πολύ πλούσιοι καί σέ θέση νά τρέφουν (βόσκουν) πολλά ἄλογα.

103. "Οταν τό πληροφορήθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἔστειλαν καὶ αὐτοὶ στρατό στὸν Μαραθώνα. Ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ ἦταν δέκα στρατηγοί. Ὁ δέκατος ἦταν ὁ Μιλτιάδης, γιος τοῦ Κίμωνα τοῦ Στησαγόρα, πού ἀναγκάστηκε νά φύγει ἀπό τὴν Ἀθήνα γιά νά σωθεῖ ἀπό τὸν Πεισίστρατο τοῦ Ἰπποκράτη. Κι ἐνῶ δὲ Κίμων ἦταν ἔξοριστος, συνέβηκε νά νικήσει στοὺς Ὀλυμπιακοὺς στὸ τέθριππο. Τήν ἵδια νίκη εἶχε ἐπιτύχει καὶ ὁ ὁμομήτριος ἀδελφός του Μιλτιάδης. Στήν ἐπόμενη Ὀλυμπιάδα εἶχε πάλι νικήσει μέ τὰ ἵδια ἄλογα, ἀλλά δέχτηκε ν' ἀνακηρυχθεῖ νικητῆς ὁ Πεισίστρατος, καὶ χαρίζοντάς του τὴ νίκη μπρόβεσε νά γυρίσει στήν Ἀθήνα μέ ἐγγύηση γιά τὴ ζωή του. Ἀφοῦ νίκησε καὶ ἄλλη φορά στήν ἐπόμενη Ὀλυμπιάδα μέ τὰ ἵδια ἄλογα, τὸν σκότωσαν οἱ γιοί τοῦ Πεισίστρατου, ὅταν ὁ Πεισίστρατος δέν ὑπῆρχε πιά. Ἐβαλαν ἀνθρώπους τους καὶ τὸν παραφύλαξαν τὴ νύχτα κοντά στὸ πρυτανεῖο. Ὁ τάφος τοῦ Κίμωνα βρίσκεται μπροστά στήν πόλη, πέρα ἀπό τὴν ὄδό πού περνάει ἀπό τὸ προάστιο πού δονομάζεται Κοίλη*. Τὰ ἄλογα πού τοῦ ἔδωσαν τρεῖς Ὀλυμπιακές νίκες τά θεαύσαν ἀπέναντί του. Καὶ τὰ ἄλογα τοῦ Εὐαγόρα τοῦ Λακεδαιμόνιου νικησαν τρεῖς φορές, ἀλλά περισσότερες νίκες δέ νικησαν ἀλλά ἄλογα. Ὁ μεγαλύτερος γιος τοῦ Κίμωνα, ὁ Στησαγόρας, ἦταν τότε στὴ Χερσόνησο κοντά στὸ θεῖο του Μιλτιάδη, ὁ νεώτερος ἦταν μέ τὸν Κίμωνα στήν Ἀθήνα καὶ εἶχε τό δνομα τοῦ Μιλτιάδη, πού εἶχε ιδρύσει τὴν ἀποικία στὴ Χερσόνησο.

Κεφ. 105 - 117. 'Η Μάχη στό Μαραθώνα

105. Πρίν φύγουν οἱ στρατηγοί ἀπό τὴν Ἀθήνα γιά τό Μαραθώνα, ἔστειλαν στὴ Σπάρτη ἔναν κήρυκα, τὸν Φειδιππίδη, πού ἦταν ταχυδρόμος στὸ ἐπάγγελμα. Καθὼς εἶπε ὁ ἵδιος ὁ Φειδιππίδης στοὺς Ἀθηναίους, ὅταν βρισκόταν στὸ δρός Παρθένιο, πάνω ἀπό τὴν Τεγέα, συναντήθηκε μέ τό θεό Πάνα, πού τὸν φώναξε μέ τό δνομά του καὶ τοῦ παράγγειλε νά ρωτήσει τοὺς Ἀθηναίους γιατί δέν τὸν τιμοῦν καθόλου, ἐνῶ αὐτός ἦταν εὐνοϊκός μαζί τους καὶ τοὺς εἶχε φανεῖ πολλές φορές χρήσιμος καὶ θά τοὺς φαινόταν καὶ στὸ μέλλον. Καὶ ὅλα αὐτά, ὅταν ἀποκαταστάθηκαν πιά τὰ πράγματα, οἱ Ἀθηναῖοι τά πίστεψαν καὶ ἰδρυσαν ναό στὸν Πάνα κάτω ἀπό τὴν ἀκρόπολη. Ἀπό τὴν παραγγελία αὐτή καὶ ὕστερα τὸν τιμοῦν κάθε χρόνο μέ θυσία καὶ λαμπαδηφορία.

* Νοτιανατολική συνοικία τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας.

106. Ό Φειδιππίδης, αὐτός πού στάλθηκε ἀπό τοὺς στρατηγούς, τότε πού εἶπε ὅτι συναντήθηκε μέ τὸν Πάνα, τὴν ἐπόμενη τῆς ἀναχώρησής του ἔφτασε στὴ Σπάρτη. Πῆγε καὶ βρῆκε τοὺς ἄρχοντες καὶ τοὺς εἶπε: «Λακεδαιμονίοι, οἱ Ἀθηναῖοι σᾶς ζητοῦν βοήθεια. Μήν ἀνέχθεῖτε μιὰ πόλην ἀρχαιότατη στὴν Ἐλλάδα νά ὑποδουλωθεῖ στοὺς βαρβάρους. Ἡ Ἐρέτρια ἔχει κιόλας ὑποδουλωθεῖ καὶ ἡ Ἐλλάδα ἔγινε ἀσθενέστερη κατά μιὰ σπουδαία πολιτεία». Ό Φειδιππίδης τοὺς εἶπε τὰ ὅσα εἶχε ἐντολή νά πεῖ καὶ οἱ Λακεδαιμονίοι ἀποφάσισαν νά βοηθήσουν τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλά δέν τοὺς ἤταν δυνατό νά στείλουν ἀμέσως βοήθεια, γιά νά μήν παραβοῦν τό ἔθιμο. Ἡταν ἡ ἔνατη μέρα τοῦ μήνα καὶ εἶπαν ὅτι δέ θά ξεκινοῦσαν σ' ἐκστρατεία τὴν ἔνατη τοῦ μήνα, γιατί δέν ἤταν πανσέληνος.

107. Οἱ Σπαρτιάτες λοιπόν περίμεναν τὴν πανσέληνο, ἐνῶ ὁ Ἰππίας ὁδηγοῦσε τοὺς βαρβάρους στὸν Μαραθώνα. Τὴν προηγούμενη νύχτα εἶχε δεῖ στ' ὄνειρό του ὅτι κοιμόταν μέ τῇ μάνα του. Συμπέρανε ἀπό τὸ ὄνειρο ὅτι, δταν πάει στὴν Ἀθήνα, θά πάρει τὴν ἔξουσία καὶ ὅτι θά τελειώσει ὑπέργηρος πιά ἐκεῖ τῇ ζωῇ του. Αὐτό τό συμπέρασμα ἔβγαλε ἀπό τό ὄνειρο. «Ἐδωσε ὁδηγίες στοὺς Πέρσες ν' ἀφήσουν τοὺς Ἐρετριεῖς δούλους στό νησί πού ὄνομαζεται Αἰγιλία καὶ ἀνήκει στοὺς Στυρεῖς καὶ νά πάνε ν' ἀγκυροβολήσουν τά καράβια τους στὸν Μαραθώνα. «Οταν βγῆκαν στή στεριά οἱ βάρβαροι, τοὺς παρέταξε. Ἐνῶ τοὺς παρέτασσε ἄρχισε νά φταρνίζεται καὶ νά βήχει πολὺ πιό δυνατά ἀπό δ, τι συνήθως· κι ἐπειδή ἤταν κιόλας πολὺ γέρος καὶ τά περισσότερα ἀπό τά δόντια του κουνιόνταν, ἀπό τό δυνατό βήχα ἔνα δόντι του ἔπεσε στὴν ἄμμο. Προσπάθησε ἐπίμονα νά τό βρεῖ. Ἀλλά καθώς δέν ἔβρισκε τό δόντι, ἀναστέναξε καὶ εἶπε στοὺς γύρω του. «Ἡ γῆ αὐτή δέν εἶναι δική μας, οὔτε καὶ θά μπορέσουμε νά τὴν ὑποτάξουμε. «Οσος τόπος μοῦ ἀναλογεῖ, τὸν πῆρε τό δόντι μου».

108. «Ετσι θεώρησε ὁ Ἰππίας ὅτι ἐπαληθεύτηκε τ' ὄνειρό του. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν παραταχθεῖ στὸ τέμενος τοῦ Ἡρακλῆ καὶ ἐκεὶ πῆγαν νά τοὺς βοηθήσουν μέ ὅλες τους τίς δυνάμεις οἱ Πλαταιεῖς, πού εἶχαν κιόλας στενές φυλικές σχέσεις μέ τοὺς Ἀθηναίους, οἱ όποιοι πάλι εἶχαν κάνει πολλά γ' αὐτούς. Πιεζόμενοι πολὺ ἀπό τοὺς Θηβαίους, οἱ Πλαταιεῖς εἶχαν πρῶτα προσφερθεῖ στοὺς Λακεδαιμονίους καὶ στὸν Κλεομένη τοῦ Ἀναξανδρίδη, πού ἔτυχε νά βρίσκονται στὴν περιοχὴ· ἀλλά οἱ Λακεδαι-

μόνιοι ἀπορρίποντας τήν προσφορά τούς εἶπαν: «Ἐμεῖς κατοικοῦμε μαχαιριά ἀπό σᾶς καὶ ἡ βοήθειά μας θά σᾶς ἔρχεται ἄκαιρα. Θά ύπάρχει καιρός νά σᾶς ὑποδουλώσουν πολλές φορές, προτοῦ κάν ἐμεῖς τό πληροφορθοῦμε. Σᾶς συμβουλεύουμε λοιπόν νά προσφερθεῖτε στούς Ἀθηναίους, πού εἶναι γείτονές σας καὶ θά μποροῦν νά σᾶς βοηθήσουν». Αύτά συμβούλευαν οἱ Λακεδαιμόνιοι τούς Πλαταιεῖς ὅχι ἀπό ἀγαθά αἰσθήματα, ἀλλά ἐπειδὴ ἥθελαν νά ἔχουν οἱ Ἀθηναῖοι προστριβές μέ τούς Βοιωτούς. Αύτά τούς συμβούλεψαν λοιπόν οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Πλαταιεῖς ἀκολούθησαν τή συμβουλή. «Οταν οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαναν θυσίες στούς δώδεκα θεούς, οἱ Πλαταιεῖς κάθισαν ικέτες στό βωμό καὶ προσφέρθηκαν στούς Ἀθηναίους. Οταν τά πληροφορθήθηκαν οἱ Θηβαῖοι, ἔξεστράτευσαν ἐναντίον τῶν Πλαταιέων, τούς ὅποίους οἱ Ἀθηναῖοι βοήθησαν. Κι ἐνῶ ἐπρόκειτο νά γίνει σύγκρουση, μερικοί Κορίνθιοι πού ἔτυχε νά εἶναι ἔκει, μπῆκαν στή μέση καὶ τούς συμφιλίωσαν, ὅρίζοντας τά σύνορα τῆς περιοχῆς, μέ τόν ὄρο οἱ Θηβαῖοι ν' ἀφήσουν ἀνενόχλητους δύσους Βοιωτούς δέν ἥθελαν νά μετέχουν στό κοινό τῶν Βοιωτῶν. Αύτά ἀποφάσισαν οἱ Κορίνθιοι κι ἔφυγαν. Ἀλλά οἱ Βοιωτοί τή στιγμή πού ἀποσύρονταν οἱ Ἀθηναῖοι, τούς ἔκαμαν ἐπίθεση, μά νικήθηκαν στή μάχη. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι πέρασαν τά σύνορα πού οἱ Κορίνθιοι είχαν ὅρισει γιά τούς Πλαταιεῖς καὶ ὅρισαν τόν Ἀσωπό ποταμό καὶ τίς Υσιές ώς σύνορο τῶν Θηβαίων πρός τούς Πλαταιεῖς. «Ἔτσι λοιπόν προσφέρθηκαν οἱ Πλαταιεῖς στούς Ἀθηναίους καὶ πῆγαν τότε νά τούς βοηθήσουν στόν Μαραθώνα.

109. Οἱ γνῶμες τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν διχάζονταν, γιατί μερικοί δέν ἥθελαν νά δώσουν μάχη, ἐπειδὴ ὁ στρατός τους ἦταν μικρός γιά ν' ἀντιπαραταχτεῖ στή στρατιά τῶν Μήδων, ἐνῶ ἄλλοι, μέ τό Μιλτιάδη, ἥθελαν νά δώσουν τή μάχη. Καθώς διχάστηκαν, νικοῦσε ἡ χειρότερη γνώμη. Τότε ἦταν κι ἔνας ἐνδέκατος ψηφοφόρος πού ἐκλεγόταν ἀπό τούς Ἀθηναίους γιά νά εἶναι πολέμαρχος (ἄλλοτε οἱ Ἀθηναῖοι ἔδιναν στόν πολέμαρχο ἵση ψῆφο μέ τούς στρατηγούς). Τότε πολέμαρχος ἦταν ὁ Καλλίμαχος ἀπό τίς Ἀφίδνες*. Πῆγε καὶ τόν βρῆκε ὁ Μιλτιάδης καὶ τοῦ εἶπε τά ἔξης: «Ἀπό σένα, Καλλίμαχε, ἔξαρτάται ἡ νά υποδουλώσεις τήν Ἀθήνα ἡ νά τήν κάμεις ἐλεύθερη πολιτεία καὶ νά ἀφήσεις ἕτσι μνήμη δοξασμένη, τέτοια πού οὕτε ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων δέν ἄφησαν.

* Η σημερινή κοινότητα τής Ἀττικῆς Ἀφίδνες, πού εἶναι γνωστή ώς Κιούρκα (τά).

Γιατί ἀπό τότε πού ὑπάρχουν οἱ Ἀθηναῖοι, τώρα δικτέρευον τόν μεγαλύτερο κίνδυνο. "Αν ὑποκύψουν στούς Μήδους εἶναι φανερό τί θά πάθουν, ὅταν παραδοθοῦν στόν Ἰππία. "Αν ὅμως ἡ πόλη νικήσει, τότε μπορεῖ νά γίνει ἡ πρώτη ἀπό τίς ἐλληνικές πόλεις. Καὶ τώρα θά σου πῶς πῶς εἶναι δυνατά αὐτά καὶ πῶς ἐσύ μπορεῖς ν' ἀποφασίσεις. Εἴμαστε δέκα στρατηγοί καὶ οἱ γνῶμες μας ἔχουν διχαστεῖ καὶ οἱ μισοὶ λένε νά δώσουμε μάχη, οἱ ἄλλοι λένε ὅχι. "Αν δέ δώσουμε μάχη, φοβᾶμαι ὅτι θά πέσει μεγάλη διχόνια, πού θά κλονίσει τό φρόνημα τῶν Ἀθηναίων καὶ θά μηδίσουν. "Αν δώσουμε μάχη προτοῦ πέσει τέτοια διχοστασία ἀνάμεσα στούς Ἀθηναίους, τότε, ἂν οἱ θεοί δέ μεροληπτήσουν, θά νικήσουμε στή σύγκρουση αὐτή. Αὐτά ὅλα εἶναι τώρα δική σου εὐθύνη καὶ ἀπό σένα ἐξαρτιοῦνται. "Αν δεχτεῖς τή γνώμη μου, τότε ἡ πατρίδα σου θά εἶναι ἐλεύθερη καὶ θά γίνει πρώτη πόλη στήν Ἑλλάδα· ἂν πάλι δεχτεῖς τή γνώμη τῶν ἀντιθέτων, τότε θά σου συμβοῦν τά ἐνάντια ἀπό τά ἀγαθά πού σου ἀπαρίθμησα».

110. Μέ αὐτά τά λόγια προσεταρίστηκε ὁ Μιλτιάδης τόν Καλλίμαχο· καὶ ὅταν προστέθηκε ἡ γνώμη τοῦ πολέμαρχου, ἀποφασίστηκε νά πολεμήσουν. Μετά, οἱ στρατηγοί πού εἶχαν τή γνώμη ὅτι ἔπρεπε νά δοθεῖ μάχη, ὅταν ἐρχόταν ἡ ἡμέρα πού εἶχαν τήν ἀρχιστρατηγία, παραχωροῦσαν τή θέση τους στόν Μιλτιάδη. 'Ο Μιλτιάδης τό δεχόταν, ἀλλά δέν θέλησε νά δώσει μάχη προτοῦ ἔρθει κανονικά ἡ ἡμέρα τῆς δικῆς του ἀρχιστρατηγίας*.

111. "Οταν λοιπόν ἤρθε ἡ σειρά του, τότε οἱ Ἀθηναῖοι παρατάχθηκαν γιά μάχη ως ἔξτης: Στή δεξιά πτέρυγα ἀρχηγός ἦταν ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος. Τέτοιος ἦταν τότε ὁ νόμος τῶν Ἀθηναίων, νά εἶναι ὁ πολέμαρχος στή δεξιά πτέρυγα. 'Αρχιζοντας ἀπ' αὐτόν ἀκολουθοῦσαν οἱ φυλές κατά τήν ἀριθμητική σειρά τους, ἡ μιά μετά τήν ἄλλη. Τελευταῖοι παρατάχθηκαν οἱ Πλαταεῖς, στήν ἀριστερή πτέρυγα. 'Από τή μάχη αὐτή καὶ ὄστερα, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι κάνουν τίς μεγάλες γιορτές τους κάθε πέντε χρόνια, ὁ Ἀθηναῖος κήρυκας εὔχεται οἱ θεοί νά δίνουν τά ἵδια ἀγαθά καὶ στούς Ἀθηναίους καὶ στούς Πλαταεῖς. "Οταν παρατάχθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι στό Μαραθώνα συνέβηκε τό ἔξτης: ἐπειδή τό μέτωπό τους εἶχε τό

* "Οταν ἦταν καὶ οἱ δέκα στρατηγοί μαζί, καθένας μέ τή σειρά στρατηγοῦσε μιά μέρα.

ἴδιο μῆκος μέ τῇ μηδικῇ παράταξῃ, στή μέση εἶχε μικρό βάθος καὶ στό σημεῖο αὐτό τὸ μέτωπο ἦταν πολὺ ἀδύνατο, ἐνῶ οἱ δυό πτέρυγες εἶχαν βάθος καὶ ἦταν ἴσχυρές.

112. “Οταν λοιπόν παρατάχτηκαν καὶ οἱ θυσίες φάνηκαν εὐνοϊκές, τότε οἱ Ἀθηναῖοι ξεκίνησαν τρέχοντας ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ἡ ἀπόσταση πού χώριζε τίς δύο παρατάξεις δέν ἦταν λιγότερη ἀπό ὅκτω στάδια*. Οἱ Πέρσες, βλέποντάς τους νά όρμουν τρέχοντας, ἐτοιμάστηκαν ν' ἀντισταθοῦν. Νόμιζαν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν τρελαθεῖ κι ὅδευαν στόν ὄλεθρο, καθὼς τούς ἔβλεπαν λίγους νά τρέχουν χωρίς νά ἔχουν οὔτε ιππικό οὔτε τοξότες. Αὐτά σκέπτονταν οἱ βαρβάροι. Ἐλλά οἱ Ἀθηναῖοι ὅρμησαν σέ πυκνή τάξη καὶ ὅταν συγκρούστηκαν μέ τούς βαρβάρους πολέμησαν ὑπέρωχα. Πρῶτοι ἀπ' ὅλους τούς “Ἐλληνες, ὅσο ἐγώ ξέρω, ἐπέπεσαν τρέχοντας ἐναντίον τοῦ ἔχθρου, καὶ πρῶτοι ἀναχαίτισαν τήν μηδική στολή καὶ τούς ἄνδρες πού τῇ φοροῦσαν. Πρίν οἱ “Ἐλληνες καὶ μόνο τό ὄνομα τῶν Μήδων ὅταν ἀκούγαν, τούς ἐπιανε τρόμος.

113. ‘Η μάχη τοῦ Μαραθώνα κράτησε πολὺ. Στή μέση τῆς παρατάξεως νικοῦσαν οἱ βαρβάροι, ἐκεῖ ὅπου ἦταν παραταγμένοι οἱ ἤδιοι οἱ Πέρσες καὶ οἱ Σάκες. Σέ ἐκεῖνο τό σημεῖο νικοῦσαν οἱ βαρβάροι καὶ ἀφοῦ ἤνοιξαν ρῆγμα, τούς καταδίωξαν στό ἐσωτερικό. Ἐλλά στίς δύο πτέρυγες νικοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πλαταιεῖς. Αὐτοί νικοῦσαν καὶ ἀφήνοντας τούς βαρβάρους νά φεύγουν, οἱ δύο πτέρυγες ἐνώθηκαν καὶ στράφηκαν ἐναντίον ἐκείνων πού εἶχαν νικήσει στή μέση, καὶ νίκησαν οἱ Ἀθηναῖοι. ’Ενῶ οἱ Πέρσες ἔφευγαν, τούς ἀκολούθησαν σφάζοντάς τους ὡστόντο γέφτασαν στή θάλασσα, ὅπου ἀναζήτησαν φωτιά γιά νά κάψουν τά καράβια πούν ἐπιαναν.

114. Στή μάχη αὐτή σκοτώθηκε ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος, ἀφοῦ πολέμησε γενναῖα. Ἀπό τούς στρατηγούς σκοτώθηκε ὁ Στησίλαος τοῦ Θρασύλου. Ἐπίσης σκοτώθηκε ὁ Κυνέγειρος τοῦ Εύφορίωνα**, ἐνῶ κρατοῦσε ἀπό τήν πρύμνη ἔνα καράβι· τοῦ ἔκοψαν τά χέρια του μέ τσεκούρι. Σκοτώθηκαν κι ὅλοι Ἀθηναῖοι, πολλοί καὶ ὀνομαστοί.

* Περίπου 1480 μέτρα.

** Ἀδελφός τοῦ ποιητῆ Αἰσχύλου.

115. Ἐπτά ἀπό τὰ καράβια μπόρεσαν νά κυριέψουν οἱ Ἀθηναῖοι. Μέ τά ὑπόλοιπα οἱ βάρβαροι ἀνέκρουσαν πρύμνη καὶ ἀφοῦ πῆραν ἀπό τό νησί, ὅπου τούς εἶχαν ἀφήσει, τούς δούλους τῆς Ἐρέτριας, περιέπλευσαν τό Σούνιο, μέ σκοπό νά προλάβουν νά φτάσουν στήν Ἀθήνα πρίν ἀπό τούς Ἀθηναίους. Στήν Ἀθήνα διατυπώθηκε ἡ κατηγορία ὅτι οἱ Ἀλκμεωνίδες τό μηχανεύτηκαν αὐτό καὶ τούς τό εἶπαν. Αὐτοί θά εἶχαν συνεννοήθει μέ τούς Πέρσες νά τούς κάμουν σημάδι, ὑψώνοντας ἀσπίδα, ὅταν οἱ Πέρσες θά ἤταν κιόλας στά καράβια τους.

116. Οἱ Πέρσες λοιπόν περιέπλεαν τό Σούνιο, ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι, ὃσο πιό γρήγορα κρατοῦσαν τά πόδια τους, ἔτρεξαν στήν πολιτεία καὶ μπόρεσαν νά φτάσουν πρίν ἀπό τούς βαρβάρους. Ξεκινώντας ἀπό τό ιερό τοῦ Ἡρακλῆ στό Μαραθώνα, ἔφτασαν σέ ἄλλο ιερό τοῦ Ἡρακλῆ στό Κυνόσαργες. Οἱ βάρβαροι ἔφτασαν ὡς τό Φάληρο (αὐτό ἤταν τότε τό λιμάνι τῆς Ἀθήνας), σταμάτησαν λίγο ἐκεῖ καὶ ξεκίνησαν πίσω γιά τήν Ἀσία.

117. Στή μάχη τοῦ Μαραθώνα σκοτώθηκαν ἔξι χιλιάδες τετρακόσιοι περίπου βάρβαροι καὶ ἐκατόν ἐνενήντα δύο Ἀθηναῖοι. Τόσοι σκοτώθηκαν ἀπό τίς δύο παρατάξεις. Συνέβηκε κι ἔνα παράξενο περιστατικό. Οἱ Ἀθηναῖοι Ἐπίζηλος τοῦ Κουφαγόρα, ἐνῶ πολεμοῦσε γενναιῖα, ἀπό κοντινή ἀπόσταση, ἔχασε τό φῶς του χωρίς νά χτυπηθεῖ πουθενά στό σῶμα, οὔτε ἀπό κοντά οὔτε ἀπό μακριά, καὶ ἀπό τότε ἔμεινε σ' ὅλη του τή ζωή τυφλός. “Ακούσα νά λέγεται τό ἔξης γι’ αὐτό πού ἔπαθε. Τοῦ φάνηκε πώς εἶδε ἀντίκρυ του ἔναν ὄπλιτη πολύ μεγαλόσωμο, πού τό γένι του σκέπταζε τήν ἀσπίδα του. Τό φάντασμα αὐτό πέρασε κοντά του χωρίς νά τόν ἀγρίξει τόν ἵδιο, ἀλλά σκότωσε τόν πλαῦν του. Αὐτά ἔμαθα ὅτι ἔλεγε ὁ Ἐπίζηλος.

Κεφ. 119-120. Ἐπιστροφή τοῦ Δάτη καὶ τοῦ Ἀρταφέρνη στή Μικρά Ἀσία. — Καθυστερημένη ἄφιξη τῶν Σπαρτιατῶν στό πεδίο τῆς μάχης

119. Οἱ Δάτης καὶ ὁ Ἀρταφέρνης, ὅταν ἔφτασαν στήν Ἀσία μέ τό στόλο, πῆραν τούς ὑπόδουλους Ἐρετριεῖς καὶ τούς ὁδήγησαν στά Σοῦσα. Προτοῦ αἰγαλωτισθοῦν, ὁ βασιλιάς Δαρεῖος τούς εἶχε μεγάλο θυμό, ἐπει-

δή πρῶτοι τὸν ἀδίκησαν, ἀλλά ὅταν τοὺς εἶδε νά ὁδηγοῦνται μπροστά του, ὑποχείριούς του, δέν τοὺς πείραξε· τοὺς ἔστειλε μόνο στὴν περιοχὴ τῆς Κισσίας, στά κτήματά του πού ὄνομάζονται Ἀρδέρικκα κι ἀπέχουν ἀπό τὰ Σοῦσα διακόσια δέκα στάδια καὶ σαράντα στάδια ἀπό τό πηγάδι πού βγάζει τρία διαφορετικά εἶδη: ἀσφαλτο, ἀλάτι καὶ λάδι, πού τά παίρνουν μέ τόν ἔξης τρόπο: Γιά τήν ἀντληση μεταχειρίζονται ἔνα γεράνι, στοῦ ὄποιου τήν ἄκρη ἀντί γιά κουβά δένουν μισό ἀσκί. Τό βουτοῦν γιά νά γεμίσει καὶ ὑστερά τό ἀδειάζουν σέ μιά δεξαμενή. Ἀπό αὐτή χύνεται ἀλλοῦ, ὅπου παίρνει τρεῖς μορφές. Ἡ ἀσφαλτος καὶ τό ἀλάτι πήζουν ἀμέσως καὶ τό λάδι τό βάζουν σέ ἀγγεῖα. Είναι μαῦρο κι ἔχει βαριά μυρωδιά* καὶ οἱ Πέρσες τό ὄνομάζουν ραδινάκη. Ἐκεῖ ἐγκατέστηκε ὁ βασιλιάς Δαρεῖος τούς Ἐρετριεῖς, πού ὡς τήν ἐποχή μου κατοικοῦσαν τή χώρα αὐτή καὶ διατηροῦσαν τή γλώσσα τους. Αὐτά ἔγιναν μέ τούς Ἐρετριεῖς.

120. Οι Λακεδαιμόνιοι μετά τήν πανσέληνο ἔστειλαν δυό χιλιάδες στρατό στήν Ἀθήνα καὶ βιάζονταν τόσο πολύ νά φτάσουν, ὥστε τούς χρειάστηκαν μόνο δυό μέρες πορεία ἀπό τή Σπάρτη στήν Ἀττική. Ἔφτασαν ὅμως μετά τή μάχη καὶ ζήτησαν νά δοῦν Μήδους. Τούς πῆγαν στόν Μαραθώνα καὶ τούς είδαν. Μετά ἐπαίνεσαν τούς Ἀθηναίους γιά τό κατόρθωμά τους καὶ γύρισαν πίσω.

Κεφ. 121 - 140. Ἀλκμεωνίδες. Ἐκστρατεία τοῦ Μιλτιάδη στήν Πάρο.

1. Πρόκειται γιά πετρέλαιο, πού ἀφθονεῖ στά μέρη αὐτά.

ΠΟΛΥΜΝΙΑ

7

Κεφ. 1-11. Ἐτοιμασίες γιά νέα ἐκστρατεία στήν Ελλάδα. Ο Ξέρξης διαδέχεται τόν Δαρεῖο.

Κεφ. 12-23. "Ονειρο τοῦ Ξέρξη. Προετοιμασίες στόν Αθωνα

12. Καὶ μετά ἥρθε ἡ νύχτα καὶ τά ὅσα εἶχε πεῦ ὁ Ἀρτάβανος* δέν ἔφηναν τόν Ξέρξη νά ἡσυχάσει. Τή νύχτα σκέφτηκε τό πράγμα καὶ βρῆκε πώς δέν εἶχε κανένα συμφέρον νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. "Οταν πῆρε αὐτή τήν ἀπόφαση ἀποκοιμήθηκε. Κάποια στιγμή τῆς νύχτας εἶδε αὐτό τό ὄνειρο, καθώς λένε οἱ Πέρσες. Τοῦ φάνηκε ὅτι στάθηκε ἀπό πάνω του ἄνθρωπος ὁραῖος καὶ ψηλός καὶ τοῦ εἶπε: «'Αλλάζεις γνώμη, Πέρση, νά μήν δόηγήσεις τό στράτευμά σου ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, ἐνῶ ἔδωσες κιόλας διαταγή στούς Πέρσες νά συγκεντρώσουν στρατό; Δέν κανεις καλά ν' ἀλλάζεις γνώμη καὶ δέ θά ἔχεις κανένα νά σέ ἐπιδοκιμάσει. Ἀκολούθησε τό δρόμο πού διάλεξες, ὅταν ἀποφάσιζες μέ τό φῶς τῆς ἡμέρας». "Οταν δέ ἄνθρωπος τά εἶπε αὐτά, φάνηκε στόν Ξέρξη ὅτι πέταξε μακριά.

13. "Οταν φώτισε ἡ μέρα ὁ Ξέρξης δέν ἔκανε κανένα λόγο γιά τό ὄνειρό του αὐτό. Συγκέντρωσε σέ συμβούλιο τούς Πέρσες πού εἶχε συγκαλέσει καὶ πρίν καὶ εἶπε τά ἀκόλουθα: «Πέρσες, συμπαθᾶτε με πού ἀλ-

* 'Αδελφός τοῦ Δαρείου, θεῖος τοῦ Ξέρξη.

λάζω γνώμη. Δέν ἔχω ἀκόμα φτάσει στήν ἀπαιτούμενη ὡριμότητα καὶ ὅσοι μὲ παραθοῦν νά ἐπιχειρήσω τά ὅσα θέλουν νά ἐπιχειρήσω, δέ μοῦ ἀφήνουν οὔτε στιγμή ἥσυχία. “Οταν ἀκουσα τά λόγια τοῦ Ἀρτάβανου ἀμέσως τά νιάτα μου κόχλασαν σέ βαθμό, ὥστε νά ἐκστομίσω λόγια ἀνάρμοστα ἐναντίον ἀνθρώπου μεγαλύτερού μου. Τώρα ὅμως σκέφτηκα καλύτερα καὶ θά ἀκολουθήσω τή συμβουλή του. Ἀφοῦ λοιπόν ἄλλαξα γνώμη καὶ δέν θά ἐκστρατεύσω ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, μήν ἑτοιμάσετε τίποτε». “Οταν οἱ Πέρσες τ’ ἀκουσαν αὐτά γάρηκαν πολύ καὶ τόν προσκύνησαν.

14. ’Αλλά ὅταν ξανανύγτωσε, τό ἴδιο ὅραμα ἦρθε στόν Ξέρξη, ἐνῶ κοιμόταν, καὶ τοῦ εἶπε: «Γιε τοῦ Δαρείου, ἔτσι παρουσιάζεσαι στούς Πέρσες νά ἐγκαταλείπεις τήν ἐκστρατεία καὶ νά περιφρονεῖς τά λόγια μου σάν νά μήν τά ἀκουσες; Τώρα μάθε τοῦτο: ”Αν δέν ξεκινήσεις ἀμέσως, τότε θά πάθεις τά ἔξης: ὅπως ἔγινες μέγας καὶ πολύς σέ λίγο χρονικό διάστημα, ἔτσι καὶ θά ταπεινωθεῖς πολύ σύντομα».

15. ’Ο Ξέρξης καταφοβισμένος πετάχτηκε ἀπό τό κρεβάτι του κι ἔστειλε ἀνθρωπο νά καλέσει εὐθύς τόν Ἀρτάβανο. Καὶ ὅταν αὐτός ἔφτασε τοῦ εἶπε: «’Αρτάβανε, τή στιγμή ἐκείνη δέ μιλησα φρόνιμα, ὅταν ἀποκρίθηκα μέ ἀνόητα λόγια στίς καλές σου συμβουλές. ”Γιτερά ἀπό λίγον καιρό ἄλλαξα γνώμη καὶ κατάλαβα ὅτι δέν ἔπρεπε ν’ ἀναλάβω τέτοιο ἐγγείρημα, ὅπως τό εἶπες. ’Αλλά δέ μοῦ είναι πιά δυνατό νά κρατήσω τήν ἀπόφασή μου, γιατί μόλις ἄλλαξα γνώμη καὶ μετάνιωσα, ἔρχεται καὶ μέ ταράζει ἔνα ὄνειρο πού δέν είναι διόλου σύμφωνο μέ τήν ἀπόφασή μου. Τώρα μάλιστα ἀρχίσε καὶ τίς ἀπειλές. ”Αν τό ὄνειρο μοῦ τό στέλνει κανένας θεός πού τό θέλημά του είναι νά γίνει ἡ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, τότε θά παρουσιαστεῖ καὶ σ’ ἐσένα τό ἴδιο ὄνειρο καὶ θά σου δώσει τίς ἴδιες διαταγές. Νομίζω ὅτι αὐτά θά γίνουν ἐν πάρεις ὅλα μου τά ἐμβλήματα καὶ, ἀφοῦ τά ντυθεῖς, ἀνεβεῖς στό θρόνο μου καὶ ὕστερα κοιμηθεῖς στό κρεβάτι μου».

16. Αὐτά εἶπε ὁ Ξέρξης καὶ ὁ Ἀρτάβανος δέν πειστηκε μέ τό πρῶτο στή διαταγή αὐτή, ἐπειδή δέ θεωροῦσε τόν ἔχυτό του ἄξιο νά καθίσει στό βασιλικό θρόνο. Τέλος ὅμως ἀναγκάστηκε νά κάνει τά ὅσα ἤθελε ὁ Ξέρξης, ἀλλά τοῦ εἶπε τά ἀκόλουθα: «Κρίνω, βασιλιά μου, ὅτι είναι ἔξι-σου καλό νά σκέπτεται κανείς δρθά καὶ νά είναι πρόθυμος νά ἀκολουθήσει

σωστές συμβουλές. Κι ἐσένα, ἐνῶ ἔχεις καὶ τά δυό, σέ παρασύροιν τά λόγια ἀνθρώπων κακῶν, ὅπως γίνεται μέ τή θάλασσα, πού ἐνῶ εἰναι χρησιμότατη σέ ὅλους τούς ἀνθρώπους, ἄνεμοι φυσοῦνται πάνω τῆς καὶ δέν τήν ἀφήνουν νά δείγχει τήν πραγματική της φύση. Ἐγώ δέ λυπήθηκα τόσο ὅταν ἄκουσα τά πικρά σου λόγια, ὅσο ὅταν, ἐνῶ οἱ Πέρσες εἶχαν νά διαλέξουν ἀνάμεσα σέ δύο γνῶμες, μία πού θά μεγάλωνται περηφάνειά τους καὶ μία πού θά τήν κατέστρεψε καὶ ἐννοοῦσε πώς εἰναι κακό νά μαθαίνει ἡ ψυχὴ διαρκῶς νά ζητάει περισσότερα ἀπ' ὅσα ἔχει, ἐσύ προτίμησες τήν χειρότερη καὶ γιά σένα καὶ γιά τούς Πέρσες. Καὶ τώρα πού προτίμησες τήν καλύτερη γνώμη καὶ ἀκύρωσες τήν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, λέσ οὗτι ἔνα ὄνειρο, σταλμένο ἀπό θεό, δέ σ' ἀφήνει νά παρατήσεις τήν ἐκστρατεία. Ἀλλά τίποτε, παιδί μου, τό θεῖκό δέν ὑπάρχει σ' αὐτό. Τά ὄνειρα πού ἔρχονται στούς ἀνθρώπους θά σου πῶ ἐγώ τί εἰναι, πού εἴμαι στά χρόνια πολὺ μεγαλύτερος ἀπό σένα. Τά ὄνειρα πού βλέπουμε εἰναι συνήθως τά ὅσα μᾶς ἀπασχολοῦν τήν ἡμέρα* κι ἐμεῖς τίς προηγούμενες μέρες μ' αὐτή τήν ἐκστρατείαν εἶχαμε διαρκῶς νά κάνουμε. "Αν τό πράγμα δέν εἰναι ὅπως ἐγώ σου τό λέω, ἀλλά εἰναι κάτι σταλμένο ἀπό τό θεό, τότε μ' αὐτά πού εἰπες βρῆκες τήν καλύτερη λύση. "Ας μοῦ παρουσιαστεῖ, ὅπως σου παρουσιάστηκε κι ἐσένα, κι ἂς μέ διατάξει. Καὶ δέ θά μοῦ παρουσιαστεῖ καλύτερα ἣν φορῶ τά ροῦχα σου καὶ ὅχι τά δικά μου ἢ ἣν βρίσκουμαι στό δικό σου κρεβάτι καὶ ὅχι στό δικό μου, ἣν θέλει νά μοῦ παρουσιαστεῖ. Δέν μπορεῖ ὅ, τι εἰναι αὐτό πού σου παρουσιάζεται νά εἰναι τόσο ἀνόγητο, ὥστε βλέποντας ἐμένα νά νομίσει ὅτι εἰσαι ἐσύ, ἐπειδή θά φορῶ τά ροῦχα σου. "Αν ἐμένα δέν μοῦ πεῖ τίποτα οὔτε μέ ἀξιώσει μέ τήν παρουσία του, οὔτε ἣν τά δικά μου ροῦχα φορῶ οὔτε ἣν τά δικά σου, καὶ παρουσιαστεῖ σέ σένα, αὐτό πρέπει νά μάθουμε. "Εάν παρουσιάζεται συνεχῶς, τότε κι ἐγώ ὁ ἵδιος θά παραδεχτῶ ὅτι εἰναι κάτι θεῖκό. Ἀλλ' ἣν σου φαίνεται ὅτι πρέπει νά γίνουν τά πράγματα ἔτσι καὶ δέν ὑπάρχει τρόπος νά τά ἀποφύγω καὶ πρέπει νά κοιμηθῶ στό κρεβάτι σου, τότε θά τό κάμω κι ἂς ἔρθει τό ὄνειρο νά μοῦ παρουσιαστεῖ. 'Ως τότε θά πιστεύω στή γνώμη μου».

17. 'Αφοῦ τά εἰπε ὅλα αὐτά ὁ Ἀρτάβανος, μέ τήν ἐλπίδα ὅτι θ' ἀποδεῖξει στόν Ξέρξη ὅτι τά ὅσα ἔλεγε δέν ἥταν τίποτε, ἔκανε ὅ, τι τόν

* Προσπάθεια δρθιολογικῆς ἐξηγήσεως τῶν ὄνειρων.

εἶχε διατάξει ὁ βασιλιάς. Φόρεσε τά ροῦχα τοῦ Ξέρξη, κάθισε στό βασιλικό θρόνο καὶ καθώς μετά ἀπ' αὐτά ἐπεσε στό κρεβάτι, τοῦ ἤρθε στόν ὑπνό του τό ὄντο πού εἶχε δεῖ καὶ ὁ Ξέρξης· στάθηκε ἀπό πάνω ἀπό τόν Ἀρτάβανο καὶ τοῦ εἶπε τά ἔξῆς: «Ἐσύ εἶσαι λοιπόν ἐκεῖνος πού ἀπό ἐνδιαφέρον γιά τόν Ξέρξη τόν ἀποτρέπεις νά ἐκστρατεύσει στήν Ἐλλάδα; Ἄλλα οὔτε ἀργότερα οὔτε καὶ τώρα θά μπορέσεις νά ἀποτρέψεις ἐκεῖνο πού πρέπει νά γίνει. Ὁ Ξέρξης ξέρει κιόλας τί μέλλει νά πάθει, ᾧ δέν ὑπακούσει».

18. Αὐτά φάνηκε τοῦ Ἀρτάβανου ὅτι τοῦ ἔλεγε τό φάντασμα καὶ ὅτι ἐπρόκειτο νά τοῦ κάψει τά μάτια μέ πυρωμένα σίδερα. Τότε ὁ Ἀρτάβανος ἔβγαλε φωνή μεγάλη, πετάχτηκε ἀπό τό κρεβάτι, ἔτρεξε καὶ κάθισε κοντά στόν Ξέρξη καὶ τοῦ διηγήθηκε μέ ὅλες τίς λεπτομέρειες τό ὄντο πού εἶχε δεῖ καὶ τοῦ εἶπε μετά τά ἔξῆς: «Βασιλιά μου, ἐγώ σάν ἀνθρωπος πού εἶδα πολλούς καὶ μεγάλους νά πέφτουν ἔξαιτίας πιό μικρῶν, δέν σ' ἔφηνα ν' ἀκολουθήσεις τήν ὁρμή τῆς νιότης σου, γιατί ξέρω ὅτι εἶναι κακό νά ἐπιθυμεῖ κανείς πολλά. Καὶ τοῦτο γιατί θυμόδουν ποιά ήταν ἡ τύχη τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κύρου ἐναντίον τῶν Μασσαγετῶν, τί ἔγινε μέ τήν ἐκστρατεία τοῦ Καμβύση ἐναντίον τῶν Αιθιόπων καὶ ὅτι εἶχα ἐκστρατεύσει μαζί μέ τόν Δαρεῖο ἐναντίον τῶν Σκυθῶν. Ξέροντάς τα αὐτά, εἶχα τή γνώμη ὅτι ᾧ ἔμενες ἥσυχος θά ήσουν ὁ πιό εύτυχισμένος ἀπό τούς ἀνθρώπους. Ἄλλα ἀφοῦ ἐκδηλώνεται κάποια θεϊκή παρόρμηση καὶ, καθώς φαίνεται, εἶναι γραφτό ἀπό θεία δύναμη νά πάθουν κάποια καταστροφή οἱ Ἐλληνες, ἀλλάζω κι ἐγώ τή γνώμη μου. Πές στούς Πέρσες τά ὅσα σου μηνάει ὁ θεός καὶ διάταξέ τους νά ἐκτελέσουν τίς πρᾶτες ὁδηγίες σου καὶ κάνε ὥστε, ᾧ τό θέλει ὁ θεός, νά μή γίνει καμιά ἀπό μέρους σου παράλειψη». «Οταν εἰπώθηκαν αὐτά, εἶχαν πάρει θάρρος καὶ οἱ δύο ἀπό τ' ὄντο, ἤρθε γρήγορα ἡ μέρα καὶ ὁ Ξέρξης τά εἶπε ὅλα στούς Πέρσες, καὶ ὁ Ἀρτάβανος, πού πρίν ήταν ὁ μόνος ἀντίθετος, τώρα ἔδειχνε τή μεγαλύτερη προθυμία.

19. Καθώς ὁ Ξέρξης εἶχε ἀποφασίσει τήν ἐκστρατεία, εἶδε τρίτο ὄντο, πού οἱ μάγοι ὅταν τό ἀκουσαν ἔκριναν ὅτι ἀφοροῦσε ὀλόκληρη τή γῆ, ὅτι θά ὑποδουλώσει ὅλους τούς ἀνθρώπους. Τό ὄντο ήταν τό ἔξῆς: Φάνηκε στόν Ξέρξη ὅτι ήταν στεφανωμένος μέ κλαρί ἐλιάς καὶ ὅτι τά κλαράκια πού ξεκινοῦσαν ἀπό τό στεφάνι σκέπαζαν τή γῆ ὀλόκληρη.

“Τστερα τό στεφάνη εξαφανίστηκε. “Οταν οἱ μάγοι ἐρμήνεψαν τό δνειρο, ὅλοι οἱ Πέρσες πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἔφυγαν ἀμέσως ὁ καθένας στήν ἐπαρχία του, για νά ἐκτελέσει μέ προθυμία τίς διαταγές τοῦ Ξέρξη, θέλοντας ὁ καθένας νά πάρει τά δῶρα πού εἶχε ὑποσχεθεῖ ὁ βασιλιάς. ”Ετοι ἔκανε ὁ Ξέρξης τή μεγάλη ἐπιστράτευση ἀπό ὅλες τίς ἐπαρχίες τῆς ἡπείρου.

20. ’Από τήν ἐποχή πού ὑπέταξε τήν Αἴγυπτο, ὁ Ξέρξης ἐτοίμαζε τέσσερα χρόνια τό στρατό του καί φρόντιζε ὅλη τήν προετοιμασία καί στό τέλος τοῦ πέμπτου χρόνου ἔκεινησε μέ πλῆθος στρατό. ’Από ὅσες ἐκστρατεῖες ἔρω ἐγώ, αὐτή ἦταν πολὺ μεγαλύτερη, τόσο ὥστε μπροστά της καί ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δαρείου ἐναντίον τῶν Σκυθῶν νά φαίνεται μηδαμινή, καθώς καί ἔκεινη τῶν Σκυθῶν ὅταν, καταδιώκοντας τούς Κιμμέριους ὡς τή Μηδική, κατέκτησαν καί κατοίκησάν τά περισσότερα μέρη τῆς ἀνω ’Ασίας, πράγμα γιά τό ὄποιο θέλησε ἀργότερα ὁ Δαρεῖος νά τούς τιμωρήσει· τό ἵδιο, καθώς λένε, καί ἡ ἐκστρατεία πού, κατά τήν παράδοση, ἔκαναν οἱ ’Ατρεΐδες στό ’Ιλιο, ἀλλά καί ἡ ἐκστρατεία πού ἔκαναν, πρίν ἀπό τά Τρωικά, οἱ Μυσοί καί οἱ Τευκροί πού διάβηκαν στήν Εύρωπη, περνώντας τό Βόσπορο, καί κατέκτησαν ὅλους τούς Θράκες καί προχώρησαν ὡς τό ’Ιόνιο πέλαγος, φτάνοντας πρός τό νότο ὡς τόν ποταμό Πηγείο.

21. ”Ολες αὐτές οἱ ἐκστρατεῖες καί ἄλλες πού ἔγιναν πρίν ἀπό αὐτές, δέν εἶναι ἄξιες νά συγκριθοῦν μέ τούτη τή μιά. Γιατί, ποιό ἀπό τά ἔθνη τῆς Ασίας δέν πῆρε μαζί του ὁ Ξέρξης; Καί ποιό πόσιμο νερό ἔφησε ὁ στρατός του, ἐκτός ἀπό τούς μεγάλους ποταμούς; ”Αλλοι λαοί τοῦ προμήθεψαν καράβια, ἄλλοι πεζικό, ἄλλοι ἴππικο, ἄλλοι ἐκτός ἀπό τό στρατό τοῦ προμήθεψαν ἱππαγωγά καράβια, ἄλλοι καράβια μακρόστενα γιά τίς γέφυρες, ἄλλοι τρόφιμα καί πλοῖα.

22. ’Αλλά καί κάτι ἄλλο ἐτοίμαζε ἐπί τρία χρόνια ὁ Ξέρξης στόν ”Αθωνα, ἔξαιτις τῆς συμφορᾶς κατά τήν πρώτη ἐκστρατεία, ὅταν προσπάθησαν νά περιπλέυσουν τό ἀκρωτήριο. Στήν ’Ελαιούντα τῆς Χερσονήσου ναυλοχοῦσαν καράβια πού ἔσκινοῦσαν ἀπό ἔκει μέ ἀνθρώπους ἀπό τά διάφορα ἔθνη καί κάτω ἀπό τό μαστίγιο ἔσκαβαν διώρυγα. Αύτούς διαδέχονταν ἄλλοι. ”Εσκαβαν καί οἱ κάτοικοι γύρω ἀπό τόν ”Αθωνα. Στό ἔργο

ἐπιστατοῦσαν οἱ Πέρσες Βουβάρης τοῦ Μεγαβάζου καὶ Ἀρταχαίης τοῦ Ἀρταίου.

23. Ο "Αθωνας εἶναι βουνό μεγάλο καὶ ὄνυμαστό, πού φτάνει ὡς τὴ θάλασσα καὶ εἶναι κατοικημένο. Τό βουνό σγηματίζει ἔνα εῖδος χερσονήσου μέν ίσθιμο, πού ἔχει πλάτος ὡς δώδεκα στάδια. Ο ίσθιμός εἶναι ἐπίπεδος μέχαμηλούς λόφους καὶ χωρίζει τὴ θάλασσα τῆς Ἀκάνθου ἀπό τὴ θάλασσα τῆς Ταρώνης. Στόν ίσθιμό αὐτό, πού καταλήγει ὁ "Αθωνας, ὑπάρχει ἡ ἐλληνικὴ πολιτεία Σάνη. Οἱ πολιτεῖες πού βρίσκονται πέρα ἀπό τὴ Σάνη, ἐπάνω στόν "Αθωνα, αὐτές πού οἱ Πέρσες ἤθελαν νά μεταβάλουν ἀπό ἡπειρωτικές σέ νησιωτικές, εἶναι οἱ ἀκόλουθες: τὸ Δίο, ἡ Ὁλόφυξος, τὸ Ἀκρόθωα, ἡ Θύσσος καὶ οἱ Κλεωνές. Αὐτές εἶναι οἱ πολιτεῖες τοῦ "Αθωνα. Οἱ βάρβαροι ἔσκαβαν ἐκεῖ, ἀφοῦ μοίρασαν τὴ δουλειά κατά ἔθνη. "Οταν ἔφθασαν στήν πόλη Σάνη εὐθυγράμμισαν τὴ διώρυγα καὶ ὅταν βάθυνε πολύ, ἐκεῖνοι πού ἦταν στό βάθος ἔσκαβαν, ἐνῶ ἄλλοι παράδιναν τό ἔξορυσσόμενο χῶμα σέ ἄλλους πού στέκονταν ψηλότερα, σέ πλατύσκαλα, καὶ αὐτοὶ πάλι ἔπαιρναν τό χῶμα καὶ τό ἔδιναν σέ ἄλλους, ὡς ὅτου τό χῶμα ἔφτανε στούς πιό ψηλά· αὐτοὶ τό ἔπαιρναν καὶ τό πετοῦσαν. "Ολοὶ ὅσοι δούλευαν, ἐκτός ἀπό τοὺς Φοίνικες, εἶχαν διπλή δουλειά, γιατὶ οἱ κατωφέρειες τῆς διώρυγας γκρεμίζονταν. Αὐτό τούς συνέβαινε γιατὶ ἔσκαβαν στό ἵδιο πλάτος καὶ ἀπάνω καὶ στό βάθος. Οἱ Φοίνικες ὅμως, ὅπως σέ ὅλα τους τά ἔργα ἀποδείχθηκαν πιό ἐπιτήδειοι, ἔτσι καὶ σ' αὐτό τό ἔργο. Τό τμῆμα τῆς διώρυγας πού τούς ἔλαχε νά σκάψουν, ἀρχισαν νά τό σκάβουν σέ διπλάσιο πλάτος ἀπό ὅσο χρειαζόταν νά γίνει ἡ διώρυγα καὶ ὅσο προχωροῦσαν στό βάθος τόσο στένευαν τό πλάτος, ἔτσι ὥστε στό κάτω μέρος νά ἔχει τό ἵδιο πλάτος μέ τό ὑπόλοιπο ἔργο. "Πάρχει ἐκεῖ ἔνα λιβάδι καὶ ἐκεῖ γινόταν ἀγορά. Τούς ἐρχόταν ἀπό τὴν Ἀσία σιτάρι ἀφθονο καὶ ἀλεσμένο.

24. "Οπως τουλάχιστον ἐγώ νομίζω, ὁ Ξέρξης διέταξε νά σκάψουν τὴ διώρυγα μόνο καὶ μόνο ἀπό ὑπεροψία, θέλοντας νά ἐπιδείξει τὴ δύναμή του καὶ ν' ἀφήσει στή μνήμη τῶν ἀνθρώπων ἔνα μεγάλο ἔργο. Μποροῦσαν χωρίς κόπο οἱ Πέρσες νά σύρουν τά καράβια τους ἐπάνω ἀπό τόν ίσθιμό. "Εδωσε ὅμως διαταγή νά σκάψουν διώρυγα ἀπό θάλασσα σέ θάλασσα, τόσο πλατιά, ὥστε νά χωροῦν μαζί δυο καράβια τό ἔνα πλάι στό ἄλλο. Αὐτοὶ πού εἶχαν διαταγή νά σκάψουν τὴ διώρυγα, εἶχαν ἐπίσης

διαταγή νά κατασκευάσουν γέφυρα πάνω στόν ποταμό Στρυμόνα*.

25. Αύτά είχε διατάξει γιά έκει. Γιά τίς γέφυρες ἔβαλε νά έτοιμάσουν σκοινιά ἀπό πάπυρο κι ἀπό λινάρι, καί γι' αὐτή τή δουλειά ἀγγάρεψε τούς Φοίνικες καί τούς Αἰγυπτίους. Ἐδώσε διαταγή ν' ἀποθηκεύσουν καί τρόφιμα ὥστε νά μήν πεινάσει ὁ στρατός οὗτε τά ὑποζύγια καθώς θά βάδιξαν ἐναντίον τῆς Ἐλλάδας. Μετά ἀπό μελέτη διάλεξε τίς πιό κατάλληλες τοποθεσίες καί ἀπ' ὅλα τά μέρη τῆς Ἀσίας, μέ βάρκες καί πλωτά μέσα, μετέφερεν τρόφιμα σ' ἔκεινα τά σημεῖα. Τά περισσότερα τρόφιμα τά ἀποθήκευσε στήν τοποθεσία τῆς Θράκης πού δνομάζεται Λευκή Ἀκτή. Ἄλλοι πῆραν διαταγή νά κάνουν ἀποθήκες στήν Τυρόδιξα τῆς Περίνθου, ἄλλοι στόν Δορίσκο, ἄλλοι στήν Ήιόνα τοῦ Στρυμόνος καί ἄλλοι στή Μακεδονία.

Κεφ. 24-200. Μεγάλες προετοιμασίες τοῦ Ξέοξη πού διαρκοῦν τρία χρόνια. Ὁ στρατός τον συγκεντρώνεται στίς Σάρδεις καί περνάει στήν Εύοσμη διαβαίνοντας τό Βόσπορο ἐπάνω σέ δύο γέφυρες. Στρατός καί στόλος τοῦ Ξέοξη προχωροῦν ἀπό τή Θράκη καί τή Μακεδονία στή Θεσσαλία καί φθάνουν στά δοια τῆς Στερεάς Ἐλλάδας. Οι Θερμοπύλες φρουροῦνται ἀπό 300 Σπαρτιάτες μέ ἀρχηγό τόν Λεωνίδα καί ἄλλους 7 000 Ἐλληνες. Ὁ ἔλληνικός στόλος πηγαίνει στό ἀκρωτήριο τῆς Εὔβοιας Ἀρτεμίσιο, γιά νά ἐμποδίσει τίν κάθοδο τοῦ στόλου τοῦ Ξέοξη.

Κεφ. 201-228. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν

201. Ὁ βασιλιάς Ξέρξης λοιπόν είχε στρατοπεδέψει στήν Τραχινία τῆς Μαλίδας καί οἱ Ἐλληνες ἤταν στά στενά. Ὁ τόπος αὐτός δνομάζεται ἀπό ὅλους τούς "Ἐλληνες Θερμοπύλες, ἀλλά οἱ ντόπιοι καί οἱ γείτονες τόν δνομάζουν Πύλες. Είχαν λοιπόν στρατοπεδέψει οἱ δύο στρατοί στήν περιοχή αὐτή. Ὁ Ξέρξης κατεῖχε τά βορινά ὡς τήν Τραχίνα καί οἱ "Ἐλληνες τή στεριά πρός τά νοτιοδυτικά.

202. Στό χῶρο αὐτόν είχαν συγκεντρωθεῖ γιά ν' ἀντισταθοῦν στόν

* Στή χερσόνησο τοῦ "Αθωνα φαίνονται καί σήμερα ἴχνη τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἔργου.

Πέρση οι ἀκόλουθοι "Ελληνες. Τριακόσιοι Σπάρτιατες ὄπλιτες. Χίλιοι Τεγεάτες καὶ Μαντινεῖς, μισοὶ καὶ μισοί. Ἐκατόν εἴκοσι πολεμιστές ἀπὸ τὸν Ὀρχομενό τῆς Ἀρκαδίας καὶ χίλιοι ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη Ἀρκαδία. Τόσοι ήταν οἱ Ἀρκάδες. Ἀπό τὴν Κόρινθο ηταν τετρακόσιοι, ἀπὸ τῆς Φλειούντα διακόσιοι καὶ ἀπὸ τίς Μυκῆνες ὄγδόντα. Αὗτοί ὅλοι ηταν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο. Ἀπό τὴν Βοιωτία ηταν ἐφτακόσιοι Θεσπιεῖς καὶ τετρακόσιοι Θηβαῖοι.

203. Εἶχαν ζητήσει βοήθεια ἀπὸ τοὺς Ὀπούντιους Λοκρούς, ποὺ εἶχαν ἔρθει μὲν ὅλο τους τὸ στρατό, καὶ ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς, πού εἶχαν στείλει χίλιους πολεμιστές. Οἱ Ἰδιοὶ οἱ "Ελληνες τοὺς εἶχαν μέ κήρυκες καλέσει νά ἔρθουν, λέγοντάς τους ὅτι ηταν ἡ προφυλακή τοῦ ὑπόλοιπου στρατοῦ, ὅτι ὁ ὑπόλοιπος στρατός ἔρχεται ἀπὸ μέρα σέ μέρα, ὅτι ἡ θάλασσα εἶναι δική τους καὶ φρουρεῖται ἀπὸ τοὺς Αθηναίους καὶ τοὺς Αἰγανῆτες καὶ τοὺς ἄλλους πού ἀνῆκαν στίς ναυτικές δυνάμεις καὶ ὅτι δέν ὑπάρχει κανένας κίνδυνος. Δέν ηταν θεός αὐτός πού ἔρχόταν ἐνάντια στὴν Ἐλλάδα, ἀλλὰ ἥνθρωπος, ἔλεγαν, καὶ οὔτε ὑπάρχει οὔτε θά ὑπάρξει θητός πού μαζί μέ τὰ καλά νά μήν ἔχει ἀπὸ τότε πού γεννήθηκε καὶ τὴν κακή του μοίρα. Καὶ ὅσο πιο μεγάλος εἶναι, τόσο πιό μεγάλες οἱ δυστυχίες. Πρέπει λοιπόν κι ὁ ἐπιδομέας, σάν θητός, νά πέσει μιά μέρα ἀπὸ τὴ δόξα του. Οἱ Λοκροί καὶ οἱ Φωκεῖς πείστηκαν καὶ ἔστειλαν βοήθεια στὴν Τραχίνα.

204. Ὅπηρχαν στό ἑλληνικό στρατόπεδο καὶ ἄλλοι στρατηγοί, ἔνας ἀπὸ τὴν κάθε πολιτεία, ἐκεῖνος ὅμως πού ηταν ἀπ' ὅλους σεβαστός καὶ εἶχε τὴ γενική ἀρχηγία ηταν ὁ Λακεδαιμόνιος Λεωνίδας, γιός τοῦ Ἀναξανδρίδη, πού χωρίς νά τό περιμένει εἶχε γίνει βασιλιάς τῆς Σπάρτης.

205. Εἶχε δύο μεγαλύτερους ἀδελφούς, τὸν Κλεομένη καὶ τὸν Δωριέα καὶ οὔτε τοῦ εἶχε περάσει ἀπὸ τὸ μυαλό ἡ βασιλεία. "Οταν ὅμως πέθανε ὁ Κλεομένης χωρίς ν' ἀφήσει ἀρσενικό κληρονόμο καὶ δέν ὑπῆρχε πιά ὁ Δωριέας, γιατί εἶχε κι αὐτός πεθάνει στὴ Σικελία, ἡ βασιλεία περιῆλθε στὸν Λεωνίδα, τόσο ἐπειδή εἶχε γεννηθεῖ πρίν ἀπὸ τὸν Κλεόμβροτο (πού ηταν ὁ νεώτερος γιός τοῦ Ἀναξανδρίδη), ὅσο κι ἐπειδή εἶχε πάρει γυναίκα τὴν κόρη τοῦ Κλεομένη. Αὕτος λοιπόν πῆγε στὶς Θερμοπύλες μέ τοὺς

τριακόσιους ποὺ διάλεξε, οἱ ὅποῖοι εἶχαν ὅλοι γιούς. Εἶχε παραλάβει μαζί του καὶ Θηβαίους, τούς ὅποίους ἀνέφερα ὅταν ἀπαρίθμησα τίς δυνάμεις τῶν Ἕλλήνων καὶ ἀρχηγός τους ἦταν ὁ Λεοντιάδης, γιός τοῦ Εὐρύμαχου. Ὁ λόγος γιά τὸν ὅποῖο ἐπέμεινε νά πάρει μαζί του, ἀπό ὅλους τούς ἄλλους “Ἐλληνες, Θηβαίους, ἦταν ὅτι τούς κατηγοροῦσαν πολύ ὅτι θά μήδιζαν. Τούς ζήτησε λοιπόν νά στείλουν στρατό, θέλοντας νά δεῖ ἂν θά συμπολεμήσουν ἡ ἄν θά ἀποσχιστοῦ φανερά ἀπό τὴ συμμαχία τῶν Ἕλλήνων. Οἱ Θηβαῖοι ἔστειλαν στρατό, ἀλλά οἱ σκοποί τους ἦταν ἄλλοι.

206. Αὐτούς λοιπόν μέ τὸν Λεωνίδα, ἔστειλαν πρώτους οἱ Σπαρτιάτες, ὥστε βλέποντάς τους νά στείλουν στρατό καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι καὶ νά μήν περάσουν μέ τό μέρος τοῦ ἔχθροῦ, ἂν πληροφοριόνταν ὅτι οἱ Σπαρτιάτες δίσταζαν. Μετά ἀπ’ αὐτή τήν πρώτη ἀποστολή οἱ Σπαρτιάτες, πού γιόρταζαν τὰ Κάρνεια* καὶ τούς ἦταν αὐτό ἐμπόδιο, λογάριαζαν, ἀφοῦ τελειώσουν τίς γιορτές, ν’ ἀφήσουν μιά φρουρά στή Σπάρτη καὶ νά πᾶνε ὅλοι μαζί στίς Θερμοπύλες. Καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι λογάριαζαν τό ἔδιο νά κάνουν, γιατί εἶχε συμπέσει νά ἐστάζουν καὶ αὐτοί τήν Ὀλυμπιάδα. Νομίζοντας ὅτι ἡ ἔξελιξη τῶν ἐπιχειρήσεων στίς Θερμοπύλες δέ θά ἦταν τόσο γρήγορη, εἶχαν στείλει προφυλακές.

207. Αὐτά εἶχαν στό νοῦ τους νά κάνουν. Στίς Θερμοπύλες ὅμως οἱ “Ἐλληνες, ὅταν ὁ Πέρσης πλησίασε στά στενά, κατατρόμαζαν κι ἀρχισαν νά σκέπτονται νά φύγουν. Οἱ περισσότεροι ἀπό τούς Πελοποννησίους εἶχαν τή γνώμη νά πᾶνε στήν Πελοπόννησο καὶ νά φρουρήσουν τὸν Ἰσθμό, ἀλλά ὁ Λεωνίδας, ἐπειδή ἀγανάκτησαν οἱ Φωκεῖς καὶ οἱ Λοκροί μέ αὐτήν τή γνώμη, ἀποφάσισε νά μείνουν ἐκεῖ καὶ νά στείλουν ἀπεσταλμένους στίς διάφορες πόλεις νά ζητήσουν βοήθεια, γιατί ἦταν λίγοι γιά νά ἀποκρούσουν τό στρατό τῶν Μήδων.

208. Ἐνῶ συσκέπτονταν, ὁ Ξέρξης ἔστειλε ἔναν καβαλάρη νά δεῖ πόσοι εἶναι καὶ τί κάνουν. Εἶχε ἀκούσει, ὅσο βρισκόταν ἀκόμα στή Θεσσαλία, ὅτι στό σημεῖο ἐκεῖνο εἶχε συγκεντρωθεῖ λίγος στρατός μέ ἐπικεφαλῆς Λακεδαιμονίους καὶ ἀρχηγό τό Λεωνίδα, ἀπόγονο τοῦ ‘Ηρακλῆ.

* Γιορτή στίς δωρικές πολιτείες καὶ κυρίως στή Σπάρτη πρός τιμή τοῦ Καρνελίου ‘Απόλλωνα: διαρκοῦσε 9 ἡμέρες τό μήνα πού, γι’ αὐτό, λεγόταν Καρνεῖος (15 Αύγουστου - 15 Σεπτεμβρίου).

Καθώς πλησίαζε ὁ καβαλάρης στό στρατόπεδο, δέν μποροῦσε νά δεῖ
ὅλον τό στρατό, γιατί δέν τοῦ ἡταν δυνατό νά βλέπει ἐκείνους πού ἡταν
πίσω ἀπό τό τεῖχος πού εἶχαν χτίσει. Μόνο ἐκείνους πού ἡταν ἔξω ἀπό
τό τεῖχος μποροῦσε νά δεῖ καί τά ὅπλα τους, πού εἶχαν ἐναποθέσει μπρο-
στά στό τεῖχος. Ἐκείνη τήν ἡμέρα ἔτυχε νά φρουροῦν ἔξω ἀπό τό τεῖχος
οἱ Λακεδαιμόνιοι. “Ἀλλους ἔβλεπε νά γύμναζονται καί ἄλλους νά χτενί-
ζουν τά μαλλιά τους. Αὐτά βλέποντας ὁ καβαλάρης ἀπόρησε καί μετροῦσε
πόσοι ἦταν. Ἀφοῦ τά παρατήρησε ὅλα προσεχτικά, γύρισε πίσω ἀνενό-
χλητος. Κανεὶς δέν τόν χυνήγησε καί κανεὶς δέν τοῦ ἔδωσε προσοχή. Γύ-
ρισε πίσω καί εἶπε στόν Ξέρξη ὅλα ὅσα εἶδε.

209. Τά ἄκουγε ὁ Ξέρξης καί δέν μποροῦσε νά καταλάβει τί συνέ-
βαινε, ὅτι δηλαδή οἱ Σπαρτιάτες ἐτοιμάζονταν νά σκοτωθοῦν καί νά σκο-
τώσουν ὅσους μποροῦσαν. Αὐτά πού ἔκαναν τοῦ φάνονταν γελοῖα καί
ζήτησε τό Δημάρατο* τό γιό τοῦ Ἀρίστωνα, πού ἦταν στό στρατόπεδο.
“Οταν ὁ Δημάρατος παρουσιάστηκε, ὁ Ξέρξης τόν ρώτησε γιά ὅλα αὐτά,
θέλοντας νά καταλάβει τί ἔκαναν οἱ Λακεδαιμόνιοι. Καί ὁ Δημάρατος
τοῦ εἶπε: «Σοῦ μίλησα καί πρωτύτερα, ὅταν ἔκεινή σαμε γιά τήν Ἐλλάδα,
για τούς ἄντρες αὐτούς καί γέλασες ὅταν σοῦ εἶπα ὅτι ἔβλεπα πῶς θά
ἔξελιχτον τά πράγματα. Μοῦ εἶναι πολύ δύσκολο, βασιλιά μου, νά σοῦ
λέω τήν ἀλήθεια. Ἀλλά ἄκουσέ την καί τώρα. Οἱ ἄντρες αὐτοί πῆραν
θέσεις γιά νά μᾶς ἐμποδίσουν νά περάσουμε ἀπό τή στενωπό καί γι' αὐτό
ἐτοιμάζονται. «Ἔχουν τή συνήθεια, ὅταν πρόκειται νά ριψοκινδυνέψουν
τή ζωή τους, νά χτενίζουν τά μαλλιά τους. Μάθε καί τοῦτο, βασιλιά. »Αν
τούς νικήσεις αὐτούς καί ὅσους ἄλλους ἔχουν μείνει στή Σπάρτη, καμιά
ἄλλη φυλή ἀνθρώπων δέ θά μπορεῖ νά σοῦ ἀντισταθεῖ. Τώρα βρίσκεσαι
μπροστά στήν πολιτεία πού εἶναι ἡ καλύτερη τῶν Ἐλλήνων καί μπροστά
στούς γενναιότερους ἄντρες». Τά λεγόμενα τοῦ Δημάρατου ὁ Ξέρξης δέν
μποροῦσε νά τά πιστέψει καί τόν ρώτησε γιά δεύτερη φορά πῶς, ἐνῶ
ἡταν τόσο λίγοι, θά πολεμοῦσαν ἐναντίον τῆς στρατιᾶς του. Καί ὁ Δημά-
ρατος εἶπε: «Βασιλιά, μεταχειρίσου με σάν ψεύτη, ἂν τά πράγματα δέ
γίνουν ὅπως τά λέω».

210. Τά εἶπε αὐτά, ἀλλά δέν ἔπεισε τόν Ξέρξη πού περίμενε τέσσε-

* Βασιλιάς τῆς Σπάρτης πού αὐτοεξορίστηκε καί κατέψυγε στά Σοῦσα. “Οταν
ὁ Ξέρξης ἔκεινης γιά τήν ἐκστρατεία του πῆρε τόν Δημάρατο μαζί του, ώς σύμβουλο.

ρις μέρες, ἐλπίζοντας πάντα ὅτι οἱ “Ἐλληνες θά τραποῦν σέ φυγή. Τήν πέμπτη μέρα, καθώς δέν ἔφευγαν, τοῦ φάνηκαν ἀναιδέστατα παράτολμοι. Θύμωσε κι ἔστειλε ἐναντίον τους τούς Μῆδους καὶ Κισσίους, μέ εὐτολή νά τους πιάσουν ζωντανούς καὶ νά τους φέρουν μπροστά του. Καθώς οἱ Μῆδοι ἔκαναν ἔφοδο ἐναντίον τῶν Ἐλλήνων, σκοτώθηκαν πολλοί, ἀλλά δέν ὑποχωροῦσαν παρ’ ὅλο ὅτι κακοπάθαιναν. “Ετσι ἔγινε φανερό σέ ὄλους καὶ πρό πάντων στό βασιλιά, ὅτι μαζί του βρίσκονταν πολλοί ἄνθρωποι ἀλλά λίγοι ἄντρες. Ἡ συμπλοκή κράτησε ὅλη τή μέρα.

211. Οἱ Μῆδοι, πού εἶχαν κακοπάθήσει, ὑποχώρησαν καὶ τότε οἱ Πέρσες, αὐτοὶ τούς ὁπίους ὁ βασιλιάς ἀποκαλοῦσε ἀθάνατους καὶ εἶχαν ἀρχηγό τόν Ὑδάρην, τοὺς ἀντικατέστησαν καὶ ἔκαμαν ἐπίθεση, νομίζοντας ὅτι εὔκολα θά νικήσουν. Ἀλλά ὅταν ἤρθαν στά χέρια μέ τούς “Ἐλληνες, δέν μπόρεσαν νά κατορθώσουν τίποτε περισσότερο ἀπό τούς Μῆδους, γιατί πολεμοῦσαν σέ στενωπό, εἶχαν δόρατα κοντύτερα ἀπό τά δόρατα τῶν Ἐλλήνων καὶ δέν μποροῦσαν νά χρησιμοποιήσουν τήν ἀριθμητική τους ὑπεροχή. Οἱ Λακεδαιμόνιοι πολεμοῦσαν λαμπρά, δείχνοντας ὅλη τους τήν πολεμική τέχνη ἐναντίον ἐκείνων πού δέν ἤξεραν νά πολεμοῦν. “Εστρεφαν τίς πλάτες σάν νά ἐπρόκειτο δῆθεν νά φύγουν καὶ ὅταν οἱ βάρβαροι, βλέποντάς τους νά φεύγουν, ἔκαναν ἔφοδο μέ φωνές καὶ θόρυβο, τότε ἐκείνοι, τή στιγμή πού πλησίαζε ὁ ἔχθρός, ἔκαναν μεταβολή, ἀντιμετώπιζαν τούς βαρβάρους, τούς ἔκαναν ἐπίθεση καὶ σκότωνταν ἀναρίθμητο πλῆθος ἀπ’ αὐτούς. Σκοτώνονταν καὶ Σπαρτιάτες ἀλλά λίγοι. “Ἐπειδή οἱ Πέρσες δέν μποροῦσαν νά κυριέψουν τό στενό, εἴτε κάνοντας ἐπίθεση κατά τάγματα εἴτε διαφορετικά, ὑποχώρησαν.

212. Λέγεται ὅτι ἐνῶ διεξαγόταν ἡ μάχη καὶ τήν παρακολουθοῦσε ὁ βασιλιάς, τρεῖς φορές ἀναπήδησε ἀπό τό θρόνο του ἀπό φύσιο γιά τό στρατό του. “Ετσι πολέμησαν ἐκείνη τήν ἡμέρα· καὶ τήν ἐπόμενη οἱ βάρβαροι δέν μπόρεσαν νά κατορθίσουν τίποτε περισσότερο. Μέ τήν ἐλπίδα ὅτι οἱ ἀντίπαλοι τους ἤταν λίγοι καὶ ὅτι, καταπληγωμένοι, δέ θά ἤταν σέ θέση νά ἀντισταθοῦν, ἔξακολουθοῦσαν τίς ἐπιθέσεις. Οἱ “Ἐλληνες παραταγμένοι κατά τάγματα καὶ συγκροτημένοι κατά πόλεις, ἔμπταιναν ὁ καθένας μέ τή σειρά του στή μάχη, ἐκτός ἀπό τούς Φωκεῖς. Αὐτούς τούς εἶχαν παρατάξει στό βουνό γιά νά φρουροῦν τό μονοπάτι. “Οταν οἱ Πέρσες είδαν ὅτι δέν ἔκαναν τίποτε καλύτερο ἀπό τήν προηγούμενη, ὑποχώρησαν.

213. Ἀλλά ἐνῶ ὁ βασιλιάς δέν ἤξερε τί νά κάνει μ' αὐτῇ τὴν κατάσταση, ὁ Ἐφιάλτης, γιός του Εύρυδημου, Μαλιεύς, παρουσιάστηκε μπροστά του, ἐλπίζοντας πώς θά πάρει σπουδαία ἀμοιβή ἀπό τὸ βασιλιά, καὶ τοῦ ἀποκάλυψε ὅτι ὑπῆρχε μονοπάτι, πού περνοῦσε ἀπό τὸ βουνό κι ὁδηγοῦσε στὶς Θερμοπύλες, μονοπάτι πού ἔγινε αἰτία νά σκοτωθοῦν οἱ “Ἐλληνες πού ἔμειναν ἐκεῖ.” Ἀργότερα ὁ Ἐφιάλτης φοβήθηκε τούς Λακεδαιμονίους καὶ ἔφυγε στὴ Θεσσαλία. Ἀλλά παρ' ὅλο τοῦτο ἐπικηρύχθηκε ἀπό τούς Πυλαγόρους* καὶ τοὺς Ἀμφικτίονες πού συγκεντρώθηκαν στὶς Θερμοπύλες. Χρόνια ἀργότερα γύρισε στὴν Ἀντίκυρα, ὅπου τὸν σκότωσε ὁ Τραχίνιος Ἀθηνάδης. Οἱ Ἀθηνάδης αὐτός σκότωσε τὸν Ἐφιάλτη γιά ἄλλο λόγο, τὸν ὅποιο θ' ἀναφέρω παρακάτω, ἀλλά οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸν τίμησαν παρ' ὅλα αὐτά. “Ετσι πέθανε ἀργότερα ὁ Ἐφιάλτης.

214. Ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ἐκδοχή, ὅτι ὁ Ὁνήτης, γιός του Φαναγόρα ἀπό τὴν Κάρυστο, καὶ ὁ Κορυδαλλός ἀπό τὴν Ἀντίκυρα εἶναι ἐκεῖνοι πού ἀποκάλυψαν στὸ βασιλιά τὸ μονοπάτι καὶ ὁδήγησαν τοὺς Πέρσες ἀπό τὸ βουνό, ἀλλά ἐγώ δέν τὴν πιστεύω. Πρέπει νά λάβει ὑπόψη του κανεὶς τὸ ἔξῆς: ὅτι οἱ Πυλαγόροι τῶν Ἐλλήνων δέν ἐπικήρυξαν οὔτε τὸν Ὁνήτη οὔτε τὸν Κορυδαλλό, ἀλλά τὸν Ἐφιάλτη τὸν Τραχίνιο καὶ ὅπωσδήποτε θά είχαν σωστές πληροφορίες. Καὶ ξέρουμε ὅτι ὁ Ἐφιάλτης ἔφυγε στὴ Θεσσαλία γι' αὐτόν τὸ λόγο. Οἱ Ὁνήτης βέβαια καὶ χωρίς νά εἶναι ἀπό τὴ Μαλία μποροῦσε νά ξέρει τὸ μονοπάτι, ἀν είχε ζήσει στὴν περιοχή. Ἀλλά ὁ Ἐφιάλτης εἶναι ἐκεῖνος πού τοὺς ὁδήγησε ἀπό τὸ βουνό στὸ μονοπάτι καὶ αὐτόν κατηγορῶ.

215. Τοῦ Ξέρξη τοῦ ἔρεσαν πολύ τά ὅσα ὑποσχόταν νά κάνει ὁ Ἐφιάλτης. Χάρηκε εὐθύς πολύ κι ἔστειλε τὸν Ὑδάρην μέ τὴ μονάδα πού διοικοῦσε. “Ἐφυγαν ἀπό τὸ στρατόπεδο τὴν ὥρα πού βράδιαζε. Τὸ μονοπάτι αὐτό τὸ είχαν βρεῖ οἱ ντόπιοι Μαλιεῦς καὶ ὅταν τὸ βρῆκαν τὸ ἔδειξαν στοὺς Θεσσαλούς γιά νά ἐπιτεθοῦν αὐτοὶ ἐναντίον τῶν Φωκέων, ὅταν οἱ Φωκεῖς ἔφραξαν μέ τεῖχος τὴ στενωπό καὶ προστατεύονταν ἔτσι ἀπό τίς ἐπιδρομές τους. ‘Αλλ’ ἀπό ἐκεῖνο τὸν καιρό είχε καταδειχθεῖ ὅτι τὸ μονοπάτι δέν είχε καμιά χρησιμότητα γιά τοὺς Μαλιεῦς.

* Πυλαγόρας: ὁ ἀντιπρόσωπος μιᾶς ἐλληνικῆς πόλης στὸ Ἀμφικτυονικό Συνέδριο.

216. Τό μονοπάτι λοιπόν αὐτό ἀρχίζει ἀπό τὸν ποταμό Ἀσωπό ποὺ περνάει ἀπό τὸ φαράγγι. Τό δονομα τοῦ βουνοῦ καὶ τοῦ μονοπατιοῦ εἶναι τὸ ἕδιο, Ἀνόπαια. Αὕτη λοιπόν ἡ Ἀνόπαια, πηγαίνει ράχη ράχη στὸ βουνό καὶ φτάνει στὴν πολιτεία Ἀλπηνό, ποὺ εἶναι ἡ πρώτη πολιτεία τῶν Λοκρῶν πρός τὴν Μαλίδα, περνώντας ἀπό τὸ βράχο ποὺ δνομάζεται Μελάμπυγος καὶ ἀπό τὴν κατοικία τῶν Κερκώπων, ὃπου εἶναι καὶ τὸ πιό στενό τῆς τμῆμα.

217. Ἐπ' αὐτό τὸ μονοπάτι οἱ Πέρσες, ἀφοῦ διέβηκαν τὸν Ἀσωπό, πορεύτηκαν δὴ νύχτα, ἔχοντας δεξιά τὰ βουνά τῶν Οἰταίων καὶ ἀριστερά τὰ βουνά τῶν Τραχινίων. Εἶχε κιόλας φέξει ὅταν ἔφτασαν στὴν κορυφή τοῦ βουνοῦ. Στό σημεῖο αὐτό τοῦ βουνοῦ φρουροῦσαν, ὅπως εἴπα καὶ πρωτύτερα, χίλιοι Φωκεῖς ὄπλιτες ποὺ φύλαγχαν τὸ ἔδαφός τους καὶ τὸ μονοπάτι. Τή στενωπό κάτω ἀπό τὸ βουνό τῇ φρουροῦσαν οἱ Ἑλληνες ποὺ εἴπα, τό μονοπάτι τοῦ βουνοῦ τὸ φρουροῦσαν οἱ Φωκεῖς ποὺ εἶχαν ἐθελοντικά προσφερθεῖ στό Λεωνίδα.

218. Οἱ Φωκεῖς τούς ἔνιωσαν ν' ἀνεβαίνουν ἀπό τὸ ἔξης: τούς Πέρσες τούς ἔκρυψε τὸ δάσος ἀπό βαλανιδιές πού σκεπάζει τὸ βουνό· ἥταν ἀπόλυτη ἡσυχία κι ὅμως γινόταν θόρυβος πολύς ἀπό τὰ φύλλα πού πατοῦσαν. Οἱ Φωκεῖς ἔτρεξαν στά ὄπλα καὶ ἀμέσως παρουσιάστηκαν μπροστά τους οἱ βάρβαροι, πού σάστισαν βλέποντας ἔντρες μέ τὰ ὄπλα τους. "Ἐλπίζαν ὅτι δέ θά βροῦν ἐμπόδιο καὶ ἔβρισκαν μπροστά τους στρατό. 'Ο γδάρνης φοβήθηκε μήπως οἱ Φωκεῖς ἥταν Λακεδαιμόνιοι καὶ ρώτησε τὸν Ἐφιάλτη πόσος ἥταν ὁ στρατός αὐτός καὶ, ὅταν τὸ πληροφορήθηκε, παρέταξε τούς Πέρσες γιά μάχη. Οἱ Φωκεῖς, κάτω ἀπό τὰ πολλά καὶ πυκνά βέλη, ἔφυγαν καὶ πῆγαν στὴν κορυφή τοῦ βουνοῦ, νομίζοντας ὅτι ἡ ἐπίθεση γινόταν εἰδικά ἐναντίον τους κι ἔτοιμάστηκαν γιά θάνατο. Οἱ Φωκεῖς τό εἶχαν ἀποφασίσει, ἀλλά οἱ Πέρσες, τούς ὅποιους ὀδηγοῦσε ὁ Ἐφιάλτης καὶ ὁ γδάρνης, δέν τούς λογάριασαν καὶ ἔρχισαν νά κατεβαίνουν γρήγορα τὸ βουνό.

219. Στούς "Ἑλληνες πού ἥταν στίς Θερμοπύλες ὁ μάντης Μεγιστίας, ἔξετάζοντας τὰ ἐντόσθια ἐνός ζώου, εἶπε ὅτι μαζί μέ τὴν αὔγῃ θά ἐρχόταν ὁ θάνατός τους. "Τσερα μερικοὶ αὐτόμολοι τούς εἶπαν πώς οἱ Πέρσες τούς περικύλωναν. Τούς τό εἶπαν ὅταν ἥταν ἀκόμα νύχτα καὶ

τρίτοι ήρθαν νά τούς τό ποῦν στρατιώτες, πού ήταν σκοποί στά ύψωματα τήν ὥρα πού γάραζε ή μέρα. Τότε οι “Ελληνες ἔκαναν σύσκεψη καί οι γνῶμες διχάστηκαν. “Αλλοι δέν ήθελαν νά ἐγκαταλείψουν τή θέση τους καί ἄλλοι εἶχαν τήν ἀντίθετη γνώμη. Μετά τή σύσκεψη χωρίστηκαν. “Αλλοι ἔφυγαν καί πῆγαν διαχένας στήν πολιτεία του καί ἄλλοι μέ τόν Λεωνίδα ἐτοιμάστηκαν νά μείνουν.

220. Λένε ὅτι ὁ ἕδιος ὁ Λεωνίδας τούς ἐδιωξε γιά νά μή σκοτωθοῦν, ἀλλά γι’ αὐτόν καί τούς ἄλλους Σπαρτιάτες πού ήταν ἐκεῖ θά ήταν ἀτιμωτικό νά ἐγκαταλείψουν τή θέση πού εἶχαν ἔρθει νά φρουρήσουν. Ἡ γνώμη τήν ὅποια ἐγώ ἀσπάζομαι εἶναι ή ἀκόλουθη: ὁ Λεωνίδας, ὅταν εἶδε πόσο ἀπρόθυμοι ήταν οι σύμμαχοι καί πόσο δέν ήθελαν νά ριψοκινδυνέψουν μαζί του, ἐδωσε διαταγή νά φύγουν, ἔκρινε ὅμως πώς θά ήταν ἀτιμωτικό νά φύγει ὁ ἕδιος. Μένοντας ἔξασφαλίζε μεγάλη δόξα γιά τόν ἔχατό του καί δέν προκαλοῦσε καμιά βλάβη στήν τύχη τῆς Σπάρτης. Καί πράγματι, ὅταν οι Σπαρτιάτες εἶχαν ζητήσει χρησμό γιά τόν πόλεμο αὐτόν, μόλις εἶχε ἀρχίσει, ἡ Πυθία τούς εἶχε πεῖ ὅτι ἡ ἡ πολιτεία τους θά κυριεύσταν ἀπό τούς βαρβάρους ή θά σκοτωνόταν διασιλιάς τους. Αύτά τούς εἶχε πεῖ σέ ἔξαμετρο. ‘Ο χρησμός ήταν διακόπηση:

Σεῖς πού κατοικεῖτε στήν εύρύχωρη Σπάρτη,
ἢ στά χέρια τῶν Περσῶν ή πολιτεία σας θά πέσει,
ἢ, ἂν δέν πέσει, ἡ Λακεδαίμων θά πενθήσει
τό θάνατο τοῦ βασιλιὰ τῆς πού κατάγεται ἀπό τόν Ἡρακλῆ.
Οὔτε ταύρων οὔτε λιονταριῶν μανία θά μπορέσει
νά τόν συγκρατήσει τόν ἐχθρό, γιατί ἔχει τή δύναμη τοῦ Δία.
Καί, σοῦ τό λέω, διάξ δέν θά σταματήσει προτοῦ κομματιάσει
τόν ἔναν ἀπό τούς δύο.

Αύτά θά θυμόταν ὁ Λεωνίδας καί θέλοντας νά ἔξασφαλίσει τή δόξα μόνο γιά τούς Σπαρτιάτες, μᾶλλον ἐδιωξε τούς συμμάχους παρά ἔφυγαν ἔκεινοι ἀπρεπα.

221. ‘Απόδειξη πολύ σοβαρή ὅτι ἔτσι ἔγιναν τά πράγματα εἶναι καί τό ἔξης. Ὁ Λεωνίδας εἶναι βέβαιο ὅτι ἐδιωξε καί τό μάντη Μεγιστία ἀπό τήν Ἀκαρνανία πού λέγεται ὅτι ήταν ἀπόγονος τοῦ Μελάμποδα, αὐτόν πού εἶχε δεῖ στό σφαχτάρι τί ἐπρόκειτο νά τούς συμβεῖ, καί αὐτό τό ἔκανε γιά νά μή σκοτωθεῖ κι αὐτός μαζί τους. ‘Εκεῖνος ὅμως παρ’ ὅλο

πού τὸν ἔδιωξε δέν ἔφυγε, ἀλλά ἔδιωξε τὸ γιό του, πού ἦταν τὸ μοναδικό του παιδί.

222. Οἱ σύμμαχοι λοιπόν τοὺς ὅποίους ἔδιωξε ὁ Λεωνίδας ὑπάκουοσαν καὶ ἔφυγαν καὶ μόνοι οἱ Θεσπιεῖς καὶ οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν μὲν τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἀπ' αὐτούς οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν παρά τὴ θέλησή τους (τοὺς κρατοῦσε δὲ Λεωνίδας σὰν ὄμήρους), ἀλλά οἱ Θεσπιεῖς ἔμειναν ἐπειδή τὸ ἥθελαν πολύ. Εἰπαν πώς δέ θά ἔφευγαν καὶ δέ θ' ἔφηναν τὸν Λεωνίδα καὶ τοὺς ὄπλιτες του πίσω. “Ἐμειναν καὶ σκοτώθηκαν μαζί τους. Ἀρχηγός τους ἦταν δὲ Δημόφιλος τοῦ Διαδρόμου.

223. Ὁ Ξέρξης, ἀφοῦ ἔκαμε σπουδές δταν ἀνέτειλε ὁ ἥλιος, περίμενε ὡς τὴν ὥρα πού γεμίζει ἡ ἀγορά καὶ τότε νά ἔξαπολύσει τὴν ἐπίθεσή του. Αὐτό τὸν εἶχε συμβουλέψει δὲ Ἐφιάλτης, γιατί ἡ κάθοδος ἀπό τὸ βουνό εἶναι συντομότερη καὶ πολὺ λιγότερος δὲ δρόμος παρά ἣν ἀνέβει κανείς κάνοντας γύρο. Οἱ βάρβαροι πού ἦταν μέ τὸν Ξέρξη ἔκαναν ἐπίθεση καὶ οἱ “Ελληνες μέ τὸ Λεωνίδα ἔκαναν ἔξοδο θανάτου καὶ προχώρησαν πολὺ πιό ἔξω ἀπό τὴ στενωπό, πρός τὸ φαρδύτερο μέρος τοῦ αὐχένα. Τίς προηγούμενες μέρες φύλαχαν τὸ τεῖχος καὶ πολεμοῦσαν μέσα στά στενά, ἀλλά τώρα πολεμοῦσαν ἔξω ἀπό τὰ στενά καὶ ἔπεφτε ἀμέτρητο πλῆθος βαρβάρων, γιατί πίσω τους οἱ ἀρχηγοί τῶν μονάδων τούς ἀνάγκαζαν μέ μαστίγια νά προχωροῦν δύλο καὶ πιό μπροστά. Πολλοί δὲ αὐτούς ἔπεφταν στὴ θάλασσα καὶ πνίγονταν καὶ πολλοί περισσότεροι καταπατήσταν τὸν ζωντανού ἀπό τούς ἄλλους. Κανείς δέν νοιαζόταν γιά δποιον σκοτώνταν. Ξέροντας πώς τούς περιμένει δὲ θάνατος ἀπό ἐκείνους πού τούς εἶχαν κυκλώσει ἀπό τὸ βουνό, οἱ “Ελληνες πολεμοῦσαν μέ τὴ μεγαλύτερη παλικαριά ἐναντίον τῶν βαρβάρων, μή λογαριάζοντας τὸν κίνδυνο.

224. Τῶν περισσότερων γρήγορα ἔσπασαν τὰ δόρατά τους, ἀλλά πολεμοῦσαν τούς Πέρσες μέ τὰ σπαθιά. Στὴ μάχη ἀπάνω ἔπεσε δὲ Λεωνίδας πού πολέμησε πάρα πολὺ γενναῖα καὶ μαζί του πολλοί δύνομαστοι Σπαρτιάτες πού τὰ ὀνόματά τους, ἐπειδή φάνηκαν ἄξιοι, τὰ ἔμαθα, καθὼς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν τριακοσίων. Καὶ ἀπό τούς Πέρσες ἔπεσαν πολλοί καὶ δύνομαστοί. Ἀνάμεσά τους δύο γιοί τοῦ Δαρείου, δὲ Ἀβροχόμης καὶ δὲ Ὑπεράνθης πού τούς εἶχε γεννήσει ἡ Φραταγούνη, κόρη τοῦ Ἀρτάνη. Ὁ Ἀρτάνης ἦταν ἀδελφός τοῦ Δαρείου καὶ γιός τοῦ Ὑστάσπη, γιοῦ

τοῦ Ἀρσάμη. Εἶχε δώσει τῇ θυγατέρᾳ του στὸ Δαρεῖο μέ ὅλη του τὴν περιουσία, γιατὶ δὲν εἶχε ἄλλο παιδί.

225. Δύο ἀδελφοί τοῦ Ξέρξη σκοτώθηκαν λοιπόν πολεμώντας γύρω ἀπό τὸ νεκρό τοῦ Λεωνίδα. Γινόταν πεισματική μάχη ἀνάμεσα σέ Πέρσες καὶ "Ἐλληνες πού μπόρεσαν, ἀφοῦ ἀπώθησαν τέσσερις φορές τοὺς βαρβάρους, νά πάρουν τὸ νεκρό τοῦ Λεωνίδα. Ἡ μάχη ἐξακολούθησε ὡστὸν ἔφτασαν οἱ Πέρσες πού ἤταν μέ τὸν Ἐφιάλτη. "Οταν τὸ ἔνιωσαν οἱ "Ἐλληνες, ἥλλαξε ἡ ὄψη τῆς μάχης. Ὑποχώρησαν στὸ πιό στενό μέρος, πέρασαν μέσα στὸ τεῖχος καὶ πῆγαν καὶ πῆραν θέση ὅλοι, ἐκτός ἀπό τοὺς Θηβαίους, στόν μικρό λόφο πού βρίσκεται στήν εἰσοδο, ὃπου σήμερα εἶναι τὸ πέτρινο λιοντάρι, μνημεῖο τοῦ Λεωνίδα. Σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος πολεμώντας μέ τὰ μαχαίρια τους, πού τούς εἶχαν μείνει, καὶ μέ τὰ γέρια καὶ μέ τὰ δόντια, τοὺς σκότωσαν οἱ βάρβαροι ρίχνοντας βέλη, ἥλλοι καθώς ἔρχονταν ἀπό τὸ τεῖχος πού γκρέμισαν καὶ ἥλλοι καθώς τούς εἶχαν κυκλώσει ἀπό παντοῦ.

226. Οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Θεσπιεῖς πολέμησαν πολὺ γενναῖα, ἀλλά πιό παλικαρίστια ἢ ὅλους πολέμησε ὁ Σπαρτιάτης Διηγένης, πού, καθώς λένε, εἶπε τὸ ἑζῆς προτοῦ ἀρχίσει ἡ μάχη μέ τοὺς Μήδους. Πληροφορίθηκε ἀπό ἔναν Τραχίνιο ὅτι, ὅταν οἱ βάρβαροι φίξουν τὰ βέλη τους, θά εἶναι τόσο πολλά πού θά σκιάσουν τὸν ἥλιο. Τότε ὁ Διηγένης περιφρονώντας τὸ πλῆθος τῶν Μήδων εἶπε ὅτι ὁ Τραχίνιος τοῦ ἔφερε καλά νέα, γιατὶ ἂν οἱ Μῆδοι ἔκρυβαν τὸν ἥλιο, τότε θά πολεμοῦσαν στή σκιά καὶ ὅχι κάτω ἀπό τὸν καυτερό ἥλιο. Αὐτά τὰ λόγια καὶ ἥλλα παρόμοια λένε ὅτι ἥφησε ὁ Λακεδαιμόνιος Διηγένης, γιά νά θυμοῦνται οἱ ἐπερχόμενες γενεές.

227. Μετά τὸ Διηγένη λένε ὅτι πολέμησαν πολὺ γενναῖα δύο ἀδελφοί Λακεδαιμόνιοι, ὁ Ἀλφεός καὶ ὁ Μάρων, παιδιά τοῦ Ὁρσιφάντη. Ἀπό τοὺς Θεσπιεῖς ἐκεῖνος πού πολέμησε καλύτερα ἤταν ὁ Διθύραμβος τοῦ Ἀρματίδη.

228. Τοὺς ἔθαψαν ἐπὶ τόπου, ἐκεῖ πού ἔπεσαν αὐτοί καὶ ὅσοι εἶχαν σκοτωθεῖ προτοῦ διώξει ὁ Λεωνίδας τὸν ὑπόλοιπο στρατό. Στόν τάφο τους ὑπάρχει τὸ ἐπίγραμμα:

'Εναντίον τριῶν ἐκατομμυρίων πολέμησαν κάποτε τέσσερις χιλιάδες ἀπό τὴν Πελοπόννησο.

Αὐτό τό ἐπίγραμμα εἶναι γιά ὅλους ὅσους σκοτώθηκαν. Γιά τούς Σπαρτιάτες ὑπάρχει τό ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Ἐένε, μήνυσε στούς Σπαρτιάτες πώς ἐδῶ εἴμαστε θαμμένοι
ὑπακούοντας στίς προσταγές τους.

Ω̄ ξεῖν, ἀγγέλειν Λακεδαιμονίοις, δτι τῇδε
κείμεθα τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι.

Αὐτό εἶναι τό ἐπίγραμμα γιά τούς Λακεδαιμονίους. Γιά τό μάντη Μεγιστία ὑπάρχει τό ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Τό μνῆμα αὐτό εἶναι τοῦ δοξασμένου Μεγιστία
πού σκότωσαν οἱ Μῆδοι σάν πέρασαν τό Σπερχειό,
τοῦ μάντη πού ἤζερε καλά πώς ἔρχεται ὁ θάνατος,
ἄλλα δέν θέλησε νά ἐγκαταλείψει μόνο τό βασιλιά τῆς Σπάρτης.

Τά ἐπίγραμματα καὶ οἱ στῆλες, ἐκτός ἀπό τό ἐπίγραμμα γιά τόν Μεγιστία, εἶναι ἀφιερώματα τῶν Ἀμφικτιόνων γιά τούς νεκρούς. Τό ἐπίγραμμα γιά τόν Μεγιστία τό ἔγραψε ὁ Σιμωνίδης*, γιός τοῦ Λεωπρέπη, πού εἶχε δεσμό φιλίας μαζί του.

Κεφ. 234 - 238. Διάλογος μεταξύ Ξέρξη, Δημαράτου καὶ Ἀχαιμένη

234. "Ετσι πολέμησαν οἱ "Ελληνες στίς Θερμοπύλες. 'Ο Ξέρξης φώναξε τό Δημάρατο καὶ τοῦ ἔκανε ἐρωτήσεις ἀρχίζοντας ἀπ' αὐτή: «Δημάρατε, εἰσαι τίμιος ἄνθρωπος καὶ τό βλέπω, γιατί ὅσα εἶχες πεῖ συνέβηκαν. 'Αλλά τώρα πές μου· πόσοι εἶναι οἱ ὑπόλοιποι Λακεδαιμόνιοι καὶ πόσοι ἀπ' αὐτούς εἶναι τόσο καλοί πολεμιστές, ἢ εἶναι ὅλοι τους;» 'Ο Δημάρατος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶναι πολλοί καὶ οἱ πολιτεῖες τους πολλές. Θά σου πῶ αὐτό πού θέλεις νά μάθεις. Στή Λακεδαίμονα ὑπάρχει μιά πολιτεία, ἡ Σπάρτη, πού ἔχει γύρω στίς ὄχτω χιλιάδες ἄντρες· ὅλοι τους εἶναι ἰσάξιοι μέ αὐτούς πού πολέμησαν ἐδῶ. Οι ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι δέν εἶναι σάν αὐτούς ἐδῶ, πάντως εἶναι ἀντρεῖοι». Σ' αὐτά εἶπε ὁ Ξέρξης: «Δημάρατε, μέ ποιό τρόπο θά καταβάλουμε τούς ἄνθρωπους αὐτούς μέ τό λιγότερο κόπο; Λέγε μου, ἐσύ πού ἥσουν βασιλιάς, τους ζέρεις ποιά εἶναι ἡ νοοτροπία τους;»

* Καὶ τά τρία ἐπίγραμματα εἶναι τοῦ Σιμωνίδη τοῦ Κείου.

235. Στήν ἐρώτηση τοῦ Ξέρξη ὁ Δημάρχας ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά μου, ἂν θέλεις νά σου δώσω συμβουλή, πρέπει ἐγώ νά σου δώσω τὴν καλύτερη. Στεῦλε τριακόσια καράβια τοῦ στόλου σου στή Λακωνική. Ὑπάρχει κοντά στίς ἀκτές τῆς Λακωνικῆς ἔνα νησί πού τό ὄνομά του εἶναι Κύθηρα, γιά τό δόποιο ὁ σοφότερος ἀπό τοὺς Λακεδαιμονίους, ὁ Χίλων*, εἴπε ὅτι θά ξέταν κέρδος μεγάλο γιά τοὺς Σπαρτιάτες ἂν τό νησί αὐτό βρισκόταν στό βυθό τῆς θάλασσας παρά στήν ἐπιφάνειά της, γιατί φοβόταν μήπως ἀπό τό νησί αὐτό ξεκινήσει κάτι ὅμοιο μ' ἐκεῖνο πού ἐγώ θά σου προτείνω. Δέν είχε προβλέψει τή δική σου ἐκστρατεία, ἀλλά φοβόταν κάθε ἐκστρατεία. Μέ όρμητήριο αὐτό τό νησί ν' ἀπειλεῖς τοὺς Λακεδαιμονίους. “Οταν ὁ πόλεμος γίνει γείτονάς τους, δέ θὰ σταθοῦν ἐμπόδιο καί οὕτε θά στείλουν πεζικό νά βοηθήσει τήν ύπόλοιπη Ἐλλάδα, ὅταν θά τήν ύποδουλώνεις. Καί ὅταν ύποδουλωθεῖ ή ύπόλοιπη Ἐλλάδα, θά μείνει μόνο ή Λακωνική πού θά εἶναι ἀδύνατη.” Αν δέν κάνεις αὐτά πού σου λέω, πρέπει νά περιμένεις ὅτι θά συμβοῦν τά ἔξης: ‘Η Πελοπόννησος ἔχει ἔναν ἴσθμο πολύ στενό· ἔκει ὅλοι οἱ Πελοποννήσιοι θά συμπολεμήσουν ἐναντίον σου καί θά γίνονται μάχες πολύ πιό σκληρές ἀπ' αὐτές πού ἔγιναν.’ ”Αν δύμας κάνεις αὐτό πού σέ συμβουλεύω, τότε χωρίς μάχη θά καταληφθεῖ ὁ ἴσθμος καί οἱ ἄλλες πολιτεῖες θά προσχωρήσουν».

236. Μετά τόν Δημάρατο μίλησε ὁ Ἀγχιμένης, ἀδελφός τοῦ Ξέρξη καί ἀρχιγέρος τοῦ στόλου, πού ἔτυχε νά είναι ἔκει καί φοβήθηκε μήπως ὁ Ξέρξης πειστεῖ καί κάμει αὐτά. «Βασιλιά, βλέπω πώς ἀκοῦς ἔναν θρωπό πού φθονεῖ τίς ἐπιτυχίες σου καί ἵσως εἶναι προδότης. Ὁ τρόπος αὐτός είναι ἀγαπητός στούς Ἐλληνες. Φθονοῦν ὅποιον εύτυχεῖ καί μισοῦν τόν καλύτερο. Εάν μετά τά δσα μᾶς ἔτυχαν καί χάσαμε τετρακόσια καράβια, πάρεις ἄλλα τριακόσια καί τά στείλεις νά περιπλεύσουν τήν Πελοπόννησο, τότε οἱ ἀντίπαλοι σου γίνονται ἰσόπαλοι μαζί σου. Ἐνωμένος, ὁ στόλος μας είναι μεγάλη ἀπειλή γι' αὐτούς καί δέν μποροῦν νά τοῦ ἀντισταθοῦν. ”Ολος ὁ στόλος θά στηρίξει τό πεζικό καί τό πεζικό θά στηρίξει τό στόλο, ἀν προχωρήσουν μαζί. ”Αν δύμας διασπάσεις τίς δυνάμεις σου, οὕτε ἐσύ θά μπορεῖς νά είσαι χρήσιμος στό στόλο σου οὕτε ὁ στόλος σου σ' ἐσένα. Σκέψου καλά τή δική σου θέση καί μήν ἀσχολεῖσαι μέ τήν κατάσταση τῶν ἐχθρῶν, ποῦ θά σου ἀντισταθοῦν, τί θά κάνουν

* “Ἐνας ἀπό τούς Ἐπτά σοφούς, καταγόμενος ἀπό τή Σπάρτη.

καὶ πόσοι εἰναι. Ἐκεῖνοι εἰναι ικανοί νά φροντίζουν γιά τόν ἔχυτό τους καθώς κι ἐμεῖς γιά τούς ἔχυτούς μας. ”Αν οἱ Λακεδαιμόνιοι παραταχτοῦν ἐναντίον τῶν Περσῶν σέ μάχη, δέ θά μπορέσουν νά ἐπανορθώσουν τό πάθημά τους».

237. Ο Ξέρξης τοῦ ἀποκρίθηκε: «Αχαιμένη, θαρρῶ πώς εἰναι σωστά αὐτά πού λές καὶ αὐτό θά κάμω. Ο Δημάρατος δίνει τή συμβουλή πού θεωρεῖ καλύτερη γιά μένα, ή δική σου δύμως εἰναι καλύτερη. Δέ δέχομαι δύμως ὅτι ἐπειδή μοῦ δίνει τέτοια συμβουλή δέν εύνοεῖ τήν ἐκστρατεία μου, καὶ τοῦτο τό συμπεραίνω ἀπό τά ὅσα μοῦ ἔχει ὡς τώρα πεῖ, ἀλλά καὶ ἀπό τό ἑξῆς: ἔνας πολίτης πράγματι μπορεῖ νά φθονήσει ἄλλο συμπολίτη του πού εύτυχει καὶ μπορεῖ νά τηρεῖ δυσμενή σιγή οὔτε κι ἂν ὁ συμπολίτης του τοῦ ζητήσει συμβουλή θά θελήσει νά τοῦ πεῖ τήν καλύτερη γνώμη, ἐκτός ἂν εἰναι ἀνθρωπος μέ ἔξαιρετικές ἀρετές, ἀλλά τέτοιος ἀνθρωπος εἰναι σπάνιος. ”Ομως ἔνας ξένος πού συνδέεται μέ δεσμούς φιλίας μέ ἄλλον ξένο, χαίρεται πολύ μέ τήν ἐπιτυχία τοῦ φίλου του κι ἂν τοῦ ζητηθεῖ συμβουλή, θά δώσει τήν καλύτερη. ”Ετοι λοιπόν διατάξω ἀπό ἐδῶ κι ἐμπρός νά μήν κατηγορεῖ κανείς τόν Δημάρατο πού εἰναι ξένος μου».

238. Αφοῦ τά εἶπε αὐτά ὁ Ξέρξης, πέρασε ἀνάμεσα στούς νεκρούς καὶ ἐπειδή εἶχε ἀκούσει ὅτι ὁ Λεωνίδας ἦταν βασιλιάς καὶ στρατηγός τῶν Λακεδαιμονίων, ἔδωσε διαταγή νά τοῦ κόψουν τό κεφάλι καὶ νά τό στήσουν πάνω σ’ ἔνα κοντάρι. Εἰναι φανερό καὶ ἀπό ἄλλες ἐνδείξεις ἀλλά καὶ ἀπό αὐτή τήν πράξη ὅτι ἀπ’ ὅλους τούς ἐχθρούς του ὁ Λεωνίδας, ὅταν ζοῦσε, εἶχε προκαλέσει τό θυμό τοῦ Ξέρξη, γιατί ἀλλιῶς ὁ βασιλιάς ποτέ δέν θά ἔκανε τέτοια ἱεροσυλία στό νεκρό, γιατί ἀπ’ ὅσο ξέρω, οἱ Πέρσες τιμοῦν ἰδιαίτερα τήν παλικαριά στόν πόλεμο. ”Εγινε λοιπόν πού εἶχε διατάξει ὁ Ξέρξης*.

* Τό σχόλιο τοῦ Ηροδότου εἰναι ὑποτιμητικό γιά τόν Ξέρξη.

O Y P A N I A

8

Κεφ. 1-48. Μετά τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν καὶ ἐνῷ δὲ Ξέρξης κατεβαίνει ἀπό τή Βοιωτία πρὸς τήν Ἀττικήν, ὁ ἑλληνικός στόλος φεύγει ἀπό τό Ἀρτεμίσιο, ὅπου ναυμάχησε μέρι ἐπιτυχία ἐναντίον τῶν Περσῶν, καὶ συγκεντρώνεται στή Σαλαμίνα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκαταλείπονταν τήν πολιτεία τους καὶ μεταφέρονταν τά γνωμόπαιδά τους στή Σαλαμίνα, τήν Αἰγαία καὶ τήν Τροιζήνα. Στό μεταξύ οἱ Σπαρτιάτες, μέρι ἄλλον Πελοποννησίους, χτίζονταν τεῖχος στόν Ισθμό. Στή Σαλαμίνα οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοί τοῦ στόλου διχάζονται. Ἄλλοι λένε ὅτι πρέπει δὲ στόλος νά πάει στόν Ισθμό, ἄλλοι — καὶ κνοίως ὁ Θεμιστοκλῆς — ἐπιμένονταν νά μείνει δὲ στόλος στή Σαλαμίνα, ὥστε νά ἀντιμετωπίσει τούς Πέρσες στή στενή θάλασσα τοῦ νησιοῦ, ὅπου δὲ μεγάλος ἀριθμός τῶν πλοίων τοῦ Ξέρξη θά είναι, γιαντόν, μειονέκτημα καὶ ὅχι πλεονέκτημα. Ἡ πρόβλεψη τοῦ Θεμιστοκλῆ ἐπαληθεύεται μέρι τή λαμπρή νίκη τῶν Ἕλλήνων.

**Κεφ. 49 - 64. Κατάληψη τῆς Ἀθήνας ἀπό τόν Ξέρξη.
Συμβούλιο Ἑλλήνων στρατηγῶν, παρέμβαση Θεμιστοκλῆ**

49. "Οταν ἔφτασαν στή Σαλαμίνα οἱ στρατηγοί τῶν πολιτειῶν αὐτῶν*, ἔκαμαν συμβούλιο. 'Ο Εύρυβιάδης** τούς πρότεινε ὅποιος θέλει νά μιλήσει καὶ νά προτείνει ποιό μέρος, ἀπό δέσποια κρατοῦσαν ἀκόμη, θεωροῦσε τό καλύτερο γιαντό γίνει ναυμαχία. Τήν Ἀττική τήν είχαν κιόλας ἐγκαταλείψει καὶ θά συζητοῦσαν γιαντό ἄλλες περιοχές. Οἱ περισσότεροι ποιού

* Κατάλογος τῶν διαφόρων αὐτῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἀναφέρεται στίς παραγρ. 42-48.

** Σπαρτιάτης στρατηγός, ἀρχηγός δόλου τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου.

μίλησαν συμφώνησαν νά πλεύσουν στόν ’Ισθμό καί νά ναυμαχήσουν κοντά στίς ἀκτές τῆς Πελοποννήσου γιά τόν ἀκόλουθο λόγο: ἂν νικηθοῦν στή Σαλαμίνα θά τούς πολιορκήσουν στό νησί, ὅπου καμιά βοήθεια δέν μπορούσε νά τούς ἔρθει, ἐνῶ ἂν νικηθοῦν στόν ’Ισθμό, θά κατεύφευγαν στούς δικούς τους.

50. Αύτά ἔλεγαν οἱ στρατηγοί ἀπό τήν Πελοπόννησο, ὅταν ἔφτασε ἔνας Ἀθηναῖος πού ἀνάγγειλε ὅτι οἱ βάρβαροι μπῆκαν στήν ’Αττική καί ὅτι τήν πυρπολοῦν ὄλόκληρη. Πραγματικά ὁ στρατός μέ τόν Ξέρξη, πού εἶχε πάει στή Βοιωτία, εἶχε βάλει φωτιά στίς Θεσπίες, πού οἱ κάτοικοι της εἶχαν φύγει στήν Πελοπόννησο, καί στίς Πλαταιές καί εἶχε φτάσει στήν ’Αθήνα καί κατέστρεφε τά πάντα. ”Εκαψαν τίς Θεσπίες καί τίς Πλαταιές, γιατί πληροφορήθηκαν ἀπό τούς Θηβαίους ὅτι οἱ δυό αὐτές πολιτείες δέν εἶχαν μηδίσει.

51. ’Από τότε πού οἱ βάρβαροι διάβηκαν τόν ’Ελλήσποντο ἀπό ὅπου ξεκίνησαν καί ὅπου ἔμειναν ἔνα μήνα, ὥσπου νά περάσουν ἀπό τήν ’Ασία στήν Εύρωπη, χρειάστηκαν ἀλλούς τρεῖς μῆνες γιά νά φτάσουν στήν ’Αττική, τήν ἐποχή πού ἀρχοντας στήν ’Αθήνα ἦταν ὁ Καλλιάδης. Κυρίεψαν ἔρημη τήν πολιτεία καί βρῆκαν λίγους ’Αθηναίους, διαχειρίστες τοῦ ναοῦ, καί μερικούς φτωχούς πού εἶχαν κάνει φράχτη στήν ἀκρόπολη μέ σανίδες καί ξύλα καί προσπαθοῦσαν νά ἀμυνθοῦν ἐναντίον τῶν εἰσβολέων. Δέν εἶχαν φύγει γιά τή Σαλαμίνα, ἐπειδή ἦταν φτωχοί, ἀλλά καί γιατί νόμιζαν πώς εἶχαν καταλάβει τό χρησμό πού εἶχε δώσει ἡ Πυθία, ὅτι τό ξύλινο τεῖχος δέ θά κυριευτεῖ καί ὅτι αὐτό ἦταν τό ἀσφαλές καταφύγιο καί ὅχι τά καράβια.

52. Οἱ Πέρσες ἐγκαταστάθηκαν στό λόφο πού εἶναι ἀντίκρυ ἀπό τήν ἀκρόπολη, πού οἱ ’Αθηναῖοι τόν ὄνομαζουν ”Αρειο πάγο, καί τήν πολιορκησαν μέ τόν ἔξῆς τρόπο: ”Εδεναν στουπιά στά βέλη τους, τούς ἔβαζαν φωτιά καί τά ἔριχναν ἀπάνω στό φράχτη. ’Αλλά οἱ πολιορκημένοι ’Αθηναῖοι ἀμύνονταν, ἂν καί ἡ κατάστασή τους ἦταν ἀπελπιστική καί τό φράγμα τους εἶχε ὑποχωρήσει. Οὔτε δέχτηκαν προτάσεις τῶν Πειστρατιδῶν γιά νά συνθηκολογήσουν, ἀλλά ἀντιστέκονταν βρίσκοντας διάφορους τρόπους· καί ὅταν οἱ βάρβαροι ζύγωναν στίς πύλες, κυλοῦσαν ἀπάνω τους μεγάλες πέτρες. Γιά ἀρκετό χρονικό διάστημα ὁ Ξέρξης δέν ἤξερε τί νά κάνει γιά νά τούς ὑποτάξει.

53. ’Αλλά μέ τόν καιρό οι βάρβαροι βρῆκαν τρόπο νά μποῦν ἀπό μέρος ἀπάτητο. Ἐπερπετε νά βγεῖ ἀληθινός δ χρησμός ὅτι διάλογληρη ἡ ἡπειρωτική Ἀττική θά ἔπεφτε στά χέρια τῶν Περσῶν. Μπροστά στήν ἀκρόπολη, ἀλλά πίσω ἀπό τίς πύλες κι ἀπό τά σκαλιά τῆς ἀνόδου, σ’ ἔνα σημεῖο πού δέν τό φύλαχαν οὔτε θεωροῦσαν ὅτι θά μποροῦσε ν’ ἀνεβεῖ ἀνθρωπος ἀπό ἐκεῖ, ἀνέβηκαν μερικοί κοντά στό ιερό τῆς Ἀγλαύρου, κόρης τοῦ Κέκροπα, παρ’ ὅλο πού τό μέρος ήταν ἀπόκρημνο. Καθώς οι Ἀθηναῖοι τούς εἶδαν ἀνεβασμένους στήν ἀκρόπολη, ἄλλοι ἔρχισαν νά ρίχνονται ἀπό τό τεῖχος καί νά σκοτώνονται καί ἄλλοι κατέφυγαν στό ναό. Οι Πέρσες πού εἶχαν ἀνεβεῖ, πρῶτα πῆγαν στίς πύλες καί τίς ἀνοίξαν καί σκότωναν τούς ἱκέτες. “Οταν τούς σκότωσαν ὅλους, σύλησαν τό ναό καί ἔβαλαν φωτιά στήν ἀκρόπολη.

54. “Οταν κυρίεψε ὁλόκληρη τήν Ἀθήνα, ὁ Ξέρξης ἔστειλε στά Σοῦσα, στόν Ἀρτάβανο, ἔναν ἵππεα νά τοῦ ἀναγγείλει τήν ἐπιτυχία του. Τήν ἄλλη μέρα ὁ Ξέρξης κάλεσε κοντά του τούς φυγάδες Ἀθηναίους πού τόν ἀκολουθοῦσαν καί τούς διέταξε ν’ ἀνεβοῦν στήν ἀκρόπολη καί νά κάμουν θυσία κατά τά δικά τους ἔθιμα. ”Ισως ἔδωσε τέτοια διαταγή, ἐπειδή εἶχε δεῖ κάποιο δνειρό, ἵσως πάλι ἐπειδή εἶχε μετανοήσει πού ἔκαψε τό ναό. Οι Ἀθηναῖοι φυγάδες συμμορφώθηκαν μέ τή διαταγή.

55. ’Εδω θά πῶ τό λόγο γιά τόν ὅποιο τά ἀνέφερα αὐτά. Στήν ἀκρόπολη ὑπάρχει ναός τοῦ Ἐρεχθέα, πού καθώς λέγεται τόν γέννησε ἡ γῆ. Στό ναό ὑπάρχει μιά ἐλιά καί μιά ἀρμυρή πηγή. Κατά τά ὅσα λένε οι Ἀθηναῖοι, αὐτά εἶναι μαρτύρια ἀπό τήν ἕριδα τοῦ Ποσειδώνα καί τῆς Ἀθηνᾶς, ὅταν διεκδικοῦσαν τή χώρα. ”Ετυχε ἡ ἐλιά αὐτή νά καεῖ μέ τόν ὑπόλοιπο ναό ἀπό τούς βαρβάρους ἀλλά τήν ἐπόμενη τῆς πυρκαϊδῆς, ὅταν κατά διαταγή τοῦ βασιλιᾶ ἀνέβηκαν οι Ἀθηναῖοι στό ιερό γιά νά κάμουν θυσία, εἶδαν ἔνα γλωρό βλαστάρι ὡς μιά πήγη νά ἔχει ξεπεταχτεῖ ἀπό τόν κορμό. Αὐτά εἴπαν.

56. ”Οταν τά ἔμαθαν αὐτά οι ”Ἐλληνες στή Σαλαμίνα, ὅτι κυριεύ-τηκε καί ἡ ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας, θορυβήθηκαν τόσο πολύ, ώστε μερικοί ἀπό τούς στρατηγούς ούτε περίμεναν νά τελειώσει ἡ σύσκεψη, ἀλλά ἔτρε-χαν στά καράβια καί ὑψωναν τά πανιά γιά νά εἶναι ἔτοιμοι νά φύγουν. Οι ἄλλοι πού εἶχαν μείνει, ἀποφάσισαν νά ναυμαχήσουν ἐμπρός ἀπό τόν

’Ισθμό. Ἔπεισε δὲ νύχτα, διαλύθηκε τό συμβούλιο καὶ ὁ καθένας γύρισε στό καράβι του.

57. “Οταν δὲ Θεμιστοκλῆς γύρισε στό καράβι του, ἐνας Ἀθηναῖος, δὲ Μνησίφιλος, τόν ρώτησε τί εἶχε ἀποφασιστεῖ. “Οταν πληροφορήθηκε ὅτι εἶχε ἀποφασιστεῖ νά μεταφερθεῖ δὲ στόλος στόν Ισθμό καὶ νά ναυμαχήσει κοντά στήν Πελοπόννησο, τόδι εἶπε: «Ἀν φύγουν τά καράβια ἀπό τή Σαλαμίνα, τότε δέ θά ἔχεις νά πολεμήσεις γιά καμιά πατρίδα. «Ολοι θά φύγουν δὲ καθένας γιά τήν πολιτεία του καὶ οὔτε δὲ Εύρυβιάδης θά μπορέσει νά τούς συγκρατήσει οὔτε ἄλλος κανείς ἀνθρωπος, ὥστε νά μή σκορπίσουν καὶ χαθεῖ ἡ Ἐλλάδα ἀπό κακή ἀπόφαση. »Αν ὑπάρχει κανένας τρόπος πήγαινε καὶ προσπάθησε ν' ἄλλαξεις τήν ἀπόφαση, κι ἂν μπορεῖς μετάπεισε τόν Εύρυβιάδη, ὥστε ν' ἄλλαξει γνώμη καὶ νά μείνουμε ἐδῶ».

58. ‘Ο Θεμιστοκλῆς βρῆκε τή συμβουλή πολὺ σωστή, δέν ἀποκρίθηκε τίποτε καὶ πήγε στό καράβι τοῦ Εύρυβιάδη. “Οταν ἔφτασε, εἶπε ὅτι θέλει νά συζητήσει μαζί του ἐνα κοινό ζήτημα. Τότε ὁ Εύρυβιάδης τόν κάλεσε νά μπεῖ στό καράβι καὶ νά τοῦ πεῖ δὲ, τι θήτελε. ‘Ο Θεμιστοκλῆς καθίσει κοντά του καὶ τοῦ εἶπε, σάν νά ξηταν δικές του σκέψεις, τά δσα εἶχε ἀκούσει ἀπό τόν Μνησίφιλο. Πρόσθεσε καὶ ἄλλα πολλά ὡσότου τόν ἔπεισε πώς ἔπρεπε νά βγει ἀπό τό καράβι του καὶ νά συγκεντρώσει τούς στρατηγούς σέ συμβούλιο.

59. “Οταν συγκεντρώθηκαν καὶ προτοῦ δὲ Εύρυβιάδης τούς ἔξηγήσει γιά ποιό λόγο εἶχε συγκαλέσει τό συμβούλιο, δὲ Θεμιστοκλῆς εἶπε πολλά, ἐπιθυμώντας ζωηρά νά τούς πείσει. ‘Ἐνδι μιλοῦσε, δὲ Κορίνθιος στρατηγός Ἀδείμαντος τοῦ Ὦκυτου τοῦ εἶπε: «Θεμιστοκλῆς, στούς δημόσιους ἀγῶνες δσοι ξεκινοῦν πρίν ἀπό τήν ὥρα, δέρνονται». ‘Ο Θεμιστοκλῆς γιά νά δικαιολογηθεῖ ἀποκρίθηκε: «Ἄλλα καὶ δσοι ἀργοποροῦν δέν βραβεύονται».

60. “Ετσι ἀποκρίθηκε μαλακά στόν Κορίνθιο. Στόν Εύρυβιάδη δέν ἐπανέλαβε τίποτε ἀπό τά δσα τοῦ εἶχε πεῖ πρίν, ὅτι δηλαδή ἀν φύγουν ἀπό τή Σαλαμίνα θά σκορπίσουν. Δέ θά ξηταν σωστό νά κατηγορήσει τούς συμμάχους μπροστά τους. Μεταχειρίστηκε ἄλλα ἐπιχειρήματα καὶ εἶπε τά ἔξης: «Στό χέρι σου εἶναι τώρα νά σώσεις τήν Ἐλλάδα, ἀν πεισθεῖς στά λόγια μου καὶ ναυμαχήσεις μένοντας ἐδῶ καὶ ἀντισταθεῖς σ' ἔκει-

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΑ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ

ΕΠΑΛΛΙΩΣ

ΕΠΑΛΛΙΩΣ

νους πού θέλουν νά σέ πείσουν νά πᾶς τό στόλο στόν 'Ισθμο. "Ακουσε καί σύγκρινε. "Αν ναυμαχήσεις στόν 'Ισθμο, τότε θά συγκρουσθεῖς σέ ἀνοιχτό πέλαγος, πράγμα πού πολύ λίγο μᾶς συμφέρει, ἀφοῦ ἔχουμε βαρύτερα ἀλλά καί λιγότερα καράβια. Θά χάσεις τή Σαλαμίνα καί τά Μέγαρα καί τήν Αἴγινα, ἀκόμα κι ἂν ὑπερτερήσουμε σέ ἄλλο σημεῖο. 'Εκτός ἀπό αὐτό, μᾶς μέ τό ναυτικό τους θ' ἀκολουθήσει καί ὁ πεζός στρατός καί ἔτσι σύ ὁ ἔδιος θά τούς ἔχεις ὀδηγήσει πρός τήν Πελοπόννησο καί θά ριψοκινδυνέψεις ὀλόκληρη τήν 'Ελλάδα. "Αν κάνεις αὐτό πού ἐγώ λέω, τότε θά ἔχεις πολλά πλεονεκτήματα. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ναυμαχώντας σέ στενό μέρος μέ λίγα καράβια ἐναντίον πολλῶν καί ἂν τά πράγματα ἔξελιχθοῦν, ὅπως γίνονται συνήθια στόν πόλεμο, θά νικήσουμε. Πλεονέκτημα γιά μᾶς εἶναι ἡ ναυμαχία σέ στενό μέρος, ἐνῶ πλεονέκτημα γιά κείνους εἶναι ὁ ἀγώνας στά ἀνοιχτά. Θά σώσουμε τή Σαλαμίνα ὅπου ἔχουν καταφύγει οι γυναῖκες καί τά παιδιά μας. 'Αλλά σκέψου καί τοῦτο πού σᾶς ἀφορᾶ περισσότερο ἀπ' ὅλα. Τό ἔδιο θά προστατέψεις τήν Πελοπόννησο ναυμαχώντας ἐδῶ, ὅπως θά τήν προστάτευες ἂν ναυμαχοῦσες στόν 'Ισθμό, καί ἂν πάρεις τή σωστή ἀπόφαση δέ θά ὀδηγήσεις τούς βαρβάρους στήν Πελοπόννησο. "Αν, ὅπως τό ἐλπίζω, νικήσουμε μέ τά καράβια μας, οἱ βάρβαροι δέ θά πορευτοῦν πρός τόν 'Ισθμό οὕτε θά προχωρήσουν πέρα ἀπό τήν 'Αττική. Θά φύγουν ἀτακτα κι ἔτσι θά ὠφεληθοῦμε, γιατί θά κρατήσουμε τά Μέγαρα καί τήν Αἴγινα καί τή Σαλαμίνα ὅπου, κατά ἔνα χρησμό*, θά νικήσουμε τούς ἔχθρούς μας. "Οσοι παίρνουν σωστές ἀποφάσεις συνήθιως πετυχαίνουν, ὅσοι ὅμως δέν παίρνουν, συνήθως οὕτε καί τό θεόδέν ἔχουν συμπαραστάτη τους.

61. "Οταν δέ Θεμιστοκλῆς τά εἶπε αὐτά, πάλι μίλησε ὁ Κορινθίος 'Αδείμαντος, λέγοντάς του νά σωπάσει, ἀφοῦ δέν εἶχε πιά πατρίδα, καί θέλοντας νά ἐμποδίσει τόν Εύρυβιάδη νά βάλει σέ ψηφοφορία πρόταση ἀνθρώπου πού δέν εἶχε πατρίδα. Εἶπε ὅτι προτοῦ νά ἐκφράσει μιά γνώμη, ἔπειτε δέ Θεμιστοκλῆς νά πεῖ ποιά πολιτεία ἀντιπροσωπεύει. Τά ἔλεγε αὐτά ἐπειδή οἱ Πέρσες εἶχαν κυριέψει καί κατεῖχαν τήν 'Αθήνα. 'Αλλά τότε δέ Θεμιστοκλῆς ἀποκρίθηκε σ' αὐτόν καί στούς Κορινθίους μέ πολλά καί αὐστηρά λόγια, λέγοντας ὅτι οἱ 'Αθηναῖοι εἶχαν πολύ μεγαλύτερη πολιτεία καί γῇ ἀπό τούς Κορινθίους, ὅσο θά εἶχαν διακόσια καράβια

* Πρόκειται γιά τό χρησμό πού ἀναφέρεται στό ἔβδομο βιβλίο (141).

ἀρματωμένα, πού ἐναντίον τους καμιά ἐλληνική πολιτεία δέ θά μποροῦ-
σε ν' ἀντισταθεῖ.

62. Ἀφοῦ τά εἶπε αὐτά γύρισε στὸν Εὔρυβιάδη καὶ τοῦ μίλησε πολὺ¹
αὐστηρά: «Ἐσί, ἂν μείνεις ἐδῶ, θά εἰσαι ἄντρας γενναῖος, ἂν δχι, τότε
θά καταστρέψεις τὴν Ἐλλάδα, γιατί ἀπό τὰ καράβια μας καὶ μόνο ἐξαρ-
τᾶται ὄλοκληρος ὁ πόλεμος. Ἄλλ' ἂκουσέ με. Καὶ ἂν δέ θελήσεις νά πά-
ρεις τέτοια ἀπόφαση, τότε ἐμεῖς, ὅπως εἴμαστε, θά πάρουμε τὶς οἰκο-
γένειές μας καὶ θά πᾶμε στὴ Σιρή τῆς Ἰταλίας, πού ἀπό τὸν παλιὸν καιρό
εἶναι δική μας καὶ ὑπάρχει χρησμός πού λέει δτι πρέπει νά ιδρύσουμε ἐκεῖ
ἀποικία. Καὶ τότε σεῖς, ἀπομονώμένοι ἀπό συμμάχους σάν κι ἐμᾶς, θά
θυμηθεῖτε τά λόγια μου».

63. Μέ τά λόγια αὐτά τοῦ Θεμιστοκλῆ μεταπείστηκε ὁ Εύρυβιά-
δης. “Εχω τή γνώμη πώς μεταπείστηκε ἀπό φόβο μήπως τὸν ἐγκατα-
λείψουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἂν μετέφερε τὸν πόλεμο στὸν Ἰσθμό. Γιατί ἂν ἔφευ-
γαν οἱ Ἀθηναῖοι, τότε οἱ ὑπόλοιποι δέ θά ήταν ἀξιόμαχοι. Προτίμησε
λοιπόν νά μείνει ἐκεῖ καὶ ἐκεῖ νά ναυμαχήσει.

64. “Ετσι οἱ Ἐλληνες πού ήταν στή Σαλαμίνα, μετά ἀπ' αὐτήν τή
λογομαχία καὶ μετά τὴν ἀπόφαση τοῦ Εύρυβιάδη, ἀρχισαν νά ἐτοιμά-
ζονται γιά νά ναυμαχήσουν. Ἡρθε ἡ μέρα καὶ καθώς πρόβαινε ὁ ἥλιος,
ἔγινε σεισμός καὶ στή γῇ καὶ στή θάλασσα. Τότε ἀποφάσισαν νά παρακ-
λέσουν ὅλους τοὺς θεούς καὶ νά ἐπικαλεστοῦν τή συμμαχία τῶν Αἰακι-
δῶν*. “Ετσι σκέφτηκαν καὶ ἐκτέλεσαν τὴν ἀπόφασή τους. “Εκαναν εὐγές
σ' ὅλους τοὺς θεούς καὶ κάλεσαν σέ βοήθεια τὸν Αἴαντα καὶ τὸν Τελα-
μώνα καὶ ἐστειλαν καράβι στήν Αἴγινα νά φέρει τά ἀγάλματα τοῦ Αἰα-
κοῦ καὶ τῶν ἄλλων Αἰακιδῶν.

Κεφ. 70-82. Οι Σπαρτιάτες ὀχυρώνουν τὸν Ἰσθμό.—Ο Θεμιστοκλῆς στέλνει παραπλανητικό μήνυμα στὸν Ξέρξη

70. “Οταν δόθηκε ἡ σχετική διαταγή, ὁ στόλος πῆγε καὶ παρατά-
χθηκε μπροστά στή Σαλαμίνα καὶ τά καράβια μπῆκαν στή σειρά μέ κάθε
ἄνεση. Δέν πρόφτασαν τότε ν' ἀρχίσουν ναυμαχία, γιατί τέλειωνε ἡ μέρα

* Ἀπόγονοι τοῦ μυθικοῦ ἥρωα Αἰακοῦ πού ήταν μέ τό Μίνωα καὶ τό Ραδά-
μανθη δικαστής στὸν “Αδη.

κι ἔπεφτε νύχτα καὶ γι' αὐτό προετοιμάστηκαν γιά τήν ἐπομένη. Τούς "Ελληνες τούς ἔπιασε φόβος καὶ ἀμηχανία καὶ περισσότερο τούς Πελοποννήσους. Αὐτοί ἔνιωθαν ἀμηχανία ἐπειδή, συγκεντρωμένοι στή Σαλαμίνα, θά ναυμαχοῦσαν γιά τή γῆ τῶν Ἀθηναίων κι ἂν τούς νικοῦσαν οἱ Πέρσες, τότε θά βρίσκονταν ἀποκλεισμένοι καὶ πολιορκημένοι στή Σαλαμίνα, ἀφήνοντας τήν πατρίδα τους ἀνυπεράσπιστη.

71. Ἐκείνη τή νύχτα τό πεζικό τῶν βαρβάρων κινήθηκε πρός τήν Πελοπόννησο. Εἶχε ώστόσο γίνει καθετί τό δυνατό, ὥστε νά ἐμποδιστεῖ ὁ βάρος νά εἰσβάλει ἀπό στεριά στήν Πελοπόννησο. Μόλις ἔμαθαν οἱ Πελοποννήσιοι τό θάνατο τοῦ Λεωνίδα καὶ ὅσων ἦταν μαζί του στίς Θερμοπύλες, ἔτρεξαν ἀπ' ὅλες τίς πολιτεῖες καὶ συγκεντρώθηκαν στόν Ισθμό. Ἀρχηγός τους ἦταν ὁ Κλεόμβροτος τοῦ Ἀναξανδρίδη, ἀδελφός τοῦ Λεωνίδα. Ἐγκαταστάθηκαν στόν Ισθμό καὶ ἔφραξαν τή Σκειρωνίδα ὁδό* καὶ μετά ἀπό αὐτό, καθώς ἀποφάσισαν σέ συμβούλιο, ἄρχισαν νά χτίζουν τεῖχος στόν Ισθμό. Καθώς ἦταν πολλές δεκάδες χιλιάδες ἄνθρωποι καὶ ὅλοι δούλευαν, ἡ δουλειά προχωροῦσε. Ἐφερναν πέτρες καὶ τοῦβλα καὶ ξύλα καὶ καλάθια μέ ἔμμο καὶ δέν σταματοῦσαν στιγμή, οὕτε νύχτα οὔτε μέρα.

72. Οἱ "Ελληνες πού πῆγαν μέ ὅλο τό στρατό τους στόν Ισθμό ἦταν οἱ ἔξης: οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Ἀρκάδες ὅλοι, οἱ Ἡλεῖοι, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Σικουώνιοι, οἱ Ἐπιδαύριοι, οἱ Φλειάσιοι, οἱ Τροιζήνιοι καὶ οἱ Ἐρμιονεῖς. Αὐτοί ἦταν ὅσοι βοήθησαν καὶ ἀνησύχησαν πολύ γιά τήν Ἑλλάδα πού κινδύνευε. Οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι δέν νοιάζονταν, μόλιο πού οἱ Ολυμπιακοί ἀγῶνες καὶ τά Κάρνεια εἶχαν τελειώσει.

73. Τήν Πελοπόννησο τήν κατοικοῦν ἐφτά ἔθνη. Δύο εἶναι γηγενή καὶ κατοικοῦν στό ἔδαφος πού καὶ παλαιότερα κατοικοῦσαν, οἱ Ἀρκάδες καὶ οἱ Κυνούριοι. "Ἐνα ἀπό τά ἔθνη, οἱ Ἀχαιοί, δέ βγῆκε ἀπό τήν Πελοπόννησο, ἀλλά ἔφυγε ἀπό τήν περιοχή πού κατοικοῦσε, γιά νά ἐγκατασταθεῖ σέ ἄλλη. Τά τέσσερα ἄλλα ἔθνη, ἀπό τά ἐφτά, ἔχουν ἔρθει ἀπ' ἔξω· εἶναι οἱ Δωριεῖς, οἱ Αἰτωλοί, οἱ Δρύοπες καὶ οἱ Λήμνιοι. Οἱ Δωριεῖς ἔχουν πολλές καὶ σπουδαῖες πολιτεῖες, οἱ Αἰτωλοί ἔχουν μόνο τήν

* Τή σημερινή Κακιά Σκάλα.

"Ηλιδα, οἱ Δρύοπες ἔχουν τὴν Ἐρμιόνη καὶ τὴν Ἀσίνη, πού εἶναι κοντά στὴν Καρδαμύλη τῆς Λακωνικῆς. Οἱ Λήμνιοι ἔχουν ὅλη τὴν περιοχὴ τῶν Παρωρεατῶν. Οἱ Κυνούριοι εἶναι αὐτόχθονες καὶ, ὡς φαίνεται, οἱ μόνοι "Ιωνεῖ, ἀλλὰ ἔχουν ἐκδωριστεῖ καὶ ἀφομοιωθεῖ μέ τὸν καιρό, ἐπειδὴ ἔξουσιάζονταν ἀπό τοὺς Ἀργείους, ὅταν λέγονταν Ὁρνεάτες καὶ ἦταν περίοικοί τους. Οἱ ὑπόλοιπες πόλεις τῶν ἑφτά αὐτῶν ἐθνῶν, πού δέν ἀνέφερα, εἰχαν διαλέξει τὴν οὐδέτερό τητα. Κι ἂν πρέπει κανεῖς νά πεῖ τὴν ἀλήθεια, μένοντας οὐδέτερες ἔπαιρναν τό μέρος τοῦ ἔχθροῦ.

74. Οἱ "Ελληνες πού εἰχαν συγκεντρωθεῖ στὸν Ἰσθμό, σ' αὐτό τό ἔργο καταπιάστηκαν. Ἡταν ὁ ὑπέρ πάντων ἀγώνας καὶ δέν εἰχαν ἐπίδια ὅτι θά νικήσει ὁ στόλος τους. "Οταν οἱ "Ελληνες τῆς Σαλαμίνας τά πληροφορήθηκαν αὐτά, φοβήθηκαν πολύ ὅχι τόσο γιά τὸν ἑαυτό τους ὅσσο γιά τὴν Πελοπόννησο. Στήν ἀρχή μιλοῦσαν ψιθυριστά ὁ ἔνας στὸν ἄλλο καὶ ἀποροῦσαν μέ τὴν ἀβουλία τοῦ Εὑρυβιάδη, ἀλλά τέλος τό πράγμα ξέσπασε ἀνοιχτά. "Εγινε ξανά συμβούλιο καὶ εἰπώθηκαν πάλι πολλά γιά τό ἕδιο θέμα. "Αλλοι ἔλεγαν ὅτι ἔπρεπε νά πάνε στὴν Πελοπόννησο καὶ ἔκει νά πολεμήσουν γιά νά τὴν ὑπερασπίσουν καὶ νά μήν κινδυνέψουν γιά χώρα πού τὴν είχε κιόλας κυριέψει ὁ ἔχθρός, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Αἰγινῆτες καὶ οἱ Μεγαρεῖς ἔλεγαν ὅτι ἔπρεπε νά μείνουν ἔκει πού ἦταν καὶ νά πολεμήσουν.

75. "Οταν ὁ Θεμιστοκλῆς εἶδε πώς νικοῦσε ἡ γνώμη τῶν Πελοποννησίων, βγῆκε χωρίς νά τὸν νιώσουν ἀπό τό συνέδριο κι ἔστειλε μέ βάρκα στὸ στρατόπεδο τῶν Μήδων ἔναν ἀνθρώπο, ἀφοῦ τοῦ εἴπε τί ἔπρεπε ἀκριβῶς νά μηνύσει στούς βαρβάρους. Τό δημά του ἦταν Σίκιννος: Ἡταν ὑπηρέτης τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ παιδιγιαγός τῶν παιδιῶν του. Ἀργότερα ὁ Θεμιστοκλῆς τὸν ἔκαμε πολίτη τῶν Θεσπιῶν, ἐπειδὴ ἡ πολιτεία αὐτῆς δεχόταν πολίτες, καὶ τοῦ ἔδωσε πολλά χρήματα. Ὁ Σίκιννος ἔφτασε μέ βάρκα καὶ εἴπε τά ἀκόλουθα στούς στρατηγούς τῶν βαρβάρων: «Μέ στέλνει ὁ στρατηγός τῶν Ἀθηναίων κρυφά ἀπό τοὺς ἄλλους "Ελληνες (εἶναι εὐνοϊκά διατεθειμένοις γιά τό βασιλιά σας κι ἐπιθυμεῖ περισσότερο τή δική σας ἐπιτυχία παρά τή δική τους) νά σᾶς πῶ ὅτι οἱ "Ελληνες ἔχουν πολύ φοβηθεῖ καὶ εἶναι ἀποφασισμένοι νά σηκωθοῦν νά φύγουν. Τώρα σᾶς παρουσιάζεται εὐκαιρία νά κάνετε ἔνα πολύ σπουδαῖο κατόρθωμα, ἢν δέν τούς ἀφήσετε νά ξεφύγουν. Δέν δύμονοοῦν καὶ δέ θά σᾶς ἀντισταθοῦν.

Θά τούς δεῖτε νά πιαστοῦν σέ ναυμαχία μεταξύ τους, ὅσοι εἶναι μέ τό μέρος σας μ' ἔκεινους πού εἶναι ἐναντίον σας. Αὐτά τούς εἶπε κι ἔφυγε ἀμέσως.

76. Οἱ στρατηγοὶ πίστεψαν τὸ μήνυμα καὶ γρήγορα ἀποβίβασαν πολλοὺς Πέρσες στὸ νησάκι Ψυττάλεια πού βρίσκεται ἀνάμεσα στὴ Σαλαμίνα καὶ στὴ στεριά. Ἐπίσης τὰ μεσάνυχτα ἐπέκτειναν τὴ δυτικὴ πτέρυγα τοῦ στόλου τους καὶ κύκλωσαν τὴ Σαλαμίνα. Ἀναπτύχτηκαν καὶ τὰ καράβια πού ἦταν παραταγμένα κοντά στὴν Κέο καὶ τὴν Κυνόσουρα καὶ κρατοῦσαν ἔτσι μέ τό στόλο ὅλο τὸν πορθμό ὡς τὴ Μουνιχία. Ἀραίωναν τὰ πλοῖα τους, ὥστε οἱ “Ἐλληνες νά μήν μπορέσουν νά ξεφύγουν, ν' ἀποκλειστοῦν στὴ Σαλαμίνα, πληρώνοντας ἔτσι τὴν ἐπιτυχία πού εἶχαν στὸ Ἀρτεμίσιο. Ἀποβίβασαν Πέρσες στὸ νησάκι Ψυττάλεια, ὥστε, ὅταν θά γινόταν ναυμαχία καὶ οἱ ναυαγοὶ καὶ τὰ ναυάγια θά ξέπεφταν ἐκεῖ (ἐπειδή τό νησί βρισκόταν κοντά στὸ μέρος ὃπου θά γινόταν ἡ ναυμαχία), νά περισυλλέξουν τούς φίλους καὶ νά σκοτώσουν τούς ἐχθρούς. “Ολα αὐτά τὰ ἔκαναν μέ ἀπόλυτη σιγή, ὥστε νά μήν τούς ἀντιληφτοῦν οἱ ἀντίπαλοι. Αὐτά ἔκαναν ὅλη τῇ νύχτᾳ χωρίς διόλου νά κοιμηθοῦν.

77. Δὲν ἔχω τίποτε νά πῶ ἐναντίον τῶν χρησμῶν, ὅτι δέ λένε ἀλήθεια καὶ δέ θέλω οὕτε νά δοκιμάσω νά τούς ἀμφισβητήσω, ὅταν βλέπω ὅτι εἶναι τόσο καθαροί:

“Οταν τὴν Ιερή ἀκτὴ τῆς χρυσοσπαθούσας “Ἀρτεμῆς
γεφυρώσουν μέ καράβια ὡς τὴ θαλασσοδαρμένη
τὴν Κυνόσουρα,
ὅταν μέ τρελές ἐλπίδες κάψουν τὴ φημισμένη Ἀθήνα,
τότε ἡ θεῖα Δίκη θά σβήσει τό φοβερό Κόρο,
τῆς “Τύρης γιο,
πού μανιαζούμενα θέλει ὅλα νά τὰ ὑποτάξει.
‘Ο χαλκὸς θά χτυπήσει τό χαλκὸν καὶ μ' αἷμα ὁ “Αρης
τὴ θάλασσα θά κοκκινίσει. Τότε τὴ λευτεριά
τῆς Ἐλλάδας
θά φέρουν δ παντεπόπτης Δίας κι ἡ σεβάσμια Νίκη.

“Οταν ὁ Βάκης* μιλάει γιά τέτοια πράγματα τόσο καθαρά, οὕτε ἔγω τολμῶ ν' ἀμφισβητήσω τούς χρησμούς οὕτε ἄλλοι δέχομαι νά τό κάνουν.

78. Στὴ Σαλαμίνα οἱ στρατηγοὶ συζητοῦσαν ἀδιάκοπα. Δέν ἤξεραν ὅτι οἱ βάρβαροι τούς εἶχαν περικυκλώσει, ἀλλά νόμιζαν πώς ὁ ἐχθρικός στόλος βρισκόταν ἐκεῖ πού ἦταν τὴν προηγούμενη μέρα.

* Περίφημος μάντης.

79. Είχαν μαζευτεῖ νά συσκεψθοῦν, ὅταν ἀπό τήν Αἴγινα ἔφτασε ὁ Ἀθηναῖος Ἀριστείδης, γιός τοῦ Λυσίμαχου, πού τὸν εἶχε ἐξοστρακίσει ὁ δῆμος. Ἀπ' ὅτι ἔχω πληροφορηθεῖ γι' αὐτόν, τὸν θεωρῶ τὸν χριστὸν καὶ τὸν πιό δίκαιον Ἀθηναῖον. Ὁ Ἀριστείδης λοιπὸν στάθηκε ἔξω ἀπό τὸ συμβούλιο καὶ κάλεσε τὸν Θεμιστοκλῆν, πού δὲν ἦταν φίλος του ἀλλὰ μεγάλος ἀντίπαλός του. Ἀλλὰ μπροστά στήν ἔκταση τοῦ κινδύνου τὰ ἔξεχαστε ὅλα καὶ τὸν κάλεσε, θέλοντας νά μιλήσει μαζί του. Εἶχε κιόλας ἀκούσει ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἤθελαν γρήγορα νά μεταφέρουν τὸ στόλο στὸν Ἰσθμό. Καθώς βγῆκε ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης τοῦ εἶπε τὰ ἔξης: «Ἐχουμες χρέος ἐμεῖς ποὺ εἴμαστε ἀντίπαλοι, νά συναγωνίζομαστε καὶ σέ ἄλλες περιστάσεις ἀλλὰ καὶ σέ τούτη, ποιός ἀπό τοὺς δύο θά ὡρελήσει τήν πατρίδα του περισσότερο. Τώρα σου λέω ὅτι τὸ ἥδιο θά εἶναι ἀν οἱ Πελοποννήσιοι ποῦνε πολλά ἡ λίγα γιά νά μεταφέρουν τὸ στόλο στήν Πελοπόννησο. Εἶδα μέ τά μάτια μου ὅτι θά σου πᾶ. Ἀκόμα κι ἀν τὸ θέλουν, οὔτε οἱ Κορίνθιοι οὔτε ὁ Εύρυβιαδῆς θά μπορέσουν νά φύγουν. Είμαστε περικυκλωμένοι ἀπό τὸν ἔχθρο. Πήγαινε μέσα καὶ πές τους το».

80. Ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἡ συμβουλὴ σου εἶναι σωστή καὶ τὰ νέα πού ἔφερες καλά. Τά ὅσα εὐχόμουν καὶ ἤθελα νά γίνουν, ἐσύ τά εἰδες. Μάθε ὅτι ἔξαιτίας μου κάνουν οἱ Μῆδοι τά ὅσα κάνουν, γιατί ἀφοῦ οἱ Ἐλληνες δέν ἤθελαν νά παραταχθοῦν σέ μάχη, ἐπρεπε νά ἔξαναγκασθοῦν νά τό κάνουν. Ἀλλ' ἀφοῦ ἤθεσε νά μᾶς πεῖς τό καλό αὐτό νέο, πήγαινε καὶ πές το ἐσύ ὁ ἥδιος, γιατί ἀν ἐγώ τό πᾶ αὐτό, θά φανῶ πώς λέω φανταστικά πράγματα καὶ δέ θά μπορέσω νά πείσω τούς Ἐλληνες πώς πράγματι οἱ βάρβαροι μᾶς κύκλωσαν. Πήγαινε λοιπόν ἐσύ νά τούς τό ἀναγγείλεις καὶ νά τούς ἔξηγήσεις τήν κατάσταση. Καὶ ὅταν τούς τό πεῖς, ἀν σέ πιστέψουν, τόσο τό καλύτερο, ἀν πάλι δέ σέ πιστέψουν, τό ἀποτέλεσμα γιά μᾶς θά εἶναι τό ἥδιο. Δέ θά μπορέσουν νά ξεφύγουν, ἐάν ἔχουμε κυκλωθεῖ ἀπό παντοῦ, ὅπως λέξ».

81. Ὁ Ἀριστείδης παρουσιάστηκε στὸ συμβούλιο καὶ τὰ ἀνέφερε αὐτά, ἀφοῦ εἶπε ὅτι εἶχε ἔρθει ἀπό τήν Αἴγινα καὶ εἶχε μόλις γλυτώσει ἀπό τὸν ἔχθρικό στόλο πού φρουροῦσε τό νησί. Ὁλόχληρο τό στρατόπεδο τῶν Ἐλλήνων ἦταν κυκλωμένο ἀπό τό στόλο τοῦ Ξέρξη. Τούς συμβούλεψε λοιπόν νά ἐτοιμαστοῦν ν' ἀποκρούσουν ἐπίθεση τοῦ ἔχθροῦ. Ἀφοῦ

τά εἶπε αὐτά ἀποσύρθηκε, ἀλλά οἱ ἄλλοι ἔρχισαν καὶ πάλι νά συζητοῦν, γιατί οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς στρατηγούς δέν πίστευαν τὴν πληροφορία.

82. Δέν τήν πίστευαν, ὡσότου ἔφτασε ἔνα πλοῖο μέ Τηνίους πού αὐτομόλησε μέ κυβερνήτη τὸν Παναίτιο τοῦ Σωσιμένη καὶ τοὺς φανέρωσε ὅλη τὴν ἀλήθεια. Γιά τήν πράξη τοὺς αὐτή ἀναγράφηκε τὸ ὄνομα τῶν Τηνίων στὸν τρίποδα τῶν Δελφῶν ἀνάμεσα στούς "Ἐλλήνες πού νίκησαν τό βάρβαρο. Μέ τό καράβι αὐτό πού αὐτομόλησε στή Σαλαμίνα καὶ τό ἄλλο ἀπό τή Λῆμνο πού εἶχε αὐτομολήσει στό Ἀρτεμίσιο, τό ἐλληνικό ναυτικό μετροῦσε τριακόσια ὄγδόντα καράβια. Πρωτότερα ἔλειπαν δύο καράβια γιά νά συμπληρωθεῖ ὁ ἀριθμός αὐτός.

Κεφ. 83-93 καὶ 95-96. Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας

83. Οἱ "Ἐλλήνες πίστεψαν τά δσα ἔλεγαν οἱ Τήνιοι καὶ ἐτοιμάστηκαν νά ναυμαχήσουν. Ἐρχόταν ἡ αὐγὴ καὶ συγκεντρώθηκαν τά πληρώματα. 'Ο Θεμιστοκλῆς μίλησε ὡραιότερα ἀπ' ὅλους καὶ ἔκανε σύγκριση τῆς καλύτερης διαγωγῆς μέ τή χειρότερη σ' ὅτι ἀφορᾶ τό φυσικό καὶ τοὺς δρους ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου*. "Επειτα τούς πρότρεψε νά διαλέξουν τό καλύτερο καὶ ἀφοῦ τελείωσε τό λόγο του ἔδωσε διαταγή νά μποῦνε στά καράβια. Καθώς ἐπιβιβάζονταν ἔφθασε ἀπό τήν Αἴγινα τό καράβι πού εἶχε πάει νά φέρει τούς Αἰακίδες. Τότε οἱ "Ἐλλήνες παρέταξαν τό στόλο τους.

84. Μόλις παρατάχτηκαν, οἱ βάρβαροι τούς ἔκαναν ἐπίθεση. "Ολοι οἱ ἄλλοι "Ἐλλήνες ἀνάκρουσαν πρύμνη κι ἔρχισαν νά ὑποχωροῦν πρής τήν ἀκτή, ὁ 'Αθηναῖος δμως Ἀμεινίας, ἀπό τό δῆμο τῆς Παλλήνης, ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο ἐναντίον ἐχθρικοῦ καραβιοῦ. "Οταν τό πλοῖο συγκρούστηκε καὶ δέν μποροῦσαν νά τό χωρίσουν, τότε οἱ ἄλλοι ἔτρεξαν νά βοηθήσουν τόν 'Αμεινία καὶ ἔρχισε ἡ συμπλοκή. "Ετοι λένε οἱ 'Αθηναῖοι πώς ἔρχισε ἡ ναυμαχία, ἐνῷ οἱ Αἴγινῆτες λένε πώς τή ναυμαχία τήν ἔρχισε τό αἰγινήτικο καράβι, πού εἶχε πάει νά φέρει τούς Αἰακίδες. 'Υπάρχει καὶ ἄλλη ἐκδοχή, ὅτι φάνηκε ἔνα φάντασμα γυναίκας πού ἔδωσε διαταγή τόσο δυνατή, ὥστε νά τήν ἀκούσει ὅλο τό ἐλληνικό στρατόπεδο,

* Φυσικό: ἀντρείς ή δειλίς· δροι ζωῆς: ἐλευθερία ή δουλεία.

ἀφοῦ ὅμως κατηγόρησε πρῶτα τοὺς “Ἐλληνες λέγοντάς τους: «Δυστυχισμένοι, ὡς πότε θά ὑποχωρεῖτε;»

85. Ἀπέναντι ἀπό τοὺς Ἀθηναίους εἶχαν παραταχθεῖ οἱ Φοίνικες (αὐτοὶ κατεῖχαν τὴν πτέρυγα πρὸς τὴν Ἐλευσίνα, δυτικά) καὶ ἀπέναντι ἀπό τοὺς Λακεδαιμονίους οἱ Ἰωνες, παραταγμένοι πρὸς τὰ ἀνατολικά, πρὸς τὸν Πειραιά. Λίγοι ἀπό τοὺς Ἰωνες δὲν πολέμησαν καλά, ὅπως εἶχε ζητήσει ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐνῷ οἱ περισσότεροι ἔκαναν τὸ ἀντίθετο. Θά μποροῦσαν ν' ἀναφέρω πολλά ὄντα μόνον πού αἰγαλώτισαν ἐλληνικά καράβια, ἀλλά δέ θά τὸ κάμω ἐκτός μόνο γιά τὸ Θεομήστορα, γιό τοῦ Ἀνδροδάμαντα, καὶ τὸν Φύλακο, γιό τοῦ Ἰστιαίου, πού ἤταν καὶ οἱ δύο Σάμιοι. Ἀναφέρω τὰ δύο αὐτά ὄντα μόνον ἐπειδή ὁ Θεομήστωρ γιά τὴν πράξη του αὐτῆς ἔγινε τύραννος τῆς Σάμου χάρη στοὺς Πέρσες καὶ ὁ Φύλακος ἀνακηρύχτηκε εὐεργέτης τοῦ βασιλιά, πού τοῦ χάρισε μιά μεγάλη περιοχή. Οἱ εὐεργέτες τοῦ βασιλιᾶ ὄνομάζονται περσικά ὄροσάγγες*.

86. Αὐτά συνέβηκαν μέ αὐτοὺς τοὺς δύο. Στή Σαλαμίνα βυθίστηκαν τὰ περισσότερα ἀπό τὰ περσικά καράβια, ἀλλὰ ἀπό τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ ἀπό τοὺς Αἰγινῆτες. Οἱ Ἐλληνες πολεμοῦσαν κρατώντας τὴν παράταξή τους, ἐνῷ οἱ βάρβαροι δὲν κρατοῦσαν τάξη οὔτε πολεμοῦσαν μέ κανένα σχέδιο. Ἔμελλε λοιπόν νά τοὺς συμβεῖ ὅ,τι συνέβηκε παρ' ὅλο πού πολεμησαν πολύ καλύτερα ἀπ' ὅ,τι εἶχαν πολεμήσει στήν Εὔβοια. Ὁ καθένας τους ἔδειχνε μεγαλύτερο ζῆλο καὶ φοβόταν τὸν Ξέρξη, νομίζοντας πώς ὁ βασιλιάς αὐτὸν παρακολουθοῦσε.

87. Γιά τοὺς ἄλλους δὲν ξέρω νά πῶ μέ ἀκρίβεια πῶς πολέμησαν, “Ἐλληνες ἡ βάρβαροι, μέ τὴν Ἀρτεμισία ὅμως ἔγινε αὐτό πού προκάλεσε μεγάλη εὔνοια τοῦ βασιλιᾶ. “Οταν δὲ στόλος τοῦ βασιλιᾶ βρέθηκε σέ μεγάλη σύγχυση, τὸ καράβι τῆς Ἀρτεμισίας τὸ κυνηγοῦσε ἐνα ἀθηναϊκό. Ἡ Ἀρτεμισία δὲν μποροῦσε νά ξεφύγει, γιατί μπροστά της ἤταν ἀλλὰ μηδικά καράβια, καὶ τὸ δικό της ἤταν τὸ περισσότερο ἐκτεθειμένο. Τότε ἀποφάσισε νά κάνει κάτι πού τὴν ἔσωσε. Καθώς καταδιωκόταν ἀπό τὸ ἀθηναϊκό καράβι, ἔκανε ἐπίθεση μέ τὸ ἔμβολο ἐναντίον φιλικοῦ καραβιοῦ

* Περσική λέξη πού χρησιμοποιεῖται γιά τοὺς σωματοφύλακες ἡ τούς εὐεργέτες τοῦ βασιλιᾶ.

ἀπό τὴν Κάλυνδο, ὅπου βρίσκοταν ὁ βασιλιάς τῶν Καλυνδίων Δαμασίθυμος. Δέν ζέρω νά πῶ ἂν εἶχαν φιλονικήσει, ὅταν βρίσκονταν ἀκόμα στόν Ἐλλήσποντο, οὔτε ἂν ἡ Ἀρτεμισία τὸ εἶχε σχέδιο νά τό κάνει αὐτό ἢ ἂν ἔτυχε νά βρεθεῖ μπροστά τῆς τὸ καράβι τῶν Καλυνδίων. Καθώς ἔκανε ἐπίθεση μέτροιο καὶ βύθισε τὸ καράβι, εἶχε διπλό ὄφελος ἀπ’ αὐτό. ‘Ο τριήραρχος τοῦ ἀθηναϊκοῦ καραβιοῦ, βλέποντας τὸ καράβι τῆς Ἀρτεμισίας νά κάνει ἐπίθεση σέ βαρβαρικό καράβι, νόμισε πώς ἤταν ἡ ἐλληνικό καράβι ἢ καράβι πού εἶχε αὐτομολήσει καὶ τούς βοηθοῦνσε· ἔτσι, ἄλλαξε κατεύθυνση καὶ στράφηκε ἐναντίον ἄλλων καραβιῶν.

88. Μέ αὐτό πού ἔκαμε μπρόρεσε νά ξεφύγει καὶ νά μή σκοτωθεῖ, ἄλλα μέ τό κακό πού εἶχε προκαλέσει κέρδισε τὴν ἐκτίμηση τοῦ Ξέρξη. Λέγεται ὅτι ὁ βασιλιάς, πού ἔβλεπε τή ναυμαχία, παρατήρησε τό καράβι αὐτό πού ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο καὶ ὅτι κάποιος ἀπό ὅσυς ἤταν ἔκει τοῦ εἶπε: «Βλέπεις, βασιλιά, τὴν Ἀρτεμισία, τί ὥραῖα πού πολεμάει καὶ πῶς βούλιαζε ἐχθρικό καράβι;» ‘Ο Ξέρξης ρώτησε ἀν πραγματικά τό κατόρθωμα ἤταν, τῆς Ἀρτεμισίας καὶ οἱ γύρω του τοῦ τό βεβαίωσαν, γιατί ἤζεραν καλά τό διακριτικό σῆμα τοῦ καραβιοῦ καὶ νόμιζαν πώς τό καράβι πού εἶχε βυθιστεῖ ἤταν ἐχθρικό. “Ολα, ὅπως εἶπα, συντρέξανε εύνοικά γιά τὴν Ἀρτεμισία καὶ ἀκόμη κανείς ἀπό τό καράβι τῶν Καλυνδίων δέ σώθηκε γιά νά τὴν κατηγορήσει. Λέγεται ὅτι ὁ Ξέρξης ἀποκρίθηκε στά ὅσα τοῦ ἔλεγχαν: «Οι ἄντρες μου ἔγιναν γυναικες καὶ οἱ γυναικες ἄντρες». Αὐτά, λένε, ὅτι εἶπε ὁ Ξέρξης.

89. Στή ναυμαχία αὐτή σκοτώθηκε ὁ στρατηγός Ἀριαβίγνης, γιός τοῦ Δαρείου καὶ ἀδελφός τοῦ Ξέρξη. Σκοτώθηκαν καὶ ἄλλοι πολλοί καὶ ὄνομαστοι ἀπό τούς Πέρσες καὶ τούς Μήδους καὶ τούς ἄλλους συμμάχους καὶ λίγοις ἀπό τούς “Ἐλληνες, γιατί αὐτοὶ ἤζεραν κολύμπι. Καὶ ὅταν τά καράβια βούλιαζαν καὶ δέ σκοτώνονταν ἀπάνω στόν ἀγώνα, κολυμποῦσαν ὡς τή Σαλαμίνα. Οι περισσότεροι ἀπό τούς βαρβάρους πνίγηκαν στή θάλασσα, ἐπειδή δέν ἤζεραν κολύμπι. “Οταν τά πρῶτα τους καράβια τράπηκαν σέ φυγή, τότε βούλιαζαν τά περισσότερα, γιατί ἔκεινα πού ἤταν παραταγμένα πιό πίσω, προσπαθώντας νά περάσουν μπροστά γιά νά δείξουν στό βασιλιά ὅτι πολεμοῦσαν κι αὐτά, ἔπειταν ἀπάνω στά διά κά τους πού ὑποχωροῦσαν.

90. Μέσα σ' δηλη αὐτή τῇ σύγχυση ἔγινε καὶ τοῦτο. Μερικοί ἀπό τοὺς Φοίνικες, πού εἶχαν χάσει τά καράβια τους, πῆγαν στὸ βασιλιά καὶ διέβαλλαν τοὺς Ἰωνες ὅτι ἐξαιτίας τους εἶχαν χάσει τά καράβια τους, ἐπειδὴ τοὺς εἶχαν προδώσει. Συνέβηκε ὅμως οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἰώνων νά μήν πάθουν τίποτε, ἀλλὰ οἱ Φοίνικες πού τοὺς εἶχαν συκοφαντήσει νά τιμωρθοῦν. Ἐνῶ ἀκόμα τά ἔλεγαν αὐτά, ἔνα καράβι ἀπό τή Σαμοθράκη ἔκανε ἐπίθεση σ' ἕνα ἀθηναϊκό καράβι καὶ τό βούλιαζε· ἀλλά τότε ἐπρόβαλε ἔνα καράβι ἀπό τήν Αἴγινα καὶ βούλιαζε τό σαμοθρακικό, καὶ καθὼς οἱ Σαμοθράκες εἶναι ἀκοντιστές, ἔριξαν τά ἀκόντια τους ἐπάνω σ' ὅσους ἤταν στό καράβι πού τοὺς βούλιαζε, τούς σκόρπισαν, ἀνέβηκαν στό καράβι καὶ τό κατέλαβαν. Αὐτό ἔσωσε τοὺς Ἰωνες. “Οταν ὁ Ξέρξης τούς εἶδε νά κάνουν τέτοιο κατόρθωμα, στράφηκε ἐναντίον τῶν Φοινίκων καὶ, καταλυπημένος καὶ κατηγορώντας τούς πάντες, ἔδωσε διαταγή νά τούς κόψουν τά κεφάλια, ὥστε νά μή συκοφαντοῦν πιά οἱ ἄνανδροι τούς γενναῖους. “Οταν ὁ Ξέρξης, καθισμένος στούς πρόποδες τοῦ βουνοῦ πού ὄνομάζεται Αἰγάλεω ἀντίκρῳ στή Σαλαμίνα, ἔβλεπε κάποιον νά πολεμάει καλά στή ναυμαχίᾳ, ρωτοῦσε νά μάθει ποιός ἤταν καὶ οἱ γραμματικοί του ἔγραφαν τό ὄνομα τοῦ τριήραρχου, τό πατρικό του καὶ τήν πολιτεία του. “Ἐνας φίλος τῶν Ἰώνων, ὁ Πέρσης Ἀριαράμνης, πού ἤταν παρών, βοήθησε κι αὐτός στό νά πάθουν οἱ Φοίνικες τά ὅσα ἔπαθαν.

91. “Ετοι ὁ θυμός τοῦ βασιλιᾶ στράφηκε ἐναντίον τῶν Φοινίκων. Καθώς οἱ βάρβαροι τράπηκαν σέ φυρή καὶ ἔβγαιναν ἀπό τό στενό πρός τό Φάληρο, οἱ Αἰγινῆτες πού εἶχαν σταθεῖ στόν πορθμό ἔκαναν πολλά ἀνδραγαθήματα. Ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι μέσα στή σύγχυση βύθιζαν ὅσα καράβια ἀντιστέκονταν ἢ ἔκαναν νά φύγουν, οἱ Αἰγινῆτες βούλιαζαν τά καράβια πού ἔβγαιναν ἀπό τόν πορθμό. “Οταν μερικά καράβια ζέφευγαν ἀπό τοὺς Ἀθηναίους, πήγαιναν καὶ ἐπεφταν στούς Αἰγινῆτες.

92. Τότε συναντήθηκαν δύο καράβια, τό ἕνα τοῦ Θεμιστοκλῆ πού καταδίωκε ἔνα ἔθιρικό καὶ τό ἔλλο τοῦ Αἰγινήτη Πολυκρίτου, γιοῦ τοῦ Κριοῦ, πού εἶχε γυπτήσει μέ τό ἔμβυσο ἔνα καράβι σιδωνικό, ἐκεῖνο πού εἶχε κίγμακατίσει ἔνα κίγμανήτικο καράβι πού ἤταν προφυλακή στή Σαλαμίνη, στή ὑποῦν βρισκόταν τότε ὁ Πυθέας τοῦ Ἰσχενόου, πού καταπληγωμένο τόν εἶχαν περιθάλψει οἱ Πέρσες, τιμώντας τήν ἀντρεία του· τόν εἶχαν στό σιδωνικό καράβι, αὐτό πού πιάστηκε αἰγμάλωτο μέ τό περσικό του πλήρωμα, κι ἐτοι ὁ Πυθέας σώθηκε καὶ γύρισε στήν Αἴγινα. “Οταν

εἶδε τό ἀθηναῖκό καράβι δὲ Πολύκριτος καὶ γνώρισε τό σῆμα τοῦ ναυάρχου, φώναξε τό Θεμιστοκλῆ καὶ τοῦ ἔκανε κοροϊδευτικά σχόλια σχετικά μέ τό μηδισμό τῶν Αἰγινητῶν. Αὐτά φώναξε στό Θεμιστοκλῆ δὲ Πολύκριτος χτυπώντας μέ τό ἔμβολο τό ἔχθρικό καράβι. Οἱ βάρβαροι πού τά καράβια τους σώθηκαν φεύγοντας, ἐφτασαν στό Φάληρο, ὅπου τά προστάτεψε τό πεζικό.

93. Στή ναυμαχία αὐτή ἀπό ὅλους τούς "Ελληνες ἐπαινέθηκαν οἱ Αἰγινῆτες καὶ μετά οἱ 'Αθηναῖοι. 'Από τούς πολεμιστές διακρίθηκαν ὁ Αἰγινῆτης Πολύκριτος καὶ οἱ 'Αθηναῖοι Εύμενης ἀπό τόν 'Αναγυρούντα καὶ 'Αμεινίας ἀπό τήν Παιλήνη, αὐτός πού εἶχε καταδιώξει τήν 'Αρτεμισία. "Αν εἶχε μάθει ὅτι στό καράβι αὐτό βρισκόταν ἡ 'Αρτεμισία, δέν θά εἶχε σταματήσει τήν καταδίωξη προτού τήν αἰχμαλωτίσει ὁ Ἰδιος. Εἶχαν δοθεῖ διαταχές στούς 'Αθηναίους τριήραρχους καὶ εἶχε προκηρυχθεῖ βραβεῖο δέκα χιλιάδες δραχμές γιά ὅποιον τήν ἔπιανε ζωντανή. Τούς φαινόταν φοβερό μιά γυναίκα νά ἐκστρατεύει ἐναντίον τῆς 'Αθήνας. 'Η 'Αρτεμισία, ὅπως εἶπα καὶ πρίν, εἶχε ξεφύγει. Καί οἱ ὑπόλοιποι πού εἶχαν σώσει τά καράβια τους βρίσκονταν στό Φάληρο.

95. 'Ο 'Αθηναῖος 'Αριστείδης τοῦ Λυσίμαχου, πού τόν ἀνέφερα λίγο πιό πρίν σάν ἄντρα ἄριστο, αὐτός μέσα σ' αὐτήν τή γενική σύγχυση τῆς μάχης στή Σαλαμίνα ἔκαμε τό ἔξτης: πῆρε μαζί του πολλούς ἀπό τούς ὄπλίτες πού ἤταν παραταγμένοι στήν ἀκτή τῆς Σαλαμίνας, ἤταν ὅλοι 'Αθηναῖοι, ἔκαμε μαζί τους ἀπόβαση στήν Ψυττάλεια καὶ σκότωσε ὅλους τούς Πέρσες πού ἤταν στό νησάκι αὐτό.

96. "Οταν τελείωσε ἡ ναυμαχία, οἱ "Ελληνες ὁδήγησαν στή Σαλαμίνα δλα τά ναυάγια πού ἔτυχε νά είναι ἀκόμα ἐκεὶ καὶ ἤταν ἔτοιμοι γιά ἄλλη ναυμαχία, νομίζοντας ὅτι ὁ βασιλιάς θά μεταχειριστεῖ ὅσα καράβια τοῦ εἶχαν μείνει. Πολλά ἀπό τά ναυάγια τά παρέσυρε ὁ δυτικός ἔνεμος καὶ τά ἔριξε στό ἀκρωτήρι τῆς 'Αττικῆς πού ὀνομάζεται Κωλιάς*, ὥστε νά ἐπαληθευτεῖ ὁ χρησμός, ὁ ὄποιος, ἐκτός ἀπό ὅλους τούς ςτήν Βάκη καὶ τοῦ Μουσαίου, μιλοῦσε γιά τά ναυάγια αὐτά καὶ εἶχε εἰπωθεῖ πολλά χρόνια πρίν ἀπό τόν Λυσίστρατο, ἔναν 'Αθηναῖο χρησμούλογο. 'Ο χρησμός εἶχε ξεχαστεῖ ἀπό ὅλους τούς "Ελληνες καὶ ἤταν ὁ ἔξτης:

Στήν Κωλιάδα οἱ γυναῖκες θά μαγειρέψουν μέ κουπιά.

Αὐτό καὶ ἔγινε ὅταν ἔφυγε ὁ βασιλιάς.

* Ο σημερινός "Άγιος Κοσμᾶς.

ΚΑΛΛΙΟΠΗ

9

Κεφ. 1-32. Μετά τίν όντας άναχώρηση τοῦ Ξέρξη ἀπό τὴν Ἑλλάδα ὁ Μαρδόνιος, ἀφοῦ ἀποτελείωσε τὴν καταστροφή τῶν Ἀθηνῶν, ἀποσύρεται στὴ Βουωτία, διὸν περνάει τὸ χειμώνα. Τίν ἄνοιξη οἱ Ἑλλήνες συγκεντρώνουν τίς δυνάμεις τους στὶς Πλαταιές. Τό σύνολο τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀριθμοῦσε 110 000 περίπον πολεμιστές. Ἀπό αὐτούς 38 000 ἦταν ὅπλιτες. Οἱ Σπαρτιάτες ὅπλιτες ἦταν 5 000. Ὁ κάθε Σπαρτιάτης ὅπλιτης εἶχε 7 εἵλωτες συνοδούς.

Κεφ. 33-37. Θυσίες καὶ στά δύο στρατόπεδα.—Οἱ δύο παρατάξεις μένουν ἅπρακτες ἐπὶ δέκα μέρες

33. "Οταν παρατάχθηκαν ὅλοι κατά ἔθνη καὶ μονάδες, τῇ δεύτερῃ μέρᾳ ἔκαναν θυσίες καὶ στά δύο στρατόπεδα. Γιά τούς "Ἑλλήνες ἔκανε τίς θυσίες ὁ Τεισαμενός, γιός τοῦ Ἀντίοχου πού ἀκολουθοῦσε τὸ στράτευμα ὡς μάντης. Ἡταν ἀπό τὴν Ἡλιδα ἀπό τὸ γένος τῶν Ἰαμιδῶν (τοῦ Κλυτιάδη) καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι τόν εἶχαν κάμει συμπολίτη τους. Κάποτε ὁ Τεισαμενός πῆγε νά ζητήσει χρησμό στούς Δελφούς, ἢν θά εἶχε παιδιά, καὶ ἡ Πυθία τοῦ ἀποκρίθηκε πώς θά νικοῦσε πέντε φορές στούς μεγαλύτερους ἀγῶνες. 'Ο Τεισαμενός, ἐρμηνεύοντας λαθεμένα τὸ χρησμό, ἔστρεψε τὴν προσοχή του στὴ γυμναστική γιά νά νικήσει σέ γυμνικούς ἀγῶνες. 'Ενω ἀγωνίζόταν στό πένταθλο, παρὰ ἔνα ἀγώνισμα θά γινόταν ὀλυμπιονίκης, ἀλλά νικήθηκε ἀπό τὸν Ἱερώνυμο ἀπό τὴν Ἀνδρο. Οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν καταλάβει ὅτι ὁ χρησμός δέν ἐνοοῦσε γυμνικούς ἀγῶνες ἀλλά πολεμικούς καὶ προσπάθησαν, δίνοντάς του χρή-

ματα, νά πείσουν τόν Τεισαμενό νά είναι ἀρχηγός μαζί μέ τούς Ὡρακκλεῖδες βασιλεῖς στούς πολέμους τους. Ὁ Τεισαμενός βλέποντας πόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἐπιθυμία τῶν Σπαρτιατῶν νά τόν προσεταιριστοῦν, πρόβαλε μεγάλες ἀπαιτήσεις, λέγοντάς τους ὅτι θά τό δεχόταν ἂν τόν κάνουν συμπολίτη τους δίνοντάς του ὅλα τά δικαιώματα, ἀλλιῶς δέ θά δεχόταν ἄλλη ἀμοιβή. Στήν ἀρχῇ οἱ Σπαρτιάτες, ὅταν τό ἀκουσαν, ἀγανάκτησαν καὶ παράτησαν ἐντελῶς τήν προσπάθειά τους νά τόν ἔχουν μάντη· ἀλλά καθώς φοβόνταν πολὺ τήν περσική αὐτή ἐκστρατεία, τά δέχτηκαν ὅλα. “Οταν ὁ Τεισαμενός τό ἔμαθε, εἶπε ὅτι οὕτε αὐτό δέν τοῦ ἔφτανε, ἀλλά ὅτι ἔπρεπε καὶ τόν ἀδελφό του Ὡγία νά τόν κάνουν Σπαρτιάτη πολίτη, ἀκριβῶς ὅπως καὶ τόν ἕδιο.

34. Λέγοντάς τα αὐτά ἔκανε ὅ,τι είχε κάνει καὶ ὁ Μελάμπους, ἂν παραβάλει κανείς τήν πολιτογράφηση μέ τό βασιλικό ἀξίωμα. Πραγματικά, ὅταν οἱ γυναῖκες τοῦ Ἀργους τρελάθηκαν, οἱ Ἀργεῖοι ζήτησαν ἀπό τόν Μελάμποδα νά ἔρθει ἀπό τήν Πύλο νά γιατρέψει τίς γυναῖκες τους. Τότε ὁ Μελάμπους ζήτησε για ἀμοιβή νά μοιραστεῖ τό βασιλικό ἀξίωμα. Οἱ Ἀργεῖοι δέν τό δέχτηκαν κι ἔφυγαν, ἀλλά, καθώς τρελαίνονταν ὅλο περισσότερες γυναῖκες, μετάνιωσαν καὶ γύρισαν νά τοῦ ποῦν ὅτι θά τοῦ ἔδιναν ὅ,τι είχε ζητήσει*. Ὁ Μελάμπους βλέποντάς τους νά ἔχουν ἀλλάζει γνώμη, ζήτησε περισσότερα καὶ εἶπε ὅτι δέ θά ἔκανε τίποτε ἀπό σσα θήθελαν, ἂν δέν ἔδιναν καὶ στόν ἀδελφό του Βίαντα τό τρίτο τῆς βασιλείας. Οἱ Ἀργεῖοι, πού βρέθηκαν σέ μεγάλη ἀνάγκη, τό δέχτηκαν κι αὐτό.

35. “Ετοι καὶ οἱ Σπαρτιάτες ἔδωσαν στόν Τεισαμενό ὅ,τι ζητοῦσε. Τόσο τόν είχαν ἀνάγκη. “Οταν οἱ Σπαρτιάτες τοῦ παραχώρησαν ὅ,τι ζητοῦσε, ὁ Ἡλεῖος Τεισαμενός, πού είχε γίνει Σπαρτιάτης, τούς ἔδωσε μέ τή μαντεία του πέντε πολὺ μεγάλες νίκες. Μόνοι ἀπ’ ὅλους τούς ἀνθρώπους ἔγιναν Σπαρτιάτες πολίτες οἱ δύο αὐτοί. Οἱ πέντε νίκες είναι οι ἀκόλουθες: ‘Ἡ πρώτη ἦταν ἡ νίκη στίς Πλαταιές, ἡ ἄλλη στήν Τεγέα ἐναντίον τῶν Τεγεατῶν καὶ τῶν Ἀργείων, ὑστερα ἡ νίκη στή Δίπαια ἐναντίον ὅλων τῶν Ἀρκάδων ἐκτός ἀπό τούς Μαντινεῖς, ὑστερα ἡ νίκη τῆς

* Οι κόρες τοῦ βασιλιά τοῦ Ἀργους Προίτου τιμωρήθηκαν ἐπειδή είχαν προσβάλει τό Διόνυσο καὶ τρελάθηκαν. Ἡ τρέλα τους μεταδόθηκε σέ ὅλες τίς γυναῖκες τοῦ Ἀργους.

’Ιθώμης ἐναντίον τῶν Μεσσηνίων καί τελευταῖα ἡ νίκη τῆς Τανάγρας ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων καί τῶν Ἀργείων. Αὐτή εἶναι καί ἡ τελευταῖα.

36. Αὐτός λοιπόν ὁ Τεισαμενός, τὸν ὅποιο εἶχαν μαζί τους οἱ Σπαρτιάτες, ἔκανε τίς θυσίες στὶς Πλαταιές. Οἱ θυσίες ἦταν εύνοϊκές γιά τοὺς Ἐλληνες ἃν κρατοῦσαν ἄμυνα, ἃν ὅμως περνοῦσαν τὸν Ἀσωπό καί ἔκαναν ἐπίθεση, οἱ θυσίες ἔδειχναν κακά σημάδια.

37. Καί γιά τὸν Μαρδόνιο, πού ἥθελε ν' ἀρχίσει ἐπίθεση, οἱ θυσίες δέν ἦταν εύνοϊκές ἃν κρατοῦσε ἄμυνα ἦταν εύνοϊκές.

Κεφ. 41 - 42 καὶ 44 - 65. Ἡ ἐνδέκατη μέρα.—Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν

41. Ός τίς δέκα μέρες λοιπόν δέν ἔγινε τίποτε περισσότερο ἀπ' αὐτά. Ὁταν ἥρθε ἡ ἐνδέκατη μέρα πού ἦταν ἔτσι παραταγμένοι ὁ ἔνας ἀντίκρῳ στόν ἄλλο, οἱ Ἐλληνες εἶχαν πάρει πολλές ἐνισχύσεις καί ὁ Μαρδόνιος ἀνύπομονοῦσε μέ τὴν ἀπραξία του. Τότε λογομάχησαν ὁ Μαρδόνιος τοῦ Γωβρύα καί ὁ Ἀρτάβαζος τοῦ Φαρνάκη, πού ὁ Ξέρξης τὸν ἐκτιμοῦσε ὅσο λίγους Πέρσες. Συζητοῦσαν καί οἱ γνῶμες ἦταν οἱ ἔξης: ‘Ο Ἀρτάβαζος ἔλεγε πώς ἐπρεπε ἀμέσως νά υποχωρήσει τό στράτευμα ὀλόκληρο καί νά πάει κάτω ἀπό τό τεῖχος τῶν Θηβαίων, ὅπου εἶχαν συγκεντρωθεῖ πολλά τρόφιμα καί ζωτροφές ἔκει, χωρίς ν' ἀγωνιστοῦν, θά ἔδιναν τέλος στόν πόλεμο μέ τό ἔξης μέσον: εἶχαν πολὺ χρυσάφι κομμένο σέ νομίσματα καί ἄκοπο· εἶχαν καί πολὺ ἀσῆμι καί πολύτιμα κύπελλα· ἐπρεπε λοιπόν νά στείλουν χρήματα δῶρα στούς’ Ἐλληνες, κυρίως στούς ἡγέτες, καί γρήγορα θά παράδιναν τὴν ἐλευθερία τους· δέν ἐπρεπε νά ριψοκινδυνέψουν σέ μάχη. Τήν ἵδια γνώμη μέ τὸν Ἀρτάβαζο εἶχαν καί οἱ Θηβαῖοι. ‘Ο Ἀρτάβαζος ἔβλεπε σωστά, ἀλλά ἡ γνώμη τοῦ Μαρδόνιου ἦταν πιό ἄκαμπτη καί πιό σκληρή καί διόλου συμβιβαστική. Θεωροῦσε ὅτι ὁ στρατός του ἦταν πολὺ καλύτερος ἀπό τὸν ἐλληνικό καί ὅτι ἐπρεπε νά γίνει μάχη ὅσο τὸ δυνατό πιό γρήγορα, καί νά μήν ἀφήσουν νά συγκεντρωθοῦν περισσότεροι ἐχθροί, νά παρατήσουν τίς θυσίες τοῦ Ἡγησίστρατου καί νά μήν υποτάσσονται σ' αὐτές, ἀλλά ν' ἀκολουθήσουν τὰ ἔθιμα τῶν Περσῶν καί νά δώσουν τὴ μάχη.

42. “Οταν τά είπε αὐτά, κανείς δέν ἔφερε ἀντίρρηση κι ἔτσι ἡ γνώμη του ἐπικράτησε. ‘Αλλωστε σ’ αὐτόν είχε δώσει ὁ βασιλιάς τήν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ καὶ ὅχι στόν Ἀρτάβαζο. ‘Γιτέρα κάλεσε ὅσους ἦταν ἐπικεφαλῆς στίς διάφορες μονάδες καὶ τούς στρατηγούς τῶν Ἑλλήνων πού ἦταν μαζί του καὶ τούς ρώτησε ἂν ἡξεραν κανένα χρησμό πού νά ἔλεγε ὅτι οἱ Πέρσες θά καταστρέφονταν στήν Ἐλλάδα. Καθώς ἐκεῖνοι πού εἶχαν κληθεῖ σώπανιν, ἄλλοι ἐπειδή δέν ἡξεραν τούς χρησμούς, ἄλλοι ἐπειδή τούς ἡξεραν ἀλλά φοβόνταν νά μιλήσουν, ὁ Μαρδόνιος εἶπε: «Ἀφοῦ λοιπόν ἡ δέν ζέρετε τίποτε ἡ δέν τολμᾶτε νά μιλήσετε, ἐγώ θά σᾶς μιλήσω πού τό ζέρω καλά. ‘Τυάρχει χρησμός πού λέει ὅτι οἱ Πέρσες θά φτάσουν στήν Ἐλλάδα καὶ θά λεηλατήσουν τό ιερό τῶν Δελφῶν κι ὅτι μετά τήν διαρπαγή αὐτή θά χαθοῦν ὅλοι. ‘Εμεῖς λοιπόν ἀφοῦ τό ζέρουμε καλά αὐτό, οὔτε θά πᾶμε στό ιερό οὔτε θά ἐπιχειρήσουμε νά τό λεηλατήσουμε καὶ συνεπῶς ἀπ’ αὐτόν τό λόγο δέ θά χαθοῦμε. ‘Ἐπομένως, ὅσοι ἀπό σᾶς εἰσαστε φίλοι μας, εὐχαριστηθεῖτε μ’ αὐτό, γιατί θά νικήσουμε τούς ‘Ἑλληνες. ‘Αφοῦ τά είπε αὐτά τούς παράγγειλε νά τά ἐτοιμάσουν προσεκτικά ὅλα, ὥστε νά γίνει ἐπίθεση μόλις χαράξει ἡ ἐπόμενη μέρα.

44. Μετά τίς ἑρωτήσεις γιά τούς χρησμούς καὶ τίς παρακινέσεις τοῦ Μαρδονίου νύχτωσε καὶ ἔβαλκν φρουρούς. Καθώς προγωροῦσε ἡ νύχτα καὶ ἡ συγκία ἀπλώθηκε στά στρατόπεδα καὶ οἱ στρατιῶτες κοιμόνταν βαθιά, ἔνας καβαλάρης πλησίασε τούς Ἀθηναίους σκοπούς. Ἡταν ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ Ἀμύντα, στρατηγός καὶ βασιλιάς τῶν Μακεδόνων, πού ἔψαχνε νά ἔρθει σ’ ἐπαρκή μέ τούς στρατηγούς. Οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς σκοπούς ἔμειναν στίς θέσεις τους, ἀλλά μερικοί ἔτρεζαν στούς στρατηγούς καὶ τούς εἰπαν ὅτι ἤθει ἔνας καβαλάρης ἀπό τό στρατόπεδο τῶν Μήδων πού δέν ἤθελε νά φανερώσει τίποτε ἄλλο παρά τό ὅτι ἤθελε νά μιλήσει στούς στρατηγούς κι ἔλεγε τά δινόματά τους.

45. “Οταν οἱ στρατηγοί τό ἔκουσαν, ἀμέσως ἔτρεζαν στίς προφυλακές κι ὅταν ἔθιτον ἐκεῖ ὁ Ἀλέξανδρος τούς είπε τά ἀκόλουθα: «Ἄθρητοι, ἔρχομαι νά σᾶς μιλήσω ἀπόλυτα μυστικά καὶ δέ, πρέπει: νά πεῖτε σέ κανένα τίποτα, ἐκτός ἀπό τόν Ηρακλείνα, γιατί διαχροτεικά θά ἤμουν γιαμένος. Δέν θά ἔρχομουν νά σᾶς μιλήσω ἂν δέ νικαζόμουν γιά ὄλοκληρη τήν Ἐλλάδα. Γιατί είμαι ‘Ἑλληνας στήν καταγωγή ἀπό παλιά γενιά καὶ δέ θά ἤθελα νά βιέπω τήν Ἐλλάδα ὑποδυναμένη, ἀντί νά είναι ἔλευ-

Θερη. Σᾶς λέω λοιπόν δτι οἱ θυσίες δέ δίνουν στὸ Μαρδόνιο καὶ στὸ στράτευμά του τά ἀποτελέσματα πού προσδοκᾶ, διαφορετικά θά εἶχε γίνει μάχη ἀπό μέρες. Τώρα ὁ Μαρδόνιος ἀποφάσισε ν' ἀψηφήσει τίς θυσίες καὶ μόλις φανεῖ ἡ μέρα νά κάνει ἐπίθεση. Νομίζω πώς φοβᾶται μήπως συγκεντρωθεῖτε περισσότεροι. Λοιπόν ἔτοιμασθεῖτε. ”Αν πάλι ὁ Μαρδόνιος ἀναβάλει τό σχέδιό του καὶ δέν κάμει ἐπίθεση, κάνετε ὑπομονή καὶ μείνετε ἐδῶ, γιατὶ ἔχει τρόφιμα μό̄ι γιά λίγες μέρες ἀκόμα. ”Αν δὲ πόλεμος αὐτός τελειώσει δπως τό ἐπιθυμεῖτε, πρέπει τότε νά θυμηθεῖτε νά μέ ἐλευθερώσετε κι ἐμένα, πού, γιά χάρη τῶν Ἑλλήνων, ἀνέλαβα μιὰ ἐπικίνδυνη ἀποστολὴ ἀπό προθυμία νά σᾶς φανερώσω τά σχέδια τοῦ Μαρδόνιου, ὥστε νά μή σᾶς χτυπήσουν ξαφνικά οἱ βάρβαροι. Είμαι ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών». Αύτά εἶπε καὶ γύρισε στό στρατόπεδο καὶ στή θέση του.

46. Οἱ στρατηγοί τῶν Ἀθηναίων πῆγκαν στή δεξιά πτέρυγα καὶ ἀνακοίνωσαν στόν Παυσανία τά δσα τούς εἶχε πεῖ ὁ Ἀλέξανδρος. Τότε ὁ Παυσανίας, πού φοβήθηκε τούς Πέρσες, τούς εἶπε τά ἀκόλουθα: «Αφοῦ πρόκειται νά γίνει ἐπίθεση τήν αὐγή, πρέπει ἐσεῖς οἱ Ἀθηναῖοι νά βρεθεῖτε ἀπέναντι στούς Πέρσες καὶ ἐμεῖς νά βρεθοῦμε ἀπέναντι στούς Βοιωτούς καὶ τούς Ἐλληνες πού εἶναι παραταγμένοι ἀπέναντί σας, καὶ τοῦτο γιά τόν ἔξης λόγο: Ἐσεῖς ζέρετε τούς Μήδους πού τούς νικήσατε στή μάχη τοῦ Μαραθώνα, ἐνῶ ἐμεῖς δέν ἔχουμε τέτοια πείρα καὶ δέν τούς ζέρουμε· κανεὶς Σπαρτιάτης δέν ἔχει πολεμήσει μέ τούς Μήδους, ἐνῶ ζέρουμε καλά τούς Βοιωτούς καὶ τούς Θεσσαλούς. Πρέπει λοιπόν νά πάρουμε τά ὅπλα καὶ νά ἔρθετε ἐσεῖς στήν πτέρυγα αὐτή κι ἐμεῖς νά πάμε στήν ἀριστερή». Σ' αὐτά οἱ Ἀθηναῖοι εἶπαν τά ἔξης: «Κι ἐμεῖς οἱ ἵδιοι ἀπό τήν ἀρχή, ὅταν εἰδάμε δτι θά παραταχθοῦμε ἀντίκρυ στούς Πέρσες, εἴχαμε στό νοῦ μας νά σᾶς ποῦμε αὐτά πού τώρα προφθάσατε ἐσεῖς νά μᾶς πεῖτε. Φοβόμαστε δμως μήπως τά λόγια μας δέ σᾶς εύχαριστήσουν. Ἄλλ ἀφοῦ σεῖς οἱ ἵδιοι τό σκεφτήκατε, μᾶς προκαλεῖ εύχαριστηση ἡ πρότασή σας καὶ εἴμαστε ἔτοιμοι γιά τήν ἀλλαγή».

47. Καθώς ήταν σύμφωνοι καὶ οἱ δύο καὶ ἄρχισε νά φέγγει, ἀλλαξαν τίς θέσεις τους. Οἱ Βοιωτοί κατάλαβαν τί γινόταν καὶ τό εἶπαν στό Μαρδόνιο, πού μόλις τό ἄκουσε ἄρχισε ν' ἀλλάζει τήν παράταξή του, ὥστε οι Πέρσες νά βρεθοῦν ἀπέναντι στούς Λακεδαιμονίους. ”Οταν ὁ Παυσανίας

καταλαβεῖ τί γινόταν, εἶδε πώς τήν κίνησή του τὴν εἶχε καταλάβει ὁ ἐγχθρός καὶ πῆρε τούς Σπαρτιάτες πίσω στή δεξιά πτέρυγα. Τότε καὶ ὁ Μαρδόνιος πῆρε πίσω τούς Πέρσες στήν ἀριστερή πτέρυγα.

48. "Οταν παρατάχθηκαν στίς ἀρχικές τους θέσεις, ὁ Μαρδόνιος ἔστειλε κήρυκα στούς Σπαρτιάτες καὶ τοὺς μήνυσε τὰ ἔξης: «Λακεδαιμόνιοι, ἔχετε τὴ φήμη ὅτι εἴσαστε οἱ πιὸ ἀντρεῖοι σ' αὐτὸν τόπον καὶ οὔτε φεύγετε στὸν πόλεμο, οὔτε ἐγκαταλείπετε τὴ θέση σας στὴ μάχη, ἀλλὰ σκοτώνετε τὸν ἀντίπαλο ἢ σκοτώνεστε ἑστεῖς. Τίποτε ἀπ' αὐτά δέν εἶναι ἀλήθεια. Προτοῦ καν ἔρθετε στὰ γέρια μαζὶ μας σᾶς εἰδάμε νά φεύγετε καὶ νά δίνετε τίς θέσεις σας, ἀφήνοντας τοὺς Ἀθηναίους νά δοκιμάσουν τὴν ἀξία μας καὶ παραταχθῆκατε ἀπέναντι στοὺς δούλους μας. Αὐτά δέν εἶναι πράξεις ἀνδρῶν γενναίων, ἀλλὰ σφάλματε πολὺ στὴν κρίση μας για σᾶς. Περιμέναμε, μέ τὴ φήμη τῆς ἀντρειας σας, ὅτι θά μᾶς στέλνατε κήρυκα νά μᾶς προκαλέσετε, θέλοντας νά πολεμήσετε μέ μόνους τοὺς Πέρσες καὶ ἥμαστε ἔτοιμοι νά τὸ δεχτοῦμε· ἀλλὰ βλέπουμε ὅτι δέν ἔχετε τέτοια πρόθεση καὶ ὅτι θέλετε νά ἔσφυγετε. Τώρα λοιπόν ἀφοῦ δέ μᾶς κάνατε ἑστεῖς τέτοια πρόταση, ἀρχίζουμε ἐμεῖς. Γιατὶ γά μήν πολεμήσουμε ἵσοι πρός ἵσους τὸν ἀριθμό, ἀφοῦ θεωρεῖστε οἱ γενναιότεροι ἀνάμεσα στοὺς "Ἐλληνες κι ἐμεῖς ἀνάμεσα στοὺς βαρβάρους; "Αν νομίζετε ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι πρέπει νά πολεμήσουν, ἃς πολεμήσουν μετά ἀπό μᾶς. "Αν δέν τό θέλετε αὐτό, ἀλλὰ θέλετε μόνο ἑστεῖς νά ἀγωνισθεῖτε, εἴμαστε ἔτοιμοι νά πολεμήσουμε. "Οποιος νικήσει, θά νικήσει γιά ὅλον τό στρατό του».

49. 'Ο κήρυκας τὰ εἶπε αὐτά καὶ περίμενε, ἀλλὰ καθώς δέν τοῦ ἔδινε κανεὶς ἀπόκριση, ἔφυγε πίσω καὶ ἀνέφερε στὸν Μαρδόνιο τί εἶχε συμβεῖ. 'Ο Μαρδόνιος, περιχαρής γι' αὐτὴ τὴν ἀσήμαντη νίκη, ἔδωσε διαταχή στό ἱππικό νά κάνει ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Ἐλλήνων. Καθώς ἔκαναν ἐπέλαση οἱ ἵππεῖς, ἔφθιεραν πολὺ ὀλόκληρη τὴν ἑλληνική παράταξη μέ τὰ ἀκόντια καὶ τὰ τέξα. Ἡταν ἱπποτοξότες, καὶ οἱ "Ἐλληνες δέν μποροῦσαν νά τοὺς κυνηγήσουν. Κατάφεραν νά παραχώσουν καὶ τὴν πηγή Γαργαφία, ἀπό τὴν ὄποια ὑδρευόταν ὀλόκληρο τό ἑλληνικό στράτευμα. Παραταγμένοι κοντά στὴν πηγή ἦταν μόνο οἱ Λακεδαιμόνιοι. 'Η πηγή ἦταν μακριά ἀπό τοὺς ἄλλους "Ἐλληνες, ἀνάλογα μέ τὴ μονάδα στὴν ὄποια ἀνῆκαν, ἀλλὰ κοντά ὁ Ἀσωπός. Δέν μποροῦσαν δύμας νά πλησιάσουν στὸ ποτάμι καὶ πήγαιναν ὅλοι στὴν πηγή, γιατὶ τό ἱππικό καὶ τὰ τέξα δέν τοὺς ἔφηναν νά πάρουν νερό ἀπό τό ποτάμι.

50. Ἐξαιτίας αὐτοῦ κι ἐπειδή τό στράτευμα εἶχε στερηθεῖ τό νερό καὶ κακοπάθαινε ἀπό τό ἵππικό, οἱ Ἑλληνες στρατηγοί πῆγαν νά συσκεψοῦν μέ τόν Παυσανία στή δεξιά πτέρυγα γιά τά θέματα αὐτά καὶ γι' ἄλλα· γιατί ὅσο καὶ ἂν ἦταν σοβαρό τό ζήτημα τοῦ νεροῦ, ὑπῆρχαν ἄλλα πού τούς στενοχωροῦσαν ἀκόμα περισσότερο. Δέν εἶχαν πιά τρόφιμα, γιατί οἱ ἀνθρωποί τους πού εἶχαν σταλεῖ στήν Πελοπόννησο γιά νά φέρουν τρόφιμα, ἐμποδίζονταν ἀπό τό ἵππικό καὶ δέν μποροῦσαν νά ἐπιστρέψουν στό στρατόπεδο.

51. Ἀφοῦ ἔκαναν σύσκεψη οἱ στρατηγοί ἀποφάσισαν, ἃν οἱ Πέρσες ἀφηναν τήν ἡμέρα ἐκείνη νά περάσει χωρίς νά δώσουν μάχη, νά πᾶνε στό νησί. Τό νησί αὐτό βρίσκεται μπροστά στήν πολιτεία τῶν Ηλαταιῶν καὶ ἀπέχει δέκα στάδια ἀπό τόν Ἀσωπό κι ἀπό τήν πηγή Γαργαρία, ὅπου ἦταν στρατοπεδεύμενοι. Καὶ νά γιατί βρίσκεται νησί στή στεριά. Τό ποτάμι πού κατεβαίνει ἀπό τόν Κιθαιρώνα, στήν πεδιάδα χωρίζεται στά δύο καὶ οἱ δύο κοῖτες του ἀπέχουν τρία στάδια ἡ μία ἀπό τήν ἄλλη καὶ ὑστερα σμίγουν πάλι καὶ γίνονται μία. Τό νησί αὐτό λέγεται Ὁρέρό. Οἱ ντόπιοι λένε ὅτι ἦταν κόρη τοῦ Ἀσωποῦ. Ἀποφάσισαν λοιπόν νά μεταφερθοῦν στό μέρος αὐτό, ὥστε καὶ νερό νά ἔχουν ἀφθονο καὶ τό ἵππικό νά μήν μπορεῖ νά τούς ἐνοχλεῖ, ὅπως ἐκεῖ πού ἦταν. Ἀποφάσισαν νά μετακινηθοῦν νύχτα, στή δεύτερη ἀλλαγή φρουρᾶς, ὥστε νά μήν τούς νιώσουν οἱ Πέρσες καὶ τούς παρακολουθήσουν, παρενοχλώντας τους μέ τό ἵππικό. Ἀφοῦ θά ἔφταναν στό χῶρο αὐτό, στόν ὅποῖο χωρίζεται ἡ κόρη τοῦ Ἀσωποῦ Ὁρέρό, κατεβαίνοντας ἀπό τόν Κιθαιρώνα, ἀποφάσισαν τήν ἴδια νύχτα νά στείλουν τό μισό στρατό στόν Κιθαιρώνα, γιά νά παραλάβουν τούς ἀνθρώπους τους πού εἶχαν ξεκινήσει γιά ἀνεφοδιασμό καὶ βρίσκονταν ἀποκλεισμένοι στόν Κιθαιρώνα.

52. Αὐτά ἀποφάσισαν καὶ ὅλη ἐκείνη τήν ἡμέρα ὑπέφεραν πολύ ἀπό τό ἵππικό πού τούς ἔκανε ἐπιθέσεις. Καθώς ἤθετο ἡ νύχτα κι ἔπαψε τίς ἐπιθέσεις του τό ἵππικό, ὅταν ἔφτασε ἡ ὥρα πού εἶχαν συμφωνήσει νά φύγουν, οἱ περισσότεροι ἀπό τούς "Ἑλληνες ἔρυγγαν, χωρίς ὅμως νά ἔχουν σκοπό νά πᾶνε στό συμφωνημένο χῶρο. Καθώς κινήθηκαν, πῆγαν γρήγορα πρός τήν πολιτεία τῶν Ηλαταιῶν γιά ν' ἀποφύγουν τό ἵππικό. Ἔφτασαν στό Ηραῖο, τό ὄποιο βρίσκεται μπροστά στήν πολιτεία τῶν Ηλαταιῶν καὶ ἀπέχει εἴκοσι στάδια ἀπό τήν πηγή Γαργαρία. "Οταν ἔφτασαν στό ιερό, ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ.

53. Αύτοί λοιπόν στρατοπέδεψαν γύρω από τό 'Ηραῖο. 'Ο Παυσανίας, βλέποντάς τους νά φεύγουν από τό στρατόπεδο, ἔδωσε διαταγή στούς Λακεδαιμονίους νά πάρουν τά ὅπλα καί ν' ἀκολουθήσουν τούς ἄλλους πού προπορεύονταν, νομίζοντας ὅτι αὐτοί πήγαιναν στό συμφωνημένο μέρος. "Ολοι οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ ἦταν πρόθυμοι νά ὑπακούσουν στόν Παυσανία, ἀλλά ὁ 'Αμομφάρετος, γιάς τοῦ Πολιαράδη, λοχαγός τοῦ λόχου Πιτανάτη, εἶπε ὅτι δέ θά ἔφευγε μπροστά στόν ἐχθρό καί δέ θά ντρόπιαζε τή Σπάρτη. 'Αποροῦσε μέ τή μετακίνηση τοῦ στρατοῦ, γιατί δέν ἤξερε τί εἶχε ἀποφασιστεῖ. 'Ο Παυσανίας καί ὁ Εύρυαναξ Θεωροῦσαν φοβερή τήν ἀνυπακοή αὐτή, ἀλλά ἀκόμα πιό φοβερό τό νά ἐγκαταλείψουν τόν Πιτανάτη λόχο, ἐπειδή ὁ 'Αμομφάρετος ἐπέμενε. Φοβόνταν μήπως, ἢν τόν ἐγκατέλειπαν, ἐφαρμόζοντας τά ὅσα εἶχαν συμφωνήσει μέ τούς ἄλλους "Ἐλληνες, χαθεῖ ὁ 'Αμομφάρετος καί οἱ πολεμιστές του. Μέ αὐτές τίς σκέψεις δέ μετακίνησαν τό στρατόπεδο τῶν Λακεδαιμονίων καί προσπαθοῦσαν νά πείσουν τόν 'Αμομφάρετο πώς δέν ἔπρεπε νά δείξει τέτοια διαγωγή.

54. Προσπαθοῦσαν λοιπόν νά πείσουν τόν 'Αμομφάρετο πού μόνος από τούς Λακεδαιμονίους καί τούς Τεγεάτες ἤθελε νά μείνει ἐκεῖ. Οἱ 'Αθηναῖοι ἔκαναν τά ἔξῆς: "Εμειναν ἀκίνητοι ἐκεῖ πού ἦταν, ζέροντας τή νοοτροπία τῶν Λακεδαιμονίων πού ἄλλα σκέπτονται καί ἄλλα λένε. "Οταν τό στρατόπεδο εἶχε ἀρχίσει νά κινεῖται, οἱ 'Αθηναῖοι ἔστειλαν ἔναν ἵππεα γιά νά δεῖ ἄν οἱ Σπαρτιάτες ἐτοιμάζονταν νά βαδίσουν ἢ ἢν δέν εἶχαν σκοπό νά μετακινηθοῦν καί νά ρωτήσει τόν Παυσανία τί ἔπρεπε νά κάμουν.

55. "(...)ταν ὁ ἀπεσταλμένος ἔφτασε στούς Λακεδαιμονίους, τούς εἶδε παραταγμένους στό μέρος τους καί τούς ἀρχηγούς τους νά φιλονικοῦν. Συμβούλευαν τόν 'Αμομφάρετο ὁ Εύρυαναξ καί ὁ Παυσανίας, λέγοντάς του νά μή βάλει σέ κίνδυνο τούς Λακεδαιμονίους πού θά ἔμεναν μόνοι, μά δέν τόν ἔπειθαν. Συνέχιζαν νά φιλονικοῦν ὅταν ἥρθε ὁ ἀπεσταλμένος τῶν 'Αθηναίων πού παρακολούθησε τή φιλονικία. Θυμωμένος ὁ 'Αμομφάρετος παίρνει μιά πέτρα μέ τά δυό του χέρια καί βάζοντάς την μπρός στά πόδια τοῦ Παυσανία εἶπε ὅτι μέ αὐτή τήν ψῆφο Ψηφίζει νά μή φύγουν μπροστά στούς ξένους. (Μέ τή λέξη ξένους ἔνοοῦσε τούς βαρβάρους). 'Ο Παυσανίας τοῦ εἶπε πώς δέν είναι στά καλά του, πώς είναι τρελός καί

πρός τὸν Ἀθηναῖο ἀπεσταλμένο πού τὸν ρωτοῦσε σ' ὅ,τι τοῦ εἶχαν πεῖ, ἀπάντησε ν' ἀναφέρει στοὺς Ἀθηναίους τὴν κατάσταση καὶ νά τοὺς πεῖ νά πλησιάσουν τὴν παράταξή τους. “Οσο γιά τή μετακίνηση, νά κάνουν ὅ,τι θά ἔκαναν καὶ οἱ Σπαρτιάτες.

56. ‘Ο κήρυκας τῶν Ἀθηναίων γύρισε στοὺς δικούς του. Οἱ Σπαρτιάτες ἐξακολουθοῦσαν νά φιλονικοῦ ὅταν ἥρχισε νά χαράζει. Τή στιγμή ἐκείνη ὁ Παυσανίας, πού δέν εἶχε ἀκόμα πάρει ἀπόφαση, σκέψης πώς δ Ἀμομφάρετος δέ θά ἔμενε μόνος, ὅταν θά ἔφευγαν οἱ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι. “Εδωσε λοιπόν διαταργή καὶ πῆρε ὅλο τό στράτευμα μαζί του ἀπό τίς πλαγίες τοῦ βουνοῦ. Τελευταῖοι ἀκολουθοῦσαν οἱ Τεγεάτες. Οἱ Ἀθηναῖοι σχημάτισαν παράταξη καὶ βάδισαν διαφορετικά ἀπό τοὺς Λακεδαιμόνιους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι βάδιζαν στά θύματα καὶ στίς ὑπώρειες τοῦ Κιθαιρώνα, φοβούμενοι τό ἱππικό, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι βάδιζαν πιο χαμηλά, στήν πεδιάδα.

57. ‘Ο Ἀμομφάρετος στήν ἀρχή νόμιξε πώς ὁ Παυσανίας δέ θά τολμοῦσε νά τὸν ἐγκαταλείψει καὶ προσπαθοῦσε νά πέσει τοὺς ἄλλους νά μή φύγουν ἀπό τίς θέσεις τους. “Οταν αὐτοί πού ἦταν μέ τὸν Παυσανία ἀπομακρύνθηκαν, δ Ἀμομφάρετος πίστεψε ὅτι τὸν ἐγκαταλείπουν κι ἔδωσε διαταργή στό λόχο νά πάρει τά ὅπλα καὶ ν' ἀκολουθήσει τοὺς ἄλλους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι προχώρησαν ὡς δέκα στάδια καὶ σταμάτησαν νά περιμένουν τό λόχο τοῦ Ἀμομφάρετου κοντά στόν ποταμό Μολόντα, σ' ἕνα χῶρο πού ὀνομάζεται Ἀργιόπιο. ‘Εκεῖ ὑπάρχει ἵερό τῆς ἐλευσίνιας Δήμητρας. Περίμεναν ὥστε ἂν δ Ἀμομφάρετος καὶ δ λόχος του δέν ἐγκατέλειπαν τή θέση τους, νά μπορέσουν νά τοὺς βοηθήσουν, ἀφοῦ θά εἶχαν μείνει κοντά. ‘Ο λόχος τοῦ Ἀμομφάρετου ἐνώθηκε μέ τοὺς ὑπόλοιπους καὶ τότε τοὺς ἔκανε ἐπίθεση ὀλόκληρο τό ἱππικό τῶν βαρβάρων. Οἱ ἵππεις ἔκαναν δ,τι συνήθιζαν νά κάνουν πάντα καὶ βλέποντας κενό τό χῶρο, δπου ἦταν παραταγμένοι πρίν οἱ “Ἐλληνες, προχώρησαν περισσότερο καὶ ὅταν τούς ἔφτασαν τούς ἐπιτέθηκαν.

58. “Οταν δ Μαρδόνιος πληροφορήθηκε ὅτι οἱ “Ἐλληνες εἶχαν φύγει τή νύχτα καὶ εἰδε ἔρημη τήν τοποθεσία, κάλεσε τόν Λαρισαῖο Θώρακα καὶ τούς ἀδελφούς του Εύρύπυλο καὶ Θρασυδάτο καὶ τούς εἶπε: «Αλευάδεις, τί ἄλλο ἀκόμα θά μοῦ πεῖτε βλέποντας ἔρημες τίς θέσεις αὐτές;

Σεῖς, πού εἴσαστε γείτονές τους, μοῦ λέγατε ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι δέν ἀποφεύγουν τή μάχη καὶ ὅτι εἰναι οἱ πρῶτοι στά πολεμικά ἔργα. Τούς εἴδατε πρίν νά θέλουν ν' ἀλλάξουν θέση καὶ τώρα ὅλοι βλέπουμε πώς μέ τή νύχτα τό σκάσανε. ”Εδείξαν καθαρά, τώρα πού ἡταν νά πολεμήσουν μέ τούς πραγματικά ἀντρείους, ὅτι εἰναι ἔνα τίποτα καὶ ὅτι φημίζονται μόνο μεταξύ τῶν Ἑλλήνων, πού κι αὐτοί εἰναι ἔνα τίποτα. ”Εσεῖς βέβαια δέ γνωρίζετε τούς Πέρσες καὶ γι' αὐτό σᾶς συγχωρῶ πρόθυμα πού ἐπαινούσατε τούς Λακεδαιμονίους, τούς ὄποιους καὶ ἔρατε. ”Αλλά ἀπόρησα πολύ μέ τόν Ἀρτάβαζο, πού, καταφοβισμένος ἀπό τούς Λακεδαιμονίους, ἔξεφρασε μιά δειλή γνώμη, ὅτι ἔπρεπε δῆλαδή νά σηκώσουμε τό στρατόπεδο καὶ νά πᾶμε στήν πολιτεία τῶν Θερβαίων γιά νά πολιορκηθοῦμε ἐκεῖ. Τή γνώμη αὐτή θά τή μάθει ὁ βασιλιάς ἀπό μένα. ”Αλλά θά ξαναμιλήσουμε γι' αὐτά. Τώρα, ἀφοῦ οἱ ”Ἐλληνες φεύγουν, δέν ἐπιτρέπεται νά τούς ἀφήσουμε· νά τούς καταδιώξουμε καὶ ἀφοῦ τούς φτάσουμε νά πληρώσουν γιά ὅλα ὅσα ἔκαμαν στούς Πέρσες».

59. ’Αφοῦ τά εἶπε αὐτά, ἔδωσε διαταργή στούς Πέρσες νά διαβοῦν τόν Ἀσωπό καὶ νά καταδιώξουν τρέχοντας τούς ”Ἐλληνες πού φαίνονταν νά φεύγουν. Καταδίωξε μόνο τούς Λακεδαιμονίους καὶ τούς Τεγεάτες, γιατί δέν ἔβλεπε τούς ”Αθηναίους πού βάδιζαν στήν πεδιάδα καὶ τούς ἔκρυβαν οἱ λόφοι. Βλέποντας τούς Πέρσες νά ξεκινοῦν, γιά νά καταδιώξουν τούς ”Ἐλληνες, οἱ ἀρχηγοί τῶν ἄλλων βαρβαρικῶν μονάδων ὑψώσαν τά σήματα καὶ ἀρχισαν τήν καταδίωξη, ὅπως μποροῦσε ὁ καθένας, χωρίς νά σγηματίσουν παράταξη καὶ χωρίς καμιά τάξη. Αὐτοί λοιπόν ἔκαναν ἐπίθεση, οὐρλιάζοντας καὶ ἀταχτα, βέβαιοι ὅτι θά νικήσουν τούς ”Ἐλληνες.

60. ”Οταν τοῦ ἔκανε ἐπίθεση τό ἵππικό, ὁ Παυσανίας ἔστειλε μέ ἵππέα μήνυμα στούς ”Αθηναίους: »Αθηναῖοι, ἀρχίζει ὁ μέγιστος ἀγών γιά μιά ”Ἐλλάδα ἐλεύθερη ἢ δούλη. ”Εμεῖς οἱ Λακεδαιμόνιοι κι ἐσεῖς οἱ ”Αθηναῖοι προδοθήκαμε ἀπό τούς συμμάχους, πού ἔφυγαν τή νύχτα. Τώρα εἰναι φανερό τό τί πρέπει νά κάνουμε· μποροῦμε πολύ καλά νά βοηθοῦμε ὁ ἔνας τόν ἄλλο. ”Αν τό ἵππικό είχε κάνει σέ ἐσᾶς πρῶτα ἐπίθεση, τότε ἔπρεπε ἐμεῖς καὶ μαζί μας οἱ Τεγεάτες πού δέν πρόδωσαν τήν ”Ἐλλάδα, νά σᾶς βοηθήσουμε. Τώρα, πού δλόκληρο τό ἵππικό ἔκανε σέ ἐμᾶς ἐπίθεση, σωστό εἰναι νά ἔρθετε σεῖς νά βοηθήσετε τό τμῆμα πού

πιέζεται περισσότερο. "Αν κάποιος λόγος σᾶς ἐμποδίζει νά̄ ἔρθετε οι
ἴδιοι νά̄ μας βοηθήσετε, τότε τουλάχιστον στεῦλτε μας τούς τοξότες σας.
Ξέρουμε ότι στόν πόλεμο αὐτό ἐσεῖς δείχνετε τή μεγαλύτερη προθυμία,
ώστε καὶ σ' αὐτό τό αἰτημά μας θά̄ εἰσακούσετε".

61. "Οταν οἱ Ἀθηναῖοι τά πληροφορήθηκαν αὐτά ἑτοιμάστηκαν νά̄
τούς βοηθήσουν ὅσο μποροῦσαν. Καὶ ἐνῶ ἔκαναν κιόλας στροφή, τούς ἐπι-
τέθηκαν οἱ Ἔλληνες ποὺ ἦταν ἀντίκρου τους, σύμμαχοι τοῦ Βασιλιά,
κι ἔτοι δέν μπόρεσαν νά̄ βοηθήσουν τούς Λακεδαιμονίους, γιατί τούς ἐμπό-
διζε ἡ ἐπίθεση. Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπόν καὶ οἱ Τεγεάτες ἔμειναν μόνοι
— οἱ Λακεδαιμόνιοι μαζί μέ τοὺς ἐλαφρά ὄπλισμένους πενήντα χιλιάδες καὶ
οἱ Τεγεάτες τρεῖς χιλιάδες (ποτέ δέ χωρίζονταν ἀπό τοὺς Λακεδαιμονί-
ους) — καὶ ἔκαναν θυσίες, γιατί ἥθελαν νά̄ δώσουν μάχη μέ τό Μαρδόνιο
καὶ τό στρατό πού εἶχαν ἀντίκρου τους. Ἀλλά οἱ θυσίες δέν ἦταν εὐνοϊκές
καὶ στό μεταξύ σκοτώνονταν πολλοί ἀπ' αὐτούς καὶ πολλοί περισσότεροι
τραυματίζονταν. Οἱ Πέρσες εἶχαν κάνει ἔνα τεῖχος μέ τίς ἀσπίδες τους
καὶ ἔριγναν βροχή τά βέλη, τόσο πολύ, πού ἐνῶ οἱ Σπαρτιάτες πιέζονταν
καὶ οἱ θυσίες δέν ἦταν εὐνοϊκές, ὁ Παυσανίας κοίταξε πρός τό ιερό τῆς "Η-
ρας στίς Πλαταιές κι ἐπικαλέστηκε τή θεά, παρακαλώντας την νά̄ μήν
ἀφήσει νά̄ δικψευστοῦν οἱ ἐλπίδες τῶν Ἐλλήνων.

62. 'Ἐνῷ ἔκανε τήν ἐπίκληση αὐτή, πρῶτοι οἱ Τεγεάτες ἔκαναν
ἔφοδο ἐναντίον τῶν βαρβάρων. "Γύτερ' ἀπό τήν εὐχή τοῦ Παυσανία ἔγινε
ἡ θυσία εὐνοϊκή. Τότε καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκαναν ἔφοδο ἐναντίον τῶν
Περσῶν, καὶ οἱ Πέρσες παράτησαν τά τόξα τους γιάν' ἀντισταθοῦν. Στήν
ἄρχη ἡ μάχη ἔγινε γύρω από τό φράγμα τῶν ἀσπιδῶν καὶ ὅταν τό φράγμα
αὐτό ἔπεσε, ἄρχισε σκληρή μάχη κοντά στό ιερό τῆς Δήμητρας καὶ γιά
πολλή ὥρα, ὡσπου ἥρθαν στά χέρια. Οἱ βάρβαροι ἐπιαναν τά ἀκόντια μέ
τά χέρια καὶ τά ἔσπαζαν. Ηράγματι, οἱ Πέρσες δέν ἦταν κατώτεροι σέ
τόλμη καὶ ἀντρεία, ἀλλά δέν εἶχαν προστατευτικό ὄπλισμό, δέν ἦταν γυ-
μνασμένοι καὶ τούς ἔλειπε ἡ πείρα τῶν ἀντιπάλων τους. Ήρογωροῦσαν
ἔνας ἡ ἀνά δέκα ἡ σέ μικρές καὶ μεγάλες ὄμάδες, ἐπερταν ἀπάνω
στούς Σπαρτιάτες καὶ σκοτώνονταν.

63. Στό σημεῖο ὅπου ἦταν ὁ Μαρδόνιος καὶ πολεμοῦσε ἀπάνω σέ
ἄσπρο ἄλογο, ἔχοντας γύρω του ἐπιλέκτους, τούς χίλιους καλύτερους Πέρ-

σες, στό σημεῖο ἐκεῖνο πιέζουνταν περισσότερο οἱ Σπαρτιάτες. “Οσο δὲ Μαρδόνιος πολεμοῦσε, οἱ Πέρσες ἤντεχαν καὶ ἀμύνονταν καὶ σκότωναν πολιούς Λακεδαιμονίους: ἀλλὰ ὅταν ὁ Μαρδόνιος σκοτώθηκε καὶ ἔπεσαν ὅσοι ηταν γύρω του, οἱ καλύτεροι πολεμιστές, τότε οἱ ὑπόλοιποι τράπηκαν σέ φυγή καὶ ὑποχώρησαν μπροστά στοὺς Λακεδαιμονίους. ”Επαθαν πολὺ μεγάλη ζημιά, γιατί δέν εἶχαν πανοπλία καὶ ἔτσι ἐπρεπε νά πολεμοῦν σάν γυμνοί ἐναντίον ὄπλιτῶν.

64. Μέ τό θάνατο τοῦ Μαρδονίου οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκδικήθηκαν τό θάνατο τοῦ Λεωνίδα, σύμφωνα μέ τό χρησμό πού τούς εἶχε δοθεῖ, καὶ δὲ Παυσανίας τοῦ Κλεόμβροτου τοῦ Ἀναξανδρίδη νίκησε τὴν ὥραιότερη νίκη ἀπό ὅσες ξέρω. Τά δύναματα τῶν προγόνων του τά ἀνέφερα, ὅταν μίλησα γιὰ τὸν Λεωνίδα. Εἶναι οἱ ἔδιοι πρόγονοι καὶ γιὰ τοὺς δύο. Τό Μαρδόνιο τὸν σκότωσε δὲ φημισμένος Σπαρτιάτης Ἀρίμνηστος, πού χρόνια μετά τὰ μηδικά, μέ τριακόσιους στρατιῶτες, πολέμησε στή Στενούλαρο ἐναντίον ὅλων τῶν Μεσσηνίων. Σκοτώθηκε καὶ δὲ ἔδιος καὶ οἱ τριακόσιοι.

65. Στίς Πλαταιές λοιπόν καθώς οἱ Πέρσες νικήθηκαν ἀπό τοὺς Λακεδαιμονίους, ἔτρεχαν ἄταχτα στό στρατόπεδό τους καὶ στό ζύλινο τεῖχος πού εἶχαν κάψει στήν περιοχή τῶν Θηβῶν. Μοῦ φαίνεται θαῦμα τό ἔξης περιστατικό: ὅτι ἐνῷ πολεμοῦσαν κοντά στό ἄλσος τῆς Δήμητρας, κανεὶς ἀπό τοὺς Πέρσες δέν φάνηκε νά μπαίνει στόν περίβολο οὔτε νά πεθαίνει ἐκεῖ, ἀλλά ὅλοι ἔπεσαν γύρω ἀπό τό ιερό σέ κοινόχρηστη γῇ. Νομίζω ὅτι, ὅν τοῦτο πρέπει ν' ἀποδοθεῖ σέ κάτι θεῖο, ἡ θεά Δήμητρα δέν τούς δεχόταν, ἐπειδή εἶχαν κάψει τό ναό της στήν Ἐλευσίνα.

Ἐδῶ λοιπόν τελείωσε ἡ μάχη.

Κεφ. 78, 79. Ἡ μεγαλοφροσύνη τοῦ Παυσανία

78. Στίς Πλαταιές στό στρατόπεδο τῶν Αἰγινητῶν ὑπῆρχε δὲ Λάζαρος, γίνεται τοῦ Ηυθέα, ἀπό τούς πρώτους Αἰγινῆτες, πού πῆγε νά βρεῖ τόν Πλαυσανία γιὰ νά τοῦ πεῖ κάτι πολὺ ἀνόσιο. Ήγήγε καὶ τόν βρῆκε βιαστικά καὶ τοῦ εἶπε: «Γιέ τοῦ Κλεόμβροτου, κατόρθωσες ἔνα ἔργο τεράστιο καὶ ὥραιότατο καὶ δὲ θεός σέ διάλεξες νά ἐλευθερώσεις τήν Ἐλλάδα καὶ ν' ἀποκτήσεις τή μεγαλύτερη δόξα ἀπ' ὅσους ”Ἐλληνες ξέρω. Τώρα ἀπο-

τελείωσε τό ἔργο σου, ώστε νά φημιστεῖς ἀκόμα περισσότερο καί νά ἐμποδίσεις ἔτσι τούς βαρβάρους νά ξανθείξουν τέτοια ἀλαζονείς ἀπέναντι τῶν Ἐλλήνων. "Οταν σκοτώθηκε ὁ Λεωνίδας στίς Θερμοπύλες, ὁ Μαρδόνιος καί ὁ Ξέρξης τοῦ ἔκοψαν τό κεφάλι καί τό ἔστησαν σ' ἔνα παλούκι. "Αν τό ἀνταποδώσεις, τότε θά σ' ἐπαινέσουν πρῶτα ὅλοι οἱ Σπαρτιάτες καί ὄστερα ὅλοι οἱ ἄλλοι "Ελληνες. Πασσάλωσε τό Μαρδόνιο καί θά ἐκδικηθεῖς ἔτσι τό θεῖο σου Λεωνίδα». Αὐτά εἶπε ὁ Λάζπων νομίζοντας ὅτι θά εὐχαριστήσει τόν Παυσανία, ἐκεῖνος ὅμως τοῦ ἀποκρίθηκε:

79. «Ξένε Αἰγινήτη, σ' εὐχαριστῶ γιά τήν εύνοϊκή σου διάθεση, ἀλλά ἡ συμβουλή σου δέν εἶναι καλή. 'Ανέβασες πρῶτα στά ψῆφη ἐμένα, τήν πατρίδα μου καί τά ἔργα μου καί ὄστερα μ' ἔριξες στό μηδέν, συμβουλεύοντάς με νά ἀτιμάσω ἔνα νεκρό καί λέγοντάς μου ὅτι, ἐν τό κάνω αὐτό, θά φημιστῶ περισσότερο. Αὐτά πρέπουν περισσότερο στούς βαρβάρους παρά στούς "Ελληνες, τά δποια καί ὅταν οἱ βαρβάροι τά κάνουν τούς κατηγοροῦμε. Δέν ἔχω διάθεση νά κερδίσω μέ τέτοια πράγματα τήν ἐκτίμηση τῶν Αἰγινητῶν καί τῶν ὄμοιών τους. Μοῦ ἀρκεῖ νά ἔχω τήν ἐκτίμηση τῶν Σπαρτιατῶν καί νά κάνω ὅσιες πράξεις μά καί νά λέω ὅσια λόγια. Μοῦ λές νά ἐκδικηθῶ τό Λεωνίδα, ἀλλά σοῦ λέω ἐγώ ὅτι τόν ἐκδικηθήκαμε περίφημα αὐτόν καί ὅσιους σκοτώθηκαν στίς Θερμοπύλες, μέ τίς ἀναρίθμητες ψυχές πού γάθηκαν σ' αὐτήν τή μάχη. Τώρα ἐσύ μήν ἔρθεις πάλι νά μοῦ πεῖς τέτοια πράγματα, οὔτε νά μοῦ δώσεις τέτοιες συμβουλές. Καί νά χρωστᾶς χάρη πού φεύγεις χωρίς νά πάθεις τίποτε».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ		Σελ.	5 - 10
1. Βιογραφία		»	5 - 10
Βιβλ. I ΚΛΕΙΩ		»	11 - 33
1. Ἰστορία τοῦ Κροίσου		»	11 - 24
2. Ὁ Κύρος νικάει καὶ αἰχμαλωτίζει τόν Κροῖσο		»	24 - 29
3. Ἐθιμα Περσῶν		»	29 - 31
4. Ἰωνες καὶ Αἰολεῖς ζητοῦν βοήθεια ἀπό τή Σπάρτη· αὐτή ἀρνεῖται		»	32 - 33
Βιβλ. II ΕΥΤΕΡΠΗ		»	34 - 49
1. Βασιλεία τοῦ Ψαμμήτιχου.....		»	34 - 36
2. Ἡθη καὶ ἔθιμα τῶν Αἰγυπτίων		»	36 - 43
3. Μαντεῖα - Δωδώνη		»	43 - 45
4. Ὁ Κροκόδειλος		»	45 - 46
5. Ειδικό ἔθιμο τῶν Αἰγυπτίων		»	46 - 47
6. Οἱ Πυραμίδες		»	47 - 49
Βιβλ. III ΘΑΛΕΙΑ		»	50 - 57
1. Οἱ Ἀραβες βοήθοιν τόν Καμβύση		»	50 - 52
2. Ἡ Σάμος καὶ ὁ τύραννος Πολυκράτης		»	52 - 55
3. Οἱ Πέρσες ἀρχηγοί συζητοῦν γιά τό καλύτερο πολίτευμα		»	55 - 57
Βιβλ. IV ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ		»	58 - 65
1. Οἱ Σκύθες νομάδες		»	58 - 61
2. Ἐθιμα Σκυθῶν		»	61 - 64
3. Οἱ Σκύθες καταπονοῦν τόν Δαρεῖο μέ τήν πολε- μική τους.— Τοῦ στέλνουν συμβολικά δῶρα ..		»	64 - 65

Βιβλ. V ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ		Σελ.	66 - 77
1. 'Ο Ιστιαῖος στέλνει ἀπό τά Σουσα μήνυμα στόν Ἀρισταγόρα, πού ἀποφασίζει νά ἐπαναστατή- σει ἐναντίον τῶν Περσῶν	»	66 - 67	
2. 'Η Σπάρτη ἀρνεῖται νά στείλει βοήθεια	»	68 - 69	
3. 'Ο Ἀρισταγόρας πηγαίνει στήν Ἀθήνα πού ἔχει ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τήν τυραννία τῶν Πει- σιστρατιδῶν	»	70 - 73	
4. 'Ανάπτυξη τῆς Ἀθήνας χάρη στό φιλελεύθερο καθεστώς της	»	73 - 74	
5. 'Η Ἀθήνα βοηθεῖ τούς Ἰωνες.—Στέλνει ἐκστρα- τευτικό σῶμα καί πυρπολεῖ τίς Σάρδεις	»	74 - 77	
6. Θιμός τοῦ Δαρείου	»	77	
Βιβλ. VI ΕΡΑΤΩ		»	78 - 89
1. Πρώτη Περσική ἐκστρατεία στήν Ἐλλάδα μέ ἀρχηγό τόν Μαρδόνιο. — Καταστροφή τοῦ στόλου στόν Ἀθω	»	78 - 79	
2. Δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν στήν Ἐλλά- δα. Οἱ Πέρσες ἀποβιβάζονται στό Μαραθώνα	»	79 - 83	
3. 'Η μάχη στό Μαραθώνα	»	83 - 88	
4. 'Επιστροφή τοῦ Δάτη καί τοῦ Ἀρταφέρνη στή Μικρά Ασία. Καθυστεοημένη ἄφιξη τῶν Σπαρ- τιατῶν στό πεδίο τῆς μάχης	»	88 - 89	
Βιβλ. VII ΠΟΛΥΜΝΙΑ		»	90 - 108
1. "Ονειρο τοῦ Ξέρξη. Προετοιμασίες στόν Ἀ- θωνα	»	90 - 96	
2. 'Η μάχη τῶν Θερμοπυλῶν	»	96 - 106	
3. Διάλογος μεταξύ Ξέρξη, Δημάρατου καί Ἀ- χαιμένη	»	106 - 108	
Βιβλ. VIII ΟΥΡΑΝΙΑ		»	109 - 123
1. Κατάληψη τῆς Ἀθήνας ἀπό τόν Ξέρξη. Συμ- βούλιο Ἐλλήνων στρατηγῶν, παρέμβαση Θεμι- στοκλῆ.	»	109 - 114	
2. Οἱ Σπαρτιάτες ὁχυρώνουν τόν Ἰσθμό. — 'Ο Θε- μιστοκλῆς στέλνει παραπλανητικό μήνυμα			

στόν Ξέρξη.....	Σελ.	114 - 119
3. Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας	»	119 - 123
Βιβλ. ΙΧ ΚΑΛΛΙΟΠΗ	»	124 - 136
1. Θυσίες καὶ στά δύο στρατόπεδα. — Οἱ δύο πα- ρατάξεις μένουν ἀπράκτες ἐπί δέκα μέρες	»	124 - 126
2. Ἡ ἑνδέκατη μέρα. — Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν..	»	126 - 135
3. Ἡ μεγαλοφροσύνη τοῦ Παυσανία	»	135 - 136

θηλ. Ο ΤΕΡΨΙΚΟΡΗ Στοιχεία της αρχαίας Ελληνικής θεοποίησης 200 - 201
1. Η Αριάδνης στην ιστορία της Σατύρου μεταξύ αλλών
Αριάδνης, η οποία παρέβη την έκπτωση της
ΩΙΔΙΩΤΙΚΟΥΣ ή τη ΔΙΟΙΚΗΣΗΝ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ή
ΕΓΓΙΓΑΝΤΙΩΝ ή την πατέρα της πορφύρας φυλέωντας όπι την επιφύλωσή της
2. Η Αριάδνης παραπέμπεται στην Έλληνα και
την ιδιότητα της αποκαλούμενης Αριάδνης ή Αριάδνης ή
Αριάδνης της Αριάδνης που παραπέμπεται από την γενετή της
684 - προκατά της "Αριάδνη πρεσβύτερη την πατέρα της πατέρων"
221 - προτίτλα της πατέρας της πατέρων Η — προφράγειντη Η
364 - Η πατέρας προφέτης Μελέτιος ή πατέρας πατέρων Η
— πατέρας πατέρων της Βαρβάρας πατέρων Η
— δια της πατέρων πατέρων Η

θηλ. ΥΔΡΑΤΟΣ ΖΩΗΣ Η ζωή της Αριάδνης 202 - 203
1. Πρώτη Πλαταιά προπονείτη της Βασιλείας
Βασιλείας ή Λιβαδίας — Καπετάριον της
πατέρων της Αριάδνης Η
2. Δεύτερη Βασιλεία της Βασιλείας ή της Βασιλείας
της Ηγεμονίας ή πατέρων της Αριάδνης Η
3. Η πατέρας ή Μελέτιος η πατέρας Η
4. Επεκριθεί τος δεύτερος πατέρας Αριάδνης πατέρων
μάρτυρος Απόστολος πατέρων της Βαρβάρας
πατέρων η πατέρας Η πατέρων Η

θηλ. ΑΓΓ. ΠΟΛΥΝΗΣΙΑ Η πατέρας η πατέρων Η
1. Οινόφρος ή οινός Βαρβάρη Πρωτοπόντης πατέρας Η
— Βαρβάρη η πατέρας Η
2. Η πατέρας η πατέρων Η
3. Ακαλόντης πατέρης Βαρβάρη Αριάδνης πατέρων Η

θηλ. ΧΙΙΙ ΟΥΡΑΝΙΑ Η πατέρας η πατέρων Η
— Αριάδνης πατέρης Η Αριάδνης πατέρας Η
— Βαρβάρη η πατέρας η πατέρων Η
2. Οινόφρος η πατέρας η πατέρων Η

Τά άντιτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιόσημο γιά ἀπόδειξη τῆς γνησιότητας αὐτῶν.

‘Αντίτυπο στερούμενο τοῦ βιβλίοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπο. Ο διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτό διώκεται κατά τίς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

024000025251

ΕΚΔΟΣΗ Ζ' 1982 (IV) ΑΝΤΙΤΥΠΑ 190.000 ΣΥΜΒΑΣΗ 3718/11-1-82
ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ ΑΘ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ κ. ΥΙΟΣ Ο.Ε.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής